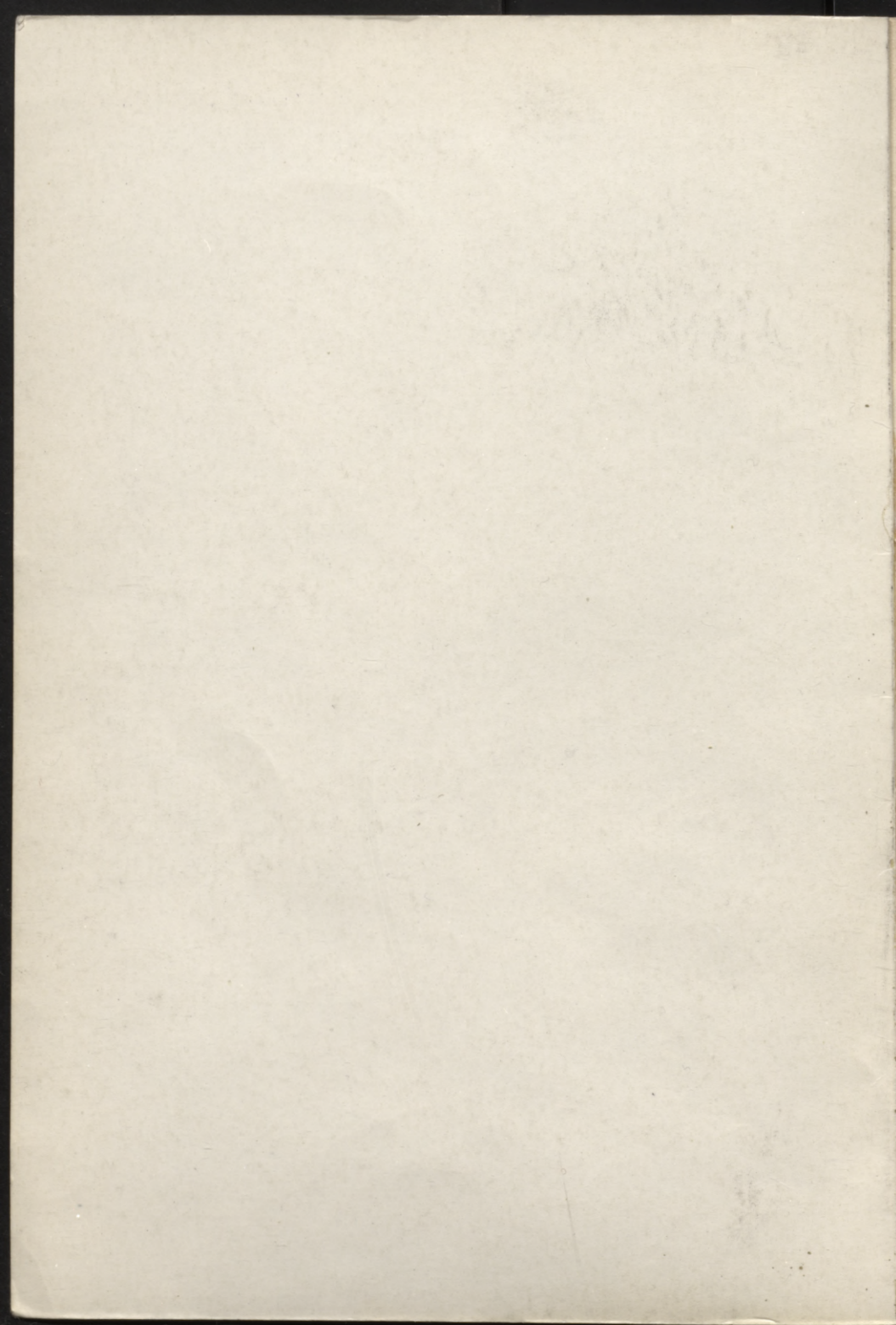

MĒGINU BŪT ATKLĀTS

OLGERTS KRODERS

Kontroleksemplārs

MĒGINU BŪT ATKLĀTS

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTEKA

93, 46.505 0305024020

UDK_p 888.3 — 94

Kr 713

© "Māksla"

Oļģerts Kroders, 1993

93-3
L 529

L
7

Oļģerts Kroders
MĒĢINU BŪT ATKLĀTS

Autobiogrāfisks stāsts divās daļās

Rīga, "MĀKSLA"

KĀDREIZ

Kādām likumsakarībām pakļauta cilvēka atmiņa? Vai tiešām mēs paturam prātā pašu nozīmīgāko, svarīgāko, spilgtāko no visa, ar ko mums mūža gaitās nācies sastapties? Tad kāpēc pats pirmais manas dzīves mirklis, ko atceros, ir tik necils un ikdienišķs — es raugos, kā mans tēvs liek pāri pleciem bikšu lences? Un viss, nekā aizraujoša vai satriecoša... Gan jāatzīst, ka no tās pašas vasaras atmiņa glabā vēl divus atgadījumus, turklāt isti dramatiskus un ne bez ietekmes uz puīšļa pasaules uztveri un domāšanu. Ļoti var būt, ka tie atpakaļēji izgaismojuši arī pirmo atceres ainu, kas tāpēc, iespējams, nav ieskatāma kā gluži bez savas jēgas...

Tolaik biju vēl gluži jauns — tuvojās mana ceturtā dzimšanas diena. Siltajam laikam iestājoties, māte aizveda mani paciecoties pie sava pirmā vira — rakstnieka Edvarda Vulfa — radiem Leišmalē. Tās bija varenas mājas, gandrīz vai muiža, un tā arī visi dēvēja saimniecības pārraugu — par muižas pārvaldnieku. Reiz kādā jaukā pievakarē virēja un vēl dažas meičas bija ievadinājušas mani pie sevis virtuvē, lai padraiskulotos, — es esot bijis visai sabiedrīks, dzīvespriecīgs, aizvien smaidīgs un rosīgs knauķis, jebkurā laikā gatavs paausoties. Un reti vieglprātīgs — Rīgā es divas reizes esot tāpat vien aizgājis līdzī pavisam svešam cilvēkam: ja jau esmu kādam tā iepaticies, kāpēc nepaviesoties pie viņa vai viņas, nepanašķēties ar garšīgiem saldumiem? Paldies Dievam, abas reizes viss beidzies bez nelabām sekām, ja neskaita trādiridi mājā... Tā nu es tupu virtuvē, pašā klona vidū, droši vien kaut ko strebju vai grauzu, varvaļāju ar meitīšiem, kad pilnīgi negaidīti durvis parādās satracināta bulļa galva, biedīgi šņācoša un bāurojoša. Manas nule iemantotās draudzenes vienā mirkli nozuda pa otrām durvim kā vēja aizpūstas, atstādamas mazulīti divatā ar sarkanacaino nezvēru, par kuru stāstīja briesmu lietas. Nereti tas liellops norāvās no ķēdes, un tad gāja vaļā... Pat tik traki, ka ne iedomāties, — iepriekšējais pārvaldnieks tā arī uz viņa ragiem bija izlaidis garu. Es gan tik cauri pat bez izbailēm. Acimredzot biju vēl pārāk jauns, trūka pieredzes, lai apjēgtu visas tās šausmas, kas man draudēja. Manu ricību noteica ziņkāre vai varbūt pat zinātkāre — muti kā pie zobārsta atpletis un acis satraukti mirkšķinādams, blenzu uz durvju pusi un brinijos, kas ir šis radijums un ko viņš tik neganti plosās. Pēcāk izrādījās, ka mana reakcija bijusi visnotaļ saprātīga un situācijai atbilstoša — durvis bulļa platajiem pleciem bija par šauru. Agresors tā iesprūda, ka vairākiem spēcīgiem vīriem nācās ķerties šim pie astes, lai viņu atbrīvotu. Toties ieguvu divas atziņas turpmākajam mūža gājumam: briesmu

Radu māja Leišmalē, kur mazais Olis sastapās ar satracināto bulli.

brīdi katrs gādā tikai pats par sevi; visā pilnībā pajauties nevar ne uz vienu, it īpaši, ja darišana ar daiļo un vājo dzimumu. Pēc neilga laika gan atklājās, ka arī stiprais un varonīgais dzimums šai ziņā nav ne par matu labāks. Kādu dienu māte bija izgājusi pastaigāties divu pielūdzēju pavadībā. Te pēkšņi kā no zemes izlidis pie apvāršņa parādījies mums jau zināmais bullis. Kārtējo reizi no ķēdes norāviens, viņš uzņēma virzienu tieši uz promenējošo trijotni un tuvojās tai apskaužami straujā tempā. Abi kungi, savu dāmu pametuši liktena varā, bez liekas kavēšanās atrada patvērumu tuvējā grāvī (te nu ar lielu nožēlu jāsaka, ka viens no kungiem bija neviens cits kā ievērojamais diplomāts un politiķis Dr. Miķelis Valters). Dāma, pats par sevi saprotams, nevarēja atļauties darīt to pašu, turklāt vēl divu viriešu sabiedrībā, un, šausmu sastindzināta, palika stāvam kā pieminekļis pati savai tik tuvajai nāves stundai. Bullis atradās vairs tikai dažu metru attālumā. Un te galīgā apziņas sastrēgumā, pati nesajēgdama, ko dara, mana māte automātiski pacēla saulesargu un strauji to atvēra taisni preti uzbrucējam. Tas acumirkli apstājās, noskurinājās, pagriezās uz otru pusi un aizčāpoja, acīm redzami pārliecināts, ka atdūries pret nepārvaramu šķērslī.

Ari otrais atgadījums, kā jau teikts, bija isti dramatisks. Diemžēl dramatisks, pat traģisks šoreiz iznāca arī noslēgums. Mēs bijām divi, kas caurām dienām skraidelējām pa saimniecības plašo sētienu, — jūsu padevīgs kalps un kāds maķenīt jau paaudzies kumeļš. Tā nu vienā pavisam nelādzīgā dienā un

Māte Herta ar dēliem Oļģertu un Gunāru jūrmalā.

nelādzīgā stundā, katram no savas puses joņojot, mēs sadūrāmies kā divi ātrvilcieni. Es, saprotams, pārbijos un sāku neganti brēkt, mana brēkšana savukārt iztrūcināja kumeļu, kas apcirtās uz otru pusi un ar to pašu stiepienu iedrās dzeloņdrātis pie diķa, sevi visai smagi savainodams. Tam sekoja asinssaindēšanās, un kumeļu nācās nošaut. Kopš tās reizes jūtu pret zirgiem īpašu simpātiju, varbūt pat mīlestību, taču vienlaikus arī divainu bijību, tādu kā vainas apjautu. Laikam jau tieši tāpēc no manis nav iznācis ne kārtīgs jātnieks, ne braucējs, kaut bijusi kā iespēja, tā vēlēšanās.

Kā zināms, 20. janvāri ir Oļģerti, mana vārda diena. Biju jau pieradis, ka šais godībā tikšu apdāvināts un pieēdišu pilnu vēderu ar visvīdīgiem labumiem. Bet manā piektajā vārda dienā saņēmu tikai pliku ziņojumu, ka man esot uzdāvināts mazais brālītis. Tā kā neko tamlīdzīgu nebiju ieplānojis un kāroju kaut ko pavisam citu, negaidītā vēsts mani gaužām saērcināja. Tomēr, diemžēl bieži vien būdams pārāk piekāpīgs, ļāvos pierunāties un kopā ar tēvu devos saņemt "dāvanu" — uz iestādi, ko tagad dēvē par dzemdību namu. Te saņēmu vēl smagāku triecienu: kad attiecīgās istabas durvis atvērās, pirmais, ko ieraudzīju, bija divas gaisā paslietas likas kājeles un netirs dibens, ko kāda žēlsirdīgā māsiņa patlaban uzcitīgi slaucīja, — jaunpiedzimušais brālītis bija, tā sakot, aptaisījies. Neesmu par to pilnīgi pārliecināts, taču man ir aizdomas, ka šī aina, kas vēl joprojām kā dzīva tēlojas man acu priekšā, vēlāk bijusi istenas

cēlonis, kaut dziļi zemapziņā slēpts, dažam labam no mūsu abu savstarpējiem konfliktiem.

Acimredzot arī mans pirmais gājiens uz teātri pieder pie sevišķi svarīgiem manas dzīves notikumiem. Vīdzivāk atmiņā palicis pats pirmais solis — kāpņu telpā satieku vecmāmiņu no blakus dzīvokļa. "Kur tad iesi tā sapucējies?" viņa vaicā. "UZ TEĀTRI!" es atbildu pilns bezgalīga lepnuma un ar augsti paceltu galvu dodos tālāk. Teātri mani sagaida pavisam satricinoša norise — iepazīšanās ar pašu Eduardu Smiļģi. Viņš iznira manā priekšā kā pats Everests, tad ar runča graciozitāti atkāpās soli atpakaļ, pārlaida ar roku pār toreiz vēl pakuplajiem matiem, melniem kā raganas kakis, piešķieba galvu, pasmaidīja un pacēla uz mani hipnotisku skatienu. Jutos kā trusītis žņaudzējčūskas priekšā un gribēju jau ņemt kājas pār pleciem, taču Smiļģa skatiens nebija ļauns vai nikns. Gluži otrādi, tas bija laipns un glāstošs, tādās kā medainas miglas apņemts. Un vienlaikus pilns pašapziņas, pat valdniecisks: "Skaties, puisīt, uz mani! Te stāvu es, Lielais Smiļģis, un esmu tev labvēlīgs!" Nobilis palēnām pārgāja, bet palika bijība un galīgs sastingums. Smiļģis nesteidzās man tuvoties un sniegt roku. Viņš aizvien vēl stāvēja un plati smaidīja, acis no manis nenovērsdams. Izskatījās, ka Smiļģis redz un sajūt manu mocību, ka tas viņam pat sagādā zināmu baudījumu. Es pa to laiku izmisīgi pūlējos atbildēt arī ar smaidu, līdz lūpu kaktiņi sāka raustīties un sasmaidīšanās vietā sanāca gandrīz vai raudāšana. Mani paglāba trešais zvans. Sākās liels brinums — teātra izrāde. "Aladina burvju lampa". Laikam viss iepriekšējais bija atstājis uz mani pārāk spēcīgu iespaidu — no pašas izrādes atceros tikai melnu tumsu, kādu balsi, kas skanēja šai tumsā, un kādu gaismas ķermeni, kas pa šo tumsu zibinājās. Droši vien tā arī bija tā burvju lampa. Toties pirmās izrādes Nacionālajā operā mani turēja savā varā no sākuma takts līdz finālam. Pat vēl ilgāk — gadus pēc tam mani murgos mocīja ainas un tēli no redzētā. Nelaime bija tā, ka iepazīt operas mākslu es sāku ar "Piķa dāmu" un "Hofmaņa stāstiem". Bet abos šais uzvedumos netrūkst ne drausmu, ne bērņus mulsinošas mistikas — kāds drūms savādieks līdz nāvei pārbauda vecu grāfienu, tā savukārt ar visu zārku jau mirusi ierodas pie viņa kazarmā, dzejnieku Hofmani nemitīgi vajā viņa ļaunais gars, pēdējā cēlienā pat aizburdams uz viņu sauli nelaimīgā dziesminieka ligavu.

Vēl kāds gadījums galīgi nostabilizēja manas bailes no visādiem rēģiem un mistiski okultām vizijām. Vienu vakaru mani vecāki bija devušies uz kādu sarikojumu un uzticējuši mūsu vecākai māsicai, skuķim, kuram vēl tālu līdz pilngadībai, abu jaunāko brāļu Kroderu uzraudzīšanu. Laikam jau kopīgās rotaļas māsicai vairs negāja pie sirds, un, redzēdama, ka mans mazais brālis arī tikai žāvājas un stāpās vien, viņa aizveda šo uz čuču muižu blakusistabā un tur, čubinoties pa palāgiem, kā liekas, bija izdomājusi, kādā veidā turpmāko vakaru padarīt intriģējošu un aizraujošu. Ietinusies vienā no palāgiem, mana mīlotā

Autora māte jaunībā.

Skats no E. Vulfa "Sensācijas" (?) jaunajā Pēterpils latviešu teātri. Labajā pusē pie galda — Herta Vulfa.

māsica kātoja atpakaļ pie manis. Es tobrīd, viens pats palicis, garlaikoti stumdiņu pa grīdu izmētātās rotālietas, kad pēkšņi it kā pašas no sevis lēnām atvērās durvis, atskanēja kaut kāda murmulēšana aizkapa balsi un parādījās baltā drānā ievistīts tēls ar vēl baltāku masku sejas vietā — papīra lapu, kurā māsica ar pirkstu attiecīgajās vietās bija sadūrusi vajadzīgos caurumus. Visiespaidīgākais tomēr izrādījās noslēguma akords. Tēls apstājās, iepleta rokas un, baismīgi balsi tricinot, paziņoja: "Es esmu nāāāve!..." Es atbildēju ar tādu blāvienu, ka "nāve" atkrita sēdus un acumirkli pārvērtās atkal par māsīcu, kas veltīgi pūlējās nomierināt pārbiedēto radubērnu. Sekas ir tādas, ka vēl šodien baidos no visādiem spokiem un, ja, piemēram, man vajadzētu nakti pavadīt kapsētā, es ne par kādu naudu nebūtu uz to spējīgs — Tots mani uz visiem laikiem bija iedzīts dziļā pagaldē... Tomēr nedomāju, ka māsica par visu šo izdarišanos būtu nosodāma. Ne viņa ko ļaunu gribēja, ne viņa atzistama par isto vainīgo. Vainīgais bija spēles gars, kas apsēdis mūsu ģimeni, tā sakot, pa visām līnijām (arī šī pati māsica vēlāk rosīgi darbojusies pašdarbības teātri) — gan no mātes, gan tēva puses. Mana māte Herta bijusi draiska un kavalieru aplidota jaunkundze, turklāt lielākā daļa šo aplidotāju nāca no mākslinieku, rakstnieku, aktieru vides, no bohēmas. Tāpēc nav jābrīnās, ka pretēji savai vecākajai un nopietnākajai māsai, kas izgāja pie filozofijas profesora Paula Jurēviča, Hertas jaunkundze apprecējās ar dramaturgu Edvardu Vulfu, iestājās Latviešu dramatiskajosursos, kļuva par aktrisi. Bija sācies Pirmais pasaules karš, un arī latviešu teātris devās bēgļu gaitās. Izveidojās Jaunais Pēterpils latviešu teātris, kur darbojās arī Herta Vulfa. Ir pamats domāt, ka viņa bijusi tīri laba aktrise — ja jau režisori uzticējuši tādas lomas kā Brigaderes Raudupieti, Raiņa Zani ("Pūt, vējiņi!"), Vulfa Lūciju ("Sensācija"), Jūlija Pētersona Elzu ("Sastingušās dvēseles"), Čehova Jeļenu Ivanovnu ("Lācis") u. c. Bet kā daudzi tālaika latviešu literāti un mākslinieki arī Vulfs slimo ar tuberkulozi. Slimībai progresējot, mana māte spiesta uz laiku pamest teātri, bet pēc Vulfa nāves 1919. gada janvārī tur vairs neatgriežas. Kāpēc? Lūk, jautājums... Par to esmu domājis daudz un bieži, bet atbildi atrast nav izdevies. Gan pastāv aizdomas, ka te gluži bez vainas nav mātes otrais virs, mans tēvs Roberts Kroders. Virieša attiecībās pret sievieti no sākta gala pašos zemapziņas dziļumos diemžēl slēpjas kaut kas privātpašniecisks, un nevienam jau nepatik, ka kāds cits apgrābsta tavu mantu, vēl jo vairāk, ja šī manta ir tava oficiāli pielaulātā sieva. Kaut arī tas notiek tikai uz skatuves, izrādē. Un ja nu vēl gadās skūpstīšanās! Viri, kas profesionāli tuvi teātra mākslai, bez šaubām, ar prātu saprot, ka tas viss ir tikai spēle, taču daudzi no viņiem tā kā tā nespēj ar to samierināties. Arī mans tēvs bija no šīs spēles valstības — teātra kritiķis un vēsturnieks... Un tomēr — neko konkrētu es nezīnu, bet vienādvien esmu sajutis, ka manas aizdomas nav bez pamata. Nekad neko jau nevar zināt, kā saka viens no Sniegbaltītes septiņiem rūķiņiem... Lai nu tas

Roberts Kroders.

būtu kā būdams, bet manai mātei šī aiziešana no teātra par labu vis nenāca. Neko jau viņa neteica un nežēlojās, tomēr acīm redzami jutās kā laiva bez stūres. Vienīgā istenā dzīves jēga — dabas doto spēju istenošana jeb, augstā stilā izsakoties, savas būtības piepildīšana — bija atmesta, nevienā citā jomā nekādas īpašas talanta pazīmes neparādījās. Māte mēģināja vienu otru reizi sacerēt pa dzejoļiem, bet tāda niekošanās vien sanāca. Arī ģimenes dzīve, manuprāt, nebija viņas aicinājums. Tas nenozīmē, ka viņa būtu bijusi slikta māte vai sieva. Nē! Tomēr aizvien varēja samanīt, ka mātes istā vieta ir citur — uz skatuves. Sevišķi skaidri tas kļuva saredzams, kad māte bija iedzērusi kādu glāzīti vīna. Viņa atraisījās, vērtās artistiska un šarmanta, improvizēja daudzveida acumirkļīgas situācijas, pārtapdama dažnedažādos pašas radītos tēlos. Ievads gan allažīn bija viens un tas pats — Suzannas Provansas trallināšana no "Havajas puķes" trešā cēliena: "Es šodien esmu lillā, jā — lillā, jā — pillā," — taču turpmāko noteica apkārtējo cilvēku attieksme pret notiekošo un mātes reakcija uz to.

Kā jau ieminējos, arī mana tēva sirdslieta un mūža mīlestība bija teātris. Rakstidams recenzijas, apcerējumus un "Teātra vēsturi", viņš gan pārstāvēja šīs mākslas teorētisko atzarojumu, tomēr dvēseles dziļumos nepavisam nebija sauss spriedelētājs, drīzāk nedaudz romantizējis estēts un mākslu baudītājs, pa daļai pats arī mākslinieks. Runādams par teātri, viņš ātri vien iekvēlojās, ļāvās brīvai fantāzijai, pavisam maz analizēja, vairāk pūlēdamies uzburt sava skatuves mākslas ideāla vairāk vai mazāk konkrētu veidolu. Bieži tēvs stāstīja, kā viņš būtu iestudējis vienu vai citu lugu, — kā rādās, apšaubidams paša varēšanu istenot iecerēto, viņš savas izrādes radīja iztēlē. Latvijā tēvam vistuvākais, kā jau no te rakstītā noprotams, bija jauno formu meklētājs Dailes teātris, taču tas nemazināja viņa interesi arī par Nacionālo un citiem teātriem. Uz gandrīz visiem mākslas pasākumiem jau visai agri sāku iet vecākiem līdzī, vēlāk, saprotams, gāju viens pats vai kopā ar kādu draugu vai pat jauku meiteni. Tā jau kopš mazām dienām mani tika iepotēta vajadzība pēc mākslas, mīļu prātu gāju uz teātriem, arī uz izstādēm un koncertiem, tomēr pašos ģipara gados vislielāko prieku man sagādāja cirks, pirmām kārtām, saprotams, klauni. Tāpēc, gluži dabiski, kad man pirmoreiz mūžā vaicāja, kas es būšu, izaudzis liels, atbildēju, ka klauns. Par toreizējā Salamonska cirka klauniem tiešām bija vērts jūsmot, viņi prata skatītājus izsmidzināt līdz asarām, tā, ka pēc tam vēl vairākas stundas sāpēja vēders. Bet tās bija patīkamas sāpes, jo neļāva aizmirst spirdzinoša prieka un jautrības brīžus cirka nojumē. Košākie savas mākslas meistari bija baltais Rolands un rudais Koko, kas katreiz parādījās ar vismaz 180. numura zābakiem kājās un sveica publiku, aurodams bezmēra skaļā, spiedzīgā balsī, bet ar tādu neviltotu sajūsmu, it kā viņam būtu darišana ar sen neredzētiem vismīļākiem radiniekiem. Runāt abi runāja maz un ne sevišķi tirā latviešu valodā,

taču visādu komisku stiķu un pekstiņu izdomāšanai viņiem fantāzijas nebija mazāk kā Čaplīnam. Vissmieklīgākās rādījās tradicionālās izdarības pēc katra numura, kad klauni parodēja savus kolēģus, kas nule uzstājās. Te abiem meistariem bieži vien nāca talkā arī citi jokdari, ko mēs ar brāli dēvējām par "starpbrīžu antiņiem". Bet šie antiņi bija izcili virtuozī un no cirka māksliniekiem visdaudzpusīgākie — lai parodētu, vajadzēja, it kā neko nemākot, prast visu un ne sliktāk par tiem, kuri uzstājās tikai ar vienu speciāli izslipētu priekšnesumu. Neesmu aizmirsis arī divus slavenus itāļu muzikālos klaunus, gan tikai vienas epizodes dēļ: arēnā visiem redzams "paslēpies" Hamleta tēva gars, kas nelabā balsi auro "es gribu asinis", tad uzslāj pats Hamlets, nošļukušas bikses rokā turēdams, un raudulīgi atbild "bet es adatu" — uzsvērdams otro "a" (varbūt tur arī slēpās tā komika, jo katrs no abiem bija iemācījies pa vienai frāzei latviski un izrunāja to ar pikantu nepareizību).

Pats par sevi saprotams, ka visus redzētos klaunu stiķus es mājās centos atkārtot. Diemžēl apkārtējā sabiedrība nespēja vai nevēlējās manus sasniegumus šai jomā novērtēt. Uzdrošinos pat apgalvot, ka mājīnieku attieksme pret maniem priekšnesumiem bija klaji negatīva un nosodoša. Atklāti sakot, šāda viņu nostāja neveidojās gluži bez pamata — manas klaunādes nepalika bez zināmām netikamām sekām: sadauzītiem traukiem un cita veida vāriģākiem priekšmetiem, pielaistītām un piegružotām istabām, dažāda labā ziluma uz mazā brāļa vēl nenobriedušās miesas — viņam nācās pildīt Rolanda funkcijas, un, kā visiem labi zināms, arī baltais klauns reizumis nevarēja izvairīties no vieglas iekaustišanas vai viena otra spēriena pa dibenpusi. Brieda nopietns ģimenisks konflikts, kas jūtami apdraudēja manu cirka mākslinieka karjeru. No dramatiskās situācijas mūs izglāba vecmāmiņa Emilija, manas mātes māte. Savā septītajā dzimšanas dienā saņēmu no viņas dāvanu, kas visu pavērsa uz isto pusi, uzvedināja mani uz taciņas, pa kuru kātoju vēl šo baltu dienu. Tā bija vecmāmiņas pašas darināta neliela, uz galda uzlietama skatuvīte ar visām dekorācijām (atbilstoši veco laiku standartam: istaba, pagalmis, mežs) un no papes izgrieztām dažādu pazīstamu pasaku figūrām. Klauna pigori izrādījās tikai priekšspēle kaut kam nozīmīgākam un paliekošam — nu man bija pašam savs teātris! Un kopš tā laika teātris visdažādākās izpausmes formās bijis un palicis man neapstrīdami pirmajā vietā, aizēnodams pat milestību un visvisādus vaļaspriekus. Jo ar teātri, lai arī sākumā tā bija tikai papes kaste, es iemantoju pats savu pasauli — pasauli, kas piederēja vienīgi man, ko es varēju veidot un attīstīt pats pēc sava prāta, kur vajadzības gadījumā varēju paslēpties no realitātes, kur varēju šo realitāti pārveidot un, kā man pašam likās, uzlabot, darīt to pilnskanīgāku un interesantāku. Skaidribas labad gan jāsaka, ka nekad es neesmu bijis pesimistisks dzīves noliedzējs, nekad neesmu gribējis aiziet no šīs dzīves pavisam, neesmu gribējis mirt. Gluži otrādi — es labprāt būtu dzimis kaut vai paleolīta laikmetā un nemaz

Roberts un Herta Kroderi ar pirmdzimto Oļģertu.

nebūtu sašutis, ja nāktos dzīvot līdz pasaules galam. Nāves neizbēgamību vienmēr esmu uzskatījis par ipašu cūcību no augstāko spēku puses. Ja jau šī neizbēgamība tiešām ir tik nenovēršama, tad pavisam bezatbildīgi un cietsirdīgi ir radīt būtnes, kas sevi un savu galu apzinās. Vai tiešām Ādama un levas zinātkāre ir tāds grēks, ka viņu pēcnācējiem jādzīvo kā nāvinieku kamerā? Pēdējā laikā, pavirši apgramstījuši Indijas garīgo kultūru, daudzi meklē mierinājumu brahmanisma idejā par dvēseles pārvietošanos no būtnes būtne. Pieņemsim, ka šī ideja sakņota dzīves istenībā, taču arī šādā gadījumā man kā konkrētam cilvēkam tagadnes esamībā maz labuma, ja par šo manas dvēseles eksistēšanu pirms manis paša es neko nezinu, tā neskar manu apziņu un labākā gadījumā dažbrīd izpaužas neskaidrās nojausmās, kas, manuprāt, bieži vien ir tikai ilūzija. Bet nekas cits jau mums neatliek: visi mēs gribam dzīvot, jo — šāda vai tāda — dzīve tomēr ir jauka. Un varētu būt vēl jaukāka, ja cilvēki palaikam neizrādītos gluži vienkārši stulbi, nespējīgi apvaldīt savas visnelādzīgākās ipašības: varaskāri, mantkāri, skaudību utt. Šī atskārta, ka dzīve var būt jaukāka un labāka, pat vislielākos optimistus dara vairāk vai mazāk neapmierinātus ar esošo. Un mēs sākam prātot, kā būtu, ja būtu... Prātojot raisās fantāzija, iztēles valstībā veidojas it kā dzīvi tēli, ainas un notikumi, vesela jauna pasaule — tāda, kādu mēs to gribam. Mākslinieks šai iedomu pasaulei piešķir formu, iekšēju harmoniju, nobeigtību. Un tad dod to atpakaļ cilvēkiem, kas mākslas darbā rod sajūtu, mazpamazām arī ticību, ka labāka un pilnīgāka dzīve ir iespējama. Šī ticība palīdz mums dzīvot un izdzīvot, par spīti daudzajām bezjēdzībām un ļaunumam, ar ko mēs diendienā saskaramies. Un teātris no visām mākslām ir dzīvākais, iedarbīgākais, jo te tiešā, aktīvā kontaktā stājas dzīvs ar dzīvu.

Uz vecāsmātes dāvinātās skatuves jau tai pašā dzimšanas dienas vakarā notika pirmā izrāde, pagaidām gan, tā sakot, eksperimentālas improvizācijas stadijā — nomēģinot dāvanu. Drīz vien pirmajam solim sekoja nākamais. Pieaicināju trīsgadīgo mazo brāli, kas, acimredzot apzinādamies situācijas nopietnību, uzņēmās direktora palīga, galvenā režisora palīga un scenogrāfa palīga pienākumus, un pa abiem vienā ņēmienā nodibinājām Latvijas Kamerteātri (šādu nosaukuma izvēli noteica šāds apstāklis: biju padzirdējis, ka bez istiem dziedātājiem esot vēl tādi kamerdziedoņi, kas uzstājas nelielās telpās un šaurāka klausītāju pulciņa priekšā. Nu, un, tā kā mūsu teātris arī darbojās zināmā šaurībā — ikdienā tā bija ne pārāk liela ēdamistaba —, tad paši saprotat...) Pats par sevi saprotams, ka direktors, dramaturgs (tais laikos tā dēvēja literārās daļas vadītāju), galvenais un reizē vienīgais režisors, scenogrāfs, neesoša orķestra diriģents, skatuves meistars, apgaismotājs un Dievs vien zina kas vēl biju es pats. Es pats arī runāju dažnedažādās balsīs, kustinādams un bīdīdams pa skatuvīti papes figūriņas, — šādā veidā noritēja jaundibinātā teātra izrādes. Varen daudzpusīgs veidojās repertuārs, grūtību nebaidīdams,

Oļģerts un Gunārs bērībā.

iestudējām visu, kas vien ienāca prātā, pat... operas un baletus. Uz mūsu skatuves varēja redzēt, piemēram, divus "Spridišus" (kā Brigaderes, tā Mediņa), Vulfa komēdijas, bērnu komēdiju "Sarkangalviti", "Skroderdienas Silmačos", Jaunsudrabiņa "Zvēru diditāju" un citas oriģināllugas, kā arī pašu sacerētus gabalus. Bez šaubām, arī slavenās "Trejmeitiņas". To visu dokumentāli apliecina programmiņas, pirmajā laikā ar roku rakstītas, pēcāk, kad attiecīgi iemanijos, jau rakstāmmšinas tehnikā. Programmiņas arī redzams, kādus amatus katrs ieņēmis. Tāpat lasāms bridinājums publikai: "Publiku lūdz telpas neatstāt pirms beigām, lai netraucētu māksliniecisko noslēgumu. DIREKCIJA." Var atrast arī savveida mistiku — piemēram, stāv rakstīts, ka Vulfa "Grūtajā uzdevumā" Jāni Kalpiņu tēlo Alfreds Amtmanis-Briedītis, bet Anciti — Anta Klints. Tomēr jāatzīst, ka līdz tik augsta līmeņa sadarbībai nebijām vēl tikuši, tāpēc pagaidām tikai ierakstijām programmiņā tos aktierus, kuriem būtu uzticējuši attiecīgās lomas, ja mums piederētu Rīgas teātri, — mūsu iestudējumos "piedalījās" ne jau tikai Nacionālā teātra aktieri vien, neaizmirsām arī Dailes un Strādnieku teātri, Nacionālo operu.

Ceturtajā dzīvības gadā mana brāļa Gunāra izdarībās sāka parādīties separātiskas noslieces. Viņš, ilgi neprātodams, vispirms nodibināja pats savu valsti, ko svinīgi nosauca par Dažādiju. Saskaņā ar manu iedzimto demokrātismu es pretēji vienai otrai mūsaiķu lielvalstij neko daudz nepretojos un pat piekritu ņemt dalību jaunās valsts pilnveidošanā. Tā kļuva par Dažādijas pirmo ministru prezidentu — ministri un vienkāršie iedzīvotāji bija visvisādas radibiņas, sākot ar spēļu lāčiem un beidzot ar alvas zaldātiņiem. Par godu sadarbības sākumam telpu pie mana rakstāmgalda nosaucām par Draudzības ielu un pēc tam krietnu stundas ceturksni cēli riņķojām otrā istabā apkārt galdam un vienā laidā skandējām: "Gunis valsti dibina." (Patiesības labad esmu spiests atzities, ka izkļiedzamo saukli brīžam pavisam nejauki sagrozīju un blāvu: "Gunis valsti dibenā." Laikam jau mani didija skaudības velniņš, ka pats neesmu tas dibinātājs. Turklāt jau toreiz man piemita kāda divaina ipašība, no kuras, kā rādās, netikšu vajā līdz mūža galam, — jebkura solida sabiedrība vai pasākums mani izraisa gandrīz nepārvaramu vēlēšanos sajakarēt cienīguma pilno kopnoskaņojumu, pastrādāt ko nepiedienīgu, pat šokējošu.) Jaunā valsts prezentējās arī pati ar savu teātri, kam brālis deva visai dziļdomīgu nosaukumu — "Danco, danco, spers." Saproti, kā gribi... Katram brālim nu bija savs teātris, bet aktieri abos bija vieni un tie paši — lellites, lāčiņi, pērtiķiņi, suniņi, kaķiņi, pilites, alvas zaldātiņi u. tml. (līdzšinējie aktieri — papes figūriņas — bija pa daļai jau apnikuši, pa daļai sapluinīti). Saprātām, ka abu teātru apvienošanās nav novēršama. Ministru kabineta sēdē jautājums tika atrisināts pozitīvi, saeima lēmumu apstiprināja. Arī jauno nosaukumu — "Dažādijas Kamerteātris". Tas tagad izvērta savu darbību aizvien plašāk, tika rīkoti arī koncerti, pat cirka priekšnesumi. Tikai viena liga

Oļģerts "šofera lomā" 1934. gadā.

mūs skumdināja — ja neskaita atsevišķus gadījumus, kad pie mums kāds ciemojās, mums nekādi neizdevās uz vienu izrādi sapulcināt vairāk par trim skatītājiem — mammu, papu un brāli, kurš tai reizē nedarbojās viņpus rampas. Tas tolaik bija maksimālais skaits, lielākoties nācās samierināties ar to pašu neaizņemto brāli vienu vienīgu. Situācija jūtami uzlabojās, kad pie mums apmetās tēva tante no mātes puses. Šai tantei nebija viens, bet veseli divi vārdi, un viņa tos abus lietoja vienlaicīgi. Tas izklausījās gandrīz vai aristokrātiski — Edite Emilija Krodere. Tātad neprecēta (turklāt arī bezbērnu) veca jaunkundze. Tā kā viņa mums ļoti pieķērās, mēs izmantojām šo apstākli, lai tanti izmantotu kā pastāvīgu papildu skatītāju. Taču necik ilgi — un radās pavisam jauna ideja. Ja mēs esam jau divi vīrieši un viena sieviete, kāpēc to teātri nespēlēt mums pašiem? Un, tā sakot, štrunts par skatītājiem, ja nav, lai nav, iztiksim tāpat! Arī skatuves mākslinieku vidējais vecums sanāca tīri pieklājīgs — 29 gadi (6, 10 un 70). Atļāvāmie izrādīt pat "Sarkangalviti". Pēc ilgām pārdomām un, šodienas terminoloģijā runājot, vairākām vētrainām mākslinieciskās padomes sēdēm Sarkangalvites lomu tomēr nācās atveidot mazajam brālim — Edite Emilija kategoriski no šī tēla atteicās. Toties mums izdevās viņu piespiest Ofenbaha "Orfejs pazemē" tēlot un dziedāt Eiridiki, "Hofmaņa stāstos" — visas dzejnieka sirdsdāmas, kā arī dejojot vienīgo un galveno sievietes lomu pašu sacerētā baletā "Kur divi, tur trīs" — par mīlestību un greizsirdību.

Trīsdesmito gadu sākumā ik gadus tika rīkota plaši izvērsta Mākslas nedēļa,

Bet te — Latvijas kungi pie ista auto.

ko veidoja gan izrādes, gan koncerti, gan visādi citādi attiecīgi pasākumi. Mēs, zināms, centāmies neatpalikt. Jo svinīga allaž bija nedēļas atklāšana, ko ievadīja "rikotāju kora" (Edite Emilija un mazais brālis) uzstāšanās Oļģerta Krodera vadībā. Godīgi sakot, minēto muzikālo uzvedumu tirskaņa un precizitāte šodien man liekas visai apšaubāma. Lietas būtība ir tā, ka man kopš dzimšanas, kā mēdz teikt, lācis uzkāpis uz ausim un tāpēc kaut cik pareizi nevaru izdziedāt nevienu melodiju. Iedomājieties nu, kas tā bija par ziņģēšanu un diriģēšanu. Par to jau daudzus gadus pēc tam man nācās dzirdēt arī pienācīgu novērtējumu: vairākus gadus stāvu virs mums mitinājās kāds profesionāls kora dziedātājs, kas pēcāk bija saviem paziņām žēlojies, ka tolaik dzīvi viņam bojājis un nervus plosījis kāds jauneklis, kas apakšējā stāvā šaušalīgi greizi, toties bieži un skaļi dziedājis dažnedažādu operu ārijas. Tomēr, par spīti visam, mēs darbojamies aktīvi un vērienīgi. Rikojām pat viesizrādes — pie mana tagadējā kolēģa Pētera Pētersona, kuru aptuveni jau 70 gadus visi sauc par Runci, turklāt nevienam īsti nezinot, kāpēc: viņa raksturs nebūt nav kaķiski glaudens un ņurrājošs, drīzāk atskabargains un lāgiem pat visai dzēlīgs. Šis dzēlīgums parasti izpaužas piebildēs, ko Runcis izsaka dažādās sakarībās. Taču viņš ir reti gudrs un asprātīgs, tāpēc teiktais neķeras nevienam pie dūšas, bet sagādā pat zināmu estētisku iepriecinājumu. Mūsu izrādēs pie Pētersoniem piedalījās arī Runcis pats, jo tāpat jau kopš bērnu dienām bija teātra mākslas saindēts — toreiz valdīja uzskats, ka vainīgā ir ipaša "teātra smaka". Un tāda patiešām eksistēja —

ērmots sajaukums, kur vienlaikus varēja saost visdažādākos smārdus, pat peļu smaku. Tomēr pāri visam smaržoja grīmu un pūderu aromāts. Žēl, bet mūsdienā teātros šis romantiski aicinošās smakas vairs nejutam... Jā, vēl atceros vakaru Franču licejā, kur Runcis mācījās. Izrādīja kaut ko blaumanisku, ļoti iespējams, tie bija "Trines grēki". Runcis atveidoja veco paunu žīdu ar visu melno pilnbārdu, kas, teicami pielīmēta, turējās kā ista. Redzētais šodien jau pagaisis. Taču ne Runcis pats — mans bērnības draugs runāja, dziedāja, lēkāja, vicināja savu pātāgu un visādi citādi darijās ar tādu brāzmainu enerģiju, ka viss pārējais tika it kā aizslaucīts prom no skatuves. Šķiet, Runča enerģijas avoti vispār nav izsmeljami. Tie līdz pat šai dienai nav ļāvuši viņam ne apstāties, ne nomierināties. Un Pēteris Pētersons iestudē izrādes, ja rodas vajadzība, pats kāpj uz skatuves, dzejo, raksta lugas un teorētiskus apcerējumus, lasa lekcijas un referātus, režisē Dziesmu svētkus, dibina sakarus ar ārzemēm, konsultē jaunos dramaturģus, noņemas pa Teātra darbinieku savienību...

Tas jau nu sen pierādījies, ka bērni ar vecākiem var ķīvēties, var sadumpoties pret viņiem, tomēr aizvien bijuši pakļauti lielākai vai mazākai tiešai vecāku ietekmei. Tā vien rādās, ka ipaša nozīme te ir cilvēkiem piemītošajai atdarināšanas tieksmei, kas visspēcīgāka agrajā bērnībā. Ari es šai ziņā esmu vērā ņemams piemērs. Māte — aktrise, tēvs — teātra kritiķis un vēsturnieks, dēls, bez šaubām, aktieris vai režisors. Tēvs bez tam vēl rosīgs sporta cienītājs, Rīgas Futbola kluba likumīgs biedrs. Tātad arī dēlam aizraušanās ar sportu, vispāriekšu ar futbolu, negāja secen. Divdesmito gadu nogalē futbols vispār bija Latvijā populārākais sporta veids, saprātīgi organizēts, daudz spēlēts un visā visumā naiki intriģējošs. Varējām vērot gan valsts čempionātu, gan kausa izcīņu, gan starptautiskas spēles — kā ar ārzemju profesionāļiem, tā arī ar citu valstu izlasēm. Visbiežāk čempionu tituls un Latvijas kauss tika Rīgas Futbola kluba (RFK) kājbumbistiem, taču viņiem pastāvīgi mina uz papēžiem vēl vairākas komandas: Liepājas "Olimpija", Armijas sporta klubs (ASK), "Rīgas Vanderers", kas pulcēja galvenokārt labākos imigrantu sportistus. Un laiku pa laikam RFK nācās piekāpties — parasti komanda iekrita latviešu sportistiem vēl šodien raksturīgā veidā: pievārējuši vienus vai vairākus spēcīgus pretiniekus, uzvarētāji nākamajā reizē vairs nespēj savākties un zaudē vājuļiem. RFK klupšanas akmens bija sporta biedrība "Amatieris", kas stabili ieņēma virslīgā pēdējo vietu, taču ar pārspēju palīdzību katreiz paglābās no pārejas uz 1. līgu, — nereti gadījās, ka čempiona gods bija jau tikpat kā rokā, bet pēdējā turnīra spēlē visu izjauca zaudējums tieši šim pašam "Amatierim". Latvijas futbols varēja lepoties arī ar savām "zvaigznēm". Īstens publikas milulis bija "Vanderera" centra pussargs Šeibelis, pats tehniskākais futbolists Latvijā, kas labi apzinājās savu māku un mīju prātu to demonstrēja vietā un nevietā, bieži vien vairāk rūpēdamies par estētisko efektu nekā par rezultātu. Sirds dziļumos viņš droši vien bija

mākslinieks. Un — galu galā — vai tad publiskais sports arī nav savā ziņā teātris? Sports — cirks — teātris. Manuprāt, tie ir kā trīs krellites, kas uzvērtas uz vienas un tās pašas aukliņas. Te gan patiesības labad jāpiebilst, ka Šeibelis bija arī liels blēdis — izsmalcinātā spēles tehnika ļāva viņam, tiesnešiem neredzot, neatļauti apstrādāt un pat apskādēt vienu otru no pretiniekiem. Pretstats Šeibelim bija RFK un Latvijas izlases centra uzbrucējs Ēriks Pētersons, uz laukuma viņš, nerūpēdamies, tā sakot, par formu, godīgi strādāja — mērķtiecīgi un racionāli. Pussargs Lidmanis ieguva slavu ar saviem sānu iemetieniem — ja vajadzēja, kaut vai šķērsām pāri visam laukumam. Kas to paši savām acīm redzējuši, vēl šobaltdien stāsta leģendas par izlases aizsargu spēcīgajiem sitieniem. Lauks no RFK vienreiz esot, atsizdams bumbu no sava soda laukuma, to neturami iesitis tieši pretinieka vārtos. Toties "Olimpijas" Laumanis ar tādu nepieredzētu spēku ietriecis bumbu vārtos, ka tā izrāvusi tiklā pamatīgu caurumu un ķērusi kādu fotogrāfu, kas turpat vien stāvējis. Runāja, ka viņš bez kavēšanās nogādāts slimnīcā... Taču visistākie futbola varoņi bija vārtsargi jeb, kā tolaik viņus godināja, "golkiperi". Kā nekā vārtsargi ir vienīgie, kuriem atļauts bumbu tvert ar rokām, vienīgie, kuri pēdējā mirkli, kad bumba jau lido vārtos, spēj glābt savu komandu. Vai arī nespēj... Latvija ar saviem "golkiperiem" patiešām varēja lepoties, jebkurā laikā atradās vairāki līdzvērtīgi vārtu sargātāji izlasei. Visvairāk skatītāju lutināts tika ASK vārtnieks Jurgens. Stalts, elegants dāmu milulis, kas bumbu tvēra droši, bet ar ipaši izsmalcinātu, glaunu žestu. Kā jau luteklis, Jurgens gan šād un tad kļuva par nemēru untumains, sevišķi, ja jau spēles sākumā nepaveicās. Tad viņš demonstratīvi lamāja partnerus, bet bumbu tvarstīja pa roku galam, tā ka beigu beigās tā nereti atradās tur, kur tai nepavisam nevajadzēja atrasties — paša sargātajos vārtos. Ari Jurgenam atradās savs pretmets — "Olimpijas" nesatricināmais Lagzdiņš, uz kuru varēja palauties kaut vai nakts vidū, nekad un nekas nespēja izsist viņu no garīgā līdzsvara. Lai gan arī Lagzdiņš nebija bez ēnas puses — kad nācās ķert zemās bombas, traucēja garais augums: kamēr Lagzdiņš nokrita līdz zemei, bumba dažu labu reizi pamanījās iešauties vārtos. Jaunieši, saprotams, deva priekšroku Jaunekļu kristīgās savienības jeb YMCA vārtu vīram Kļaviņam, kam amata pienākumus pildīt lieliski palīdzēja delnu, gribētos teikt, gigantiskais apjoms — bumba viņa rokās izskatījās kā ābols milža ķetnā. Tomēr izcilākajam Kļaviņa sasniegumam rokas pat nebija vajadzīgas — reiz kādā starptautiskā spēlē viņš 11 metru soda sitienu atvairīja ar galvu (vai arī sitiens trāpīja viņam pa pieri — tas tā arī nav vēl noskaidrots). Jo sevišķi daiļajam dzimumam izpatīkt aizvien pūlējās "Vanderera" Bebris, no tālaika vārtsargiem pats jaunākais. Viņa specialitāte bija tā saucamā "lidaciņa" — stāvoklis, kad, vārtsargam augstā lēcienā tverot bumbu, viņa ķermenis atrodas krietnu gabalu virs zemes un tai pašā laikā, ar šīku izstiepies, zemei paralēli. Vispietīcīgākais bija daudzkrātējo

čempionu RFK vārtsargs Vizla, kas bez kādām pretenzijām vienkārši darija savu darāmo.

Kāds slavens zinātnieks, jautāts, kas viņu vairāk vilina — teātris vai futbols, atbildējis, ka pēdējais: spēles rezultāts nekad iepriekš nav nosakāms, bet teātra izrādē viņš jau stundas ceturksni pēc sākuma varot uzminēt, kā viss beigsies. Ari Latvijas futbola vēsturē netrūkst pārsteigumu un saistošu atgadījumu. Varētu, piemēram, pasmieties par to, kā citreiz raisijās notikumi gadskārtējos Baltijas futbola turnīros, kur savā starpā sacentās triju valstu izlases. Bet vienlaikus tas apbēdina un sāpina, jo lieku reizi atgādina savstarpējas saprašānās un vienotas rīcības nespēju — pat tādās situācijās, kad tā augstākā mērā nepieciešama. Nepieciešama visām trim valstīm. Visas ķibeles parasti sākās ne no šā, ne no tā. Kāds pārstāvis pēkšņi pamanīja, ka vienas nācijas futbolists slepeni iespēris otras nācijas futbolistam vai arī nostiepis viņu pavisam gar zemi. Pastāvēja arī gluži otrāda varbūtība — it kā nekas ļauns nebija noticis, bet tiesnesis ļaunprātīgi fiksē pārkāpumu. Sākās domstarpību noskaidrošana, kas pakāpeniski aptvēra aizvien plašākus speciālistu un entuziastu slāņus. Laiku pa laikam kvēlo diskusiju noslēgums sanāca tik tiešām katastrofāls — uz vairākiem gadiem vispār tika pārtrauktas jebkādas triju valstu savstarpējās attiecības sporta atzarā. Zināms, pēc laiciņa viss atkal sākās no jauna. Vēl trakāk gāja boksā, kur līdzīgi skandāli — lielākoties starp Latviju un Igauniju — atkārtojās ik mīļu gadu.

Ja runājam par atsevišķiem dramatiskiem notikumiem, tad jāatzīst, ka neviena no redzētajām sacensībām sprieguma, satraukuma un neparedzētu pavērsienu ziņā nevar mēroties ar Latvijas—Polijas spēli jau t. s. Ulmaņa laikos. Kaut arī bija ieradies pats tautas vadonis ar visu svitu un miesassargiem, pirmais puslaiks beidzās 3:0 Polijas labā. Pārtraukumā sērojošie tautieši galīgi nošņurkuši klīda pa stadionu, vai nu traģiski klusēdami, vai arī pilnā balsi šķendēdamies. Volfgangs Dārziņš pat salauza pats savu pipi, izmisuma pilnā sašutumā triekdams to pret celi kā zobenu pret grēcīga bruņinieka galvu. Otrā puslaika sākumā pie Polijas vārtiem izveidojās kaut kāds ņudzeklis. Krietnu bridī visi tur stumdijās, kamēr beidzot izrādījās, ka bumba atrodas poļu vārtos. Sekoja atturīgas gaviles, jo pirmo panākumu visi uztvēra bez nākotnes cerībām — kā vienīgo šai spēlē, kā Dieva zēlastības dāvanu nabadziņiem. Taču pēc kādām 20 minūtēm vienam no mūsējiem padevās brangi spēcīgs spēriens — un tieši poļu vārtos. 2:3! Vienā mirkli stadions pārvērtās. Visi, pašu Ulmani ieskaitot, pielēca kājās un sāka aurēt: "Sarauj! Sarauj! Trešos! Trešos!" Bet laiks naski traucās uz priekšu vien, sarkanbaltie futbolisti rāvās slapjās miesās, lida vai no ādas laukā, taču lielajā satraukumā viņi visu laiku šāva greizi un no pieprasītajiem vārtiem nekas nesanāca. Tad pavisam negaidīti kāds no skatītājiem iebīrās nelabā balsi un tik sparīgi, ka noskanēja viss stadions: "Šeibeli!!!" Acumirkli viņam

pievienojās pārējie skatītāju tūkstoši. Droši vien vareno rēkoņu "Šeibeli! Šeibeli!" varēja sadzirdēt līdz pat Pārdaugavai. Bet pats Šeibelis mierīgi sēdēja kopā ar skatītājiem, jo treneri bija izlēmuši, ka izlases spēlēm viņš jau par vecu — nepietikšot pulvera. Un tomēr! Skatītāji savu panāca. Gandrīz mežonīgas sajūsmas sagaidīts, Šeibelis uzriņķoja uz laukuma. Līdz spēles beigām bija palikušas labi ja piecas minūtes, bet slavenais futbolists nekādu izcilu rosību, kāda pienāktos tautas izraudzītajam glābējam, neizrādīja. Ar muguru pret poļu vārtiem viņš vienā mierā triņājās kaut kur starp centru un pretinieku soda laukumu. Šur tur jau atskanēja nosodoši uzbjāvieni: "Gurķis! Slimests! Nodevējs!" Pa to laiku bumba bija nonākusi Šeibeļa tuvumā. Atsitusies pret zemi, tā negribīgi atkal palēcās. Un tad... Šeibelis tāpat atmuguriski pāri plecām ar vieglu un graciozu spērienu raidīja to uz poļu pusi un ieraidīja pašā vārtu augšējā stūrī. 3:3!!! Ja Jēzus Kristus pasludinātu cilvēcei mūžīgu dzīvošanu, nez vai gaviles būtu sajūsmīgākas nekā tobrīd gan trībinēs un stāvvietās, gan uz paša spēles laukuma. Pat Ulmanis, nemaz nerunājot par personām, kuras viņu pavadīja, plivināja augšup uzrautās rokas un kaut ko nesakarīgu kļiedza. Mans tēvocis Artūrs gluži negaidot aplam skaļā balsi sāka skandēt divainus saukļus man toreiz vēl caur un cauri nesaprotamā valodā (laikam jau krieviski vai arī poliski...). Bet tēva kungs ar tādu sparpu blieza savu "okstiņu" pa priekšējo sēdvietu atmuguri, ka trāpīja kādam citam kungam tieši pa pakausi. Tā kā šis otrais kungs vispārējā lēmbastā nepiedalījās un sēdēja pavisam kā pamiris, jādodomā, ka viņš, iespējams, bija kāds no vietējiem poļiem. Draudēja izcelties turpat vai starptautisks skandāls. Paldies Dievam, konflikts tomēr izrādījās pārāk sīks un pamazām pagaisa vispārējā skaļumā.

Taisnība vien būs, ja teikšu, ka pirmskara gados bumbas spārdišana uzskatāma par visu pusaudžu galveno un iemīļotāko nodarbošanos. Pat tad, kad viņu rīcībā nekādu bumbu nebija, — lika lietā visādus lupatu vikšņus, tukšas konservu kārbas u. tml. Iztika arī bez zālāja — pilsētā, ja citur nevarēja, izmantojām kaut vai tā saucamo vārtu rūmi. Tas nekas, ka bieži nācās cilpot pakal aizbēgušajai bumbai līdz pašam ielas vidum, kur vienā laidā braukāja gan zirgu rati, gan automašīnas, gan tramvaji. Nudien, tirie brīnumi, ka neviens no mūsu pulciņa nenonāca kādam braucamajam zem riteņiem. Vārtu stabus aizstāja kāda zemē nosviesta jaciņa, bet augšējo stūrī noteicām pēc acumēra. Ja spēles laukums izvērstai darbībai izrādījās par šauru, atteicāmies no stūra sitienu un turējāmies pie principa "tris korķi — elfīts". Tas nozīmē, ka trīs stūra sitienu (atvasināti no angļu valodas tos sauca arī par korneriem, puiku žargonā tātad — korķi) vietā komandai ir tiesības uz vienu 11 metru soda sitienu, kas vārtu sargātājiem draud ar vislielākām briesmām. Sacensības — gan oficiālas, gan pusoficiālas, gan pavisam neformālas — tika rīkotas uz katra soļa, kur un kad vien radās iespēja. Katrai skolai un katrai klasei bija sava izlase, kas

mērojās spēkiem gan tāpat vien uz savu roku, gan dažnedažādos turnīros. Veidojās arī atsevišķu pagalmu un visvisādu citādu grupējumu komandas.

Kad soļotājs no Valmieras Jānis Daliņš citu pēc cita sāka labot pasaules rekordus, Latviju pārņēma soļošanas sērģa. Visi soļoja — liels un mazs. Jo visi gribēja kļūt pasaules rekordisti. Pa ielu vairs negāja, bet soļoja sporta soli. Kas agrāk lāgā nemaz nezināja, kas tas sports tāds ir, tagad neatturami lauzās uz vieglatlētikas sacensībām, ja vien turņēma dalību Jānis Daliņš. Par viņu jūsmoja sievietes, kupletists Jānis Āre dziedāja "Ak, kaut man Daliņa kājas būtu...", V. Ķuze izlaida pārdošanā konfektes "Jānis Daliņš" (pasaules rekordistam tas sagādāja tikai nepatikšanas — amatieru sporta noteikumi toreiz bija stingri, un nu vajadzēja pierādīt, ka Daliņš nav saņēmis no saldumu fabrikanta ne plika santima, ka devis piekrišanu iespiest savu vārdu uz konfekšu papīriņiem), žurnālists Ernests Tūbelis sacerēja veselu grāmatu, Daliņa fotogrāfijas smaidīja visos avižu kioskos, sporta dzīves organizatori, lai pēc iespējas ilgāk uzturētu vajadzīgajā augstumā vispārējā entuziasma vilni, rikoja starptautiskas vieglatlētikas sacensības. Daliņa galvenie konkurenti šais sacensībās nebija nekādi gadījuma viesi, bet patiešām visaugstākās klases meistari. Visbiežāk Rīgā viesojās šveicietis Švābs, gudrs un viltīgs taktiķis. Uz deguna kā pielipušas viņam vienmēr turējās tumšas acenes. Un nepavisam ne tādēļ, lai sargātu acis no saules žilbuma, — necaurredzamie stikli slēpa vecā viltnieka skatienu no citiem, lai neviens nevarētu saskatīt, cik lielā mērā viņš distancē noguris. Nekad Švābs nesteidzās jau no paša sākuma visiem pa priekšu, līdz pat finiša aplim viņš centās, protams, pārāk tālu neatpalikdams, turēties ēnā, būt pēc iespējas nemanāms. Parasti viņam tas izdevās. Un tad, pārējiem negaidot, viņš pēdējā aplī pēkšņi uzņēma tādu ātrumu, ka sāncensī līdz mērķim vairs nepaguva atjēgties. Daliņš krietnu laiku speciāli gatavojās, lai pārsteigtu Švābu pašu, līdz vienā jaukā reizē, kad Švābs, finišam tuvojoties, jau atradās viņam gandrīz blakus, pats pielika soli, kas Daliņam bija varen slaidis. Švābs gan tipināja tādā tempā, ka skatoties raibs vien gar acīm griezās, taču šoreiz mūsu Jānim garām netika — gandrīz kā tautas pasakā: ganuzēns apveda ap stūri pašu nelabo. Par spīti visam, Švābs bija arī reti neatlaidīgs. Šai ziņā ipaši raksturīga viņa rīcība leģendārajās sacensībās hipodromā, kad Daliņš pārspēja pasaules rekordu 25 angļu jūdžu soļošanā, pa ceļam labodams arī vēl dažus citus. Stundas trīs jau nosolojis, Švābs acimredzot sajuta zināmu vajadzību un nozuda būdīnā, kas atradās turpat līdzās skrejceļam. Skatītājiem atlika tikai grūti nopūsties — viss sacikšu spriegums vējā, bez tam Daliņam vienam pašam bez konkurenta būtu daudz grūtāk sasniegt vēlamo rezultātu. Taču sīkstais šveicietis nepavisam nedomāja atteikties no tālākās cīņas. Kādu brīdi pabijis būdīnā, viņš apņēmības pilns atgriezās atkal uz skrejceļa un šāvās pakaļ Daliņam.

Bieži viesi Latvijas stadionos bija vēl divi izcili soļotāji. Viens no tiem — trakoti

Jānis Daliņš.

temperamentīgais itālis Valente — nekad nebija apmierināts ar tiesnešiem un ātri vien kļuva slavens ar daudziem un vētraiņiem skandāliem. Otrais — angļis Pops — gluži pretēji: allažiņ izturējās nosvērti un savaldīgi. Viņš arī daudz nerūpējās par sava soļojuma estētisko pusi — galvu ērmoti piešķiebies, lūpas spītīgi sakniebis, rokas ar plati izplestiem pirkstiem šķērsām priekšā vicinādam, it kā pats sev ceļu šķērsodams, viņš tomēr prata attīstīt tādu ātrumu, ka Daliņam reizēm nācās pat piekāpties. Jā, tā jau gluži nebija, ka mūsu pasaules rekordists mūždien būtu tikai uzvarētājs. Visčābiskākais bija tas, ka viņam nepaveicās tieši abās olimpiādēs, kurās viņš piedalījās. Neviens nešaubījās, ka 1932. gadā Losandželosā Jānis Daliņš 50 kilometru soļošanā pie mērķa būs pirmais, taču pie Latvijas mērenā klimata radušajam sportistam Kalifornijas karstums izrādījās par stipru. Un zelta medaļas vietā nācās samierināties ar sudraba. Bet 1936. gadā Berlinē Daliņš pat nenosoļoja distanci līdz galam. Losandželas olimpiāde vispār sagādāja mums tikai vilšanos un rūgtumu. Vispirms jau pietrūka līdzekļu, lai aizsūtītu uz olimpiādi prāvāku pulciņu. Galu galā aizbrauca tikai trīs — Jānis Daliņš, desmitciņnieks Jānis Dimza un pārstāvis Jānis Dikmanis. Piedevām mūsu delegācijai nācās uzklaut arī vienu otru zobgali: kas tā par tādu Latviju, ka tur Jāņi vien dzīvo un uzvārds visiem sākas ar "D"? Daudzajām likstām un nedienām kroni uzlika vēl viena neparedzēta neveiksme. Dimzam sudraba medaļa atradās tikpat jau kā kabatā, bet priekšpēdējā desmitciņas ciniņā — kārtslēkšanā — viņam salūza kārts, turklāt pats Dimza tika savainots.

Trīsdesmitajos gados futbolam un soļošanai uzradās jauns konkurents — basketbols. Kad 1935. gadā Latvija kļuva par pirmo Eiropas čempionu, sākās groza bumbas ziedu laiki. Daudziem bija grūti izšķirties, kuram sporta veidam tagad pa istam pievērsties, un galu galā vairums izvēlējās vismaz divus: vasarā spēlēja futbolu, ziemā — basketbolu. Pirmajā laikā gan trūka basketbolam piemērotu telpu, visi spēlēja mazajā Konservatorijas zālītē. Tur redzēju arī, ja nemaldos, pašu pirmo Latvijas—Lietuvas sacensību. Tagad jau neviens nespēs tam noticēt, bet Latvija šai spēlē uzvarēja ar pilnīgi fantastisku rezultātu. Precīzi, protams, to neatceros, bet atmiņā palicis 126:10. Amerikas lietuvieši tad vēl nebija attiecīgi apmācījuši savus tautas brāļus, kas pagaidām visai bezpalīdzīgi skraidīja pa laukumu un izmisīgi grābstīja tukšu gaisu. Mūsu Lidmanis (tas pats RFK futbolists) pa to laiku neviena netraucēts dežurēja pie lietuviešu groza, saņēma piespēles pāri visam laukumam un vantēja bumbu ķoci. Nepagāja ne pāris gadu, kad bija uzcelts sporta nams, un 1937. gadā Rīgā varēja notikt Eiropas otrais čempionāts. Par spīti mūsu cerībām, uzvaras laurus šoreiz plūca Lietuva, visus pārsteigdama ar pavisam amerikānisku spēles veidu. Šai ziņā īpaši izcēlās komandas kapteinis Kraučūns, racionāls kā robots, katra viņa kustība bija maksimāli mērķtiecīga, nekā lieka. Aci toties priecēja Francijas resnītis Lesmažū. Kaut apaļīgs, taču veikls un lunkans kā glodene, katra viņa

kustība bija izsmalcināta un gracioza kā balerīnai. Skatītāju ipašu uzmanību izpelnījās arī itālis Frančestīni (vai tamlīdzīgi), kas pagaidām vēl vienīgais meta sodus ar vienu roku, bumbu šiki sagriezdams.

Būtu jau tirie brīnumi, ja pusaudža gadus, interesējoties par sportu, arī paši nemēģinātu pāriet no skatīšanās uz darišanu. Ne jau visi, kas ar to noņēmās, pēcāk kļuva par čempioniem un rekordistiem (kaut manū tuvāko laikabiedru vidū var atrast arī vienu otru slavenību — Oļģertu Altbergu, brāļus Fišerus, Muškes, Šulmaņus...). Daudziem, arī man viņu vidū, sports bija galvenokārt spēle, rotaļa. Ja atradās skatītāji, tad arī savu spēju demonstrācija. Izrādišanās. Izrāde. Kaut kas jau līdzīgs teātrim... Pats galvenais tomēr bija un palika spēles elements, sacikstēšanās it kā rotaļājoties. Un — bezmērķīgas, brīvas fiziskās kustības prieks, prieks par sava ķermeņa varēšanu. Prieks, ka man dota iespēja apliecināt: es skrienu ātrāk, lecu augstāk un tālāk, ar bumbu rīkojos veiklāk nekā daži labs cits. Un tomēr divaini — sportojot tu reizēm nodzen sevi līdz tādai pakāpei, ka nevari pakustināt ne kājas, ne rokas. Bet prieku tas nebūt nedara mazāku. Taču, ja es (un ne tikai es vien) tāpat būtu notricies fiziskā darbā, kustībā, kurai ir praktisks mērķis, kura netiek realizēta tikai paša prieka pēc, visas manas lustes būtu vējā vai arī pagaistu pavisam. Šo paradoksu nekad neesmu lāgā izpratis: vai šādas izjūtas raksturīgas tikai man vai vispār mākslinieciski ievirzītiem cilvēkiem, kam Dievs lēmis "dzīvi nedzīvot, bet tēlot"? Brižiem man pat liekas, ka te varētu būt darišana ar zināmu patoloģisku novirzi. Lai nu tas būtu kā būdams, bet šai pašā sakarībā man pie sirds negāja arī treniņi. Jo tas jau bija darbs, turklāt ar neapšaubāmu praktisku mērķi tuvākā vai tālākā nākotnē un — cita vai citu vairāk vai mazāk pagērēts. Labākā gadījumā — pašam sevi piespiežot. Tā arī no manis ists sportists neiznāca, kaut ar negausīgu aizrautību nodevos gan sprinta skriešanai, gan soļošanai, gan lēkšanai (it īpaši uz augšu), gan futbolam, gan basketbolam, gan volejbolam... Un tā nemaz nav, ka nebūtu gūti arī šādi tādi panākumi. Klases futbola komandā biju stabils vārtsargs (vienreiz gan itin "veikli" tieši pa kājstarpī ielaidu vārtos 11 metru soda sitienu, kad spēle jau tuvojās noslēgumam un rezultāts turējās neizšķirts). Atbilstoši šādam sasniegumam viens no klasesbiedriem pat gatavojās, kā viņš pats izteicās, sadot man pa purnu. Tā kā viņš augumā nebija neko padevies, tad savu agresīvo nodomu beigu beigās atmata, taču par lubraku tomēr mani nosauca.

Palaiķam Latvijas Fiziskās kultūras un sporta komiteja Jūrmalā organizēja sportistu nometnes un rikoja visai izvērstas sacensības jaunatnei. Tiri veiksmīgs man izrādījās 1937. gads. Basketbola turnīrā vienā spēlē, kaut mūsu komanda zaudēja, es viens pats sametu veselus 24 punktus. Tas bija tipisks gadījums, kad arī aklai vistai gadās miežagrauds, jo ne pirms, ne pēc tam nekādas sevišķas spējas šai sporta veidā, nedz arī sevišķu precizitāti metienos netiku

demonstrējis. Bet tā jau paretam iekrit — kā met, tā iekšā... Tai pašā reizē izcīnīju turpat vai kvadrātmētru lielu diplomu par trešo vietu "jauniešu piecīņā", kur līdzās vieglatlētikai ietilpa arī 50 metru peldējums. Godīgi uzvarējis 100 metru skrējienā un augstlēcšanā, tikpat godīgi labu tiesu atpālicis no veiksminiekiem tāllēcšanā un lodes grūšanā, peldēšanā arī tiku pie trešās vietas, kas izšķīra "bronzas medaļas" likteni kopvērtējumā. Tikai te nu esmu spiests atzities, ka jāšaubās, vai mana rīcība peldēšanas baseinā atzistama par godīgu, — pamanījis, ka, izņemot vienu vienīgu pastariti, visi pārējie finālisti peld man pa priekšu, un vienlaikus nejauši atdūries ar kāju pret zemi, līdz ar to saprazdams, ka ūdens peldētavā nepavisam nav dziļš, apjēdzu kardinālas rīcības nepieciešamību, lai uzlabotu savu stāvokli kopvērtējumā. Nekavējoties pārgāju uz zemūdens ķengurveida skriešanu, kas izskatījās apmēram tā: kreisā kāja pie zemes, labā plivinās ūdeni, seko spēcīgs atspēriens virzienā uz augšu un priekšu, ķermenim paceļoties augšup, tiek izdarīti dažī roku un kāju vēzieni, tad atkal viss sākas no jauna — ar spēcīgu atspērienu. Veiksmīgi apdzinu visus konkurentus, tikai pirmās un otrās vietas ieguvējiem pietrūka laika. Tiesneši nez kāpēc tikai smaidīja, šķiet, ar pūlēm smieklus valdīdami. Tā arī nevienam no viņiem neienāca prātā, ka vajadzētu mani diskvalificēt, — acimredzot tiesneši tādā veidā apliecināja savu pateicību par uzjautrināšanos. Ko tu padarīsi — komēdija aizvien bijusi skatītāju iemīļotākais žanrs. Toties mani sāncenši, vēl no ūdens neizrausušies, sāka mani nešpetni gānīt un turpināja to darīt līdz pat vēlām vakaram, kad beidzās saviesīgs vakars par godu sporta nometnes slēgšanai un uzvarētāju apbalvošanai. Bet, kā jau tas visiem zināms, ar tiesnešiem strīdēties nav ne mazākās jēgas...

Daudz tika spēlēts arī volejbols, taču tolaik tā bija galvenokārt tikai tāda pludmales izklaidēšanās vasaras saulē. Vien mazākā daļa uztvēra to kā sportu un ņēma dalību arī turnīros, ko uz rudens pusi rīkoja Majoros (komandas veidojās atkarībā no dzīvesvietas, tāpēc katrai bija dots attiecīgs Jūrmalas stacijas nosaukums). Vairākums centās aptvert visu, ko sniedza vasara Rīgas jūrmalā. Sauļošanās. Peldēšanās jūrā un Lielupē, kur no visādiem mēsliem un indēm toreiz nebija ne miņas. Vizināšanās ar laivu pa Lielupi. Visdažādāko marku un ūdeni neatšķaidīta saldējuma ēšanu (un kur nu vēl nule žāvētas reņģes un luciši — katru pievakaru visa pludmale no Asariem līdz Lielupei skanēja no zvejnieksievu aicinājumiem: "Svaigas reņģes! Svaigas reņģes! Svaigi luciši!") Šodien raudāt vien gribas, kad raugos uz sakaltušu zivs miesu veikalā vai ēdamvietā un atceros tālaika miksnējos, vēl siltos žāvējumus, kas mutē vai izkusa). Zemenes — tikpat kā par velti un cik vien kārojas! Vakarus romantiskajā Kalna kafējnicā Mellužos — tā bija mājīga koka celtne, kur visnotaļ valdīja patikami intīma omulība un vienmēr varēja dabūt gardi baudāmas kūkas. Koncertus kā Dzintaros, tā Mellužos, kur spēlēja nevis šādus tādus nevērtīgus

sameistarojumus, bet tikai labu mūziku, gan vieglāku, gan nopietnāku (un uzstājās paši labākie dziedātāji, diriģenti un mūziķi). Iepazīšanos ar mūsdienās neiedomājami meitenīgām (nevis priekšlaicīgi pārbriedušām un dzīves jau apnikušām) meitenēm un pievilcīgām jaunkundzēm (vai otrādi — ar zēniem un jaungkungiem), ar dažādažādiem interesantiem cilvēkiem, ar esošām un nākamām slavenībām.

Plaši pazīstamās personas visvairāk apgrozījās trokšņainajos Majoros, kur mūždien murdēja zaļumnieciska kņada. Taču vienu otru varēja sastapt arī daudz klusākajā Asaru un Mellužu nostūrī, ko bija iecienījuši arī mani vecāki. Pa pludmali cēlā gaitā pastaigājās pavisam vēl jauna dziedātāja Elfrida Pakule, turpat saules staros sildījās un jūras viļņos vēsinājās Aleksandrs Daškovs, ja nemaldos, toreiz vēl Konservatorijas students. Šķiet, ka pagaidām viņi vēl gāja viens otram garām... Kā izcilis volejbolists bija pazīstams Uldis Ģērmanis, jau tolaik tikpat dzēlīgi ironisks kā savos šodienas rakstos un runās. Viņš neko daudz netaupīja pat savu tēvu — Nacionālā teātra pazīstamo aktieri Jāni Ģērmani, it īpaši par to, ka viņš, būdams jau solidā vecumā, pūlējās izrādīties vēl pavisam jauneklīgs un, piemēram, braukdams ar tramvaju vai autobusu, vienādvien lēca laukā, kad tie vēl traucās uz priekšu gandrīz pilnā gaitā, tā riskēdams ja ne nosisties, tad vismaz apdauzīties vai salauzt kādu locekli. Pats gudrākais mūsu kompānijā bija grafiķa Sigismunda Vidberga dēls Nino, līdz pašiem pamatiem jau izstudējis Dostojevski, par ko viņš varēja gari un plaši runāt kā ritā, tā vakarā. Viņa iedvesmoti, mēs sākām pat izdot savu pludmales avīzi, protams, rokrakstā. Neparasta savā parādībā bija arī Nino māte Vidberga kundze. Viņa izskatījās visai svešāda — kā kāda Austrumu princese, ar piķa melniem, gludi sasukātiem matiem, šokolādes krāsas iedegumu, panteriski vijīgām kustībām. Pilnīgi neredzēta bija viņas gaita — pieradusi diendienā staigāt vienīgi uz augstiem papēžiem, arī pludmalē šī savdabīgā sievietē varēja paiet tikai uz pirkstgaliem, lai arī basām kājām. Nereti pie mums paciemoties un papļāpāt iegriezās Leonids Vigners ar savu kundzi, pats gan nekādās runās nepiedalīdamies. Viņš daudz strādāja un tāpēc, kā jau tas šādos gadījumos parasts, pastāvīgi kāvās ar laika trūkumu. Taču viņš nelikās mierā, kamēr atrada izeju no situācijas, kura jau draudēja izvērsties par mokošu slogu, — Vigners pagarināja dienu uz nakts stundu rēķina, bet izgulējās, tā sakot, fragmentāri: iemanījās uz lidzenas vietas aizmigt, kolidz produktīva darbošanās kļuva neiespējama. Klīda valodas par viņa caur un cauri fenomenālām spējām šai jomā — piemēram, pat tramvaju gaidīdams, viņš dusot saldā miegā, bet pamostoties tieši tai brīdī, kad pie pietātnes apstājas vajadzīgais vāģis. Tā arī, pie mums ciemos atnācis, Leonids Vigners uzreiz aizmīga, tikko sākās jaunāko Jūrmalas notikumu pārspriešana. Gandrīz vienmēr guļošais tēvocis patiesi ieinteresēja abus jaunākos brāļus Kroderus, un radās vēlētānās pārliecināties,

vai viņš nesauž, arī savu kori diriģēdams. Īstenībā viss izrādījās pavisam otrādi — pie diriģenta pulsts Vigners aizvien bijis temperamenta pilns un kustīgs, bet jaunībā viņš katrai skaņai dzivoja līdzī un izlocīja to ar visu savu ķermeni: kad koris dziedāja piano, Vigners pietupstoties noslidēja tik zemu, ka gandrīz vai saplūda ar grīdu un koristi tik tikko spēja viņu saskatīt; līdz ar fortissimo aizrautīgais diriģents izstieptām rokām cēlās augšup kā gotiskā katedrāle. Mūs abus ar brāli Gunāru tas viss bezgalīgi sajūsmināja, un mēs uz diriģēšanu vien ziņējām, pavisam aizmirsuši, ka pie koncerta piederas arī dziedāšana.

Nenoliedzami ipatnēja persona bija Eiropas (varbūt arī pasaules, tik labi vairs neatceros) studentu čempions ātrslidošanā Jānis Andriksons — cilvēks, kurš konsekventi realizēja savu iecerēto mērķi: par varēm viņš gribēja būt oriģināls un kļūt slavens, mazākais, Latvijā. Liktenis nebija viņam dāvājis ne izcilu sabiedrisku stāvokli, ne bagātību, ne kādu ipašu talantu. Tā ka pašam vien vajadzēja ķerties pie savas laimes kalšanas. Jānis sāka ar slidošanu, kas viņam tīri labi padevās. Pēc ilgiem un citīgiem treniņiem viņš galu galā tiešām kļuva par studentu čempionu un šai sakarībā tika arī fotografēts un aprakstīts presē. Bet tas bija tikai sākums. Jānim Andriksonam nepietika ar čempiona popularitāti, viņš gribēja būt ievērojams pats kā tāds, kā individualitāte, tāpēc sportiskos panākumus izmantoja tikai kā atbalsta punktu, lai pievērstu sev uzmanību. Palēnām pamezdams ātrslidošanu, viņš sāka veidot pats savu tēlu, lai tas allaž būtu iespaidīgs, neatkārojams un pietiekami ekstravagants. Pats galvenais — lai ļaudis vienmēr par viņu runātu. Nebūdams neko naidīgs, mugurā un kājās velkamo Jānis darināja pats un katrā ziņā aizvien atbilstoši vispēdējam modes kļedzienam ārzemēs. Lai izsekotu visiem jaunumiem, nācās tērēt milzum daudz laika un pacietības, toties jebkuru jaunievedumu apgērbā bijušais čempions istenoja pats pirmais, vismaz pusgadu pirms citiem, tā mazpamazām kļūdams par jauniešu modes karali Latvijā. Periodiski Andriksons mainīja savu gaitu, iepriekš visu rūpīgi pārdomādams un detalizēti izstrādādams. Iekams demonstrēt to plašākai sabiedrībai, jauno soli pārbaudīja draugi un paziņas — arī mani Jānis vienreiz, uz kāda stūra sastapis, ierāva sānieliņā un tepat pusstundu rādīja visvisādus kājošanas variantus. "Vai šitā būs labi? Bet šitā? Un ja nu šitā?..." Līdz ar gaitu tika mainīta arī dāma, ar kuru rādīties sabiedrībā. Izvēli nekad nenoteica skaistums, visu izšķīra dāmas neparastums. Tā vien izskatījās, ka šeit valdīja princips "jo trakāk, jo labāk". Palaikam tie nūdien bija reti sieviešu dzimuma eksemplāri, kas mijās šim ipatnējam jauneklīm pie labās rokas: tur varēja ieraudzīt izbijušu grāfienu, reizes četras vecāku par pašu kavalieri, bārdāmu bez vienas acs, gan bezmērīgi resnu, gan pārlieku tievus meitīšu — teju, teju kā Fellini filmā.

Vēl atceros divus ebrejus — dviņubrāļus, ko pazina visi no Asariem līdz Dubultiem. Abi skaitījās jūdaisma speciālisti, taču katrs no viņiem, kopš mazām

dienām urdijies grāmatu gudribās, bija ņēmis cauri vairākas fakultātes. Par nelaimi, garīgā slodze, kā rādās, būs bijusi par lielu, un rezultātā abi brāļi zaudēja krietnu daļu no savām prāta spējām. Tie, kurus mēs, pa Jūrmalu apkārt daudzidamies, bieži vien sastapām, bija vairs tikai divi Dieva doti nelaimes putni, kas, nez kāpēc vienmēr pārbijušies, drebelējās un bēga no katra nieciņa. Saprotams, jūrmalnieku jaunkundzes to pastāvīgi izmantoja, lai uzjautrinātos, un savā bērnu nežēlibā tramdija abus likteņa pamestos, kā vien mācēja.

Saule un ūdeņi, sportošana, vasaras našķi un gardumi, koncerti zem klajas debess, jaunu paziņu, draugu un draudzeņu iemantošana — tas viss piederēja pie Jūrmalas labumiem. Bet bija vēl kaut kas tāds, vasarīgi atraisīts, valšķīgi rotaļīgs, viegli mulsinošs, kas caurstrāvoja visu, — flirts. Pavisam reti cilvēku savstarpējā saskarsmē paudās vēsums un indiferentisms. Ja sarunājās zēns ar meiteni, vīrietis ar sievieti, abus tuvināja it kā neizteiktas vēlmes, neskaidras nojausmas, nedaudz grēcīgs saviļņojums. Daudzi klaiņoja apkārt kā samilējušies, un prāva daļa no viņiem patiešām bija vairāk vai mazāk nopietni Amora bultu skarti. Taču atšķirībā no šodienas seksa tālaika flirts nepavisam neparedzēja visu vēlmju obligātu istenošanu. Svarīgāka bija šūpināšanās mazdrusciņ romantizētā noskaņā, kad viss ir gaidas un cerības, nomoda sapņi un iedomu lidojumi, apjaušma, ka tieši šāda šūpināšanās ir pats jaukākais un patikamākais. Tas piederēja pie Jūrmalas specifikas, un vasaras brīvlaikā dzimušās mīlestības Rīgas mūros visbiežāk ātri vien pagaisa. Tādējādi flirts parasti palika bez reāla turpinājuma un saglabājās tikai saldās atmiņas..

Pubertāte ikvienam zenķim var sākties jebkurā vietā un laikā, bet mani visas sajūtas un pārdzīvojumi, kurus tā modina, uzbangoja tieši Jūrmalā un tieši vasaras karstumā. Turpat arī jaunā jutoņa pirmoreiz izpaudās aktīvā rīcībā. Kādā siltā pēcpusdienā mūsu mājkalpotāja, glīta un visai apaļīga jaunkundze, bija sadomājusi mazgāties. Kad, pavisam izģērbusies, viņa jau plunčājās pie bļodas ar siltu ūdeni, istabā nejauši ienācu es un, brīdi bez elpas palicis, tad atguvies un pirmatnējas kaisles pārņemts, kļuju pārsteigtajam meitietim virsū, ar abām rokām viņas kuplajās krūtīs ieķērdamies. Uz karstām pēdām sekoja nelabs blāviens, apgāzās bļoda ar visu ūdeni, un durvis parādījās mana māte. Bet es joprojām turēju upuri savos žņaugos. Ne jau uzreiz māte aptvēra, kas isti te notiek. Mana izricība bija pārāk negaidīta — kā nekā bērnam tikai pēc nepilna mēneša sāksies divpadsmitais mūža gads. Beigu beigās, saprotams, tiku tomēr atrauts no manas iekāres objekta un ar kaunu izraidīts no telpas. Te nu saprātīgi vecāki būtu sākuši ilgstošu seksuālās audzināšanas tūri, bet māti notikušais droši vien bija pārāk apmulsinājis, un viņa neteica neko. Ne man pašam, ne tēvam. Izrikojās uz mata tāpat kā lielumielis vairums citu vecāku, kas kādreiz nonākuši līdzīgā situācijā. Negribētos apgalvot, ka šāds lieks kautrīgums būtu kādam no pēcnācējiem nācis par labu. Nevar taču jauno, galīgi nepieredzējušo

radījumu un viņa vai viņas tālāko attīstību atstāt Dieva un nejaušību ziņā tieši tad, kad sākas pubertāte, viens no cilvēka mūža visizšķirošākajiem pavērsieniem, kam neizmērojama nozīme visā viņa turpmākajā esībā, ko var uzskatīt tikpat kā par otrreizējo dzimšanu. Sava dzimuma galīga apjēga, seksuālo dziņu mošanās — tā ir vētra pusaudža apziņā un vēl vairāk zemapziņā, bet, kā zināms, nevienā vētrā nevienam kuģim, kam nav stūres, viegli neklājas. Paša ziņā pamestais pusaudzis savu aizvien pieaugošo interesi par attiecīgajiem jautājumiem, protams, mēģina apmierināt pats uz savu roku. Par skolu viņam kļūst pagalmi un iela, par skolotājiem — draugi un klasesbiedri. Un te nu valda pilnīga pakļautība jebkuram vējam, lai tas pūstu no kurienes pūzdams. Pietiek kādam no bara iesaukties: "Veči! Vajag onanēt — nāvīgi forša jušana!" — un visi intensīvi nododas onānismam. Pietiek pēc kāda laiciņa citam izvirzīt priekšlikumu: "Nav nekā labāka par ielenēm — nekādas pretošanās un nāvīgi forša jušana!" — un visi aizgūtnēm metas priekameitu apkampienos. Ari toreiz sameklēt sev sirdsdāmu uz kādu stundiņu nepavisam nenācās grūti. Tāpat kā Marijas ielas židu bodītēs bodes zeļļi rāva iekšā lauciniekus, zināmos Rīgas rajonos visdažādākā izskata un kvalitātes māsiņas piedāvāja sevi pašas. Mulsinošais aicinājums "iesim, puisit!" atskanēja ik uz katra ielas stūra. Ari cenas bija visumā mērenas — no diviem līdz pieciem latiem. Pašas dārgākās dāmas cīērēja pa Kalēju ielu, lētākās varēja atrast Ekspostostā, tā pa vidam — Parka ielā un Esplanādes ēnainākajās pakaktēs. Šai jomā valdīja stabila tradīcija un noteikta kārtība, kur ietilpa arī medicīniskā kontrole, pēc kuras milas priesterienes tā saucamajā dzeltenajā biļetē tika ierakstīts, ka pagaidām ar viņas veselību viss kārtībā. Policijas uzdevums savukārt bija pārbaudīt attiecīgos ierakstus un izolēt visas aizdomīgās staigules. Policisti ne vienmēr izturējās kā džentlmeņi, un tāpēc palaistuves viņus nīda un gānīja. Viena no viņām, kurai acimredzot bija par nemēru pāri darīts, pat visai nežēligi atriebās savam vajātājam — par to labu laiku rakstīja visas Rīgas avīzes: ievilinājusi lētīcīgo likuma kalpu savā istabiņā, viņa gaidīto milas prieku vietā sagādāja nabaga nelaimīgajam pamatīgas ciešanas — nogrieza pašu galveno virietības atribūtu. Kolektīvas atriebības jaudu dažiem policistiem nācās izjust pirmajā dienā, kad 1940. gadā Rīgu okupēja sarkanā armija, — viņus sadzina Rīgas kanālā un noturēja tur vairākas stundas līdz pat kaklam stāvam netirajā ūdenī. Tā sakot, viens no pirmajiem darbaļaužu revolucionārās darbības aktiem...

Iespējams, ka arī prostitūcija atsevišķos gadījumos veicina, teiksim, humora izjūtu (piemēram, ja uz Kalēju ielas kādu vakaru sastopas skolnieks ar savu skolotāju), tomēr visvairāk tā attīsta cinismu. Cinismu pret patiesu mīlestību, jo notrulinās emocijas. Pret otru dzimumu, kas emocionāli trulā gaisotnē var būt vienīgi gultas partneris, pret kuru jūtam tikai iekāri un — pēc seksuālajām nodarbībām — necieņu. Dzīvnieciski instinktivais cilvēkā pakāpeniski nomāc garīgo.

Periodā, kad personība vēl tikai veidojas, retais spēj atturēties no rīcības "kā visi, tā es arī". Es nebiju šai ziņā nekāds izņēmums. Pārdzīvoju pat tādu kā seksuālās sportošanas periodu. Pamanījis kādu izskatīgu sievišķi (lielākoties kādu strēķi vecāku par mani), bieži vien mēģināju viņai tuvoties. "Jaunkundz, vai jums vienai pašai nav garlaicīgi?" Pretēji uzskatam, ka tajos laikos visas sievietes bijušas tiklas un šķistas, vairākums uzrunāto izrādījās negaidīti atsaucīgas un gandrīz vienmēr — necik ilgi, un viss jau bija, tā sakot, kārtībā. Vienu reizi tas notika vārda pilnā nozīmē mērkaķa ātrumā, tik vien laika vajadzēja kā aiziet no Majoru stacijas līdz pludmalei. Tagad tiri vai kauns atzities, bet es tobrīd trakoti steigšos — lai nenāktos līdz Mellužiem vēlā vakara stundā čāpot kājām, nedrīkstēju nokavēt pēdējo autobusu. Parasti gan iesākumam bija neliela (protams, ne pārāk ilga) pastaiga ar amizēšanos, tad tālāks gājiens ar atpūtu vientuļākā vietā, piemēram, mežiņa vidū pa ceļam no pludmales uz Lielupi utt. Gadījās visādi, paretam pašāvās arī kaut kas pavisam ekstraordinārs un ne bez komikas. Viena savam omulīgajam apaļumam neatbilstoši kvēla kundzīte — kā viņa pati apgalvoja, latviešu, krievu un tatāru asiņu sajaukums, kas kļiedza "es gribu vēl" jau tad, kad vispār nekas īpašs vēl nebija sācies, — mani, nabaga pusauģīti, tā nomocīja, ka tik tikko aizvilkos līdz šosejai un, ar šausmām konstatējis, ka kabatā nav vairs maciņa ar ceļanaudu mājup braucienam, turpat ceļa malā saļimu un vēl krietnu laika sprīdi nespēju atelsties. Bet daždien viss iegadījās drūms un netikams. Pavisam nelabprāt, ar lielu piespiešanos atmiņa ceļ augšā kādu saulainu dienu Lielupes krastā. Pēc lielas skūpstīšanās vajadzēja pameklēt kādu klusāku vietu, bet, kad piecēlāties, ieraudzīju, ka dāmai bija ļoti neglīti kroplās kājas. Mirkli es sastingu, kā ar bomi pa pieri dabūjis, un tad, mistiska izbija pārņemts, devu kājām vaļu. Nav grūti iedomāties, kā šai situācijā jutās nabaga nelaimīgā sieviete, viena pati pamesta upes krastā. Tagad mani moka sirdsapziņa, bet tai brīdi es neapjēdzu neko, smadzenes bija apstājušās kā stabā ietriecies auto. Šoks!

Tādā garā turpinādams, es droši vien būtu galīgi sadraņķējies un bezcerīgi iestrēdzis kā muša medus podā, bet mani paglāba vairāki apstākļi, diemžēl ne pilnā mērā un ne uz visiem laikiem — esmu vienmēr gatavs kā cildenām un tirām jūtām, tā miesas priekiem alu cilvēka limeni atkarībā no situācijas, sievietes un pa daļai arī no garastāvokļa. Tomēr mans ideāls, uz ko allažīņ esmu šai sfērā tiecies, paldies Dievam, ir visu apvienojoša sintēze. No sāka gala esmu bijis pakļauts dažādu mākslu svētīgajiem iespaidiem, kas bija visdrošākais aizsargmūris mana rakstura tapšanas gaitā pret visu negatīvo un nelādzīgo ne tikai seksuālajā jomā vien. Vienlaikus šie iespaidi bija arī visaktīvākais pozitīvais spēkas, kas rosināja daiļuma izjūtu, iekšējas un ārējas harmonijas apjautu, līdzcilvēku izprašanu, saudzību pret visu Dieva radīto. Nešaubos, ka šādā veidā māksla iedarbojas uz jebkuru, tāpēc līdz pat šai dienai neesmu ticis gudrs, kāpēc

tik necīga loma mākslai tiek piešķirta jaunās paaudzes audzināšanā, kāpēc tik skopi to atbalsta. Kaut vai skolā — bērniņi kādu drusciņu padzied, cik necik pazīmē, un ar to arī visa estētiskā izglītošanās ir cauri. Bet pēc tam brīnāmies, kāpēc sabiedrībā veidojas tāds bezcerīgums, kāpēc jaunatne ir nekulturāla, rupja, izlaidīga, slinka utt. Un ne jau jaunatne vien... Kaut interesi par attiecīgo literatūru radīja visparastākā puiciskā ziņkāre, tomēr esmu ļoti pateicīgs liktenim, ka vispirms man rokās nonāca pasaulslavenā daktera Foreļa pasaulslavenā grāmata "Dzimumu jautājums", kas palīdzēja pareizi izprast vismaz pašu galveno un pasargāja no daudzām aplamībām un muļķīgām izdarībām, kas padsmītnieka vecumā vienu otru reizi varēja kļūt visai bīstamas. Neapšaubāmi svētīga bija arī viena nedaudz divaina ipašība, kas pubertātes laikā piemīt ja ne visiem, tad katrā ziņā daudziem dēliešiem (būdams neziņā, vai šī divainība ir vispārēja vai arī raksturīga tikai man, esmu par šo jautājumu daudz interesējies un vācis no draugiem un paziņām vajadzīgo informāciju), — mēs milam vienu, bet milējamies ar citu vai pat citām. Jo pret pirmo mūsu jūtas ir tik nevainīgas un tīras, tik pilnas pietātes un jūsmas, ka neiedrošināmies meitenei pat pieskarties un pat domās neejam tālāk par kautrīgu un bieži vien arī nemākulīgu skūpstu. Un juteklīgāku attiecību varbūtību mēs izjūtam kā kaut ko pilnīgi neiespējamu, kā mīļotās būtnes aptraipīšanu — kā svētuma apgānīšanu. Taču fiziski esam tā sabrieduši, ka aizvien neatvairāmāk sajūtam visas virietim raksturīgās vēlmes, sapņos mūs vajā kailas sievietes un erotiskas vizijas, nešķīstības, kurās mēs paši piedalāmies, turklāt parasti ne pārāk veiksmīgi. Nakts neveiksmes vēl uzkurina mūsu uzbudinājumu, un gandrīz visi mēs — viens agrāk, cits vēlāk — padodamies noslēpumainajiem kārdinājumiem. Dažs kā gatavs ābols iekrīt kādas badīgas atraitnes vai piedzīvojumu kāras kundzītes apkampienos, cits izvelk tēvam no kabatas dažus latus un jož uz lekšrīgas pusi, trešais, mazmājiņā noslēpies, klusitiņām nodarbojas pats ar sevi, pēc tam, kaunā degunu nokāris, nespēj nevienai meitenei acis ieskatīties. Pie tam nevienam nenāk ne prātā, ka viņš būtu bijis neuzticīgs savai sirdsdāmai, gluži otrādi — viņš to pasargājis no ļauna! Ar laiku jau viss it kā nostājas savā vietā, izveidojas tāda kā aptuveni harmoniska sintēze, kad gara un miesas prasības turas zināmā līdzsvarā. Arī mūsdienās rezultāts ir līdzīgs, kaut harmonija rādās būt jūtami nestabilāka un sintēze — zemākas raudzes, jo pats process sākas ačgārni, no otra gala: vispirms fiziska tuvība, bet pēc tam vai nu šķīšanās otrajā ritā, vai arī vārgi savstarpējas cilvēciskas tuvošanās mēģinājumi, kas ne pārāk bieži izrādās veiksmīgi.

Nav man iemesla sajūsmināties pašam par savu morālo kodolu un stāju, bet viss izveidotos labu tiesu bēdīgāk, ja reiz astoņu gadu vecumā man nebūtu izdevies, izmanīgi nobēgot no vecākās paaudzes kontroles, saēsties saldējumu, tā sakot, līdz acim. Pēc pāris dienām sajūtu sāpes kaklā, sākās angina, kam

sekoja vidusauss iekaisums ar visu pienācīgo sastrutojumu. Galu galā nelīdzēja pat bungādiņas pārduršana. Lai mani atturētu no priekšlaicīgas aiziešanas pie tēviem, bija nepieciešama tūlītēja operācija. Citādi pēc stundas es būtu jau netaisnīgs. Pa kaklu pa galvu tiku aizgādāts uz tuvāko medicīnas iestādi — doktora Nolles privāto sieviešu kliniku. Ārsts pie operāciju galda laipni smaidīja un mēģināja mani pārliecināt, ka viss būšot labi, tikai nevajagot uztraukties. Es arī nemaz netaisnīgs uztraukties, jo vēl nepieredzētā situācija un neparastā apkārtnē modināja mani ne bailes, bet ziņkāri — kā jauna epizode vēl neskatītā izrādē. Pamosos ar caurumu, izkaltu aiz kreisās auss, nodaļā, kur mitinājās tikai topošās māmiņas, saulaini milīgas jaunās dzīvības gaidās un bezgala laipnas pret pieglaidīgo puikīņu, kas malstījās pa palātu kā dzīvs to mazuļu iemiesojums, kuriem visdrīzākajā laikā vajadzēja nākt pasaulē. Visas mani milēja, pat žēlsirdīgās māsas, un es to sajutu! Nekad — ne pirms, ne pēc tam — neesmu saņēmis tik daudz sievietiska maiguma, labestības, sirds siltuma. Gluži dabīgi, ka mana bērna sirds nevarēja uz to visu neatsaukties, es savukārt tāpat milēju viņas visas, gribēju būt labs pret viņām. Un mīlestība pret sievieti daudzskaitli divainā (bet kāpēc divainā?) kārtā saglabājusies mani līdz pat šodienai. Katrā sievietē es saredzu ja ne vairāk, tad vismaz kādu ipašību, iezīmi, vaibstu, ko nespēju nemīlēt, — it kā daļiņu no Sievietes koptēla. Tā, vienā milēdams to, citās ko citu, mūždien esmu iemīlējis tieši šai koptēlā. Bet, ja ieskatos atsevišķā konkrētā sievietē, tas nozīmē, ka esmu tīri kā nomakšķerēta zivs uzkodies uz kāda ipaši valdzinošas, spilgtas vai unikālas savdabības āķa. Ja tam visam pievieno vēl manu iedzimto vieglprātību (kā no mātes, tā tēva puses), tad varētu teikt, ka te aptuveni meklējams izskaidrojums, kāpēc es mūždien kā apdullusi bite esmu lidinājies no zieda uz ziedu, negausīgi sūkdams nektāru, bet diemžēl nav man dotas spējas ilgstoši pieķerties vienai vienīgai, kaut dažreiz visnotaļ godīgi cenšos sevi piesiet uz visiem laikiem. Bet, jo ciešāk savelku mezglu, jo ilgāk izdodas noturēties, jo vairāk mani moka sajūta, ka esmu sevi iesprostojis šaurā krātiņā, zaudējis saskari ar ār pasaules norisēm, ka kļūstu aizvien dumjāks un aprobežotāks, grimstu kaut kādā vienveida mūklājā, ka mani aicina kaut kas tāds, kas katrā ziņā man vēl jāpieredz. Ļoti var būt, ka šī sajūta ir bez reāla pamata, aplama un vienkārši muļķīga, es ilgi pūlos turēties tai preti, dažreiz gadiem ilgi, bet galu galā pienāk tomēr brīdis, kad visi striki trūkst, es zināmā mērā zaudēju varu pār savu gribu, un tad es bēgu. Diezgan bieži es bēgu glēvi un cūciski un pēc tam turos cerībā, ka man taps piedots — sievietes sirds taču ir pilna žēlsirdības, pats liktenis lēmis viņai mīlēt un ciest. Kā redzat, es jau visu it labi saprotu, tikai... ak, viriet, arī tev vājība ir vārds. Iespējams, ka manai teju, teju maniākālai nepatstāvībai ir kāds sakars ar manu pirmo mīlestību, kas bija katastrofāli neveiksmīga. Tikai nedomājiet, ka te būs runa par savveida atriebšanos, — kā sunim blusu man netrūkst nelādzīgu ipašību, taču savu mūžu

neesmu bijis atriebīgs, pat sikumos ne. Gluži vienkārši es pats uz savas ādas pārliecinājos, ka nelaimīga mīlestība nav nekāda mirstamā vaina, drīzāk otrādi — ar to saistītās sāpes un ciešanas rosina jaunas visdažādākās emocijas un domas, un beigu beigās, kad viss izsāpēts, cilvēks, izrādās, kļuvis garīgi bagātāks. Droši vien šāda atskārta izveidojusi mani neapzinātu imunitāti pret nelaimīgas mīlestības traģisko pusi, un bieži vien es to neieraugu. Ari tad, kad pašam neveicas. Bet varbūt visa vaina slēpjas apstākli, ka esmu dzimis 9. augustā, tātad zem Lauvas zīmes. Un horoskopā, kam šoslaikos tik nešaubīgi ticam, skaidri un gaiši sacīts, ka neveiksmīgu mīlestību atsevišķi lauviņas pārcieš ne pārāk smagi, viņi tikai noskurinoties un čāpojot tālāk, lai meklētu kaut ko atsaucīgāku.

Droši vien mana lauvas sirds nebija vēl pietiekami nostiprinājusies, bet tā mana pirmā un dikti nelaimīgā mīlestība vilkās ilgi un mokoši. Viņa mācījās jau piektajā klasē, bet es tikai ceturtajā. Ar to pilnīgi pietika, lai mana iemīlotā uz savu mazgadīgo pielūdzēju neskatītos nemaz vai arī raudzītos ar vāji slēptu nicinājumu — kā uz katru, kam vēl slapjš aiz ausīm. Bet pats trakākais bija tas, ka vispār viņa nebūt neizturējās tik atturīgi un vēsi — ap viņu vienā laidā līdinājās vesels puduris kavalieru (gados vecāki un lielākoties no Franču liceja), kas sagādāja man aizvien jaunus sirdēstus — greizsirdības mokas. Tā nu es gluži kā kāds sašnūrcis suņabērns mūždien vilkos savai sapņu princesei nopakaļ, greizsirdībā zobus griezdams, nesekmīgi pūlējās viņu savaldzināt ar skolas zeņķu iecienītām valodas pērlēm (forši, nāvīgi, možka u. tml.), nedeļu viņai mieru pat pašas dzīvokli, kur, neviena neaicināts, stundām ilgi kvernēju, ne vārda nebildis, un milas apmātu skatienu glūņāju uz sanervozēto meiteni, kurai sen jau biju līdz kaklam apnicis. Labi vēl, ka viņas mamma reizēm par mani apžēlojās, uzcienāja ar kādu kūciņu un apjautājās par sekmēm mācībās, kuras tobrīd mani interesēja mazāk nekā pintubas cilts virsaiša veselības stāvoklis. Tā es novārguļojos gandrīz trīs gadus, līdz pamatskolas kursu Natālijas Draudziņas privātskolā atbilstoši liecībai varēju uzskatīt par apgūtu un vajadzēja kravāties pārejai uz ģimnāziju, jo Draudziņas gaismas pili ģimnāzijas klasēs varēja mācīties tikai meitenes. Tas mani izpestīja no tālākām ciešanām, šī kļūmīgā mīlestība mazpamazām kļuva par pagātņi. Un nākamajā pavasarī es saņēmu jau pirmo skūpstu, protams, no citas meitenes. Nesenās neveiksmes iebaidīts, es joprojām vēl jutos diezgan nedroši, kaut visādi pūlējos to noslēpt un izturējos caurcaurēm pašpārliecināti, pat vizdegunīgi. Tomēr līdz skūpstam tiku tikai pēc ilgās un bezjēdzīgas muldēšanas, turklāt galīgi nerezīzē — kāda gari stiepta pārgudra teikuma vidū. Toties gandarijums bija pilnīgs, kaut arī pašam negaidīts. Meitene, kas droši vien nemaz nebija klausījusies manu salmu kulšanu, bet gaidījusi, kad beidzot es kaut ko darišu, pēc mana "pārdrošā" skūpsta vāri nogulgoja: "Oli, noskūpsti mani vēlreiz!" Šo brīdi nekad neaizmirsišu, tas bija kā Faustam: "Jel,

mirkli, apstājies!" Un izkūpēja visas viedīgās runas kā nebijušas...

Bet vispār es tolaik biju kā piebāzts ar dažādām puskoka gudribām, ko biju sagrābstījis, gan šo un to palasidams, gan saklausījis, ko runā citi, gan pats no sava pirksta izzidis. Bez tam vēl man piesitās kāds draugs, kas sacerēja divainus stāstus Viļa Lāča manierē. Abi nolēmām, ka tādiem dižgariem kā mēs divi vajadzīgs tikai un vienīgi sievietes ideāls. Un sākām šo ideālu meklēt, turklāt, jāatzīstas, pavisam stulbā veidā — visbiežāk ar to nodarbojāmies, pa Rīgas pastaigu vietām (populārākā no tām bija Elizabetes iela no Valdemāra līdz Krišjaņa Barona ielai — jaunieši to sauca par Brodveju) cierēdami un pretimnācējas vērtēdami: "Šitā tomēr neder! Ši gan varētu būt, bet laikam no Milleriem (Millera un Beķera privātskolās par mācībām vajadzēja maksāt, un lielākoties tur vietu atrada tie slinkākie un grūtgalvīgākie). Tā nu nepavisam ne!" Vienreiz sadzirdējām ko līdzīgu par mums pašiem: "Šitie tā nekas, bet nekas sevišķs jau nav." Pēc tam mūsu meklējumi kaut kā paši no sevis izbeidzās. Taču biju izprātojis, ka arī meitene, kura sniedza man pirmo kūpstu, no sievietes ideāla tomēr atrodas pārāk tālu, un liels savā garā pēc ilgstoša, nogurdinoša, pārlieku sarežģīta un pašam visai maz saprotama stāstījuma par dvēseliski intelektuālo līmeņu nesakrītību paziņoju, ka no šīs dienas mūsu milas romāns uzskatāms par izbeigtu. Šodien par to varu tikai brīnīties, cik smalks jauns kungs esmu tolaik bijis, ar smalkām kaitēm apaudzis kā kāds Erika Ādamsona nevaronis, droši vien arī šo pārsmalcināto ipatņu ietekmēts. Viena mana mīlestība — turklāt būtībā visai nopietna — izbeidzās tikai tāpēc, ka meičas kāju lielie pirksti izskatījās pārāk nesievišķīgi... Pēc šīs atklāsmes mēs abi veselu nakti raudājām, ka es gribu milēt, bet nelaimīgo ikšķu dēļ ne par kādu maksu neesmu vairs spējīgs. Šodien par to raustu plecus un nezinu — smieties vai raudāt, bet tai nakti no visas tiesas mēs pārdzīvojām gandrīz vai traģēdiju. Galu galā, mīlestība jau nav nekāds izņēmums — kā visur, tā arī šeit nopietnais ar smieklīgo sajaucies kā cukurs ar kafiju. Kad pēc trīsgadīgas šķīstas mīlēšanas es beidzot sadūšojos un mēģināju meiteni padarīt par sievieti, milzīgajā uzbudinājumā nekas prātīgs nesanāca. Es, protams, biju satriekts tik ļoti, ka sajutu nepieciešamību brīdi pabūt viēnatnē. Kad atgriezos, ieraudzīju siksiku smilšu kopiņu, ar skujiņām apbārstītu, un niecīgu krustiņu pašā augšā. "Tas ir mūsu bērna kapiņš," — ar visnevainīgāko smaidu paziņoja mana sirdsdāma. Tobrīd tas mani nomierināja un bezmērīgi aizkustināja. Es atkal jutos kā virietis, atguvu savu pašapziņu un reizē ar to arī augstprātību. Un vienlaikus sāka dzīst manas kvēlās jūtas, līdz izčūkstēja pavisam. Vēl šodien isti netieku gudrs, kur slēpās šīs mīlestības sairuma patiesie cēloņi — mani pašā, meitenē, notikumā vai vispārējā tīņā mazprātībā, nenoturībā un paviršībā. Noslēgumā es spoži nodemonstrēju septiņpadsmitgadīga zeņķa patmīlību, nejutību un nejaucību. Pats izprovocēju ķildu, novedu savu bijušo eņģeli līdz tādos gadījumos parastajam

"negribu tevi vairs redzēt" un, dziļi apmierināts ar sasniegto, iesaucos: "Tādā gadījumā — sveiki!" — iekāpu tramvajā un aizbraucu uz kino, kur, izbaudīdams vienpatību, nemocīdamies ar paša ieviestu it kā pienākumu murdzīt blakussēdētājas roku, ar milzīgu labpatīku noskatījos galīgi muļķīgu smieklu gabalu ar Dika un Dova piedalīšanos. Ļoti iespējams, ka pie ģeķīgajām beigām vainīgs tikpat bezjēdzīgais sākums — mana iemiļotā tika uzskatīta par skaistāko meiteni savā skolā, un tas arī ir istais iemesls, kāpēc iekvēlojās mana mīlestība. Jāsaka gan, ka pašā sākumā es vēl nezināju, kas ir šī daļava, — viss sākās ar saskatīšanos tramvajā, taču nevar zināt, kā tas risinātos tālāk, ja mani nerastos šī lielmanīgā vēlēšanās iekarot pašu skaistāko.

Sautējums aizvien bijis sātigāks nekā zupa, tāpat kā kondensēta kafija ir stiprāka par šķidro. Lidzīgā kārtā no visām manām jaunības mīlestībām visdziļāk atmiņā iekēries — kā brinumains sapnis — kāds vienas nakts piedzīvojums, mīlestība, kuras ilgums bija nepilnas divpadsmit stundas, bet pārdzīvotā un darītā koncentrācija tik liela, ka pietīktu gadu gadiem. Tas sākās un turpinājās pavisam neparasti. Kādā februāra pievakarē, kad, grāmatu paņēmis, jau biju iegrimis tēva klubkrēsla mikstumos un taisījos nodoties garīgam baudījumam, atskanēja tālruņa zvans. Tā kā neviena cita nebija mājā, jutos spiests celties atkal augšā un iet pie telefona. "Oli, tu? Ģērbies un tūlīt nāc pie manis!" Un viss. Runātāju pazīnu pēc balss, tāpēc zināju, uz kuriem tieku aicināts. Un aicinājums bija tik kategorisks, ka nepaklausīt nevarēju. Mani sagaidīja pulciņš draugu jūtami pacīlātā garastāvokli. Nebiju vēl ne lāgā mēteli novīlcis, kad man ap kaklu apvijās divas rokas, lūpas apsvīlināja ugunīgs skūpstis, asi zobi iekodās ausi un kaismīga balss čukstēja: "Es tevi gaidīju!" Teiksmainā būtne nebija man gluži sveša, bet līdz tam bijām satikušies tikai reti un garāmejojot. Viņa savā pusgarajā zaļganpelēkajā kleitā izskatījās skaista un vilinoša. Ari es aizsvīlos — kopš tā brīža mēs redzējām tikai viens otru, cieši saķērušies kā Siāmas diviņi, mēs peldējām kopā ar mūsu kompāniju, pabijām Romas pagrabā un dievs zina kur vēl, bet viss, kas atgadījās, mirguļoja kaut kur tālu ārpus mums. Mēs bijām divi vien un mīlējām viens otru. Kad beidzot palikām pa istam divatā, mēs nokritām pie zemes turpat, kur stāvējām, kā pārbriedušas vārpas. Bet tas, kam it kā nenovēršami vajadzēja notikt, nenotika. Ielauzās dzīves realitāte. Laikam jau, pašam neko pienācīgi neapjaušot, biju tā pavairāk uzņēmies uz krūts, un, atrodoties guļus stāvokli, ap dūšu sametās šķērmī. Gribot negribot, nācās iziet ārā, lai paelpotu svaigu gaisu. Tas tiešām līdzēja — nakts bija zvaigžņota un salta. Bet, kad atgriezos, nekas vairs nevarēja notikt. Burvība bija pagaisusi, sapnis izsapņots. Mēs bijām izsmelti, tukši kā izdzerta glāze, vienas nakts laikā pārdzīvojuši visu, kas parasti piepilda ilgus gadus vai pat veselu mūžu. Tikai neuzlikām punktu uz "i". Un paldies Dievam — tas punkts visu būtu sagandējis, padarījis banālu un pliekanu. Bet tagad vēl labu laiku pēc tam es jutos kā aktieris,

kas ģeniāli nospēlējis izrādi, — neko tik intensīvu un koncentrētu nekad vairs man nav gadījies izjust. Un līdz pat šim laikam man dažbrīd iešaujas prātā ķecerīga doma: vai laulība, piemēram, nav kā tāda šķidra kafija, kā koncentrāts, kuram mēs nemitīgi lejam klāt ūdeni...

Tai laikā biju jau pakāpies līdz augstskolai. Taču pirms tās veselus vienpadsmit gadus vajadzēja lauzīties pamatskolas un ģimnāzijas gudribās. Pirmā skolas gaita man bija uz Bruņinieku ielas pusi, bet tai skolā vecākiem kaut kas nepatika, un pēc pāris dienām mani pārcēla uz Rīgas 5. ipatnējo pamatskolu, kas atradās Akas ielā. Tā ir pavisam maza sānieliņa, atzars no Lāčplēša ielas. Varētu domāt, ka šī skola paredzēta dažādiem ipatņiem, bērniem, kuri, tā sakot, novirzījušies no normas. Bet ipatnēja bija tieši pati skola, ko pēc kāda ārzemju brauciena, saskatīties visādas progresīvas mācību metodes, nodibināja sociāldemokrāts Taivāns. Pats tikamākais jaunievedums bija tas, ka nevajadzēja vairs vaicāt skolotājam: "Lūdzu, skolotāj; vai drīkst iziet!?" Kuram klasē sāka mesties garlaicīgi, kuram negribējās noņemties ar mācībām, tas varēja vienkārši piecelties un iet uz rotaļu istabu paspēlēties (tātad brīvība zināmā mērā tika ierobežota — tā uzreiz doties uz mājām vai pēc saldējuma bez ipašas atprasišanās tomēr nevarēja). Te, starp citu, parādījās kāds cilvēka dabai raksturīgs paradokss — doto brīvību tikpat kā neviens neizmantoja: ja jau auglis nav aizliegts, tas zaudē arī savu saldumu. Gluži pretēju reakciju reiz vēlāk ieraudzīju pats savā rīcībā — tuvojās Ziemassvētku brīvdienas, bet es klasē biju palicis vienīgais, kas visā trimestra laikā nav vēl izsaukts; vakarā pirms pēdējās vēstures stundas, krietni saņēmies, noliku sev priekšā mācību grāmatu, apsēdos pie galda un sāku šķirstīt lappusi pēc lappuses — rezultātā izrādījās, ka esmu izlasījis visu grāmatu, izņemot nodaļu, kura bija uzdots nākamajai stundai. Ari tas ir raksturīgi cilvēka dabai — nelabprāt ķerties pie tā, kas jādara, kas likts vai pavēlēts, bet mīļu prātu darīt to, ko pats uzdomājies, kas nav obligāts.

Netrūka arī citādu jaunievedumu. Klasē katrs varēja sēdēt kur vien labpatikās, ja vien blakussēdētājam nebija iebildumu. Tā kā bērni bā draudzība ne vienmēr ir stabila, mazuļi bieži saķīlidojas, ligst mieru un atkal ķīlidojas, tad gandrīz vai katru dienu sasēšanās sākās no jaurā. Regulāri notika pārrunas par visdažādākajiem jautājumiem, tādas kā mazbērnu debātes, kur ikviens varēja brīvi izteikt savas domas (noslēgumā gan skolotājs savilka visus galus vienā mezglā). Skolēnu sekmes atainoja vesela grafiku sistēma, kur katru mēnesi tika parādīti mūsu faktiskie sasniegumi salīdzinājumā ar paredzēto normu. Nekādu atzīmju nebija, tā ka nenācās ne no divniekiem baidīties, ne par katru cenu pēc piecniekiem dzīties. Un liecības vietā mēs saņēmām veselu grāmatu, kas visu atspoguļoja attīstībā. Tur bija aprakstīts, kā veidojušās katra "dvēseles dzīves raksturīgākās ipašības", tur varēja iepazīties ar paša skolēna atbildēm (jā, bieži, dažreiz, nē) uz dažādiem āķīgiem jautājumiem (piemēram: "Vai tu esi apmierināts,

ja tavi brāļi vai māsas dabū kaut ko vairāk par tevi?"), tur uzzinājām, par cik centimetriem esam kļuvuši garāki, vai esam sakritušie miesās vai arī pieņēmušie resnumā, kāds bijis mūsu progress vai regress zinību ieņemšanā. Pēc pirmā skolas gada arī man pasniedza šādu dižlicību, kas apliecināja, ka brīvā darba stundās (kad katrs dara, ko grib) ne vienmēr varu pats sev izvēlēties darbu un, ja izvēlos, tad galvenām kārtām strādāju pie neredzētu, fantastisku objektu zimēšanas (ja neprot labi zimēt, tas ir visizdevīgākais variants — autora piezīme), ka mana griba nav ilgstoša, ka nenosvērtība traucē iedziļināšanos darbā (toties inteligences vecums man esot 9,2 gadi, kaut fiziskais tikai 8,2), ka satiksmē ar biedriem dominē godkāriba (ai, ai, ai) un kā galvenais rosinātājs spēks minams sacensība, ka sabiedriskai tīrībai, tāpat kā kārtībai, nepiegriežu vēribu (fui!), ka spēju sevi apvaldīt, bet pilnīgi pār sevi vēl nevaldu, ka uz testa jautājumiem neesmu atbildējis pārāk atklāti un vaļširdīgi, ka esmu pastiepies par 4 centimetriem garāks un kļuvis par 0,8 kilogramiem smagāks, ka lasīšanā un pareizrakstībā esmu pārsniedzis gada normu, bet rēķināšanā visai jūtami atpalicis, ka manis rakstīto burtu forma kļūst noteikta un, visbeidzot, ka zimēju drusku rūpigāk, ne vairs tik pavirši, bet lēni un rūpīgi vēl ne.

Visu kopā ņemot, jāatzīst, ka mācīšanās šādā skolā bija interesantāka un laikam jau arī auglīgāka nekā citās. Skolotājiem bija sagādātas visas iespējas pievērsties mums katram arī atsevišķi — vienā klasē aptuveni desmit skolēnu, tāds zimējās vidējais rādītājs. Neatstājām novārtā arī teātra mākslu, un kādā bērnu ludziņas uzvedumā es saņēmu pirmo lomu. Man vajadzēja atveidot strādnieku, nelielas ģimenes galvu. Mēģinot epizodi, kurā šis vīrišķis vēlu vakarā pārnāk no darba, man izcēlās arī pirmais konflikts ar režisoru (šo pienākumu pildīja mūsu klases audzinātāja) — es nākot istabā pārāk strauji, tāpēc nemaz neesot samanāms nogurums pēc ilgā un smagā darba; es savukārt neparko nebiju ar mieru nākt lēnākā tempā, jo "mans papus, no darba atgrīzoties, iedrāžas istabā Jāņa Ķiviša ātrumā" (J. Ķivitis — labākais tālaika Latvijas sprinteris). Ja pareizi atceros, galu galā mums izdevās atrast zināmu kompromisu. Par spīti visiem labumiem, pēc pirmā mācību gada mani izcēla no 5. ipatnējās un atkal pārcēla uz citu skolu — Natālijas Draudziņas ģimnāziju Ģertrūdes ielā. Arī te bija sava ipatnība — pamatskolas klasēs mācījās arī zēni, bet istajā ģimnāzijā tikai meitenes. Toreiz nekādi nespēju saprast, kāpēc šī pārceļšana vajadzīga un biju diezgan neapmierināts. Nojaušu, ka kārtējo reizi vainīgs būs bijis tas pats sociālisms, ar kuru mūsu ģimenei izveidojušās diezgan ērmas attiecības. Vectēvu Jāni, Vidzemes tautskolotāju, par aktīvu darbošanos 1905. gada revolūcijas priekšpulkā notiesāja uz nāvi, pēcāk pārvēršot šo sodu mūža katorgā. Sevišķi viņu nīda muižnieki, jo savā laikā viņš vadījis vairākas zemnieku prāvas pret lielkungiem. Pēc vienpadsmit gadiem katorgā vectēvs atgūst brīvību un paliek Krievijā, iesaistīdamies revolūcijā. Drīz vien viņu iecel

par Rīgas apriņķa komisāru, taču 1918. gadā viņš kopā ar bēgošo armiju atgriezās Krievijā, kur pievienojas lieliniekiem, darbotamies galvenokārt izglītības jomā. 1937. gadā viņu piemeklē tāds pats gals kā daudzus citus Padomju Savienības latviešus. Dodamies uz Krievzemi, viņš aicināja dēlus un meitas lidzi, bet tos bija aizrāvusi neatkarīgās Latvijas ideja, un neviens vectēvam lidzi neaizbrauca. Cik zinu, šķiršanās nav bijusi neko sirsnīga, drizāk gan otrādi. Kad trīsdesmito gadu sākumā Maskavā viesojās kāda delegācija no Latvijas, Jānis Sudrabkalns bija saticis veco Kroderu un vaicājis, ko pateikt dēliem. Atbilde bijusi pārpārēm dzēlīga: "Sakiet, ka es splāju viņiem acis!" Kas to lai zina, varbūt šādā spītīgā skaudrumā izpaužas mūsu dzimtas skandināviskā pagātne — mans senākais zināmais sencis esot bijis segliniekmeistars Kroders, kas hercoga Jēkaba laikā no Zviedrijas pārcēlies uz dzīvi Latvijā. To visu vērā ņemot, domāju — mana tēva antipātijas pret sarkano karogu veicinājuši ne vien politiskie notikumi, paša atziņas un pieredzējumi, bet lielā mērā arī pavisam subjektīvas izjūtas — komunisms laupīja viņam tēvu. Bet kas vispārējā kopainā esam mēs, trešā paaudze, ko visādi spēki pluinījuši, visādi vēji svaidelējuši pa visām debesu pusēm? Sēnālas vai graudi?

Šā vai tā, taču tieši sarkanā karoga dēļ es izraisīju nelielu konfliktu, kas, manuprāt, kļuva par iegānu manu vecāku pārdomām, vai 5. ipatnējā ir tieši tā skola, kurā man vajadzētu mācīties. Kādā pārrunu reizē klases audzinātāja lasīja mums priekšā laikraksta "Sociāldemokrāts" ievadrakstu par 1. Maija nozīmi starptautiskajā proletariāta kustībā. Par politiku man toreiz, saprotams, nebija ne mazākās jēgas, bet, pa ausu galam šādas un tādas atziņas saklausījies un tagad avīzes pirmajā lappusē lielu bildi ar sarkano karogu centrā ieraudzījis, ar zināmu nepatiku iesaucos: "Fui! Tas taču sociķu karogs!"

N. Draudzīņas ģimnāzijā es sevi apliecināju jau pirmajā skolas dienā, paziņodams kādai glītai klasesbiedrenei: "Es tevi milu!" Diemžēl šāda atzišanās izskatīgo knipu nepavisam nesajūsmināja. Viņa sāka raudāt un aizskrēja uz skolotāju istabu sūdzēties. Pēc laiciņa parādījās klases audzinātājs Kārlis Kaufmanis un lēnā gaitā man tuvojās. Gaidīju vismaz brāzienu, bet nekas tamlīdzīgs nenotika. Kaufmaņa kungs, pienācis pavisam klāt, uzmeta man samērā vēlīgu skatienu, paņēma mani pie rokas un noprasīja, vai es zinot, kas tā milestība tāda ir. IZRādījās, ka nezīnu vis, tāpēc atradu par labāku tuvāk neizteikties un turēt muti. Tad tiku vests uz skolotāju istabu. Tas nu man vairs nemaz nebija pa prātam, lai novērstu pašu ļaunāko, pa ceļam izdvesu: "Man viņa patīk!" Bet skolotāju istabā nekas briesmīgs nenotika. Klases audzinātājs mani apsēdināja, tad pamāja uz skolas sekretāres pusi — viņa sēdēja pie galda, kārtoja kaut kādus papirus un noslēpumaini smaidīja. "Man Romanovskas jaunkundze arī patīk, bet vai tad tas nozīmē, ka es viņu milu?" iesāka mans audzinātājs. Sekoja ilgs un pacietības pilns skaidrojums par jautājumu, ar ko

mīlestība atšķiras no patikšanas. Noslēgumā man kļuva pilnīgi skaidrs, ka patiesai mīlestībai neesmu vēl nogatavojies. Tāpēc dažas dienas vēlāk, kad kāda cita klasesbiedrene, priekšlaicīgi nedaudz vairāk nobriedusi, nekā pieklātos 2. klases skolniecei, ar nepārprotami juteklisku skatienu mani urbdamās, mēģināja man tuvoties, es, daudz nedomājis, ķēros pie aktīvas paš aizsardzības un blīzu uzbrūcējam pa ģimi. Bet izrādījās, ka atkal mana rīcība nav bijusi atbilstoša situācijai un pareizas uzvedības nosacījumiem — rezultāts sanāca uz skolotāju istabu sūdzēties. Un, saprotams, arī šoreiz visu apskaidroja un visas pretīšķības izlīdzināja tas pats Kaufmaņa kungs. Vispār šis cilvēks ar Dieva dotu pedagoga talantu savu audzēkņu psihisko veidošanos ietekmēja spēcīgi un paliekoši — visam mūžam. Turklāt viņš pats bija gandrīz ideāls *comme il faut* paraugs. Vienmēr apkopies un kārtīgs gan uzvedībā, gan apģērbā (kaut vecpuisis, viņš, šķiet, bija no tiem, kuriem profesionālais aicinājums ir sievas vietā), laipns un vēlīgs pret ikvienu. Saskarsmē ar augstākstāvošajiem viņš nekad nezaudēja pašcieņu — un tas nemaz nenācās tik viegli, jo Kaufmaņa kungs skaitījās vēl iesācēju, jauno skolotāju, kārtā. Neatceros, ka viņš kādu būtu sodījis, — grēkāžiem attiecīgajos gadījumos tika pamatīgi izskaidrots, kas ir labs un kas nelabs, kā vajag uzvesties un kā nevajag. Apbrīnojama bija ne vien mūsu klases audzinātāja milzīgā pacietība, bet arī viņa prasme runāt ar mums interesanti, bez plikām pamācībām, vairāk turoties pie netiešas audzināšanas, izmantojot dažādus konkrētus notikumus, liekot mums iejusties citu cilvēku krietnās un nekrietnās izricībās, stāstāmo aizvien uzsvaidzinot ar mums saprotamu humoru. Un mēs klausījāmies, uz klausījām savu skolotāju, pie viena pasmeldami arī dažu labu dzīves gudrību, kas bieži vien pēcdienās lieti noderējušas. Domāju, ka pats nozīmīgākais, ko guvām, bija cieņa pret otru cilvēku, lai viņš būtu kas un kāds būdams. Un vispirmām kārtām — pret sievieti.

Ar savu džentlmenisko izturēšanos pret maigo dzimumu to man mācījis arī tēvs. Bet tiešajai audzināšanai viņam pietrūka laika, viņš mūždien kaut kur steidzās vai arī, ieslēdzies savā istabā, rakstīja vai tulkoja kādu lugu teātrim vai romānu "Grāmatu draugam". Kā nekā, mēs, četri cilvēki, visi gribējām ēst, gribējām pieklājīgi apģērbties. Bet tie bija vispārējās saimnieciskās krīzes gadi, nopelnīt naudu cik necik pieklājīgai iztikšanai nemaz nenācās daudz vieglāk nekā tagad. Laiku pa laikam tēvam radās dažnedažādas idejas, kā uzlabot mūsu dažkārt diezgan kritisko finansiālo stāvokli, šķiet, viņš klusībā pat loloja cerību vienreiz tikt pie istas bagātības, kad tu, cilvēks, vari droši tērēties, naudu neskaitot. Par nelaimi, viņam šai ziņā nebija talanta ne tik, cik melns aiz naga. Katru reizi tēvs cieta pilnīgu un galīgu neveiksmi. Ja pati ideja nepavisam nebija peļama — piemēram, izdevniecības "Zalktis" dibināšana un tādu kā Edgara Vollesa Kopotu rakstu izdošana —, visu peļņu pievāca kompanjons un caur un

cauri nepraktisko Robertu Kroderu atstāja ar garu degunu. Citreiz nekur nederēja pati ideja. Gadījās arī tā, ka tēvs, nespēdams noturēties, lai labu ieceri saglabātu pats sev, priekšlaicīgi izplāpājās un ieceri pievāca kāds cits. Tā, kad pēc Remarka "Rietumu frontē bez pārmaiņām" iespaidīgajiem panākumiem parādījās romāna turpinājums "Atgriešanās", tēvs bija nodomājis to steidzīgi pārtulkot un izdot ar Sigismunda Vidberga krāsainu vāka zīmējumu. Sajūsmināts par šādu plānu, tēvs to nekavēdamies izklāstīja draugiem pie galdiņa Oto Švarca kafejnīcā.. Bet turpat blakus sēdēja nelielas izdevniecības "Oriens" ipašnieks, kas, visu noklausījies, ātri vien sameklēja kādu, ja nemaldos, bijušo jūrnīeku, kas nodarbojās arī ar tulkošanu un darīja to ātri, kaut visai pavirši, mazāk saprotamākajām rindkopām bez liekas stomišanās gluži vienkārši pārlēkdams pāri. Lai paātrinātu šā latviskotāja darba tempus, parasti viņu ieslēdza istabā, uzlika uz galda korteliiti ar gurķi un pieteica, ka ātrāk laukā nelaidiņot, iekams nebūs pārtulkots zināms lapušu skaits. Šādā vizē arī "Atgriešanās" latviskais variants drīz vien bija gatavs un parādījās grāmatu tirgū — "Oriens" izdevniecībā ar kāda ātrmākslinieka zīmētu bildi uz vāka. Kad iznāca tēva tulkojums ar tēlainu nosaukumu "Atpakaļ uz māju" un tiešām paša Vidberga veidotu vāka zīmējumu, to, saprotams, neviens vairs nepirka. Galu galā tēvs ar saviem finansiālajiem darījumiem aizseftējās līdz ūtrupei.

Te nu mātei radās iespēja vismaz uz laiku atslogoties no nenodarbinātas aktrises kompleksiem, kas viņu neatlaizdamies mocīja, un likt lietā artistisko izdomu un ilgi aizturēto enerģiju. Dažu dienu laikā viņa kā uz burvja mājienu pārvērtā visu mūsu aprakstīto mantību — vispirms sameklēja kādu krāsotāju, savu attālu radagabalu, kas vienā nakti samālēja visām gleznām kopijas, ierāmēja tās vienkāršos koka ietvaros, apkrāsotos ar zelta ūdenskrāsu, un piekāra pie sienas oriģinālu vietā; grāmatas tika apmainītas pret kaut kādu makulatūru un mēbeles — pret vecām grabažām. Kad sanāca pircēji, kā jau varēja gaidīt, sacēlās varens skandāls. Dievs vien zina, kā viss beigtos — jādombā, ka ar krimināllietu, — ja pēdējā brīdī tēvam nebūtu izdevies savākt vajadzīgo summu parādu dzēšanai.

Tā nerimus labākai dzīvei pakal dzidamies, tēvs ar ievērojamu nokavēšanos attapās, ka vajadzētu ar vecāko dēlu aprunāties par tā saucamajām viriešu problēmām, — tieši tai reizē man nebija ne laika, ne patikas, ne iekšējas vajadzības risināt šādu sarunu, jo steigzos uz kārtējo satikšanos. Starp citu, vēl lielāka aizķeršanās iznāca ar brāļa kristīšanu. Viņam bija jau četrpadsmit gadu, kad vienā jaukā pēcpusdienā, kā parasts, steigšus ienācis dzīvokli, tēvs pēkšņi iesaucās: "Gunis (Gunārs) taču vēl nemaz nav kristīts!" Smejies vai raudi, bet šo aizmāršību vajadzēja labot. Pēc neilga laiciņa vedām brāli uz Jāņa baznīcu. Pēc kristāmā bērna viņš gan neizskatījās — mugurā moderna žakete ar šķēlumu pakalpusē, mati tādi pagari un sakārtoti kā jau daždien māksliniekiem

(brālim bija ķēriens uz glezniecību), sejas izteiksme drizāk sminīga nekā notikumam atbilstoši svinīga. Ari uzvešanās nebija neko labāka. Kad mācītājs viņu, piemēram, aplacināja ar svēto ūdeni un pats pagriezās ar muguru pret pārējiem, lai skaitītu lūgšanu, mans pie baznīcas rituāliem nepieradinātais brālītis dziļā mierā izvilka no kabatas glieti salocītu mutautiņu un noslaucīja acimredzot nepatikamo slapjumu no pieres nost. Pat klātesošās dāmas, kas, kā jau parasts šādos gadījumos, bija sagatavojušās nobirdināt dažu labu aizkustinājuma asaru, enerģiski kodīja lūpas, lai pavisam nevietā nepaspruktu smieklīnš.

Kārļa Kaufmaņa prasmīgā vadībā pamatskolu man izdevās pabeigt pat veiksmīgi, kaut pēdējā mācību gadā zinību apgūšana jau ļoti jūtami kavēja man darīt to, ko gribēju es pats. Mācīšanos mājās pamazām atmetu tikpat kā galīgi — nevarēja taču futbolam, burlaku filmām un Fantomasa piedzīvojumu studēšanai paredzēto dārgo laiku ziedot kaut kādām, manuprāt, pilnīgi nevajadzīgām nodarbibām. Iepriekšējos gados apgūtais un inerce, kam acimredzot pakļāvās skolotāji manu zināšanu vērtējumā, tomēr palīdzēja man izķepuroties ar godu. Jūtāmākas grūtības bija tikai ar matemātiku, ar ko nekad neesmu draudzējies, un vācu valodu — liekas, ka lingvistikai vajadzīgās smadzeņu vielas Dievs nav gribējis man atvēlēt, šai jomā esmu galīgs zābaks, arī vārdus, uzvārdus, nosaukumus ne vienmēr izdodas atcerēties pareizajā salikumā. Var teikt, ka esmu tipisks monoglots.

Tais gados iestāju pārbaudījumi bija paredzēti ne tikai Universitātē, bet arī valsts un pilsētas vidusskolās. Kas neizturēja konkursu, varēja turpināt mācīšanos Beķeros vai Milleros. Man paveicās ar domrakstu (tagad to dēvē par sacerējumu), un galu galā iekļuvi Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā, kur tolaik uzņēma tikai viriešu dzimuma pārstāvjus. Tātad tuvumā — nevienas meitenes (labi vēl, ka 2. un 3. ģimnāzija atradās turpat netālu). Šāds apstāklis aplam kāpināja mūsu interesi par gados jaunākām skolotājām un citām darbiniecēm. Latiņu valodu, piemēram, mums mācīja jaunkundze, kas pirms gada vēl bija studente, turklāt pietiekami glieta, lai aktivizētu mūsu virietisko pīrbūtību. "Labrīt, Austrā! Tev ir foršas kājas!" — tā mēs ik dienas sveicinājām savu skolotāju. Turpmākie izsauceņi bija vēl frivolāki un vienu otru reizi jau pavisam piedauzīgi. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka pēc pāris mēnešiem nabaga Austrā aizbēga. Tomēr mūsu klases kolektīvos sasniegumus libido jomā kādā Ziemassvētku svinēšanas reizē pārspēja viens pats ziķeris no tā gada abiturientiem. Iegājis skolotāju istabā, kur tobrīd atradās tikai direktora sekretāre, ļoti izskatīga un pikanta būtne, viņš piegāja tai klāt, pacēla uz rokām, aiznesa uz savu klasi, kas jau iepriekš tālredzīgi bija atbrīvota no liekām personām, un gluži vienkārši tur ieslēdzās divatā ar savu laupījumu. Par aiz durvim notikušo nevienam nekādas tuvākas informācijas, protams, nebija, taču ar to pašu visiem redzēto un zināmo pietika, lai skandāls būtu grandiozs.

Tās pašas klases dēliešiem pieder arī vispār izcilākais nodarijums skolas vēsturē. Vienreiz, lai izvairītos no pārāk grūta klasesdarba (tagad — kontroldarba), viņi bez ipašas svārstišanās noņēma un izmeta mūsu hallē bumbu ar asaru gāzi. Zināms, arī pārējās klases tai dienā tika vaļā no skolas nodarbībām un dziļā pateicībā devās mājup. Droši vien sirds dziļumos iepriecināts jutās arī dažs labs no skolmeistariem. Jo arī tais laikos isti talantīgu skolotāju, kuri savu darbu patiesi mīlēja un strādāja radoši, neieslogdami rutinā, nemaz nebija tik daudz. Un mēs ar savu bērna intuciju allaž sajūtām, kurš ir istens skolotājs, kurš tikai tāds vienaldzīgs dienišķās maizītes pelnītājs. Mūsu uzvedība un izturēšanās pret skolotāju patiesībā bija tikai atbilde tam, kā viņš izturējās pret mums un savu darbu. Harmonija un savstarpēja simpātija apvējoja mācītāja Federa un dabaszinātnieka Sleina stundas. Par spīti zināmai vajībai, ko viņi abi pieļāva, mēs nekad nepārkāpām to robežu, aiz kuras sākas izlaidīga un aizskarošā dauzonība. Jo sajūtām gan viņu labvēlību pret mums, gan zināšanu bagātību, gan darba prieku — neatceros nevienu no abiem klasē ienākam drūmu vaigu un saigušu, katru reizi viņi ieradās pie mums kā uz gardām pusdienām pie labiem draugiem. Protams, viņi nebūtu nekādi skolotāji, ja neprastu arī regulēt mūsu izturēšanos un emociju izpausmi. Mācītāja kungs ar smalku izlikšanos radija iespaidu, ka nepavisam netaisās mums uzmākties ar savu ticības mācību. Viņš vienmēr nāca, apkrāvēs ar dažādām noslēpumainām grāmatām par Ziemeļamerikas indiāņiem, visnotaļ ignorēdams skolotājiem paredzēto katedru, pussēdus uzmetās uz kādas pults stūra, paziņoja: "Ja gribat, klausieties, ja ne — gatavojieties nākamajām stundām," — un sāka savus iemīļotos stāstus par skalpēšanu un citām indiāņu padarišanām, pamazām un nemanot pāriedams arī pie Dieva vārdiem. Bez šaubām, mēs visi klausījāmies, izņemot tikai tos, kuriem gatavoties citām mācību stundām bija augstākā mērā nepieciešami. Taču lielākoties arī viņi beigu beigās pievienojās pārējiem.

Sleinis ar mums tika galā ātri un vienkārši. Jau klasē ienākot, viņš skaļā balsī un paceltu roku mūs provokatoriski sveicināja: "Esiet sveiki, kungļi!" Mēs mīļu prātu ļāvāmies šai provokācijai un par atbildi vairākas minūtes aurojām un izkļiedzām dažādus sveicienus. Drīz vien viss mūsu pulveris bija izšauts, un skolotājs, neviena netraucēts, varēja uzsākt savu vēstījumu par dabas parādībām un pasaules ģeogrāfisko stāvokli. Kā jau daždien draugs un līdzbiedrs, mūsu dabaszinātnieks bija saprotošs, kad sadūrās ar puisiešu vājībām, draiskulību un centības trūkumu. Viņš saprata arī manu paviēglo māksliniecisko dvēseli, saprata, ka nav nekādas jēgas bāzt manā galvā eksaktās zinības. Tāpēc nekad man "nezāģēja", kad izrādījies visai nezinošs. Pat gluži otrādi. Tolaik mums nācās eksaminēties, arī pārceļoties no zemākas klases uz augstāku. Pienāca kārtā dabaszinībām. Uz pārbaudījumiem ieradās ar tukšu galvu un lielu palaušanos uz Dieva žēlastību. Sleinis to droši vien itin labi nomanīja jau no

pirmā acu uzmetiena. Izmantodams apstākli, ka direktors bija licis pasteigties, viņš man noprasīja: "Nu, ko lai es tev jautāju? Laika maz, pastāsti kaut ko par darvinismu." Es diezgan truli atbildēju divzilbīgi un viennozīmīgi: "Lauva."

"Kā tā — lauva?" — tā skolotājs.

"Nu, lauva ir dzeltenā krāsā tāpat kā tuksneša smiltis. Tā sakot, pielāgošanās," bija visa mana atbilde.

"Redzi nu, tad jau jāliek četrinieks." Un, atviegloti nopūties, es varēju doties vasaras atpūtā.

Kā pelites klusi mēs sēdējām arī latīņu valodas stundās, kad mūs mācīja pazīstamais klasiskās filoloģijas speciālists Augusts Ģiezēns. Viņš mūs nemilēja, mēs viņu tāpat. Taču cienījām. Jo viņš pašizliedzīgi un fanātiski milēja savas senās valodas (nedomādams par peļņu, cik spēdams daudz tulkoja), pārzināja antīko pasauli kā savu kabatu un prata turēt mūs savos ar stingru roku turētajos grožos, veiksmīgi lietodams seno romiešu "skaldi un valdi" principu. Potenciālos slamstiķus un dauzoņas Ģiezēna kungs reizēm profilaktiski pa vienam piecēla kājās visas klases priekšā un uzsāka ar savu upuri dialogu, pareizāk sakot, sāka viņu apcelt un visādi izzobot. Tā kā Ģiezēns bija gudrs, asprātīgs un ne pārāk žēlīgs, tad ātri vien viņam izdevās padarīt pagalam samulsušo puisieti smieklīgu — viņš taču nedrīkstēja uz skolas kunga zobgalībām attiecīgi atbildēt. Un mēs smējām, vēderus turēdami, aizmirsuši, ka apsmietais ir viens no mums. Arī atzīmes likdams, Ģiezēns nepazīna žēlastības. Piecnieku varēja saņemt tikai tad, ja brīvi sarunājies latīniski. Par izcilu centību un zināšanām augstskolas limeni bija cerības izpelnīties četrinieku. Augstākais, uz ko varēja cerēt vienkāršs mirstīgais, bija trīs ar krustiņu. Toties divniekus mūsu latīnists netaupīja, parasti vēl ar sadistisku baudu piebilzdams: "Nu man ir iemesls likt tev divnieku (jā, jā, viņš nekad neteica vienkārši "divnieku")!" Tāpēc tricēšana pie visām miesām, nāves bailes un kapa klusums mūs katrreiz pārņēma, kad Ģiezēns atvēra klases žurnālu un, ar zimuļa galu lēni braukdams no augšas lejup, noņurdēja: "Lai nāk atbildēt..." To visu atceroties, es brīnos jau septīto gadu desmitu, kad domāju par vienu caur un cauri divainu atgadījumu. Kad baidījāmie no izsaukšanas vai klasesdarba vai arī pavisam vienkārši nejutām nekādu stimulu doties uz skolu, mēs arī "bastojām" tāpat kā šodien. Ja nebraucām zaļumos, tad gājām pie Haldora Džengela (liekas, tā sauca ipašnieku). Lidzās tagadējam Mākslas darbinieku namam Zirgu ielā atradās viņa parikte, kur varēja dabūt gan vienīgi alu un mednieku desiņas ar kāpostiem, taču šis cienasts bija tik neapprakstāmi smeķīgs, ka vēl tagad, to iedomājoties vien, skrien siekalas mutē. Tā nu vienā jaukā dienā, iebaudījis šo garšīgo alu un saēdies divas porcijas desiņu, čāpoju pāri Rīgas kanāla tiltiņam, kad gluži tuvu pie auss atskan: "Vai tad uz skolu šodien nemaz nav jāiet?" Ģiezēns! Visā savā godībā! Neko stulbāku acurmirkli nespēdams ar savām izbija paralizētajām smadzenēm izdomāt, saku, ka biju

bērēs, jo rita pusē apglabāti kāda mana drauga vecāki (abi???). "Tad jau būs tūliņ jāpiezvana taviem vecākiem, vai tas ir taisnība, ko tu te stāsti," nosaka Ģiezēns. Sapratis, ka tālāka laipošana ir pilnīgi veltīga, atmetu vāverišu pūšanai ar roku un izstāstīju visu, kā bija. Bargais latinists mefistofeliski nosminēja un tad sacīja šādus vārdus: "Labi... Man ir tikai viena kategoriska prasība — tūliņ un bez kavēšanās uz skolu!" Nepaguvu ne acis pamirkšķināt, kur nu vēl apliecināt savu paklausību, kad Ģiezēns bija jau gabalā. Zināms, viņš soļoja pa taisnāko ceļu uz 1. ģimnāzijas pusi, jo, ak, šausmas, nākamā bija tieši latīņu valodas stunda. Tātad "divenieks" man nodrošināts. Taču — tirie debesu brīnumi — viss notika pavisam citādi. Mani neizsauca! Un vispār — Ģiezēns izturējās tā, it kā nekas nebūtu atgadījies. Turklāt turpmāk — bet tas jau ir pavisam ērtoti — manas zināšanas latīņu valodā tika pārbaudītas par nemēru reti un, neatkarīgi no tā, vai atbildēju kaut cik sakarīgi vai grābstījos kā pa gaisu, aizvien saņēmu apaļu trijnieku... Viens otrs mani pat apskauda, dažiem radās aizdomas, ka "te ir kaut kāda bodīte". Jā, tieci nu gudrs, ar ko izskaidrojama šāda skolotāja labvēlība. Varbūt Ģiezēna kungs visā šai situācijā saskatīja kādu tikai viņam vien saprotamu un sev tikamu humoru?

Vācu valodu filozofiskā mierā neatkarīgi no tā, kas notika klasē, mums mācīja zinīgs savas nozares speciālists un mācību grāmatu autors Fēlikss Strauhs. Viņa metode palikusi atmiņā ar to, ka katra zināšanu limenis tika pārbaudīts ar tautas dziesmu "Ja man būtu tā naudiņa...", ko vajadzēja pārcelt vācu mēlē: "Wenn ich das Geld hätte, dass auf dem Meeresgrunde liegt..." Mums mācīja arī angļu valodu — vispirms kāda labi audzināta dāma, ko nez kāpēc visi dēvēja par Čauliti, pēcāk — vēl labāk audzināts džentlmenis, vismaz daļēji neviltots anglis. Par nelaimi, N. Draudziņas skolā izņēmuma kārtā jau divus gadus bijām pūlējušies apgūt šīs valodas pamatus, tāpēc, saprotams, nolēmu, ka man dots pietiekami liels handikaps, lai vismaz divas ziemas (nemaz nerunājot par vasarām) bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem varētu ignorēt visu, kam kāds sakars ar angļu lingvistiku. Tālāk jau sāka darboties inerces likumības, un galarezultātā angļiski es runāju gandrīz tikpat "brīvi" kā franciski, ko vispār nekad neesmu mācījies, — "please", "thank you", "I love you", "okey" un vēl šo to. Ar to manas angļu valodas zināšanas aprobežojas. Diemžēl... Jā, tagad man atliek tikai nožēlot savu slinkumu un ar skaudību noskatīties, kā citi bez ipašām grūtībām vērpi valodas ar ārzemniekiem, kas no dienas dienā lielākā skaitā apciemo mūsu šobrīd tik samocīto Latviju. Un ja nu man gadās pabūt Anglijā?...

Toties pret dzimto mātes valodu aizvien esmu izturējies ar cieņu un, par spīti piegrūztajām smadzenēm, joprojām cenšos runāt un rakstīt iespējami pareizi, kaut arī ne vienmēr tas izdodas. Ikdienā, piemēram, man visai bieži "tā kā" vietā pasprūk krieviskais "par cik". Un tas nebūt nav vienīgais misēklis. Taču jācenšas. Mums visiem — ja negribam latviešu valodu padarīt par žargonu. Šāds drauds

ir pavisam reāls. Lai par to pārliecinātos, pietiek ieklausīties mūsu pašu runāšanā, kas čum un mudž no kļūdām vienam vai citam uzstājoties par plašākas auditorijas priekšā: valstsvīri un aktieri, radio un televīzijas runātāji, mitiņu oratori — gandrīz neviens no viņiem nepūlas atšķirt pavēles formu no istenības izteiksmes, "ka" no "kad", bieži vien viņi uzsver pavisam ne noteicošo vārdu teikumā, lieto visai aplamas struktūras...

Latviešu valodas izjūtu un saprašānu mums potēja Endzelina skolnieks Krišjānis Ancītis (šodien pazīstamais literāts Valdemārs Ancītis ir viņa jaunākais brālis, kas arī mācījās mūsu klasē). To viņš darīja kaismīgi un ar absolūtu pārliecību, ka nekas svarīgāks par latviešu valodu pasaulē nav un nebūs. Ne jau nu gluži visus, bet dažu labu tas galā ietekmēja, un, kopumā ņemot, mūsu zināšanas latviešu gramatikas jomā nepavisam nebija stāvus zemē metamas. Un, ja saskaita, izrādās, ka sanāk gandrīz apaļš desmits (vesela piektā daļa), kas vairāk vai mazāk aktīvi un pastāvīgi pievērsās literatūrai, ar saviem sacerējumiem kuplinādami visām Latvijas vidusskolām kopīgā žurnāla "Skolu Dzīve" lappuses. Šis žurnāls, kas septiņus gadus regulāri iznāca līdz pat tūkstoš deviņi simti četrdesmitajam, manuprāt, tai laikā bija viens no visprogresīvākajiem. Par atbildīgo redaktoru tika iecelts dzejnieks Leonīds Breikšs, taču viņa līdzdalību redakcijas darbā neko daudz samānīt nevarēja. Viņa aicinājums bija dzejošana, bet piņķerīgais redaktora darbs izrādījās Breikšam par sausu. Tāpēc viņš aprobežojās ar obligāto ievadrakstu katram numuram un pārējo materiālu parakstišanu — esmu pārliecināts, ka tos mūsu redaktors, mums uzticēdamies, nemaz nelasīja. Piedevām, būdams sabiedrīks, omulīgs un pret jauniešiem draudzīgs cilvēks, viņš katru mēnesi redakcijas locekļiem izmaksāja pa kausamalus — tā tad arī bija kārtējā numura apspriešana. Kā redzat, visa "faktiskā vara" atradās mūsu pašu rokās, un, tā kā urāpatriotisms un lauku dzīves slavīnāšana mums nedaudz bija jau apnikusi, mēs citīgi pūlējāmies turēties līdzī tātalaika mākslas un literatūras jaunākajām strāvām, centāmies neatpalikt no priekšpulkiem.

Žurnāla istais vadītājs bija mans klases un sola biedrs Andrejs Johansons, dzejnieks gan savā būtībā, gan istenībā, dziļi nopietns jauneklis, sevi noslēgts, kaut pret ārpasauli labestīgs. Protams, arī istens romantiķis. Dievs viņam bija devis apskaužamu atmiņu, tāpēc Andrejs visus skolas gadus turējās pirmā skolnieka godā, lai gan nemācījās vairāk par citiem, varbūt pat mazāk; jau sešpadsmit gadu vecumā viņš atdzejoja Bairaona "Manfredu", ko greznā ietērpā, ar O. Noriša izsmalcinātajām ilustrācijām izdeva "Grāmatu zieds". Andrejs atrada laiku arī diezgan dūšīgai sportošanai, kas — vismaz tā man šķiet — viņam bija vajadzīga savas virietības apliecināšanai: Andrejs juta lielu interesi par daiļo dzimumu, vēlēšanos tam tuvoties, bet neapzināti šaubījās, vai dzejnieka maigums un dvēseles smalkums ir istais ierocis divdesmitā gadsimta zeltēnu

Rīga 30. gados. Teātra iela. J.Korsaka fotoreprodukcija.

iekarošanai. Sports stiprināja arī mana drauga gribasspēku — tas palīdzēja pēcāk Zviedrijā kļūt par pazīstamu vēsturnieku un Stokholmas universitātes mācību spēku. Lidzās Andrejam es biju tikai tāds pavieglis tauriņu ķērājs, kaut vadīju žurnāla teātra mākslas nodaļu un pats rakstīju recenzijas, tāpat kā mans jaunākais brālis Gunārs pārzināja tēlotājas mākslas padarīšanas. Gribot negribot jāatzīst, ka kādā žurnāla numurā esmu raksturots diezgan trāpīgi: "Oļģertam Kroderam joprojām jautrība un dzīvesprieks ir visraksturīgākās īpašības. Viņu labi pazīst visdažādākajās aprindās. Raksturīgā gaitā ar "propelleri" kaklasaites vietā un pirkstiem vestes kabatās viņš trauc pa mākslas iestāžu gaitenīem, brīžam strauji steigdamies klāt kādam pēkšņi pamanītam paziņam vai paziņai. Redakcijā viņš ir viens no mūžīgi brīvās atmosfēras milētājiem un arī ar

personām, kas parādās te pirmoreiz, ir visai familiārs. Vēl ģimnāzists būdams, raksta recenzijas jau "Studentā" un pašlaik ir ļoti nodarbināts ar problēmu "vai būs iespējams beigt skolu un tikt universitātē?". Pašreizējie filoloģijas fakultātes pirmā kursa studenti, kas dēvējas par "flederoņiem", viņu gaida jau jo sirsnīgi."

Valdemārs Ancītis bija Johansona galvenais palīgs, atvēlēdamas žurnālam arī savus prozas un dzejas darbus. Mūsu klasi pārstāvēja arī miklu un joku speciālists Rihards Lapsa. *Exempla docent* (piemēri mūs māca) — vēl vairāki mani klasesbiedri visai rosīgi apgādāja redakciju ar saviem sacerējumiem gan beletristikā, gan filozofiskā garā. Mūsu ikdienas burzmā kā savējais jauniešu vidū jutās arī žurnālam vajadzīgo administratīvo darīšanu kārtotājs un tehnisko problēmu risinātājs Edgars Puksis, vēl viens no pieaugušo šķiras. Par saturu pārliecīgi neinteresēdamies, viņš pašaieliedzīgi viens pats darīja visu, sākot ar papīra sagādi, lai "Skolu Dzīve" regulāri tiktu laikus iespiesta un nonāktu pie lasītājiem (cena 30 santimu, redakcija, ekspedīcija un kantoris Rigā, Latviešu biedrības namā Merķeļa ielā 13). Viņam nebija ne sievas, ne bērnu, ne īpašuma, ne kāda izcila talanta, tikai mūsu žurnāls un mēs paši. Edgars gandrīz fanātiski milēja abus — kā darbu redakcijā un tai raksturīgo, ne ar ko nesalīdzināmo gaisotni, tā arī, šodienas terminoloģiju lietojot, radošo jaunatni, ko šai gadījumā pārstāvēja mūsu kompānija, pie kuras piederēja ne jau tikai mani klasesbiedri vien. Un visi kā viens milējām Edgaru Puksi — ne tikai atbildot viņa milībai. Nekad mēs viņu neizjutām kā citas — vecākās paaudzes pārstāvi, nekad viņš mūs nerāja, nepamācīja, kā jādzīvo, bet dzīvoja ar mums kopā vienu dzīvi kā vecākais brālis, kas gan rūpējas par mums, bet neliek to kādam manīt, neizvirza nekādas pretenzijas, ļaujot mums justies brīvi un nepiespiesti, — pēc teātra skolā un daļēji arī ģimenē, kur mēs tēlojām centīgus un labi audzinātus puisīšus un meitiņas, kur izlikāmies stipri vien labāki, nekā bijām īstenībā, šis pēdējais apstāklis bija sevišķi svarīgs. Edgaru milēdami, mēs piedevām arī viņa vājības, jutām līdzī, kad tās sagrāba viņu savā varā. Jo gadījās arī tā. Vairākus mēnešus bez atelpas nostrādājies, Edgars palaikam sapinās ar "zaļo pūķi". Un tad gāja vajā lielā plitēšana — pāris nedēļu neviens no mums viņu neredzēja. Atkal ieradies redakcijā, viņš ilgi mocījās ar drausmīgiem sirdsapziņas pārmetumiem, kas dažkārt noveda turpat vai pie mēģinājuma darīt sev galu... Tikai vienu pašu reizi man gadījies sastapt Edgaru tai periodā, kad viņam "jūra līdz ceļiem". Arī viņš bija ieklidis pie Andreja Johansona, kur atzimējām mana solabiedra dzimšanas dienu. Kad devāmies mājup, visi bijām iesiluši, viens vairāk, cits mazāk, bet Edgars Puksis — pilns kā mārks. Daļēji viņš gan atdzīvojās, kad iekāpām tramvajā. Viņa pirmā reakcija uz ārpusaulē notiekošo bija gluži suniska atbilde konduktoram, kad tas aicināja iegādāties biļeti (tolaik bija tāda kārtība — biļetes tramvajā turpat uz vietas pārdeva konductors). Atskanēja triskārtīgs spēcīgs "vau", un Edgars atkal, tā sakot, iegāja sevi, rūpes par biļeti atstādam

ms,
"vai
ites
gi."
lam
oku
rāk
jan
ešu
sko
uru
t ar
pie
ešu
na,
ski
mo
mā
dri
ai.
ņš
kā
za
tra
us
ais
as.
us
ija
al
m.
šu
ari
ra
ts
ad
ka
—
gs
ns

Kanāls un Centrāltirgus 30. gados. J.Korsaka fotoreprodukcija.

saviem draugiem, t. i., mums. Pilsētas centrā nonākuši, nolēmām, ka nebūtu par skādi vēl nedaudz iestiprināties, un iegriezāties restorānā "Esplanāde", kur mūsu vecākais kolēģis bez liekas kavēšanās uzsāka kašķi ar kādu ļabi noaugušu krievu virsnieku (bija sācies jau 1940. gads). Acimredzot tas bija kāds ļabi trenēts smagsvars, jo domu apmaiņas noslēgumā saņēma arī visai raženo Pukša kungu aiz deguna un nospieda tupus pie gridas. Ar šo izteiksmīgo žestu konflikts tika izmelts, un mēs devāmies atkal svaigā gaisā.

Laikam klimata izmaiņu ietekmēts, kāds jauns literāts gatavojās pārbaudīt, vai kafējnicas "Rokoko" it kā neplīstošais importa logu stikls tiešām nav sadauzāms, bet tad pārdomāja un paziņoja, ka mums ir visas iespējas vēl paliksmoties — viēna no labāko aprindu ģimenēm meita svin dzimšanas dienu!

Sakāpām vieglā ormaņa (fūrmaņa) ratos un devāmies pretim jauniem piedzīvojumiem. Kad nonācām pie iecerētā mērķa, izrādījās, ka pa visiem nevaram vairs sagrabināt pat vienu vienīgu latu samaksai par braucienu. Mani pierunāja šo jautājumu nokārtot ar pašu namamāti. Par brīnumu, tas man izdevās samērā veiksmīgi, un pa to laiku arī pārējie plitnieki bija sarausušies pa kāpnēm līdz kārotajam dzīvoklim. Edgars jau priekšnamā nogrāba minētā jaunā literāta mātes kundzi un pavēstīja klātesošajiem: "Šito es ņemšu!" (Jāsaka, ka istenībā viņš lietoja citu — tautā populārāku un vārdnicās parasti neatrodamu izteicienu) — kamēr pats literāts vārgi svīpstināja: "Edgar, neapvaino manu māti." Palaidis vaļā savu pirmo upuri, mūsu draugs ģeņģerēja uz viesistabu, kur pie sienas rindiņā sēdēja jubilāres draudzenes, laikiem gatavodamās kādai jaunai rotaļai vai dziedāšanai. Ienācējs (kā vēlāk noskaidrojās, viņš bija iedomājies, ka nonācis publiskā namā — kaut pēdējo no tiem Ulmanis likvidēja jau 1921. gadā) iegāzās vecāsmātes šūpuļkrēslā un, mādams smokingos tērtajiem kungiem, kas blakus istabā pulcējās ap svētku galdu, paģērēja: "Oberit! Man vinu, sievietes un augļus! Bet fiksi!" Tas nu bija par daudz. Namamāte nez kāpēc tieši mani ierāva savā buduārā un pieprasīja Edgara Pukša aizvākšanu, vienalga, ar labu, viltu vai ļaunu. Pēc isas apspriedes draugu grupa izvēlējās viltu — iestāstījām mūsu dauzeklim, ka Latviešu biedrības pagrabiņā viņu gaida vairākas prominentas personas. Bet pa ceļam Pukšis ielēca garāmbraucoša fūrmaņa ratos un... pazuda uz vairākām nedēļām.

Caur un cauri vienreizēja figūra pedagogu pulciņā bija dabas zinību skolotājs Jānis Pavārs, mūsu pirmais klases audzinātājs vidusskolā, necils vidēja auguma virelis ar ne pārāk labi koptu bārdu, 14 bērnu tēvs, cilvēks, kuram jebkurš varēja kāpt uz galvas, un gandrīz visi bez liekas šaubīšanās to arī darija. Viņa stundās klasē valdīja tikpat kā absolūta anarhistiska brīvība, katrs darija tieši to, ko pats vēlējās, — vieni spēlēja kārtis vai kaut ko citu ne mazāk azartisku, pārējie sarunājās, lasīja, skripstināja vēstules, gatavojās citām stundām, snauduļoja, gulēja, ēda, uzvilka turpat klasē pa dūmam vai vienkārši gāja no klases ārā — paši savās darišanās un gaitās. Augstākā bardzības izpausme no Pavāra puses (kad mūsu uzvedība kļuva demonstratīvi nepieklājīga — pa reizei mūs pārņēma stihisks masveida dauzonības gars) bija teiciens "nu gan būsi ciets kā nagla". Protams, šis drauds nekad nerealizējās. Tikai līdz pat šai dienai neesmu spējjis rast atbildi uz jautājumu, kas bijis šādas mikstsirdības un arī lētticības (jau pēc neilga skolā pavadīta laika nevienam no mums vairs ne prātā nenāca meklēt vecākus, lai parakstītu atzīmju žurnālu, dažādas piezīmes par sliktu mācīšanos vai uzvešanos vai arī sacerētu atvainošanās zīmi, ka dēls vakar nevarēja sagatavoties mācībām vai vispār nebija spējīgs ierasties skolā. To visu darijām mēs paši, un mūsu klases audzinātājs bez mazākās šaubīšanās ar savu parakstu to savukārt akceptēja) istenais cēlonis. Labestība? Smalkjūtība?

Bailes no konfliktiem? Glēvums? Vienaldzība pret apkārtējiem cilvēkiem un viņu likteni? Vecuma marasms? Varbūt tas viss kopā? Neviens no mums nebija spējīgs atbildēt uz šo jautājumu. Toties mēs lieliski pratām situāciju izmantot savā labā. Pat vēlāk, kad Jānis Pavārs vecuma un slimības dēļ skolā vairs nestrādāja, mēs neatstājām veco viru mierā — palaikam braucām pie viņa ciemos, lai paši atslogotos, izlādētu savus negatīvās enerģijas uzkrājumus, gluži vienkārši uzjautrinātos. Mūsu bijušais klases audzinātājs dzīvoja Pārdaugavā savrupmājā ar dārzu, kur labā un siltā laikā, ciemoties sabraukuši, parasti uzturējāmies. Tad nu gāja vaļā visvisādas ēverģēlibas un palaidnības (protams, to netrūka arī tad, kad dzīvojāmies pa istabu)! Piemēram, Pavārs vēlas sev par miļu piemiņu mūs visus savā dārzā nofotografēt. Rūpīgi viņš nostāda uz visām četrām kājām savu veclaicīgo aparātu, bet kāds no mūsējiem jau paguvus pie vienas no kājām piesiet pagaru auklu — un, kolīdz fotografētājs grasās piespiest attiecīgo podziņu, tā pēkšņi "ne no šā, ne no tā" visa padarīšana gāžas zemē. Un tā vairākas reizes no vietas, kamēr mums šī spēlēšanās apnik.

Diemžēl Jānis Pavārs nebija vienīgais skolotājs, kuru mūsu klasei labpatikās nerrot. Mēs apcēlām katru, kurš vien ļāvās apcelties, nereti savās aušībās nonākdami līdz robežai, aiz kuras sākas visparastākā nežēlība. Tas varbūt izklausās divaini, bet, manuprāt, šāda visos laikmetos bieži sastopama pusaudžu cietsirdība nav nekas cits kā nesenās bērnības paliekas. Ikviens mazulis taču ir viens pamatīgs egocentriķis, pagalam nespējīgs iejusties otra cilvēka stāvokli, saprast otra sāpes un ciešanas. Tāpēc viņš spējīgs bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem, tāpat vien aiz gara laika vai (labākā gadījumā) zinātkāres mudināts, teiksim, pakārt kaķi, sagriezt vardi gabalos vai pat pastrādāt kaut ko vēl daudz briesmīgāku — to apliecina arī tas milzums smago noziegumu, ko izdarījuši nepilngadīgie. Kā zināms, nelabās tieksmes sevišķi aktīvas kļūst bariņā — tas bija vērojams arī mūsu klases "izpriecās". Šobrīd visnepatikamāk atcerēties, kā mēs mocījām matemātikas skolotāju, vairāku mācību grāmatu autoru, Lerhu. Viņam bija aizdusa, tāpēc uztraucoties pietrūka elpas un viņš nevarēja vairs lāgā parunāt. Mums tā bija varena izklaidēšanās un pie viena arī iespēja apstādināt mācības — kāda gan var būt mācišanās, ja skolotājs nejaudā parunāt? Tāpēc izmantojām katru izdevību, lai slimīgo matemātiķi satrauktu un kaitinātu. Šai jomā mūsu izdoma bija, nudien, apbrīnojama, tāpat kā nespēja apjēgt, ka ikvienam no šiem "seansiem" varēja būt letāls iznākums. Taču zīmēšanas stundās pie gleznotāja Kārļa Miesnieka klases uzvedība bija vēl jārīgāka. Ar zīmēšanu rindas kārtībā nodarbojās tikai viens vai kāds pāritis no tiem, kuriem šī māksla labāk padevās, — lai dabūtu vajadzīgo atzimi, mēs tad nu pēc kārtas nesām šos vienus un tos pašus zīmējumus rādīt skolotājam, kas sēdēja aiz katedras, nekad no savas vietas neizkustēdamies. Taču, runājot par klasi kopumā, mūsu galvenā nodarbošanās šais stundās bija izālēšanās. Ja

nekas prātīgāks neienāca prātā, tad vienkārši bļautstijāties vai mētājāties ar tāfeles slaucīšanai paredzēto lupatu. Paguruma brižos risinājām ar Miesnieku pārrunas par boksu. Viņš šo sporta veidu bija iemīlojis, kaut ar Latvijas bokseru sniegumu nepavisam nelikās apmierināts. Ar vārdu sakot, ja ņemam līdzību no mūsu laikiem, mūsu klase zimēšanas stundās parasti atgādināja interfrontes mitiņu. Par laimi, Miesnieks bija vienīgais no visiem skolmeistariem, kuru mūsu jandāliņi ne mazākā mērā nesatrauca. Man pat ir aizdomas, ka tie viņam tiri labi gāja pie sirds — viņš taču nebija nekāds skolotājs, bet istens mākslinieks, un iespējams, ka skolas stundu vienveidīgajā garlaicībā arī pašam Miesnieka kungam radās vajadzība pēc zināmas izklaidēšanās. Katrā ziņā — apskaitās viņš pavisam reti. Ja nu, piemēram, ar to pašu lupatu kāds trāpija skolas kungam pa pieri, tad nu gan... Tad pār mums nāca katreiz viens un tas pats pareģojums: "Latvieši tikai tad nāks pie prāta, kad septiņi izbadējušies skries pakal vienam pussprāgušam kakim!" Nu jau, tuvojoties jaunam gadu tūkstošim, latvieši šim stāvoklim atrodas pavisam tuvu, taču ar to prātu tā nu ir, kā ir...

Kad sanācām kopā, nebijām valdāmi arī ārpus skolas. Šeit mūsu izcilākais sasniegums ir uzstāšanās Ziemassvētku tirdziņā. Krietni saēdušies vafeles ar putu krējumu, noskatījušies galveno atrakciju "pelite stiva, pelite dziva" (pelite bija no vaska un piesieta pie diedziņa — ja diega galu turēja mutē un attiecīgi kustināja rokas, radās ilūzija, ka dzīvnieciņš tiešām pa tām skraidelē), nolēmām sarīkot grandiozu bērnu gājienu. Sacīts — darīts: priekšgalā nostājās "mācītājs" ar krustu (no lietussargiem) rokās, viņam sekoja četri tēvaiņi, stiepdami "liķi", kas visādi vaicstijās un žakstijās. Pārējie tēloja sērojošos pakalpalicējus, slaucīja asaras un katrs savā meldiņā nejauki augstā balsi vilka dažādas gaudu dziesmas. Gājienu pilnīgi nelaikā pārtrauca policijas parādišanās. Daļa "bērinieku" veiksmīgi aizlaidās lapās, bet viena grupiņa galu galā tomēr nonāca iecirknī. Policisti pret mums izturējās visai neviensmīgi, vienu otru pat samērā jūtami iedunckāja. Taču mūsu vidū atradās arī Valsts prokurora dēls Juris Stiprais. Būdams liels humora cienītājs, viņš ļāva kārtības sargiem krietni vien izvērsties un tikai tad, kad situācija kļuva mums pārāk draudīga, palūdza atļauju piezvanīt vecākiem. Savienots ar tēva kungu, Juris nodeva klausuli galvenajam no klātesošajiem pogaiņiem. Sekoja saruna, kuras rezultātā viss apgriezās otrādi. Kārtībnieki kļuva brīnum laipni, atvainojās, atlaida visus mājās un pat piedāvājās mūs ar savu auto izvadāt pa dzīvesvietām.

Juris bija ne tikai prokurora dēls, bet vienlaikus arī kinomākslas fanātiķis. Ar savu rokas aparātu viņš uzņēma visu, kas likās interesants, zināms, arī nule aprakstīto bērnu gājienu (žēl, ka uzņemšanas darbus nevarēja turpināt policijas iecirknī), un esmu pārliecināts, ka mūsu labāko operatoru vidū šodien būtu arī Juris Stiprais, ja vien, tāpat kā daudzi citi, viņš netiktu pēcāk aizsūtīts uz Sibīriju. Juris viens pats bez jebkādiem palīgiem, kā aktierus izmantodams savus

klasesbiedrus, producēja arī isas "mākslas filmas", tās bija bezgala amizantas, varētu teikt — kustīgas karikatūras, ne reālajā istenībā sakļotas, bet autora groteski ievirzītās iztēles (vēl šodien viņš sūta man Jaunā gada apsveikumus, kas ir paša zīmētas komiski fantastiskas ainiņas no 1. ģimnāzijas skolotāju dzīves) un neapšaubāma talanta radītas. Atceros vienu epizodi: tādā kā Haidparkā mūsu pašu klases audzinātājs Jānis Pavārs uzrunā nelielu ļaužu čumuru, acīm redzami kuļ tukšus salmus, neviens vairs viņā neklausās, bet orators pat nedomā savai pātarošānai likt punktu; te piepeši pati zeme atveras un aprij nerimtīgo runātnieku... Vienreiz sadomājām uzņemt paši savu lielfilmu "Oldera nolaupīšana", kurā man vajadzēja būt tam Olderam, ko nolaupa kaut kādi bandīti. Vienoti mākslai devāmies uz Siguldu, kur bija paredzēta filmēšana. Diemžēl paguvām ierakstīt tikai vienu vienīgu kadru — patiltē sēž un brūķē denaturēto kāda aizdomīga kompānija. Tai bridī, kad pats aizdomīgākais izvelk no kabatas modinātāju, lai pārliecinātos, vai nav pienācis laiks ķerties pie laupītāju darbiem, gluži negaidīts parādījās pats prokurors (bijām piemetušies Stipro ģimenes mājā, kas atradās Siguldā) un mūs visus patrieca atpakaļ uz Rīgu, jo saskaņā ar visiem likumiem mums tai rīta stundā vajadzēja atrasties klasē un nodoties mācībām, nevis taisīt vēl neredzētu kinogrāvēju.

Jau pēc pirmā mācību gada 1. ģimnāzijas pedagogu kopienai kļuva pilnīgi skaidrs, ka steidzīgi kaut kas jādara, lai pasargātu mūsu klasi no iestigšanas absolūti nevaldāmā mežonībā. Tika nolemts nevarīgo Jāni Pavāru sūtīt pensijā un meklēt mums citu klases audzinātāju — dzelzainu viru ar stingru roku. lecerētajai misijai par piemērotāko tika atzīts kāds izbijis virsnieks, pēcāk iestājies aizsargos, militārās audzināšanas speciālists, kas klīda no skolas uz skolu, aicināts visur, kur vajadzēja savaldīt palaidnīgus un nepaklausīgus skolēnus. Par viņa spējām un izdarībām šai jomā klīda leģendas, dažs labs resgalis jau bija kļuvis par viņa bardzības upurī. Rīgas skolēni, protams, turēja uz viņu jaunu prātu un dēvēja par Fūrmani, laikam jau arī tāpēc, ka slavenajam nepakļāvīgo savaldītājam bija diezgan zems inteliģences limenis. Mūsu pirmā tikšanās ar šo Fūrmani tiešām izrādījās pietiekami iespaidīga, lai liktu mums nodrebēt drūmās nojausmās par draudīgo nākotni — mūs gaidīja disciplina kā armijā, brīvstība kā cietumā. Bet šoka stāvoklis neturpinājās ilgi, mūsu sirdis pamodās protesta un cīņas gars! Ja mēs būsim vienoti savā apņēmībā pretoties tirānijai, ko tāds Fūrmanis var mums padarīt! Un sākās cīņa. Mūsu galvenais ierocis bija... nezināšana: dažādi — gan lielāki, gan mazāki — pārkāpumi nebūt negāja mazumā, taču vainīgie nekad nebija atrodami, neviens neko nezināja. Jā, nūdien, visu piecu gadu laikā — gan Pavāra valdīšanas posmā, gan pēcāk — par spīti Fūrmaņa enerģiskajām pūlēm izveidot kaut nelielu ziņotāju grupiņu, neviens no mums ne reizes nav nosūdzējis kādu klasesbiedru, pat ilgstoši pratināts, neviens nav izdevis tos, kuri attiecīgajā gadījumā nogrēkojušies.

savu divainību vai vājību. Pirms mūsējās Lapiņš vadīja Jelgavas sieviešu ģimnāziju. Ļaudis runāja, ka tur viņš esot licis abiturientēm sacerēt domrakstu "Kā es pazaudēju nevainību". Tāpēc arī pārcelts uz Rīgu pie puisiešiem un nikni noprasīja: "Kurš te blēja tādā āža balsi?" Kā jau vienmēr, arī šoreiz neviens neko nezināja. Laikam jau galu galā direktors pats bija atjēdzis, kurš tas vainīgais. Šā vai tā — tai pašā dienā mani izsauca no stundas. Aulā pie klases durvīm gaidīja pats Lapiņu Jānis, par lielu brīnumu, uzrunādams mani gluži laipni, pat draudzīgi: "Man tā vien rādās, Kroder, ka tev šī skola apņikusi." Ātrumā neko gudrāku nespēju izdomāt un vaļsirdīgi atbildēju, ka ir jau gan apņikusi. Tad taču vajagot šķirties. "Droši vien," es vēl nomurmināju, un jautājums bija izlemts. Otrā ritā kopā ar tēvu ieradās Rīgas pilsētas 2. ģimnāzijā, kur mani uzņēma direktors Nagobads. Procedūra nevilcās ilgi un beidzās ar bridinājumu: "Visādi jau gadās, bet viens mūsu skolā aizliegts uz visstingrāko — tā ir pipēšana!" Pa ceļam uz jauno klasi iegriezās t. s. kungu istabā, kur sastapu arī dažu labu agrāku paziņu. Zēni omulīgi kavēja sev laiku... smēķēdami. Saprotams, arī es viņiem pievienojos.

2. ģimnāzijā tai laikā mācījās gan tautu dēli, gan meitas, skola bija kopīga, taču pa klasēm mūs sēdināja atsevišķi, tāpat arī katram dzimumam vajadzēja dzīvoties pa savu stāvu. Ja kāds no puisiešiem nokāpa meiteņu stāvā un satika kādu no skolotājiem, katru reizi nācās izgudrot ipaši svarīgu iemeslu — tāpat vien ciemoties nedrīkstēja. Nevarēju vairs arī klaiņot pa skolu ar neaizpogātu praķi mugurā un rokām bikšu kabatās — kā biju paradis zēnu sabiedrībā. Visumā dzīve te bija solidāka, vienmērīgāka un līdz ar to arī garlaicīgāka. Izcilākie klasesbiedri aizrāvās ar sportu, tāpēc draiskulībām neatlika laika. (Vecākais no brāļiem hokejistiem Šulmaņiem, basketbolists un treneris Oļģerts Altbergs nākuši tieši no manas klases. Viņiem katrā ziņā būtu pievienojies reti daudzpusīgais, visādi spējīgais Kārlis Muške, bet, tāpat kā daudzi citi, arī viņš 1941. gadā tika deportēts uz Sibīriju. Pagaidām ar sporta entuziastiem kopā turējās arī Oļģerts Parņickis, pēclaiķā pazīstams emigrācijas aktieris un "Amerikas balss" diktors.) Klases pirmo skolnieku ne tuvu nevarēja salīdzināt ar Andreju Johansonu — šis bija vienkāršs censonis un zubritājs. Arī pedagogu vidū atradās tikai viens vienīgs ipatnis — inspektors jeb, mūsdienu valodā runājot, mācību daļas vadītājs, ko mefistofeliskās bārdiņas dēļ sauca par Mefiti. Viņa kroņa numurs bija bāršanās vismaz mācību stundas garumā. Katru reizi tā sākās ar vienu un to pašu ievadu: "Esmu visādās skolās strādājis, arī grūti audzināmo, bet ar šitādiem negantniekiem nekad vēl nav nācies sastapties." Sevišķi smagiem gadījumiem Mefitim atllaž pie rokas bija arī iespaidīgs noslēgums: "Ja satikšu kādu no jums, kad būsiet skolu beiguši, — roku nesniegšu!"

Atmiņā vēl saglabājies klases audzinātājs un latviešu valodas skolotājs Grauds. Ne tāpēc, ka viņš būtu ipaši interesanta vai vērā ņemama personība, — iemesli ir gluži subjektīvi. Viss sākās ar to, ka Grauda kungs aizvien jūtāmāk

pievērsa man sevišķu uzmanību, nepārprotami izrādīja savas simpātijas un beigu beigās sāka izturēties kā daždien iemilējušies. Pirmbrid domāju: tam pamatā ir fakts, ka nāku no pazīstamas kulturālas ģimenes, bet drīz vien viss pašķiebās pavisam uz citu pusi un izskatījās, jāsaka, stipri aizdomīgi. Mani veidojās gluži dabīga pretestība, līdz ar to zināma nieva pret skolotāju. Bet vienlaikus mani didīja kaut kāds velniņš, kas skubināja ielaisties ērnotā spēlē, neierastā un zināmā mērā arī riskantā. Brižiem, valšķīgi smaidīdams un milīgi acis blenzdams, gandrīz vai koķetēju, bet citkārt pat demonstratīvi paudu nicinājumu un nepatiku. Vispēdīgi es jau uzvedos kā istena padauza pret apnikušu mazspējīgu miļāko — kā skolotājs mans pielūdzējs tiešām bija mazspējīgs, ne viņš literatūru saprata, ne mācēja mums izskaidrot, lasīto uztvēra tikai vienkāršotu emociju limeni, nebija spējīgs ne analizēt, ne vispārināt un tālāk par "Ah!" un "Oh!" parasti netika. Sajutis savu pārākumu, es tišuprāt ieņēmu vietu pirmajā solā un, izlaidīgi atgāzies, kājas izstiepis, bieži vien Graudu pārtraucu, apstrīdēju un atļāvos pat vienu otru izsmējīgu izteicienu. Kā jau to varēja gaidīt, viss beidzās ciešā atbilstībā Šekspira spārnotajam teicienam "ne reti liela mila vēršas dziļā naidā". Biju jūtīgo klases audzinātāju acimredzot par nemēru samocijis, tā modinādams viņā dziņu man atriebties. Pakāpeniski šī dziņa vērtās tīri vai nevaldāma un maniakāla — vairākkārt, piemēram, gadījās, ka, laikam jau kaut kādā veidā uzzinājis, kur tovakar būšu, Grauds pēc izrādes dežurēja pie kāda teātra vai Operas, lai mani sagaidītu; mani samaniijis, viņš nogaidīja, kamēr iebāzišu mutē papirosu un to aizsmēķēšu, tad ar tīģera cienīgu cilpienu no mugurpuses pielēca man klāt, sagrāba aiz rokas un nošņāca: "Rit kabinetā pie direktora!" Labi, ka līdz skolas beigšanai bija palikuši tikai daži mēneši, citādi Grauds būtu panācis — agri vai vēlu —, ka mani izraidītu arī no otrās ģimnāzijas, jo viņa aicinājumam droši vien piebiedrotos vēl viens otrs no skolas kungiem. Sevišķi pēc viena literāra skandāla, ko izraisīja mana sabiedriskā aktivitāte, — lāgā vairs neatceros, kādā sakarībā, bet man bija uzticēts saorganizēt literāru vakaru, veltītu viena vai cita pazīstama, taču oficiālajā skolas programmā neuzņemta rakstnieka darbam.

Izvēle bija brīva, un es izvēlējos Sudrabkalnu, jo toreiz viņš tiešām bija vēl viens no labākajiem latviešu dzejniekiem un, kas man šķita īpaši svarīgi, augstākajās aprindās tika uzskatīts arī par tādu kā zināmā mērā opozicionāru. Šis apstāklis jau no paša sākuma mulsināja pasākumā iesaistītos pedagogus, bet pagaidām viņi klusēja. Man nepavisam negribējās, ka vakars būtu vai nu pilnīgi bez publikas, vai arī — ka skatītāji un klausītāji, piespiedu kārtā sadzīti, snauduļotu un ķīķinātos. Bija nepieciešama patiesa ieinteresētība, tāpēc vispirms ķēros pie reklāmas, ko grāsijos veidot uz pakāpeniskas iedarbības pamatiem. Pirmajā reizē visos stāvos parādījās pa plakātam ar lielu jautāšanas zīmi. Pēc laiciņa šo zīmi vajadzēja papildināt intriģējošam citātam no Sudrabkalna

Oļģerta "mājas darbi" 30. gados.

sacerējumiem. Un noslēgumā: "Visi aicināti uz Sudrabkalna vakaru tani un tani datumā!" Citātus meklēju ilgi un rūpīgi. Ar tiem, kurus plānoju izkārt meiteņu stāvos, sevišķu grūtību nebija — kaut ko par puķītēm un milestību, un viss būs, tā sakot, uz "ff". Toties, par zēniem prātojot, nācās krietni vien palauzīt galvu, kamēr atradu to, kas, pēc manām domām, bija pašā reizē. Ar Olivereto vārdu parakstītā humoristiskas prozas krājumā "Viņpus laba un ļauna" Sudrabkalns attēlo epizodi, kurā cilvēks, mājās pārnācis, atrod dzīvokli pārplūdušu, taču pēc pirmā apstulbuma uzķer asprātīgu ideju — "es izurbu gridā caurumu un nolaidu ūdeni apakšējā stāvā". Tā sakot, viss ģeniālais ir vienkāršs. Šo citātu tad nu arī izmantoju puisiešu pievilināšanai. Zināms, ka bez attiecīgā konteksta rakstītais tika saprasts ne gluži tā, kā domājis autors, taču tieši tāpēc interese bija necerēti liela, un man atlika tikai noraudzīties kustīgajā drūzmā pie plakāta. Jutos varen lepns un apmierināts. Bet... iejaucās "ļauņie spēki", daži skolmeistari, kuriem Dieviņš bija liedzis humora dzirksti, sacēla pamatīgu brēku, un galarezultātā man pavēlēja "ņemt to bezkaunīgo plakātu nost". Varenā sašutumā to arī dariju

(kur tu, nabags, dēsies, ja skolas kungi pavēl?) un, nobrēcis, ka nekādu literāru vakaru vairs neorganizēšu, norautā plakāta driskas vicinādams, metos pa kāpnēm lejā, lai iznīcinātu arī pārējo reklāmu. Tas izraisīja gluži negaidītu vētrainsas sajūsmas eksploziju sagatavošanas klašu zeperos — neļabi aurodama un grūstīdamās, šī gandrīz simtgālvainā masa gāzās man pakaļ. Tas bija grandiozs un neaizmirstams skats. Brilova "Pompeju pēdējā diena"! Ja pa ceļam gadījās kāds skolotājs, viņš, šausmu pārņemts, nespēdams izdvest ne skaņas, pieplaka pie sienas un sastinga — daži no viņiem vispār nesaprata, kas te notiek...

Dažādie sarežģījumi manā skolnieka eksistencē, esošās un draudošās nepatīkšanas neko daudz mani tomēr nesatrauca. Daļēji te vainojama mana iedzimtā vieglprātība, taču izšķirošā nozīme, jādūmā, bija apstāklim, ka patikamo tai laikā sajutu labu tiesu intensīvāk un tiešāk nekā neļauko. Un, paldies Dieviņam, man nebija iemesla žēloties, ka dzīvē trūktu arī patīkami brīži. Tik tikko pārkāpis pār 2. ģimnāzijas sliekšni, es kārtējo reizi iemilējos, turklāt uz ilgāku laiku. Uz veselīem trim (gandrīz) gadiem! Drīz vien tiku arī pie teātra spēlēšanas. Un vairs ne mājās, tikai vecāku un viena otra radagabala priekšā, ne pirmziemnieku pulciņā, ko skolotāja iedidijusi kā cirka sunišus. Mēs spēlējām uz skatuves, kurai bija arī īsts priekšskars, skatītājiem, kas piepildīja visu lielo skolas zāli. Jūtāmie kā isti aktieri, grimējāmie, ģērbāmie no teātra patapinātos kostimos, iestudējām nopietnas vairākcēlienu lugas, ne jau kaut kādus mazbērniem domātus niekus. Un nemaz nebijām gluži zemē metami, par talantu trūkumu nenācās ipaši sūdzēties. Jau pieminēju Nacionālā teātra aktiera Reiņa Parņicka dēlu Oļģertu. Ekscentriskus raksturus veidoja Andris Blekte, kas pēcāk Zviedrijā kļuva par profesionālu režisoru (ne pārāk sen viņu varējām redzēt teātri "Kabata", kur Stokholmas latviešu aktieri rādīja Jonesko "Krēslus"). Mans jaunākais brālis Gunārs plūca laurus padzīvojušu tēvoču lomās — gan komiskā, gan traģikomiskā traktējumā. Neapšaubāma talanta gaisma apmirdzēja mūsu piecpadsmītgadīgās primadonnas Mirdzas Lažes aizvien emocionālo un patieso tēlojumu; nešaubos, ka viņa būtu izveidojusies par vienu no spožākajām latviešu teātra zvaigznēm, bet liktenis nebija lēmis — tagad Mirdza, zaudējusi veselību, dzīvo Sidnejā divatā ar runci Pičiņu.

Mana pirmā loma 2. ģimnāzijas "teātri" bija nesimpātiskais skolotājs Smirnovs P. Roziša "Valmieras puikās", svešajā vidē pats sevi pazaudējis un tāpēc kļuvis par neiecietīgu, despotisku pārkrievoņtāju. Tēlu veidojot, pa daļai centos izmantot atmiņas par Fūrmani, tā bija sava veida atriebība, gan tikai man vienīgajam zināma un izjūtama. Par režisoru mums ieposās abiturients Voldemārs Sproģis. Viņa tēvs bija savu divainību dēļ visai populārs vijolnieks un komponists Jūlijs Sproģis. Kā viņa spēlē, tā mūzikā bija daudz brāzmu un pirmatnēja spēka, diemžēl neizkārtota, un tāpēc viss skanēja smagnēji un haotiski. Anšlavs Eglītis

esot daļēji izmantojis Jūliju Sproģi kā prototipu Briča Kēvieša tēlam "Kosma konfirmācijā" un licis viņam teikt šādus vārdus: "Ja visi raksta tikai pirkstu vingrinājumus un bērnodārzu prelūdes vai... visādas spāniešu ķimerālijas un fiņķikļuškas, tad kādam jāraksta arī nopietni darbi. Mūzika. Saprotiet? Mūzika, kas izverd no cilvēka dziļākām iekšām, no instinktu bezdibeņiem, kaislibu kataraktiem! Mūzika, kas izšļācas kā naftas fontāns no ģēnija ievainotās sirds un deg kā pasaules ugunsgrēks, izgaismodams universuma visslēptākās pašobeles!" Arī viņa dēls bija savdabis, ļoti uzņēmīgs un, iespējams, arī apdāvināts, bet tai pašā laikā iekšēji ļoti neorganizēts un ar ne visai skaidru domāšanu, katrā ziņā mēs no viņa neko daudz nesapratām, tāpēc arī neņēmām par pilnu. Reizi pa reizei, dziļdomīgi mūs vērodams, Sproģis aizsnaudās, tad mēs viņam apkārt sastutējām visādus balstekļus, lai režisors nenogāžas no krēsla, un mēģinājām paši. Saprotams, ka istenībā tā bija tikai tāda zirgošanās, nevis nopietna mēģināšana. Tā nu dienu pirms nākamās pirmizrādes — Blaumaņa "Ļaunā gara", kur man vajadzēja tēlot negudro mantrausi Lūciņu, — es aptvēru, ka man nav ne mazākās jēgas, ko darišu ritvakar uz skatuves. Nekas cits neatlika — visu nakti klaiņoju pa tukšajām Rīgas ielām un mēģināju saglābt, kas vēl glābjams. Ja kāds toreiz būtu vērīgāk mani pavērojis, viņš nešaubītos, ka jauneklis, kas vienatnē divaini žestikulē un skaļi it kā ar kādu neredzamu vecīgā balsi sarunājas, ir neglābjami prātu izkūkojis. Tomēr mani nakts darbi nebija veltīgi. Izrāde otrā vakarā ritēja itin veiksmīgi. Komīķi uzjautrināja skatītājus, milētāji, aizstāvot savu laimi, cikstējās ar ļaunajiem spēkiem utt. Pienāca Lūciņa ārprāta skats. Un tad notika brīnums, kādu neesmu piedzīvojis ne pirms, ne pēc tam. Vienā mirkli mani notika kaut kāda pārvērtība, visas iekšējās norises saslēdzās vienā punktā, es it kā atbrivojos pats no sevis un pārgāju citā kvalitātē, vienlaikus reālā un nereālā. Es vairs nebiju es pats, bet nebiju arī Lūciņš — biju it kā abi reizē. Es pilnīgi un nedalīti pārdzīvoju mantrauša drāmu, bet istenībā tā bija manis paša drāma, viss nelabais, kas mani bija sakrājis un no kā es tagad brīnumainā kārtā atbrivojos. Tai pašā laikā es saglabāju pilnīgu paškontroli un apzināti pārvaldīju ikvienu, arī pašu sikāko kustību, intonāciju, emociju. Un pāri visam — neapprakstāma pasakaina sajūta, ka skatītāji šobrīd visā pilnībā pieder tev, viņiem nav vairs savas gribas, viņi ir kopīga saviļņojuma varā, ko radijis tavš tēlojums. Tu vari pat regulēt šā saviļņojuma intensitāti un ilgumu. Tas viss kopā laikam bija tas, ko dēvē par aktiera augstāko laimi — augstāko, tāpēc šādi brīži ikviena aktiera mūžā ir ārkārtīgi reti. Jādomā, ka likteņa grāmatās jau bija ierakstīti tie 15 gadi Sibīrijā, kas mani gaidīja, tālab šo Dieva dāvanu es saņēmu tik agri. Bet bez tās es nekad nebūtu izpratis, kas ir aktieris un viņa māksla, kas ir viņa istenā misija, kur slēpjas šīs profesijas vilinājums. Ļoti var būt, ka bez tās es nemaz nevarētu darīt to darbu, ko šodien strādāju.

Pēc ārprāta skata sākās aplausi, patiešām vētraini un tik ilgi, ka, lai varētu

turpināt izrādi, mani gluži kā operā izstūma klanities. Bet es neko vairs neapjēdzu un biju galīgā transā — atgriezies ģērbtuvē, sašļuku kaktā kā tukšs maiss un vismaz stundu tā nokvernēju, ne uz ko nereaģēdams un truli blenzdams izplatījumā...

Par manu nākamo lomu "Skolu Dzīvē" rakstīts, ka "vēl līdz izrādes vakaram Kroders nebija atradis nedz isto krāsu, nedz apskaidrojis liniju un toni Dr. Nikolo tēlam". Ar vārdu sakot, ja ne izgāšanās, tad arī nekas slavējams. Tas Nikolo bija kādas mistiskas "Melnā āža" brālības loceklis, pseidomags un maniakāls porcelāna krājējs topoša literāta Jāņa Bērziņa delartiskā garā sacerētā komēdijā "Sevras porcelāns". Un droši vien tieši tāpēc, ka par visu varu centos būt komisks, nekas jēdzīgs man nesanāca un visu izrādes laiku jutos kā sapīta vista. Dzīvība mani atgriezās tikai uz isu brīdi — kad aizmirsās teksts skatā, kur man vajadzēja Pantaloni (manu brāli Gunāru, ko "Skolu Dzives" kritiķis uzteica, ka viņš bijis "izturēts, harmoniski kolorēts diskrētos pustoņos") noburt par āzi. Manu izmisīgo skatienu brālis saprata tīri labi, bet, acīm nebēdnīgi smejojies, atbildēja tikai ar draudīgu šņācienu un baidīgu žestu. Es, neko labu nespēdams uztautīt, atsaucos ar to pašu. Tā mēs krietnu brīdi abi izdvesām pa šņācienu un viens otru biedējām. Tad sāku Pantaloni dzenāt apli pa skatuvi. Publika acimredzot domāja, ka tas viss tā paredzēts, un uzņēma šo māzošanos ar negaidītu atsaucību. Beigu beigās, kā jau tas teātri pienākas, suflieris mani izglāba... Šīs izrādes iestudēšanā kā konsultants piedalījās komēdiju speciālists, tolaik bezdarbnieks, Ernests Feldmanis. Savu mūžu neesmu sastapis otru tik artistisku cilvēku. Visikdienišķākā saruna viņam bija aktieriska spēle, kas pašam sagādāja prieku un baudījumu. Pat mūs lamādams, ka mums trūkst komēdijiska viegluma, viņš dzirkstīja kā šampanietis. "Aktierim jābūt dzīvam, sprēgājošam, atraisītam," viņš teica un, kā putns rokas plivinādams, cēlās uz pirkstgaliem un sniedzās kaut kur augšup. "Bet jūs esat lēni, smagi, garlaicīgi," mākslinieks turpināja un gausi pietupās līdz pat gridai, kādu brīdi tā palikdams, kā kad viņam bakses ar akmeņiem būtu piebāztas.

Vēl pirms tam vienā vasaras pievakarē man piezvana pats V. Sproģis un vaicā, vai negribu spēlēt M. Ziverta "Tireļpurvā". Protams, gribēju. Bet kur un kad? Vienā pagasta namā, parit. Parit??? "Tireļpurvu"? Tā taču bija viena caur un cauri sarežģīta luga. Un tikai trīs lomas — tātd katram daudz runājamā. Es savā vieglprātībā tomēr piekritu — tik muļķīgā avantūrā ielaisties var tikai 18 gadu vecumā (droši vien tāpēc tai laikā šādus dēliešus vēl nepielaida pie balsošanas). Vienu nakti mēģinājām, pārējā laikā snauduļodami mācijāmies tekstu, ieradāmies pagastā, dūšīgi saēdāmies, izamizējāmies ar pagasta vecākā meitām, nospēlējām arī izrādi, kas pagāja vienos smieklos — Sproģis, kas pats atveidoja veco Grantu, savu ārieni bija padarījis tik ērmīgu, ka labākā gadījumā viņš atgādināja putnu biedekli. Seja, nemākulīgi grimēta, izskatījās gluži vienkārši

nosmulēta; zem deguna karājās neparasti lielas un slikti pielīmētas netiri sirmas ūsas, kas brižiem mēģināja no virslūpas atdalīties un eksistēt patstāvīgi; galvā uzmauktā parūka izrādījās par lielu (tāpēc mākslīgā pierē neparko nepieklāvās pie istās un visu laiku karājās kā veca lupata), bija tik izspūrusi un pluskaina, ka būtu derējusi vienīgi kāda nelabojama alkoholiķa un klaidoņa tēlam. Jutu, ka varēšu justies laimīgs, ja par mani vismaz skaļi nesmesies. Ar milzīgu piepūli man izdevās to panākt, tomēr spriedums, ko izteica viena no meičām, kuras, par spīti visam, pēc izrādes mūs žēlsirdīgi pabaroja, bija šāds: "Ja jūs, Rīgas kungi, tikai šitā varat spēlēt, tad nākamreiz labāk nemaz nebrauciet!" Kauns un negods! Galīgs fiasko! Taču visnotaļ nopelnīts.

Padomju varas gadā, kad es biju jau studentu rindās, Sproģis sadomāja iestudēt Ziverta "Ākstu" un pieaicināja mani Šekspira lomai. Šoreiz mēģinājām pietiekami daudz un ilgi, pat ar zināmu iejūsmu un cerībām, ka nu gan mēs visiem parādisim to lielo mākslu. Vienu otru reizi ieradās pat Osvalds Uršteins, lai mums piepalīdzētu. Un gadījās, ka tieši šādā reizē pa ceļam uz mēģinājumu satiku dažus draugus un kopā ar viņiem ieķēru nelielu kriksiti. Ieraudzījis līdzās Sproģim stāvam Uršteinu, nolēmu demonstrēt sava talanta iespējas visā pilnībā. Sacīts — darīts. Nospēlēju savu skatu, tā sakot, bez bremsēm. Pēc tam Uršteins esot vaicājis: "Kur jūs šito dullo esat rāvuši?" Iznāca tāds kā bridinājums no augšas — ja esi uzmetis garu, nelien uz skatuves! Bet visumā mūsu kopdarbs nebija gluži veltīgs un, kā mēdz teikt, ar zināmām iebildēm tika novērtēts diezgan pozitīvi. Par izrādes centru kļuva Gunāra sāpīgi ironiskā toni ieturētais galma nerrs Džīgs. Droši, sevi netaupidama, turējās Mirdza Laže Kendela lomā. Skaļš un iespaidīgs bija Andra Blektes fanātiskais puritānis Falstafs, skaista kā bilde — mūsu melnā Mērija. Bet Šekspirs? Te nu jāsaka, ka biju gan par jaunu, gan par dumju, lai pienācīgi nospēlētu šo visu laiku ģeniālāko dramaturgu. Pavisam glupi jutos skatā, kur Šekspirs satiekas ar savu meitiņu Juditi. Man vajadzēja paust dziļas tēva jūtas, bet Juditi tēloja ļoti pievilcīgs un valšķīgs meitēns, kam brīvajā laikā dikti patika skūpstīties (taču — ne soli tālāk!). Tādējādi man vēl šodien nav isti skaidrs, kādas jūtas es tur paidu. Labi, ka izdevās vismaz traģiskā epizode galma ballē pēc pantomimas, kad Šekspirs saprot: Mērija viņu pametusi — "Nāc līdz man, Rozalind!" Kaut kā paveicās savākties un atbrīvojot emocijām ceļu uz āru. Tūlīņ pēc izrādes saņēmu pirmo vērtējumu — es esot labi izskatījies. Un vairāk ne vārda... Pēcāk gan daži mani nosauca par ārpūta skatu speciālistu, taču jāšaubās, vai tas bija domāts kā nenoliedzams kompliments...

Pamazām teātris ieņēma manā dzīvē galveno vietu. Ari tad, kad biju tikai skatītājs. Ar to konkurēt nespēja pat mana mūždien sakāpinātā interese par pretējo dzimumu. Un visskumīgākie briži bija, kad priekšgars aizvērās, vajadzēja celties un doties uz māju pusi. "Kāpēc visas izrādes tik ātri beidzas?" es katrreiz

domāju. Jo vecāks kļuva, jo biežāk skrēju uz teātriem, novārtā palika sports, pat kino skatījos ne pārāk bieži. Krāšņākie iestudējumi bija Dailes teātri, te visam spožumu un daudzkrāsainību piešķīra Smiļģa nevaldāmā fantāzija, kas pakļāva sev visu, vienlaikus visu apvienojot un ietverot ipašā, katram uzvedumam savā atšķirīgā atmosfērā. Tieši šai atmosfērā slēpās Dailes izrāžu burvība, kurā pagaisa arī viena otra sižeta irdenums, lugas norišu banalitāte un seklu (trīsdesmito gadu krīzes apstākļos bez tā neiztika neviens teātris ne Rīgā, ne ārzemēs), operešu pavieglā lētdabība. Kopīgai atmosfērai pakļauta bija arī aktiera individualitāte. Teātri valdīja ansambļa princips, tāpēc uz kopējā fona izcēlies spēja tikai nedaudzi — paši talantīgākie, savdabīgākie un spilgtākie. Ilgus gadus galvenās lomas tēloja pats Smiļģis, kura personības aura bija sevišķi samanāma un dažkārt pat nomāca visu pārējo. Uzdrošinot apgalvot, ka tā noslēpa arī Smiļģa aktierisko vājumu. Viņš bija gudrs cilvēks, kas labi zināja, kur paša spēks, kur nevarība. Un, manuprāt, visnotaļ apzināti Dailes teātra maestro aizvien vispirmajā kārtā rādīja pats sevi, nemaz ipaši nepūlēdamies izdzīvot visas atveidojamā tēla iekšējās norises, ko viņš tikai viegli ieskicēja. Un, ja mēs pārlūkojam Smiļģa redzamākos sasniegumus aktiera mākslā, tad tiešām redzam, ka tiem pamatā ir lomas identitāte ar paša Smiļģa raksturu. Nepārprotami to apliecina viņa paša spožākie panākumi — romantiskā fantasta kapelmeistara Kreislera un trakuļa Gestas Berlinga lomā. Negaidīts pārsteigums bija arī Smiļģa Krustiņš "Pazudušajā dēlā". Vispirms visi brīnījās par drosmi 50 gadu vecumā ķerties pie Krustiņa, pēc tam — par to, ka tēlojums izdevies tik pārliecinošs. Beigu beigās viens no spriedelētājiem norūca: "Ko mēs te visi taisām lielas acis — Smiļģis gluži vienkārši spēlēja pats savu jaunību." Tā vien rādās, ka šim kungam būs bijusi taisnība. Smiļģis bija arī liels stāstītājs, un katru viņa stāstījumu caurstrāvoja, kaut diezgan dziļi slēpts, bet smalks un viedīgs humors. Šo ipašību viņš prata likt lietā arī uz skatuves — protams, ja bija kas stāstāms. Tā vēl šodien man atmiņā turas Pera Ginta vēstījums par velnu, kas rukšķējis kā sivēns; tāpat nevaru aizmirst Otello runu senātā: "Ir viņai miļa mana sūrā dzīve, man — viņas skaidrā, līdzjūtīgā sirds." Ja uz skatuves bija vajadzīgs eksplozīvs, aktīvs humors, par spīti acīm redzamām pūlēm, Smiļģis kļuva smagnējs un gauss, tā isti neiedzirkstījās ne Falstafs, ne Figaro. Smiļģa temperaments dzīvē kūsāt kūsāja, ipaši mēģinājumos, kad meistars pa istam iedegās. Bet izrādījās, ka skatuviskais temperaments ir pavisam kas cits. Un tā Smiļģim pietrūka. Tāpēc viņš izlidzējās ar degsmes un kvēles demonstrēšanu, kas reti kad pārliecināja. Ernani lomā viņš, pirmo reizi parādoties, uzlēca uz galda un, krietnu brīdi to spārdīdams un rokas tricīnādams, izkiedza savu vārdu — "Ernani-i-i-i-i!". Sarežģītu dusmu un greizsirdības izpausmi Smiļģis izveidoja Edgara lomā. Ienācis istabā pie Kristīnes, viņš vaicā: "Ko tas Akmentiņš te meklē?" Smiļģis vispirms drūmi caur pieri paraudzījās uz Kristīni, tad izteica

savu frāzi tikai līdz pusei — “ko tas Akmen...”. Sekoja pagrieziena uz vienas kājas un cirtiens ar jātnieka pātagu pa palāgiem, kas turpat istabā žāvējās. Jautājums noslēdzās (“...tiņš te meklē?”) reizē ar otrās (piepaceltās) kājas spēcīgu triecienu pret grīdu.

Dailes aktieru vidū nevarēja atrast tik daudz prominentu personību kā Nacionālajā teātri, bet tās bija patiesi interesantas un neatkārtojamas individualitātes. Un visi kā viens — lieliski improvizatori. Visādu stiķu un pigoru dižmeistars esot bijis Gustavs Žibalts, bet viņu esmu redzējis maz un vairs ne saistošākajās lomās. Taču teātri netrūka viņa cienīgu sekotāju. Vispirms jau Augusts Mitrēvics, redzamākais komiķis latviešu teātra vēsturē. Nereti viņa sniegums tuvojās klauniādes robežai, bet gandrīz nekad tā netika pārkāpta. Un, ja bija vajadzīgs, Mitrēvics prata atklāt arī lomas traģisko pusi. Reiz slavēno “Trejmeitiņu” izrādē uz skatuves uzklida maza meitenīte, piederīga kādam no teātra darbiniekiem vai darbiniecēm. Viņa, saprotams, satrūkās un deva kājām ziņu. Bet Mitrēvics, kas tobrīd viens pats bija uzsācis nelielu monologu, nebūtu Mitrēvics, ja palaistu neapspēlētu šādu neparastu situāciju. “Vai tu kādu meklē?” viņš draudzīgi uzsāka sarunu ar mazo bēgli. Un šī saruna turpinājās vismaz pusstundu, skatītāju smieklu un aplausu pavadīta. Varbūt citā izrādē sajūsma būtu bijusi mazāka, bet “Trejmeitiņu” vienreizējā gaisotne nobūra ikvienu zālē sēdētāju un noskaņoja uz augstākās atsaucības viļņa. Šis uzvedums vispār ir līdz šim mūsu teātros neatkārtots fenomēns. Ir cilvēki, kuri to skatījušies desmitiem reižu. Nevarētu apgalvot, ka tas ir vērtīgākais, kas radīts Dailes teātri, taču tā bija izrāde, kuras visi elementi mērķtiecīgi saliedēti gandrīz ideālā saskaņā, izrāde, kas, saglabājot šo saskaņu, nekad nezaudēja dzīvīgumu — vēl divsimtajā uzstāšanās reizē un arī pēcāk aktieri cits citu iedvesmoja, visos sprēgāja spēles prieks un improvizācijas velniņš. Jau ar pirmo lielāko lomu — indiāni Sambo “Kapteiņa Grantā bērnos” — sev vispārēju uzmanību pievērsa Artūrs Filipsons ar savu pilnīgo virišķību, aktīvo darbošanos, vareno balsi, zemniecisko pamatīgumu. Šķiet, tieši šis pamatīgums palīdzēja viņam neatlaidīgā darbā pamazām izlauzties līdz aktiera meistarības virsotnēm, paplašināt savu diapazonu tik tālu, ka Filipsons varēja spēlēt jebkuru lomu. Vienlīdz iespaidīgs viņš bija gan kā lādzīgais kauslis Biezumu Bozums Janševska “Dzimtenē”, gan kā reizē godīgais un nodevīgais Jūda “Jāzepā un viņa brāļos”, dēla un sievas pieviltais Kebots O’Nila “Milā zem viksnām”, dēlu despotiski milošais Roplainis, romantiskais Indriķis Hauptmaņa “Nogrimušajā zvanā”, Falstafs Ziverta “Ākstā”, kas, grandēdams kā deviņi pērķoni, vajā “grēcīgo” Šekspiru, krieviski franciskais Belugins Ostrovskā “Belugina precību” Dailes teātra variantā.

Sievietes lielākoties jūsmoja pa Kārli Pabriku (viņš bija noturīgs pirmais milētājs gandrīz visos operēšu un dziesmuspēļu iestudējumos) un Kārli Veicu, kas savukārt bija ļoti skaists vīrietis un, jāsaka, gaužām labi to apzinājās, tāpēc

vienmēr staigāja, galvu izslējis un krūtis izriezis. Viņš bija liels aktieriskās formas un arī grimēšanās meistars — daudzas viņa maskas var uzskatīt par isteniem tēlotājas mākslas šedevriem. Ar laiku Veics pievērsās vēl režijai — tā tapa arī slavenais "Āksta" iestudējums, kas ar savu neatvairāmi sugestējošo kopskanējumu stādāms līdzās Dailes teātra labākajiem inscenējumiem.

Ilgus gadus teātra pirmā dāma bija izsmalcinātā skaistule Emīlija Viesture, kas vēlējās un prata būt visu milēta; šad un tad savu skatuviskā pārdzīvojuma iedarbību viņa vairoja ar nelielu latviešu publikai tik tikamā sentimenta piedevu. Trīsdesmitajos gados viņas vietu pamazām ieņēma Lilita Bērziņa, ne mazāk skaista un pielūgta. Paradoksāli, ka šī burvīgā sieviete ar karalisko stāju pirmoreiz lika par sevi runāt ne tikai kā par izskatīgu, šarmantu, daudzsolīšu iesācēju, bet — spožu skatuves mākslinieci... padzīvojušās plāpas un tenku vāceles Pēterenes lomā Janševska "Dzimtenē". Drošs balsts un palīgs šeit viņai bija partnere Lilija Žvigule, manuprāt, vēl isti nenovērtēta komisko raksturu meistare, kas prata bez kādiem īpašiem paņēmieniem vai uzsvariem vajadzības gadījumā padarīt jokainu pat pašu parastāko sakāmo vai kustību. Viņas iekšējā viengabalainība ietvēra sevi dziļi tautisku humora izjūtu, ko veidoja vienkārša cilvēka veselīgais skatījums uz bieži vien tik ērnotajām šīs pasaules norisēm. Bet Lilitu Bērziņu Pēterene bija atbrīvojusi no zināmas nedrošības un sasprindzinātības, pie daļajām dāmām viņa atkal atgriezās jau kā teātra primadonna un pašus lielākos panākumus guva tieši komēdijā, kur jutās kā zivs ūdenī, — spilgtākais apliecinājums tam ir rafinēti koķetā, sievišķīgi viltīgā grēciniece Žakelina de Misē "Svečturi". Dramatiskajās un traģiskajās lomās jo drīz Bērziņai radās sāncense — Irma Laiva. Viņu atceroties, vispirms nāk atmiņā ķermeņa vijīgā grācija, jūtu spēks un dziļums — milestību Laivas tēlotās varones izjuta kā dvēselisku ekstāzi un likteņa piešķirtu misiju. Trīsdesmito gadu nogalē, skatītāju un kritikas ievērota Dailes teātra mazajā ansambli, uz lielās skatuves uzkāpa vēlāko gadu slavenība Alma Ābele.

Zināms, gan dāmu, gan kungu vidū Dailes teātri bija vēl dažs labs pirmā numura aktieris, un ikvienam no viņiem bija lomas, kurās tie skatītājus gan pārsteidza, gan sajūsmināja. Daļa no viņiem savu meistarību izkaldināja jau 1934. gadā likvidētajā Strādnieku teātri. Īpaši spoža rādījās viru trijotne — Luijs Šmits, Edgars Zile, Hermanis Vazdiks. Katrs no viņiem palicis atmiņā ar kaut ko neizdzēšamu. Šmits, kas pēcāk atrada patvērumu Nacionālajā teātri, bez šaubām, ar savu slaveno Katlakalna veciti. Tas bija pilnīgi patstāvīgs, no izrādes neatkarīgs, paša aktiera izdomāts un radīts tēls — večuks, kas it kā nejauši iemaldījies teātri un sāk tur spriedelēt par jaunākajiem sabiedriskās dzīves un politikas notikumiem. Piekrišana bija milzīga, un netrūka arī nepatikšanu. Arī man ar šo vireli saistās visai dramatiskas atmiņas — tēva atvests uz teātri un administrācijas nosēdināts, sagatavojies kārtējo reizi pasmieties par Šmita

jokiem, pēkšņi konstatēju, ka man rīklē iesprūdusi pamatīga lieluma konfekte, ko biju sacis sūkāt. Izmisumā skrēju atkal pie tiem pašiem administratoriem pēc glābiņa, taču neviens neko nevarēja izdomāt, lai man palīdzētu. Nekas cits neatlika — laidos mājup. Satriecošākais izrādījās tas, ka pa ceļam konfekte izkusa, un viss nokārtojās pats no sevis. Taču Šmita jokus es palaidu gar degunu...

Tas bija pirms aptuveni sešdesmit gadiem, bet vēl šobrīd es visos sikumos pilnīgi konkrēti atceros Edgara Ziles uznācienu Golsvērtija "Nabaga vira taisnības" pirmajā cēlienā — viņš parādījās ar cilindru uz vienas auss, acīm redzami cauru nakti uzdzivojis, jūtami iereibis, vislabākā garastāvokli un sāka it kā mērķtiecīgi, taču istenībā galīgi bezjēdzīgi rīkoties, darot to artistiski, šarmanti un ar aprīnojamu darboties patiku, aizraudams arī tos, kas skatījās. Lidzīga ir mana atcere par žulīku Kvinti Lāča "Bakā uz salas" — tas bija žilbinošs aktierisku nianšu kaleidoskops (jau Dailes teātri). It kā kaut kādas pārpasaulīgas enerģijas uzlādēts, pravietiski gudrs un reizē ironisks Peram Gintam ceļā nostājās Ziles majestātiskais Pogū lējējs. Žēl, ka pēcīlaikā aktieris pārslēdzās galvenokārt uz pozitīvo varoņu lomām un viņa tēlojums kļuva labu tiesu vienveidīgāks un samākslotāks.

Robinsons Krūziņš (toreiz) jeb Krūzo (tagad) nebūt nav tā loma, ar kuru aktieris, tā sakot, var ietēt vēsturē. Un tomēr Hermana Vazdika dabiskā vienkāršība un gaišā labestība padarīja šo tēlu grūti aizmirstamu. Vēl spilgtāk manā atceru filmā nostiprinājusies aina no Upiša "1905" (arī jau Dailes teātri) — oficiēris Pāvels Sergejevičs mirkli pirms pašnāvības. Visi vārdi jau pateikti, palicis tikai pēdējo šaubu sasprindzinājums, daži nemierīgi soļi, un cilvēks ir savu likteni izlēmis... pati nošaušanās ir tikai iekšējā procesa likumsakarīga fiksācija.

Arī Leonids Leimanis uz Daili pārnāca no Strādnieku teātra. Lidzīgi Veicam viņš bija ar apskaužamu izdomu apveltīts grimēšanās virtuozs. It īpaši Leimana fantāzija atraisījās, ja radās groteska traktējuma iespēja, — šai ziņā nepārspēta ir šaušalīgā Kāda kalsena persona ("Perā Gintā") ar neiedomājami milzīgo plikpauraino galvu. Kā aktieris Leimanis sliecās vairāk uz komisko un bija šai žanrā neaprstāms un neatkārtojams — kā darijās Leonids Leimanis, tā darities varēja vienīgi viņš pats un neviens cits. Varu tikai piebilst, ka visu viņš darija ar milzīgu labpatiku, aktierisku apetiti.

Dailes teātri aktiera individualitāte bija vairāk vai mazāk pakļauta, pieskaņota iestudējuma kopainai, ansamblim, turpreti Nacionālajā viss bija gandrīz vai pavisam otrādi — režijai nedzenoties jaunu ceļu meklējumos un godīgi turoties pie autora uzrakstītā, par noteicošo kļuva aktieris, izrādes noskaņa, tās vērtība, iedarbība, panākumi bija atkarīgi visnotaļ no aktieru tēlojuma, pārējam palika tikai sekundāra nozīme. Tas rosināja aktieru atbildības sajūtu, nepieciešamību

pašiem daudz strādāt un līdz ar to — meistarības izaugsmi. Tāpēc Nacionālajā teātri tieši aktieru profesionālais limenis atradās īpaši augstā limeni, un visus teicamos aktierus nevar ne atcerēties, ne aprakstīt. Un, ja es mēģinātu to darīt, iznāktu droši vien tikai tāds kārtējais apcerējums par latviešu aktieru mākslu un visi uzzinātu, piemēram, jau tāpat visiem zināmo faktu, ka Berta Rūmniece bija "pati patiesība". Tagad, atmiņās atgriežoties pagātnē, izrādās, ka manas attiecības ar abiem lielajiem Rīgas teātriem ir bijušas diezgan atšķirīgas. Kaut gan mans tēvs uzskatāms par Dailes teātra balstītāju un zināmā mērā arī līdzgaitnieku, ciešāka sadraudzība viņu saistīja tikai ar pašu Smiļģi — liekas, esam pat ciemojušies viņa pili, bet neatceros, ka mēs būtu kādreiz izrāžu starplaikā piestaigājuši pie kāda no aktieriem viņa ģērbtuvē. Toties Nacionālajā teātri tas notika gandrīz vienmēr, kad kopīgi ar tēvu skatījāmies kādu izrādi. Droši vien lielā mērā tieši tāpēc Dailes teātri es biju it kā skatītājs no malas (ja kādreiz, Smiļģim izrādes laikā atrodoties teātri, tēvs gāja ar viņu aprunāties, es tomēr līdzī nestūrēju — kopš pirmās tikšanās mani bija ieperinājusies pārmērīga bijība pret lielo skatuves mākslas meistarū, un viņa klātbūtnē aizvien jutos diezgan nelādīgi) un savā prātā mēģināju šo to pat vērtēt un taisīju kaut kādus secinājumus, no kuriem dažs labs saglabājies apziņā līdz šodienai.

Atmiņu ainās par Nacionālo teātri viss sajaucies kopā — gan izrādes, gan iepazīšanās ar aktieriem, gan sarunas un vērojumi ģērbtuvēs. Un no šīs gumzas atmiņa tver tikai atsevišķus mirkļus, atsevišķas epizodes. No foajē pa durvim "Nepiederošām personām ieeja aizliegta" neparasti cēlā gaitā iet sirma dāma augsti paceltu galvu kā istena karaliene — tā esot aktrise Jūlija Skaidrite... Voldemāra Pūces Drāmas ansambli rāda "Zelta zirgu", man blakus sēž pats Aleksis Mierlauks un pa britiņam čukst ausi: "Es, puisīt, ar' to Balto tēvu esmu spēlējis..." "Jāzēpa un viņa brāļu" pēdējā cēlienā parādās nāves vēstneši, mani pārņem mistisku baismu sajūta, no kuras ilgi netieku vaļā. Bet pēc vairākiem gadiem, to pašu "Jāzēpu" skatoties, netieku gudrs, kur palikušas iespaidīgās dekorācijas... Kopā ar tēvu un Jāni Osi aktieru bufetē ēdu mednieku desiņas ar kāpostiem (kārtīgas jahtsdesas, nevis tādas nūdeles, ko mūslaikos mēģina mums iesmērēt)... Jānis Ģermanis lec no ejoša autobusa — laikam jau tieši tāpēc, ka šis aktieris vēl joprojām atveidoja varoņlomas, viņš vēlējās arī privātā dzīvē būt atbilstoši spraus un veikls (kaut jāsaprata, ka vislabāk šim tiešām elegantajam džentlmenim veicās salonkomēdijās, kur viņš kļuva dzīvs un šarmants; drāmās un traģēdijās viņam pietrūka emocionālās jaudas un traucēja nedaudz deklamatoriskā runas maniere)... No kulisēm parādās viena kāja un tad, bailīgi zagdamies, izspraucas viss pārējais — Anta Klints kā nabaga jaunava Zuzija komēdijā "Plika kā baznīcas žurka"; nav saprotams, kā aktrise to panāk, bet viss notiek varen amizanti un uzreiz izraisa nedalītas simpātijas kā pret tēlotāju, tā pret pašu tēlu — zem visa, ko tas dara, sprēgā it kā naivs un

neapjausts, taču istenībā, kā rādās, itin apzināts rotaļīgi šķelmīgs humors, kas piešķir spēlei istu dzīvību, spraigumu, daudzkrāsainību. It īpaši tas ir vietā, ja jāatveido cēlas jūtas un cildeni darbj, — tas paglābj no kārdinājuma ļauties jūsmībai vai sentimentam. Un tā, piemēram, Antas Klints Auce, Sniedze, Spridītis, Sūrmis līdz pat šai dienai glabājas man atmiņā tik spilgti un uzskatāmi kā kinolentē ierakstīti. Šais lomās esmu skatījis diezgan daudz labas aktrises un aktierus, bet bez Klintītes unikālā humora viņiem visiem kaut kā pietrūkst... Guļu gultā un klausos runas par Mihailu Čehovu. Kas par lielisku aktieri! Un režisors! Viņa vadībā Jānis Šāberts Godunova lomā pirmoreiz parādījies visā sava talanta pilnkanībā. Bet man tas viss iet garām, piemetusies kaut kāda smaga līga, tā kā šarlaks, tā kā garais klepus, paldies Dievam, vairs neatceros... Pa ģērbtuvī šurp un turp staigā Konrāds Kvēps, bet tik drūmu vaigu, ka neviens neuzdrošinās viņam tuvoties... Bet citreiz ģērbtuvē ienāk starojoša Lilija Štengele un paziņo: "Šovakar es viņus (t. i., skatītājus) tā izraudināju, ka visa zāle slapja!" Bet tūlīņ piebilst: "Nekas, rit es viņus tikai tā drusciņ pakutināšu." Jā, tas nu tiešām nav noliedzams — Štengeles aktierspēles tehnika bija tik izsmalcināta un vienlaikus iedarbīga, ka spēja regulēt skatītāju reakciju. Un Štengele šo spēju visā pilnībā izmantoja — kā viņai katru vakaru labpatikās...

Štengeli viņas apbrīnojamās meistarības dēļ varētu salīdzināt ar Sāru Bernāru. Savukārt Ludmīlu Špilbergu — ar Eleonoru Dūzi. Sevi netaupidama, viņa pilnā mērā izdzivoja atveidojamo tēlu dzīvi, izjuta to sāpes, cieta līdz ar tiem. Aktrises dvēsele vienmēr bija skatītājiem līdz galam atvērta, mūsu acu priekšā tā trīsēja un viruļoja. Un tā skatītāju pakļāva šīs gara vibrācijas. Aktrise, tēls, skatītājs — viss saplūda kopīgā pārdzīvojumā. Kā dzīvu pieminekli pašas mākslai atceros Špilbergu Esteres lomā Šarla de Peirē-Šapui "Milestības neprāta" pēdējā cēlienā. Sieviete, kas gadiem ilgi bezcerīgi milējusi, beidzot pavisam necerēti sagaidījusi vakaru, kad milētais virietis nāks pie viņas. Un jau pavītusi, no dzīves priekiem atteikusies vecmeita top atkal par sievieti. Šo pārvērtību Špilberga atklāj bez ārišķīgas demonstrācijas, tikai konkrēti darbojoties un mainoties iekšēji kā lēni plaukstošs zieds. Lēni un pamatīgi, kaut satraukti viņa vecā pūralādē meklē savu skaistāko tērpu, velk to mugurā, pārbauda sevi pie spoguļa, gan liksmodama par sengaiditā brīža tuvošanos, gan baidīdamās... Jānis Lejiņš, kas, būdams gana talantīgs un temperamentīgs, iepriekš nekad nebija izticis bez toņa un pozas forsēšanas, tēlodams Induli, pēkšņi visus pārsteidza ar koncentrētu un apvaldītu virišķību... Un Kārlis Lagzdīņš! Arvien aktīvi darbigis, arvien izteiksmīgs, katreiz citāds, precīzs un asi konturēts tēla raksturojumā, ar smalku, bet iedarbīgu humoru (šādas iedarbības apliecinājums, jāatzīstas, esmu arī es pats — tieši Lagzdīņa joki ir bijuši par cēloni tiem diviem apkaunojošajiem gadījumiem, kad es no smieklīem esmu, Puškina laika valodā runājot, saplūcis puķītes bīksēs, paldies Dievam, vecumā, kad tas vēl ir kaut cik

attaisnojams)... "Karalienes Viktorijas jaunībā" Dikensa lomā ar latviešu aktieriem neierasti brāžmainu kaismi mūs iepriecina jauns aktieris Alfreds Videnieks... Vesela izrāde kā burvīga, dzīva pasteļu glezna, gracioza kā rokoko spēļlietņa, milīga kā vecmāmiņas smaids — Tijas Bangas pagalam vārgo komēdiju "Septiņas vecmeitas" tikai un vienīgi aktieru tēlojums padarīja par skatuves mākslas šedevru. Kā pa siltu ūdeni ar baudu un patikšanu savās improvizācijās plunčojās teātra jauko dāmu ziedpušķis, no kurām visdzīvāk un tveramāk atmiņā saglabājusies Mirdza Šmithene, Anta Klints un Emma Ezeriņa...

No slavenajiem viesaktieriem un aktrisēm atceros tikai Teodoru Lāci, viņš, pievērsis sev uzmanību ar vareno balsi un augumu, pamazām paņēma skatītāju pavisam savā varā — suģestēja viņa personības, talanta spēks, kas bija tik varīgs, ka vairāk vai mazāk funkcionēja arī tad, kad aktieris nejutās isti formā (šai sakarībā — vēl nepublicēta anekdote, par kuras atbilstību vēsturiskajai istenībai man tuvāku ziņu nav: reiz Lācis ieradies uz izrādi Zemnieku drāmā gluži slābans, bez paģiru salāpišanas; jebkāda runa par teātra spēlēšanu bijusi pārāk tālu no reālām iespējām, bet ko darīt, ja pašam naudas ne santima un kolēģi arī nav nekādi aizdevēji, jo ar iespaidīgu algu neviens neko lepoties nevarēja. Nekas cits neatlika — Lācis nogaidīja brīdi, kad izrādes vadītāja modrā acs pavērās uz citu pusi, saņēma dūšu, izgāja skatītāju priekšā un noprasīja: "Vai te ir kāds cilvēks, kurš var uzlikt kočiņu nabaga aktierim?" Tāds cilvēks tiešām atradās, paģiras tika salāpītas, un pats aktieris esot spēlējis ar varenu iedvesmu — tik labi kā reti kad).

Tai laikā Rīgā dzīvoja daudzi no lielnieku revolūcijas aizbēgušie emigranti un viņu pēcnācēji, to vidū netrūka arī aktieru. Laba tiesa no viņiem bija talantīgi savas profesijas meistari. Tādējādi izrādes Krievu teātri palaikam kļuva par vērā ņemamu notikumu, kam skatītāji pat kaut kā ipaši gatavojās. Vairākkārt esmu gājis uz šīm izrādēm līdz vecākiem, un jāsaka, ka laikam jau šī labā slava nebija gluži nepelnīta — kaut toreiz nepratu ne vārda krieviski, ne vienu vien epizodi atceros vēl šodien tieši aktieru izteiksmīgās spēles dēļ.

Marijas ielas sētas nama nelielā istabiņā Voldemāra Pūces vadībā darbojās Drāmas ansamblis, ko veidoja Mihaila Čehova mācības entuziastu pulciņš. No tā nācis dažs labs vēl nesen mums labi pazīstams skatuves mākslinieks (joprojām aktīvi strādā Milda Klētniece). Telpa bija iekārtota kā amfiteātris, skatītāji dažās rindās sēdēja uz paaugstinājuma puslokā ap skatuvīti, kas atradās uz grīdas. Parasti to slēpa tilla apjums, kas it kā aizstāja priekškaru. Kad skatuve no iekšpuses iegaismojās, viss kļuva redzams un varēja sākties izrāde. Šai šaurībā neko daudz izvērsties nevarēja, taču to atsvēra ciešā skatītāju un skatuves norišu kopības sajūta. Reizēm te izdevās radīt noskaņu, kas ar gandrīz hipnotisku jaudu paņēma mūs savā varā. Piemēram, Meterlinka "Māsas Beatrises" izrādē jūtoņu stiprināja vēl viraka smarža un ērģeļu mūzika — lugas

notikumu vieta ir klosteris —, un mazpamazām arī skatītāju pusē sēdošie aizmirs, ka viņi atrodas tikai teātri.

Šodien daudzi apšaubā, vai patiešām neatkarīgās Latvijas teātros izrādes un aktieri bijuši tik labi, kā par to stāsta. Vēl jo vairāk tāpēc, ka trīsdesmitajos gados pirmizrāžu skaits, raugoties no mūsu viedokļa, bija gluži vai fantastisks. Gandrīz regulāri vienas sezonas laikā uz skatuves parādījās vairāk nekā divdesmit jauniestudējumu, atsevišķos gadījumos to bija pat vairāk par trīsdesmit. Pa kuru laiku to visu samēģināja? Kā aptuveni vienā nedēļā var sagatavot jaunu izrādi? Lielais Staņislavskis savā laikā Maskavā mēģināja veselu gadu un vēl ilgāk! Mēs zinām, ka teātra māksla ir gaistoša, ka no izrādes pāri paliek tikai savalkāti kostīmi, dekorācijas un... atmiņas. Tāpēc pierādīt, cik augsts vai zems kādreiz bijis iestudējumu līmenis, šobrīd nav iespējams. Bet — galu galā — izšķirošais faktors skatuves mākslā ir aktieris, un nesen vēl mēs paši varējām pārliecināties par to aktieru meistarību, kuri sāka savas skatuves gaitas trīsdesmitajos gados un vēl agrāk. Neesam taču vēl aizmirsuši Bertu Rūmnieci, Mirdzu Šmitheni, Ludmilu Špilbergu, Antu Klinti, Lilitu Bērziņu, Almu Ābeli, Liliju Žviguli, Liliju Ēriku, Emmu Ezeriņu, Jāni Osi, Arvedu Mihelsonu, Luiju Šmitu, Žani Katlapu un vēl vienu otru. Mēdz teikt, ka katram kokam divi gali, un to var sacīt arī par lielo jauniestudējumu skaitu. Te bija arī savs labums — un nepavisam ne tik niecīgs. Aktieriem un režisoriem vajadzēja intensīvi strādāt, turklāt ne tikai mēģinājumos, bet arī ārpus tiem, individuāli. Un darbs dara meistarību. Visi bija patstāvīga darba spējīgi, tāpēc uz pirmo mēģinājumu ieradās jau sagatavoti, atbildīgi katrs par savu tēlu. Aktieri zināja, ka neviens ar viņiem te daudz neķimerēsies. Tā veidojās suverēnas mākslinieku personības un spilgtas individualitātes. Kā jau teikts, Nacionālajā teātri viņu domināte bija gandrīz pilnīga, izrādes skanējumu noteica tieši aktieru tēlojums. Taču arī Dailes teātri, par spīti straujajiem tempiem, tika gūti ievērojami panākumi. Neviens nevar pateikt, vai Smiļģis pielāgojās situācijai, iestudējumu sagatavošanas ātrumam vai tā bija viņa radošā darba īpatnība, bet mēģinājumu stils teātri visnotaļ atbilda attiecīgajām prasībām. Lai izrādi novestu līdz vajadzīgajai gatavības pakāpei, Smiļģim nebija nepieciešami ilgi un rūpīgi priekšdarbi. Viņam pietika ar to, ka uz skatuves (katrā ziņā uz skatuves, nevis kādā citā telpā — lai vienlaikus varētu izkārtot arī dekorācijas un sākt gaismošanu) kaut kas notika zināmā sakarībā ar lugā paredzētajiem notikumiem, lai uz skatuves būtu tāds kā pirmbūtīgais haoss, no kā Dievs radīja pasauli. Un tad, varētu sacīt, tas Dieva Gars nāca pār Smiļģi un viņš sāka rīkoties, klausīdams savai intūicijai, un kuras dzima topošās izrādes veidols. Meistars neprātoja, neko īpaši neskaidroja, viņš vēroja to, kas notiek, un domās it kā salīdzināja ar to, ko gribēja redzēt, pārbidija un stumdija kā aktierus, tā dekorācijas, brižiem neganti bārās, līdz dažu dienu laikā viss bija salikts pa vietām un saliedēts. Varēja notikt kārtējā pirmizrāde...

Ari Opera ir teātris, un, saprotams, tur es tāpat iegriezos ne reizi vien, pat biežāk nekā "normālajos" teātros — te nereti viesojās pasaulslaveni dziedātāji, sākot ar pašu Šalajinu (viņu gan diemžēl man neizdevās redzēt, jo toreiz biju vēl mazbērna vecumā). Koncertēja Toti del Monte, Tito Skipa un vēl daudzi citi, kas ņēma dalību arī izrādēs. Pēc ierasti mazajām un augstākā mērā apaļīgajām koloratūrviešņām patikamu pārsteigumu skatītājiem sagādāja izskatīgā un šmaugā Tatjana Menoti "Seviļas bārddzini", visu nedalītas simpātijas iemantoja maigais tenors Ivans Žadans, kas, savu Ļenski žēlodams, pirms katras "Jevgeņija Oņegina" izrādes no sirds izraudājās, pēc ilgas klusēšanas publikas priekšā atkal stājās kādreizējais Pēterpils Ķeizariskās Operas solists Smirnovs (balss gan viņam necik spoži vairs neskanēja). Ari mūsu pašu dziedoņi nepavisam nebija zemē metami. Priednieka-Kavaras skanīgo balsi pazina tālu ārpus Latvijas robežām. Kad, piemēram, "Toskas" izrādē vienā vakarā kopā uzstājās Brehmane-Štengele, Vētra un Kaktiņš, neko labāku nevarēja vēlēties ne sirds, ne prāts. Galva noreiba, kad Alidas Vānes varenā balss gaviļēja pāri pat kora dziedājumam. Opera varēja lepoties arī ar pārējiem solistiem un prasmīgi viņus izmantoja. Lidzās viesiem laiku pa laikam vienā vai citā lomā debitēja atkal kāds jauns izpildītājs, un mēs steidzāmies viņus redzēt, jo reti kad nācās piedzīvot vilšanos. Atbilstoši veidojās arī repertuārs — lai vajadzības gadījumā būtu pie rokas attiecīgā opera, gandrīz viss zelta fonds tika rūpīgi glabāts un reizi pa reizei spodrināts. It īpaši tas atviegloja sadarbošanos ar viesiem — katram bija dota iespēja izvēlēties no lomām sev izdevīgāko vai iemīļotāko.

Ari pie diriģenta pulsts redzējām daudz ārzemnieku. Vienā ziņā viesi neko daudz neatšķirās no mūsējiem — vadot orķestri, viņu žests bija samērā plašs un ekspresīvs. Tāpēc joprojām nav aizmirsies pārsteigums, ko, Rīgā ieradies, sagādāja Ērihs Kleibers. Viņa diriģēšana bija tik atturīga, ka dažbrīd kustējās tikai roku pirksti. Toties mūziķi lida vai no ādas laukā. Turpat pēc koncerta arī radās teiciens, ka parasti diriģents ir tas, kurš raujas melnās miesās, kamēr orķestranti spēlē savu spēlējamo un ar vienu aci vēro, kā svist kungs pie pulsts; bet, kad diriģē izcils meistars, viss ir otrādi — svist nākas spēlmaņiem. Būtiskas pārmaiņas Operā sākās, kad muzikālo vadību savās rokās pārņēma Leo Blehs, — Latvijā viņš nonāca, bēgdams no ebreju vajāšanas Vācijā, un palika šeit vairākus gadus. Viņa laikā gan orķestris spēlēja labskanīgāk, gan košāk un izteismīgāk skanēja dziedoņu balsis. Viņš daudz un pacietīgi strādāja, izvirzīja visiem līdz tam nepiedzīvoti augstas prasības, mēģinājumos bieži un nešpetni lamājās, tā pamazām sakopdams vecos iestudējumus, vienu otru pat līdz nepazīšanai. Visaugstākā mērā tas sakāms par "Karmenu", kas gadu gaitā bija nodreijāta līdz leijerkastes limenim. Bleha atjaunojums noskanēja kā pavisam cita opera. Bravūrās trokšņainības vietā mēs klausījāmies izsmalcinātu, daudzviet delikāti klusinātu, niansēm bagātu mūziku.

Vismaz Eiropā labu slavu bija iemantojis mūsu balets, lietpratēji pat apgalvoja, ka Rietumu pusē otra tāda neesot. Klasiskos pamatus te nostiprināja Pēterpils bijusi soliste Aleksandra Feodorova, kas izaudzinājusi gandrīz visus labākos Rīgas Operas dejotājus. Ari Feodorova pati vēl dejoja un līdz tādām vecumam, ka reiz savā bērna naivumā prinča un princeses dueta laikā skaļi noprasīju: "Vai tā tante ir prinča vecmāmiņa?" Viņai par krietnu palīgu vēlāk kļuva Helēna Tangijeva-Birzniece, kas pirmām kārtām tomēr bija lieliska dejotāja, savienodama savā mākslā itin visu vajadzīgo — gan personības vienreizību, gan virtuozu tehniku, gan dziļu pārdzīvojumu. Trīsdesmitajos gados patstāvīgi sāka darboties Osvalds Lēmanis. Viņš bija tas, kurš latviešu baletu padarīja slavenu, — ja ne gluži ģeniāls, tad vismaz unikāls baletmeistars (kā dejotājs viņš saistīja ar savu fascinējošo personību — "Bahčisarajas strūklakā" viens pats hana Gireja uznāciens lika skraidīt pa muguru skudriņām), jaunu ceļu gājējs. Kopdarbā ar viņu par augstas klases baleta māksliniekiem izveidojās skaudrā, valdonīgi lepnā Mirdza Griķe, sievišķīgi šarmantā virtuoze Edite Pfeifere (Blehs lika lietā viņas pievilcību un siko, bet jauko balstiņu pat "Burvju flautā", atvēlēdams Pfeiferei Papagenas lomu; ar panākumiem viņa kuplināja arī operešu izrādes, bet pēcāk "Laurensijā" apliecināja arī lielu dramatisku spēku un talantu), gleznaini vijīgo roku ipašniece liriskā Anna Priede, klasiski skaidrā Aina Jansone, apgarotais, arī aktieriski aizvien izteiksmīgais un daudzveidīgais Arvids Ozoliņš, virišķīgais un staltais Aleksandrs Lembergs, vienmēr stabilais Harijs Plūcis, komiķis un raksturdeju specs Eižens Leščevskis un ne mazums vēl citu. Nekad — ne pirms, ne pēc tam — neesmu redzējis tādu visu izrādes elementu saskaņu, kādu Lēmanis bija panācis Ravela "Bolero", likās, ka viss, kas notiek uz skatuves, dzimst turpat uz vietas tieši no mūzikas koncentrētā ritma. Cik neatvairāma ir šī mūzika, tik neatvairāmi tās iedzīvinājums iesaistīja mūs savās norisēs. Ari mēs it kā nonācām šai krodziņā, kur tumšas kaislibas virzīja notikumus pretim asiņainam finālam, šai šaurajā telpā, no kuras, kā šķita, nav izejas. Neatsverams balsts horeogrāfa iecerei bija Pētera Rožlapas dekorācijas (ari Rožlapa savā jomā jāatzīst par novatoru, viņš ienāca Operā ar jaunu scenogrāfisko izpratni, pievērsās apjomīgām dekorācijām, tiecās uz monumentalitāti telpas veidojumā). Pēc saspringtā "Bolero" iestudējuma Cezara Puni "Esmeraldā" Lēmanis publiku pārsteidza ar citu izteiksmību, kas sakņojās fantāzijas pārpilnībā, daudzveidības krāšņumā. Lēmanis prata vienmēr pārsteigt un aizraut...

Sākoties saimnieciskajai krīzei, arī Operas vadība bija spiesta meklēt glābšanas riņķi, kam pieķerties. Par tādu kļuva operete. Pirmie soļi neierastajā žanrā gan iznāca pasmagi, bez operetē nepieciešamās rotaļības un zināmas vieglprātības. Nelīdzēja pat Makša Reinharta režija "Sikspārni". Uz isto pusi viss pagriezās ar Abrahama nevīstošo "Havajas puķi". Režisors un vienlaikus

scenogrāfs Ludolfs Liberts zināja uzburt daudzkrāsainu, šķietami greznu izrādes vizuālo veidolu, ar gudru ziņu atvēlēja lomas arī baletdejojājiem un vienam otram operā mazāk izmantotam, toties operetei piemērotākam vokālistam. Un puķe uzziedēja, kļuva ne mazāk populāra kā Dailes "Trejmeitiņas". Ar laiku izveidojās noturīgs, žanriski atbilstošs operetes ansamblis, kas, nepūloties atdarināt ne Vīnes, ne Budapeštas manieri, pamazām atrada pats savu — Rīgas stilu. Varbūt pat izšķiroša nozīme te bija apstāklim, ka galveno lomu atveidotāji bija ne tikai teicami skatuves mākslinieki, bet vienlaikus arī pievilcīgi sava dzimuma pārstāvji. Jo galu galā tā nav nekāda operete, ja zālē sēdošās dāmas un kungi nesamīlas šajos galveno lomu atveidotājos, ja ne uz mūžu, tad vismaz līdz izrādes nobeigumam. Mūsu operēšu primadonna Lidija Blūmentāle bija burvīga un vilinoša sieviete, premjers Vladimirs Ančarovs-Kadiķis — īsts skaistulis, kaut morāli neaptraipīts un tikls, pastaigājoties redzēts tikai kopā ar savu māti (viņam tomēr piemita arī viens trūkums — nebūdams īstens latvietis, viņš lāgā netika galā ar "ie" izrunu, bet pielūdžējas labprāt to piedeva). Aplidotāju abiem netrūka, un pēc katras izrādes skatuve vai lūza no ziedu pārpilnības. Kad pēc Nelsona Edija parādišanās uz pasaules ekrāniem saldskanīgo tenoru vietā nāca virišķīgie baritoni, no Liepājas atbrauca Teodors Brilts. Arī viņam bija liela piekrišana. Kā zināms, ikvienā operetē jābūt arī otram pārim, vairāk vai mazāk komiskam. Šeit kuplākos laurus plūca Edite Pfeifere ar Voldemāru Leonaiti. Arī viņš nāca no baleta trupas, kur jau bija pazistams kā spējīgs jociņieks. Šis spējas visā pilnībā izkupuļinājās operēšu uzvedumos — patiesību sakot, Leonaitis gluži vienkārši ar lielu prieku un labpatiku taisīja visādus pigorus, taču darija to tik aizrautīgi un talantīgi, ar tādu izdomu, reti kad atkārtodamies, ka pat paši rezervētākie skatītāji smējās kā kutināti. Savu popularitāti viņš vairoja ar skandaloziem nedarbiem dažādos Rīgas krogos, parasti kopā ar draugu Paulu Fibigu, arī pazīstamu baletdejojāju, meklēdams kašķi vietējo ebreju kompānijās, par ko regulāri iekūlās nepatīkšanās un vienreiz labu laiciņu dabūja pat nosēdēt tuptūzi. Leonaiša galvenais konkurents bija Leščevskis. No viņa numuriem par visefektīvāko jāatzīst epizode "Klīvijā" — Leščevska varonis tiecas, tiecas uz savas sirdsdāmas pusi, liekdamies aizvien zemāk un zemāk, līdz degungals atrodas teju, teju pie pašas grīdas. Joku meistars bija izgudrojis speciālu ierīkti, lai sadomāto triku realizētu, — tās viena daļa tika noslēpta skatuves grīdā, otra pie korpju pazoles. Ar savdabīgu, no citām operetes zvaigznēm atšķirīgu valdzinājumu (gribētos teikt: mazāk dāmiski atturīgu, vairāk velna pilnu, tuvāku mūsdienām, ar neslēptāku valšķību) viriešiem prātus jauca Paula Brivkalne, kas bija arī reti vispusīga māksliniece — vienlīdz apburoša gan primadonnas lomā, gan komēdijiskajā pāri, viņa spoži dziedāja, šiki dejoja un turklāt pārliecinoši darbojās kā aktrise.

Svētīgs pasākums Nacionālajā operā bija pēcpusdienas solokoncerti

svētdienās, kur uzstājās visā pasaulē izdaudzināti mūziķi. Viņu slava pievilka arī tādus cilvēkus, kuri līdz tam neko daudz par augstākām skaņu mākslām netika interesējušies, un krietna daļa no viņiem arī pēcāk palika jaunatklātajām vērtībām uzticīga — lai sāktu izprast nopietno mūziku, lai tā iepatiktos, nav nemaz tik obligāta kāda iepriekšēja sagatavošanās, pietiek ar regulāru un pietiekami biežu klausīšanos. Jo ar mūziku ir tā, ka, jo vairāk to klausies, jo vairāk tā iet pie sirds. Neskaidri to sajutu jau agrāk, bet vienreiz par to personīgi pārliecinājos, tā sakot, apziņas limeni. Kad es pirmo reizi klausijos Berlioza "Fausta bojā eju", man šis sacerējums pagalam nepatika. Otro reizi to noklausijos aiz pārskatišanās kādas citas — atceltas izrādes vietā, un šoreiz mūziķi nekādu netiksmi mani neizsauca. Pēc trešās reizes tā likās bezmaz patikama. Ceturto reizi "Fausta bojā eju" klausijos ar speciālu nolūku — lai pārliecinātos, vai mana patikšana aizvien vēl pieņemsies. Kopš šīs ceturtais reizes, ja nemaldos, neizlaidu vairs nevienu izrādi. Un nožēloju, ka to nebija neko daudz. Tagad bieži un ar lielu prieku klausos ierakstu...

Viens no šiem svētdienas koncertiem iegadījās pavisam neparasts. Viss sākās ar to, ka publikas priekšā iznāca administrators un mākslinieka vārdā atvainojās, jo esot iespējams, ka ievērojamajam vijolniekam šovakar varot gadīties arī kāds misēklis — pirms stundas no Ņujorkas saņemta telegramma, ka dzemdībās mirusi viņa sieva un bērns piedzimis nedzīvs. Klausītāji bija ar mieru celties un doties uz māju: viņi taču saprot, ka šādā situācijā jābūt cilvēciegiem. Bet koncerts tomēr notika. Un vijole skanēja, kā Orfejam Eiridiki no pazemes valstības atpakaļ aicinot. Daudzi par to brīnījās, viens otrs noņurdēja, ka mākslinieki domā tikai par savu mākslu un pret citiem cilvēkiem acimredzot ir bezjūtīgi. Patiesībā mākslinieks (ja tikai viņš neizliekas, istenībā būdams pavisam kas cits) ir par nemēru jūtīgs, un radošajā darbā bieži vien viņš rod vienīgo glābiņu, kad sāpes kļūst neciešamas. Jo, topot mākslas darbam, jebkuras emocijas pāriet jaunā kvalitātē, gūst formu un kļūst par estētisku vērtību, kas nes apskaidrību citiem un apskaidro pašu mākslinieku, viņš it kā atbrivojas no savas sūrstes. Ari Gēte kādreiz gribēja nelaimīgas mīlestības dēļ darīt sev galu, bet viņa vietā to izdarīja Verters... Bez tam tiem, kuru jaunrade notiek publikas priekšā, izveidojas zināma pienākuma apziņa — kā mēdz teikt teātri: uz izrādi neierasties var tikai miris.

Nezinu, vai tas atgadījās nejauši kā fiksa ideja, reklāmas dēļ, finansiālu apsvērumu rezultātā vai pašiem sev par prieku, bet vienā jaukā dienā futbola laukumā satikās divas nekad vēl nedzirdētas komandas: Nacionālā opera un Nacionālais teātris. Stadions bija stāvgrūdām pilns, publika, kā parasti, auroja, bet daudz vairāk nekā parasti uzjautrinājās. Osis dūšīgi spārdīja bumbu no viena laukuma gala uz otru, Leonaitis opernieku vārtos atkal taisīja pekstiņus, taču bumba, kā par brīnumu, lielākoties nonāca viņam tieši rokās, tikai Ģermanis

atsacijās šai pasākumā līdzdarboties — nevar taču šitā māzoties, ja pēc nedēļas jāspēlē Hamlets... ko teiks skatītāji? Protams, uzvarēja Operas komanda, kurā spēlēja tikpat kā vienīgi baletdejojāji, un viņi tomēr ir labāk trenēti nekā aktieri. Taču uzvarai vai zaudējumam nebija būtiskas nozīmes, noteicošais bija kopīgais jēmbasts, velna dzišana. Ar laiku šādas sacensības kļuva par sava veida tradīciju. Sporta gars uzbangoja arī Dailes teātri. Sacensības vērtās aizvien nopietnākas, līdz beidzot Operā lietas labā pieņēma darbā pašu Šeibeli. Nacionālais teātris nekavējās ar atbildi — šeit administrācijā sāka strādāt Ēriks Pētersons. Dailes teātris godprātīgi atteicās no istu futbolistu pievilināšanas un... parasti palika zaudētājos kā jau allažiņ tie godīgie. Un nelīdzēja pat īsteni sportiskā Artūra Dimitera (tolaik viņš bija vēl pavisam slaiks un tievs) aktīvā darbošanās vārtsarga lomā.

Futbola spēlētāju panākumu sakurināti, sarosījās arī "vieglatlēti". Pirmajās (ja nemaldos, tās palika arī vienīgās) sacensībās skrejceļā redzējām ne vienu vien slavenību. Iespaidīgākais numurs bija viena apļa (400 metru) soļojums. Piedalījās pat Rūdolfs Bērziņš. Iznāca nopietns kā pirms svarīga darba darišanas, rāmā gaitā nostaigāja pusapli, tad atmeta ar roku, nopūtās un, laikam jau nolēmis, ka šāda sportošana viņa centneriem par grūtu, nešaubīgi devās atpakaļ uz ģērbtuvēm — galu galā viņa istie rekordi tapa nēģu ēšanas jomā, stāstīja, ka vienā piegājienā izcilais varoņtenors pieveicot veselu kubuliņu. Pirmais pie mērķa pienāca cits dziedonis — bass Jānis Niedra, bet pēdējos 10 metrus viņš veica skriešus un tapa diskvalificēts — droši vien baidījās, ka viņu apdzīs aktieris Rodrigo Kalniņš, kas tā arī beigu beigās izpelnījās "zelta medaļu". Tā sakot — labāk ar negodu būt pirmajam nekā ar godu zaudēt... 100 metru skrējieni beidzās dramatiski — visām konkurentēm pa priekšu kā vēja pūsta nesās Pfeifere, bet pie paša finiša pakrita. Bet tā jau gadās pat olimpiādēs.

Manās jaunības dienās televizoru vēl nebija, vienīgo reizi šādu aparātu redzēju uz ekrāna — kādā kriminālfilmā Harijs Pils ar paša konstruēta tālrāža palīdzību vēroja atmaskojamo noziedznieku gaitas. Tāpēc, lai labāk izzinātu pasauli un cilvēkus, tie, kuri šādu vajadzību izjuta, ķērās pie grāmatām. Pēc pasaku un speciālās bērnu literatūras posma meitenes parasti pievērsās Kurts-Mālerai, bet puikas — dažādiem dēķu un bandītu gabaliem. Kā pašpārliecināti sportisti izlaiž pirmo augstumu vai smagumu, tā arī es augstprātīgi izlaidu pašu zemāko slāni — Old Vaverli, latviešu leģionāru piedzīvojumus, Natu Pinkertonu, Franku Alanu u. tml. Filmas ietekmē vispirms izņēmu cauri visas Tarzana sērijas, sekoja Fantomass 15 sējumos (viens no tiem — "Noziedznieka meita") — nebija nemaz tik smādējams, uzmanības centrā atradās nevis dažādu ļaundarību apraksti, bet savdabīgs jaunas sievietes raksturs. Toties divas epizodes, attēlotas citos sējumos, jau zēna gados likās man apšaubāmas un pārlieku ērמותas — galvenā detektīva palīgam ievajadzējās nokļūt uz operāciju

galda, lai noklausītos aizdomās turētu ārstu sarunas; tad nu šis tā satrenējies, ka varējis it kā izkrist pa ceturrtā vai piektā stāva logu tieši uz bruģa, neko ne laužot, ne ipaši sadauzot; citkārt parādījies kāds slepkavnieks, kas pēc katra briesmu darba atstājis uzkrītoši daudz pirkstu nospiedumu, turklāt pēc pārbaudes atklājas, ka tie pieder kādam gluži citam bandītam, kas sen jau pakārts un aprakts, — (bet izrādās, ka pats Fantomass to liķi izracis un no mirona roku ādas sameistarojis sev cimds!), Edgars Volless (kad viņš — droši vien pārmaiņas pēc — asiņaino un šausminošo noziegumu vietā ķērās pie sikāku un pievilcīgāku nodarījumu apcerēšanas, nāca gaismā, ka šis kungs ar šmaugo pipi mutes kaktiņā ir teicams humorists, kas prot ar visai smalku ironiju, uzskatāmi un dzīvi raksturot dažādus ipatņus, — lai par to pārliecinātos, der izlasīt kaut vai "Hipodroma blēzus" vai "Aferistu džentlmeni"), Šerloks Homss. No šāda veida romāniem visintriģējošākais un saputrotākais bija kāds "Doktora Vrangeļa noziegums", kur tikai pēdējās lappuses pēdējā rindiņā atklājās, ka vainīgais bijis pats izmeklēšanas vadītājs, kura liķis nule atrasts uz ielas un viņa vestes kabatā — atzišanās vēstule...

"Grāfs Monte Kristo", "Nožēlojamie", Džeks London, mūsu pašu "Mežvidus ļaudis" un vēl daļa laba tamlīdzīga grāmata man apskaidroja, ka aizraujoši var būt arī cita veida piedzīvojumi, ne tikai plika kriminālistika. Bet, Jesena izdoto "Jaunības bibliotēku" lasot, sapratu, ka eksistē lietas un parādības, kuras ir interesantākas arī par dēku un ceļojumu aprakstiem, ka pastāv jautājumi, par kuriem domāt ir saistošāk nekā minēt, kurš vainīgs vai kā tas viss beigsies. Šī "Jaunības bibliotēka" vispār atzīstama par vienu no vissvētīgākajiem pasākumiem mūsu izglītības jomā. Par lētu naudu iegūstama, katra grāmatiņa, rūpīgi izraudzīta un pietiekoši plāna, lai nepieradinātos lasītājus neatbaidītu, bija gan interesanta, gan ētiski vērtīga, gan zināšanas vairotāja, gan labu rakstnieku sacerēta. Ne vienu vien gaisagrābsli tieši "Jaunības bibliotēka" pavērsa uz patiesas garīgās kultūras pusi. Vienkārši piedāvājot interesantu lasāmvielu, nemēģinot nevienam iestāstīt, ka jālasa tikai tādas un tādas grāmatas, bet krimiķi un tamlīdzīgas sēnālas ir "fui", nemēģinot nevienam kaut ko uzspiest — acimredzot saprotot, ka uz pusaudžiem šāda veida audzināšana iedarbojas apgriezti proporcionāli audzinātāju patērētās enerģijas daudzumam. Tālāk virzība — uz augstākiem plauktiem — man sākās diezgan amizanti, pateicoties pubertātes seksuālajai apsēstībai. Kad neviena cita mājās nebija, es rakņājos pa tēva grāmatām un meklēju, kur būtu kaut kas par TO. Tā meklēdamies, es guvu vērtīgas atziņas par cilvēka fizioloģiskajām un psiholoģiskajām norisēm (Forela "Dzimumu jautājums"), iepazīnos pat ar indiešu filozofiju ("Kama Sutra"), izlasīju dažu labu daiļliteratūras šedevru (Misē noveles, Lourensa "Lēdijas Čaterlejas mīļākais", d'Anuncio "Bauda" u. c.). Pa vidu gadījās izlasīt arī šo to tādu, kur nekā erotiska neatradu. Toties mani piesaistīja neparasti notikumi, dzīvi un izteismīgi raksturi,

interesantas domas, asprātība un humors, visbeidzot, arī pats stāstījuma veids, stils. Tā pamazitiņām kļuva par samērā citīgu lasītāju. Pēdējā grāmata, kuru izlasīju pirms Sibīrijas brauciena, bija Čārlza Morgana kontemplatīvais "Avots"...

Kā redzat, par krietnu lasītāju mani padarīja galvenokārt "Jaunības bibliotēka" un paša libido, uz teātriem es skrēju pats bez mudināšanas, un tēvs šai sfērā nemaz necentās iejaukties. Bet viņš laikam saprata, ka uz ne sevišķi reklamētajām un ļaužu masās ne pārāk populārajām mākslas darbu izstādēm neviens padsmītgadīgs zaļknābis bez ipaša stimula nejozis. Tāpēc kopš mazām dienām mūs abus ar brāli viņš regulāri ņēma līdzī uz katru šādu izstādi, kamēr mēs paši neiekustējāmies — Gunārs sāka pat gleznot. Mūsu ģimenes gaume neizcēlās ar oriģinalitāti — tāpat kā daudzi citi, arī mēs visaugstāk vērtējām t. s. Rīgas grupas mākslinieku darbus. Viņu izstādēs patiešām varēja redzēt gandrīz visu labāko, ar ko latviešu glezniecība tai laikā varēja lepoties. Visjūtāmāk mani skāra trīs no šiem meistariem. Niklāvs Strunke, vispirmām kārtām viņa grafika, mani joprojām modina visu latvisko, ko sevi varu atrast, — te valda tā pati garīgi tirā ar estētiski izsmalcinātā gaisotne, ko jūtam dainās. Valdemāra Tones glezņas pirmajā brīdī mani mulšina — ar savu, gribētos teikt, sievietisko (bet ne sievišķīgo — Tone nekad nav bijis sievišķīgs, viņš tikai izjutis sievieti kā neviens cits) noslēpumainību; kad mulsums pāriet, sākas kas pavisam neaprustāms — man ir tāda sajūta, ka atrodos citā atmosfērā, tāda kā caurspidīga mākoņa vidū, taču, par spīti šim caurspidīgumam, netieku no mākoņa ārā: laikam jau tas ir tas mākslas brinums. Pie Romana Sutas darbiem mani saista tāda kā uztveres pietuvenība — ja es nodarbotos ar glezniecību vai grafiku, tad droši vien mēģinātu apkārtējo pasauli attēlot tāpat, kā to darijis Suta: skaties, kur gribi, bet bieži vien viss liekas tik jancīgs, par visām lietām — pats cilvēks.

Lielākoties pirms vai pēc izstāžu apmeklēšanas mums radās iespēja pabūt arī slavenajā Oto Švarca kafejnīcā, kur krietnu daļu savas dzīves pavadīja daudzi literāti un mākslinieki, to vidū arī Roberts Kroders ar brāli Artūru. Otru lielāko pastāvīgo viesu grupu veidoja tā saucamās kafijas tantes — visbiežāk Rīgasjaunbagātņu mādas. Abas grupas stundām ilgi nika pie kafijas tasītes, isinādamas laiku, mēlējot par visu, kas vien iekrita prātā. Gadījās, protams, arī tīri saturīgas valodas, taču, cik varu spriest no tā, ko izdevies tur dzirdēt, ne pārāk bieži. Mani un brāli šai lepņajā iestādē interesēja tikai brinums gāršīgās kūkas, ko tēvs, mūs sev līdzī atvedis, mums izmaksāja. Mēs devām priekšroku sabiedriskajai dzīvei bez vecāku uzraudzības, tāpēc, būdami vieni pašī, gājām Oto Švarcam garām. Ja radās vēlēšanās pasēdēt kafejnīcā, devāmies uz "Lunu". Taču mūsu galvenā pulcēšanās vieta bija "Piena restorāns", kur vilināja zirņi ar speķi un citi ne pārāk dārgi gardumi nacionālā garā. Tos labprāt iebaudīja arī mūsu draudzenes, tādējādi "Piena restorāns" kļuva vēl par mūsu paaudzes iemīļotu randiņu vietu. Nereti tur iemaldījās arī Brodveičāļi ar

savām "fidām" — "Piena restorāns", kā zināms, atradās uz Elizabetes un Brīvības ielas stūra, bet Elizabetes ielas posms no Valdemāra ielas līdz Vērmaņa parkam tika dēvēts par Brodveju, un pa šo Brodveju katru vakaru regulāri pastaigājās mūsu laikabiedri. Mums šāda cierēšana uz priekšu un atpakaļ likās stulba un bezjēdzīga, tāpēc šajās promenādēs nepiedalījāties, bet pašus šļūcējus dēvējām par Brodvejčāļiem un "fidām". Vēl zemāka kategorija mūsu acīs bija pastāvīgie dažādu ballišu apmeklētāji, tātad — ballišu čaļi un ballišu "fidas". Mums taču šādām bezsaturīgām nodarbībām neatlika laika. Vajadzēja skraidīt pa teātriem, izstādēm, lasīt grāmatas, risināt dziļu domu pilnas sarunas — ka mēs tāpat daudz laika tērējām tukšām plāpām, amizieriem, bučām utt., to paši kaut kā nepamanijām. Galu galā mēs tādi paši Rīgas skolēni vien bijām, tāpat savu reizi bēgām no stundām, blēņojāties — nereti kopā ar tiem pašiem čāļiem un "fidām", kurus uzskatījām par zemākas šķiras radijumiem. Mēs — tie, kuri rosījās "Skolu Dzīvē", satikās dažādos mākslas pasākumos, pārgudri diskutēja pie zirņu bļodas (šņabi skolas gados vēl tikpat kā nedzērām), — domājām, ka esam gara aristokrāti un nākotnē veidosim Latvijas garadzīvi.

Taču pagaidām tās bija tikai iedomas un vēlmes, mūsu patiesā jauda istenot savus nodomus nepārbaudīta un neapjausta tinās vēl biežā miglā (ari nicināto "fidu" un čaļu vidū netrūka visādi spējīgu cilvēkbernu) tāpat kā viss mūsu tālākais liktenis. Neviens nevarēja paredzēt, kas gaida mūs, kas gaida Latviju, taču mēs zinājām, ka rietumu pusē jau sācies karš, zinājām, ka uz mūsu zemes ierīkotas svešas armijas bāzes. Un, kaut mēs pūlējāties saglabāt pārliecību, ka gan jau viss būs labi, gaiss ap mums sabiezēja. Mēs kļuvām nervozi un nemierīgi. Kā dzīvnieki, kā pati daba pirms negaisa vai katastrofas. Nelabas nojausmas un neziņa modināja mūsos negatīvas emocijas, agresivitāti — laikam jau taisnība psihologiem, kas saka, ka emocijas rodas no informācijas trūkuma. Abitūrijas vakarā bez kāda redzama iemesla vairāki no mums uzsāka ķildu ar skolotājiem. Skalji un demonstratīvi mēs aizgājām no sarikojuma un gatavības apliecības saņemšanu turpinājām atzīmēt kādā dzīvokli. Sadzērāmies. Mūsu satraukums kļuva aizvien plosīgāks. Tad sākām laistīt vēl neizdzerto vinu uz tapetēm, sadauzijām ari vienu otru pudeli. Mūsu nodarbības pārtrauca telefona zvans. Nupat, pirms pavisam neilga laika, sarkanā armija bija pārgājusi Lietuvas valsts robežu...

Otrā daļa

VAREN PLAŠA MANA ZEME DZIMTĀ

jeb

ABSURDĀ DRAMATURĢIJA

Nudien neatceros, kā 1940. gada 17. jūnija rīta agrumā atrados Daugavmalā, droši vien sakarā ar neveiksmīgā abitūrijas vakara ieilgušu turpinājumu. Bet tā nu tas sagadījās, un es kļuvi par vienu no tiem ridziniekiem, kas redzēja, kā pirmie padomju tanki no Daugavas tilta iebrauc Rīgā — pa bruņotā vāga augšējo caurumu galvas izbāzuši un šauras ačteles blisinādami, uz pilsētas torņiem blenza neierasti siki vireļi. Laikam būšu drūmajai kavalkādei sekojis pa pēdām, jo nākamā epizode, ko atmiņa saglabājusi, risinās jau laukumā pie stacijas. Var jau būt, ka vēlāk parādījušies arī kādi sagaidītāji ar vai bez ziediem, bet tas, ko es redzēju pats savām acīm, izskatījās mazliet citādi. Vienā laukuma malā bija apstājušies divi tanki ar atkailinātiem šaujamo stobriem, otrā malā stāvēja neliela samusušu ļaužu grupa, daži man līdzīgi naktspuņņi un pulciņš strādnieku, kas pa ceļam uz darbu acimredzot bija atdūrušies pret nelūgtajiem viesiem. Vidū palika visai plaša "neitrālā zona", ko bija ieņēmusi viena vienīga jūtami iereibusi sieviete. Kājās viņai atceros palielus zābakus, rokā viņa turēja sarkanu lakatu un, to plivinādama, lēkāja kazačoku, ko pavadīja arī skaļš dziedājums man toreiz nesaprotamā krievu valodā. Apjēdzis, ka notiek kaut kas galīgi neizprotams, taču nozīmīgs un draudīgs, devos uz māju pusi cerībā, ka sastapšu kādu gudrāku par mani.

Līdz ar satraukumu pilsētā sāka izplatīties visdažādākās valodas — patiesu notikumu atstāsti, baumas un vistīrākās izdomas. Daudzus uzjautrināja, ka pirmo sociāli revolucionāro akciju esot uzsākušas Rīgas staigules — iedzinušas vairākus policistus kanālā un ar akmeņiem rokās noturējušas šos krietnu ļaiņu ūdeni, pēc tam, protams, — kā jau daždien sievietes — apžēlojušās. Apkārt klīda arī daudz baismīgāki nostāsti — gan ar liķiem, gan bez. Mūsu bariņā, kaut neviens no mums istenībā neko nesaprata, risinājās dedzīgas diskusijas. Pavidēja pat doma, ka tagad varbūt būšot labāk. Pati dzīve šo hipotēzi drīz vien apgāza. Tomēr jāsaka, ka līdz rudenim, kad jaunā vara sajuta sevi jau pietiekoši stabili, kad jaunie biedru kungi, vadoņi un priekšnieki savos krēslos bija iesēdušies pietiekoši cieši, valdīja visai jūtama vaļība, kas, kaut arī nesa sev līdzī pamatīgu haosu, vieglprātīgākajās un glupākajās galvās radija sava veida mīlības ilūziju. Vecie varas orgāni vairs nefunkcionēja, jaunie, paldies Dievam, nebija vēl pa istam iešūpojušies, vairumam cilvēku trūka gan informācijas, gan

saprašanas, kas patlaban notiek, kas gaida mūs nākotnē, kurš ir draugs, kurš nedraugs. Bet pagaidām neviens ar saviem likumiem mums neuzmācās, neviens mūs nevajāja, krogi turēja durvis vaļā līdz trijiem no rīta. Nereti gadījās, ka pie viena galdiņa dziedāja "Dievs, svēti Latviju!", bet līdzās pie otra — Internacionāli. Pēc dziedāšanas nāca domu apmaiņa, kas parasti noslēdzās ar prastu lamāšanos divās valodās un nelielu villošanos. Bet, tā kā nevienai no karojošajām pusēm tā paša informācijas trūkuma dēļ nebija istas skaidrības un pilnīgas pārliecības par savas idejiskās pozīcijas nemaldību, tad visbiežāk beigu beigās tika noslēgts vismaz pamiers un sākās brāļošana kā apnikušā 1. Pasaules kara frontē. Cilvēki nepavisam negrib naidoties, viņi grib dzīvot mierā un satīcībā. Un viss būtu labi, ja pa pasauli nemētātos tāds daudzums politiķu un visādu pasaules lāpītāju, kuru cilvēces glābšanas formulas aizvien izrādās galīgi nederīgas — gan skaistos vārdos tērptas, tās ir absolūti nerealizējamas, jo runā pretim dabas likumībām. No sākuma jau viss rādās jauki un brīnišķīgi — kamēr klausāmie vārdos. Bet, kolīdz ķeramies kaut vai pie viscildenākās idejas īstenošanas, sākas cikstiņš ar citādi domājošajiem, ar cilvēka dabisko neatbilstību idejas prasībām. Tālākā attīstība mums visiem zināma — vardarbība, nežēlība, asinis. No šādām idejām, manuprāt, jābēg jau pa gabalu. "Mili savu tuvāku kā sevi pašu," sludināja Jēzus Kristus, bet svētā Inkvizīcija, ieviesdama šo viņa mācību, cepināja savos sārtos tūkstošus un tūkstošus. Uz brīvību, brālību un vienlīdzību aicināja franču apgaismotāji, bet franču bendes bez atelpas raustīja giljotīnu, un to pašu francūžu galvas ripoja cita pakaļ citai. Nu, un, kādas sekas bija lielinieku solījumam, ka "valdis taisnība un darbs", to mēs visi pārāk labi zinām un vēl šodien sajūtam uz sava kakla kā vissmagāko slogu. Aizmirsies, kas ir taisnība un kas — darbs. Toties mežonīgi iznīcināti miljoniem nevainīgu cilvēku...

Pirmos žņaugus sajūtām, kad izsludināja Saeimas vēlēšanas. Vispirms tik izplatītas runas, ka tiem, kuri balsošanā nepiedalīsies, gaidāmas nepatīkamas darišanas ar čekū (un, kas ir čeka, mēs jau šo to bijām dzirdējuši). Tam sekoja paziņojums, ka jāņem līdzī pase, lai tajā iespīestu zīmogu par piedalīšanos vēlēšanās. Skaidrs, ka gandrīz visus sāka purināt baiļu drebulis, un 1 181 323 Latvijas pilsoņi devās pie urnām. Rudeni bijām jau citas — Padomju Latvijas pilsoņi. Baigais gads bija sācies.

Cilvēks pagaidām neko labāku nav izdomājis — ja viņu piemeklē bēdas, nelaime, sliktis garastāvoklis, nelādzīgas priekšnojautas, glābiņš ir tikai viens: tas viss jānoslicina glāzītē. Tā arī visu vasaru turpinājās masveida plītēšana. Pirmos soļus alkoholiskas apgrēcības virzienā spēra arī mans mazais brālis, jokains viņam iznāca pats aizsākums, kaut neiztikām bez zināmām nepatīkšanām. Kādu laiku tovasar ciemojāmies Jūrmalā pie viena no mūsu draugiem, Valdmiera Kalna, — nebūtu viņš kritis karā, kritiķu pulkam šodien varētu pieskaitīt vēl vienu

virieti. Pa vakariem parasti salasījāmie kopā Bulduru "Kazino". Bijušajiem buržujiem dzīve vērtās aizvien grūtāka (tēvu gandrīz izmeta pavisam uz ielas, un tikai pēc tam, kad piepalīdzēja Andrejs Upits, viņam atļāva Konservatorijas studentiem mācīt krievu valodu. Bet ar Andreju Upiti, par spīti gandrīz diametrāli pretējiem uzskatiem par dzīvi un literatūru, manam tēvam vienmēr bijušas labas attiecības, cik noprotu, tad pašos pamatos tāpēc, ka Upits labi pazina manu revolucionāro vectēvu Jāni Kroderu un vismaz daļēji izmantojis viņu kā prototipu Mārtiņa Robežnieka tēlam. Tēvs arī nekad nav slēpis, ka uzskata Upiti par vienu no izcilākajiem latviešu prozaikiem,) — viena roka kļuva no dienas dienā tukšāka, otrajā jau tāpat vairs nekā nebija. Kuram kabatā gadījās nauda, tas maksāja — kad pienāks labāki laiki, gan sarēķināsimies. Tā kā dzeramie nebija neko dārgi, visi kopā kaut kā iztikām. Ja visi bijām tukšā, sēdējām jūras krastā un raudzījāmie makoņos. Bez tam tais laikos mēs pratām reibt arī no gaisa vien un paši no sevis. Gadījās, ka viens kortelītis un pāris pudeles alus tā mūs sareibināja, ka veselam dubultkvartetam dulluma pietika līdz rīta stundai. Vienīgais, kuru nekad nevarēja sajautrināt, bija Gunārs Hermanovskis, man domāt, no trim brāļiem māksliniekiem pats talantīgākais. Bet arī pats klusākais, neuzņēmīgākais un kautrīgākais, vienmēr nomaļus vietu ieņēmis un savās domās iegrimis. Vienā šādā delverību vakarā viņu iekustināt mēģināja pati seksapilākā mūsu kompānijas meitene (skaidribas labad lūdzu ņemt vērā, ka šādas izdarības nekādā ziņā nav salīdzināmas ar mūsdienu sasniegumiem seksuālās revolūcijas rezultātā, — viss notika daudz atturīgāk, un, tikai paliekot divatā, kvēlāku emociju aizrauti, mēs retumis tikām tālāk par skūpstīšanos), bet arī viņa bija spiesta atkāpties.

"Kazino" mēs istenībā bijām iecienījuši trompetista Irbes dēļ. Viņš virtuozī spēlēja savu instrumentu, perfekti svingoja un vispār izrādījās foršs puika, sabiedrīks, dzīvespriecīgs, atsaucīgs. Ne velti visi viņu uzrunāja tikai pamazināmajā formā, sauca par Irbiti. Klausīties Irbiti šeit pirmo reizi ieradās arī mans trīspadsmitgadīgais brālis. Kaut arī viņš radīja iespaidu, ka ir vismaz gadus divus trīs vecāks, tomēr, pie stiprākiem dzērieniem nepieradis, nespēja turēt līdzī pārējiem, kuriem bija jau vismaz dažu mēnešu liela pieredze. Labi vēl, ka uz mājām vajadzēja iet pa visai šauru ieliņu, kurai abās pusēs bija sacelti pietiekami augsti žogi, lai mans nabaga brālis varētu, no viena atgrūdiens, tūlīt rast atbalstu pie tā, kurš atradās pretējā pusē. Neko aizdomīgu nepamanījuši, Valdmiera māte ierādīja brālim gultasvietu un apsedza viņu ar reti skaistu zīda segu. Pēc kāda laika, sēdēdami jau citā istabā, izdzirdējām nelabus blāvienus: "Ak, tu cūks! Ak, tu mazais cūks!" (Kalna kundze, kā vairākas manu draugu un paziņu mātes, bija krieviete, ko nākamais vīrs bēgļu gaitās Krievijā sastapis, iemilējis un pārvedis sev līdzi. Lielākā daļa no viņām latviski runāja brīvi un tekoši, bet ar daudzām mūsu ausim komiskām nepareizībām. Divaini, ka Latvijā

ilgāk dzivojušu krievu tautības viriešu runā šādu nepareizību tikpat kā nebija, tikai viegls akcents). Tā kā blāvienī skanēja no tās puses, kur tika apguldīts nelaimīgais alkohola upuris, steidzāmiešs uz turieni. Gunārs gulēja visciešākā miegā ar vissvētlaimīgāko smaidu sejā — it kā pēc ilgām mokām būtu atrīvojies no visām šīs zemes ciešanām un nonācis septītajās debesīs. Viss izskatījās jauki un aizkustinoši, ja vien brālis nebūtu... visus tovakar baudītos labumus izlaidis pār mēli tieši uz skaitās segas. Viņam par godu gan jāsaka, ka tā bija pirmā un vienlaikus arī pēdējā šāda reize — turpmākajās gaitās tamlīdzīgas klūmes brālim nav vairs gadījušās.

Kā jau daždien juku laikos, "Kazino" varēja sastapt visraibāko publiku. Pastāvīgo viesu vidū bija arī daži tādi īpatņi, kurus vērts atcerēties. Vienu no viņiem saukāja par Džilermo, kaut gan viņa dzīslās ritēja tikpat daudz itāliešu asiņu kā manās — Zimbabves nēģeru. Īstenībā šis Džilermo bija pavisam necils notāra vai advokāta palīgs. Iespējams, ka tieši tāpēc viņš, kunga prātā būdams, izturējās ļoti ekstravaganti un visvisādi pūlējās pievērst sev uzmanību. Kad žvingulis galvā bija sasniedzis vajadzīgo stiprumu, sākās Džilermo priekšnesumi. No sākuma viņam gāja talkā pazīstamais viceslidotājs Andriķsons, kas, paša Džilermo kaklasaitē iesējis skābētu gurķi, skraidelēja pa visu restorānu, bet kaklasaites ipašnieks cetrārpūs pūlējās viņu noķert un atņemt minēto zaļbarību. Nākamais numurs bija vēl iespaidīgāks. Džilermo — nu jau viens pats — rāpoja no galdiņa pie galdiņa un, pogādams vaļā savas bikšu pogas, uzrunāja tur sēdošās dāmas — vai viņas nevēloties redzēt, kā zilonis dzemdē, snuķis tūlīņ būšot jau ārā. Dāmas, protams, spiedza, kungi sūtīja uzmācīgo ciemiņu pie velna. Viņš arī daudz neprotēja un tāpat rāpus devās pie nākamās kompānijas. Arī tur efekts bija tāds pats — vēl pirms ziņojuma par zilona dzemdībām to nodrošināja paša jokotāja izskats. Būtībā Džilermo bija ļoti izskatīgs puisietis ar virišķīgiem sejas pantiem, nedaudz līdzīgs pašam Klārkam Geiblam, bet plēgurošana un droši vien arī kaut kādu narkotisku vielu brūķēšana visu to smukumu bija saķengājusi, jaunā cilvēka ģimīšs, uzburbis un samīcīts, ar ģeķīgi trulu acu skatienu izskatījās pēc saburzītas karikatūras, it īpaši tais reizēs, kad pašam oriģinālam gadījās tā pavairāk uzmest garu.

Reiz ierados "Kazino", kad pārējie jau bija visnotaļ iejūtušies un — gan ne pārlieku saskanīgi — vilka latviešu iemīļoto "Pūt, vējiņi!". Pārējo vidū sēdēja un, acīm redzami artikulēdams katru zilbi, dūca citiem līdzī kāds austrumnieciska paskata virišķis, no galvas līdz kājām tērpies baltā. Turklāt izskatījās, ka viņš šai iesīlūšajā bariņā ir vienīgais, kas vismaz pagaidām nav stiprinājies. Austrumnieciskais džentlmenis piecēlās un sniedza man roku: "Kņazs Bebutovs!" Šāda iepazīšanās un brīdi mani samulsināja, bet tad pie sevis nodomāju, ka laikam jau kungs dzen velnu vai pūš vāverītes. Tomēr pēc neilga laiciņa biju spiests apšaubīt pats savu šaubīšanos. Vairāki no mums sajuta vajadzību

aplūkot tā saucamo kungu istabu. Kolidz bijām tur nonākuši, sākās zili brīnumi. Nule it kā bijis pavisam skaidrā prātā, "kņazs" vienā mirkli pārvērtās līdz nepazīšanai — seja kļuva stulba un ķēmīga, acu skatiens žulgans, bet viņš pats, gar sienu taustīdamies, knapi aiztenterēja līdz vajadzīgajai vietai — es jau sāku baidīties, ka šis nokārtos savu vajadzību turpat uz grīdas vai bīksēs. Bet ne velna! Viss norisinājās, kā pieklājas. Un, kad atkal atgriezāmies zālē, jau ar pirmo soli sekoja nākamā neticamā pārvērtība. Man līdzās stāvēja no jauna skaidrs kā stiklīnš, elegants, sakopts un smaidīgs džentlmenis. Atcerējos "Annas Kareņinas" Vronski aptuveni līdzīgā situācijā un nodomāju, ka šitas laikam tomēr būs ista kņazs: tā sapurināties, nonākot sabiedrībā, tā turēties — to var dabūt gatavu tikai aristokrāts ar zilām asinīm. Kuram katram tas nav pa spēkam. Pēcāk uzzināju, ka šis savdabīgais cilvēks tiešām esot pazīstams pavieglo romānu ("Troņmantnieka sirds", "Kaislibu viņņos" u. c.) autore kņazes Olgas Bebutovas mazdēls, kaut šobrīd pelnoties, pienu pārvaldāms.

Tuvāk ar kņazu iepazīties, atklāju viņā visai daudz dažādu divainību un līdz pat šai dienai neesmu ticis skaidrībā, vai viņš bija mazliet ķerts vai tikai liels īpatnis. Naktis pēc "Kazino" viņš dažkārt mēdza lasīt mums priekšā savu filozofisko traktātu, kā glābt cilvēci un pasauli no bojā ejas, — visiem vajagot spēlēt tenisu, jo tikai tā dievišķā jušana, kad cilvēks sajūt sev rokā pūkaino tenisa bumbuņu un pie muguras pielipušo sviedraino sporta kreklu, apskaidro viņa prātu un šķīsta dvēseli. Turklāt sacerējums bija rakstīts neiedomājamā latviešu valodā, kādā izteikties var tikai svešautietis, kam galvā ir pavisam cita lingvistiskā struktūra. Mēs to visu labprāt klausījāmies, jo varējām izsmieties līdz nesamaņai, kaut pats autors saglabāja visdziļāko nopietnību, acimredzot apzinādamies savas misijas svarīgumu. Šā vai tā, bet šimbrīžam, 1992. gadā, man gribas kņazam pateikties, ka viņš, krievu tautības cilvēks, Latvijā dzīvodams un ar latviešiem saiedamies, savu gara darbu rakstīja sev svešajā un nepavisam ne vieglajā latviešu valodā... Laiku pa laikam kņazam labpatika uzrāpties reklāmu staba galā un dažkārt turpat stundu no vietas ar staļinisku žestu sveikt tautu, t. i., garāmgājējus, — galva vien jānogroza, ka viņš ne reizi neiekūlās nepatīkšanās. Vienā mākoņainā un dzeestrā rīdēns dienā, kad peldu sezona jau labu laiku kā bija beigusies, mūsu augstdzimtība paziņoja, ka nolēmis pārbaudīt savu gara un miesas spēku un izturību — viņš peldēšot pāri Lielupei un, pats par sevi saprotams, arī atpakaļ (citādi būtu jāpaliek viņa krastā). Veltīgas bija mūsu pūles viņu atrunāt, kņazs no savas apņemšanās neatteicās. Pēc tam gan viņš vairākas stundas klabināja zobus un stostījās, mēs varoni citīgi rivējām ar šņabi no ārpuses un iekšpusē, taču, par spīti visām mūsu pūlēm, šis dabūja kāšļāt, šķaudīt un šņaukāties līdz pat Lieldienām.

Rīgā mani sagaidīja necerēts pārsteigums — biju atstāts pavasari Universitātē uzņemto vēstures studentu sarakstos. Šķiet, mana veiksmīgā sacerējuma dēļ,

kam savā laikā sagatavoju, manuprāt, esošajai situācijai ideāli atbilstošu špikeri. Nebija nekādu šaubu, ka brīvais temats būs par kaut ko patriotisku, saistītu ar latviešu tautas atmodu un pozitīvu nākotnes programmu. Sarakstīju uz dažādiem papiriņiem visādus nosaukumus, autorus un citātus, kuri varētu būt noderīgi jebkurā attiecīgi līdzīgā gadījumā — gan rakstot par jaunatnes lomu mūžīgajā Latvijā, gan par literatūras un dzīves savstarpējo saistību, gan — lauksaimniecību kā vispārējas labklājības pamatu. Tā izrādījās, ka pozitīvisms noder arī lielinieku augstskolā. Kaut iespējams, ka no atskaitīšanas mani pasargāja vectēva revolucionārie nopelni — vadošie biedri varbūt cerēja mani atgriezt viņa ticībā. Godīgi sakot, man bija lielā mērā vienalga, studēt vai nestudēt. Marksistiskās zināšanas neko daudz mani nevilināja, un galu galā arī pavasari es stājos Universitātē tikai tāpēc, ka neviena teātra skola tai laikā nedarbojās, bet veselu gadu neko nedarīt un splaut griestos arī negribējās — kā nekā, vēstures zināšana teātri vienmēr būs noderīga. Taču nekādas lielās zināšanas tai mācību gadā es neņemtoju. Uzcitīgi mācījās un klausījās lekcijas tikai komjaunieši un daži naiviķi. Pārējie slaištījās studentu pagrabiņā, nodevās bezjēdzīgām plāpām un amizierim. Trūka pārliecības, ka mācībām ir kāda jēga. Gan uzmācīgās visu priekšmetu ideoloģizācijas dēļ, gan tāpēc, ka maz kāds šaubījās par kara tuvošanos arī Latvijas robežām. Kāda nozīme studēšanai, ja nezini, vai vispār paliksi dzīvs? Uz marksisma-ļeņinisma lekcijām mūs gan sadzina ar varu un pierakstīja visus iztrūkstošos, taču tas tikai vēl vairāk stimulēja mūsu nepatiku pret nodarbībām. Vienīgais izņēmums bija Borisa Vīpera lekcijas un mākslas vēstures semināri. Tas izrādījās tik interesanti un mēs saņēmām tik bagātīgu informāciju, ka aizmirsās gan draudošais karš, gan vaļīgās dzīves kārdinājumi.

Bet cik ilgi jaunībā var sēdēt un bakstīt gaisu ar degunu? Tas sāka apnikt. Tieši apto laiku Universitātē parādījās aktieris Rihards Zandersons, lai organizētu teātra mākslas pašdarbību. Saradās neliels draugu un domubiedru pulciņš, un gājām pieteikties. Te atkal sastapos ar tagadējo kolēģi Alfrēdu Jaunušanu — pirms vairākiem gadiem bijām Jūrmalā kaimiņi un abi savstarpēji lielijāmies, demonstrēdami viens otram pašu pašūdinātus žurnālus ar tur salīmētām izrāžu recenzijām un fotogrāfijām. Pastarpām uzspēlējām arī galda tenisu jeb, kā tais laikos teicām, pingpongu (diemžēl izcilas spējas šai jomā neviens no mums neparādīja). Tomēr beigu beigās mēs atradāmies katrs citā grupā. Zandersons mums piedāvāja kaut kādu retorisku viencēlienu iz Francijas Lielās revolūcijas laikiem, vēl kaut ko, kas jau aizmirsies, bet arī bija rakstīts ar izteikti sociālistisku tendenci, un Raiņa "Ģirtu Vilku", kur Jaunušans saņēma titullomu. Bet mūsu pulciņš nolēma, ka šitiek revolucionārs repertuārs nav priekš mums, un mēs sākām paši uz savu roku iestudēt Vulfa "Lini murdā". Tā nu mēs ar Jaunušanu arī turpmāk vēl ilgi ņēmāmies katrs pa savu pusi: drīz vien viņš nonāca frontē,

es — Sibīrijā, pēcāk viņš darbojās Rīgā, es — Valmierā un Liepājā. Un tikai tagad, vecumdienās, mēs atkal esam kaimiņi un, ja ir tāda vēlēšanās, varam pāri ielai un pagalmam vērties viens otra logos, turklāt strādājam abi vienā teātri.

"Liņa" ansamblī veidoja diezgan raiba, taču iespaidīga sabiedrība: pazīstamā dzejnieka Valda Grēviņa vecākais dēls Valts, arī literāts, tikai toreiz vēl skaitāms pie topošajiem, ar savu ligavu Eleonoru Ziriusu, atzitu par Universitātes skaistāko studentu, viņas galvenā konkurente Spodra Zvaigzne, kas pēcdienās tiešām esot kādu laiku zvaigžņojusi uz kinoekrāna (Spodras pielūdzēji bija sacerējuši šādu nedaudz bezkaunīgu pantiņu: "Strauji uzlec Spodrā Zvaigzne, klusām noriet Zirius"), vēlākā Ņujorkas ansambļa aktrise Ilga Blūmentāle, dejotājas Ainas Jansones brālis, kas gan pirmām kārtām izcēlās ar to, ka stipro dzērienu patērēšanā bija sasniedzis profesionālu līmeni, — par to esmu pats vairākkārt pārliecinājies; ipaši raksturīgs šai ziņā ir viens atgadījums. Kādā pavasara dienā izņēmuma kārtā sēdēju auditorijā un klausijos, ko stāsta profesors. Te durvis parādījās komjaunatnes sekretārs un paziņoja: "Biedri Kroder, jūs gaida leļā!" Nodomāju, ka manas dieniņas skaitītas — kas gan mani tur var gaidīt, ja ne kāds čekists. Bet mani gaidīja Jansons un nekavēdamies uzaicināja būt viņam par kompanjonu nelielā iešmorēšanas pasākumā. Sākām ar Majoriem, kur — kā jau pavasari — bija vēl tukšs un kluss. Starp citu, te man radās izdevība dzirdēt savā ziņā geniālu aforismu. Kad, mums no kādas mazas dzertuvītes prom ejot, garderobists pasniedza Jansonam mēteli, mans daugs izvairīgi iebilda, ka nav vērts, jo nu jau kungu vairs nav. Uz to viņš saņēma atbildi: "Kungu nav, bet kalpi būs vienmēr." Lidz vēlam vakaram turpinājām klejošanu no plitnicas uz plitnicu, jau sēdējām Romas pagrabā, kad abi sajutām — tuvojas pirmais lūziens. Bet Jansons tikai nosminēja, izņēma no kabatas zimuli un uz kaut kādas lapeles sāka skripstināt tādu kā recepti ar daudziem nosaukumiem. Lapeli viņš atdeva viesmilim, kas atnesa divus alus kausus, pildītus ar Jansona pasūtīto dziru. Turklāt jāpiezīmē, ka šis kokteilis sastāvēja tikai un vienīgi no alkoholiskiem dzērieniem. Es gluži vai nobijos — ja es šito vēl iztukšošu, tad ar mani ir cauri. Taču saņēmos — kas jādzer, tas jādzer. Un — ticat nu tagad vai neticat — pēc brīža manas smadzenes apskaidrojās un nelabums līdz ar miegu pārgāja. Lidz Romas pagraba slēgšanai šo procedūru nācās atkārtot vēl pāris reizi, un, kad, no rīta piecēlies, mātei atvainojos, ka pašā nakts vidū izcēlu viņu, pie durvīm zvanīdams, no gultas, jo "vakar gadijās tā ilgāk pasēdēt ar draugiem pie glāzītes", viņa gauži brīnījās — es taču esot bijis pilnīgi skaidrā prātā. Kā jau istu burvju līdzekli Jansons savu recepti, dzīvs būdams, nevienam nedeļa — teicās miršanas stundā atstāt to tam, kurš būs viscienīgāks šo brīnumu saņemt...

"Lini" mēģinājām bez režisora vai, pareizāk sakot, režisori bijām mēs visi. Negribu apgalvot, ka šāda metode būtu tā auglīgākā — vismaz puse mēģinājumu laika pagāja, visādi zirgojoties. Man radās lielas aizdomas, ka no tās izrādes, var

gadīties, nekas prātīgs neiznāks. Tāpēc varbūt labi vien bija, ka vienā jaukā dienā mums paziņoja, ka "Linis murdā" kā ideoloģiski apšaubāms un buržuāziski mietpilsoniskā vidē iestidzīis sacerējums, tā sakot, no repertuāra tiek svitrots. Kas mums atlika? Nodzert "Linim" greznas bēres un... atriebties. Pirmais solis šai virzienā bija iznīcināšana recenzija "Brīvajā Zemniekā" par Zandersona pulciņa izrādēm — izmantoju apstākli, ka no redakcijas vēl nebija padzīta Jāņa Grīna (Aleksandra brāļa, Nacionālā teātra ilggadējā dramaturga) meita, kas mani uzaicināja šo recenziju sacerēt. Pēc tam metāmies ideoloģiskā cīņā — Universitātē tika organizēta diskusija par mākslu un tās uzdevumiem. Ar idejiski izturētu referātu uzstājās visas augstskolas komjaunatnes sekretārs Spure (ļoti iespējams, Žaņa Spures radnieks). Man bija tas gods ar savu koreferātu samalt, sadragāt, iznīcināt viņa uzskatus un pašu Spuri piedevām. Pūlējās kā prazdams un mācēdams: tikai māksla mākslai! Es pat tā iesvilos, ka uz nokaitinātā referenta starpsaucieniem nobļāvos: "Kam nepatik, var iziet ārā!" Pēc tam gan iekodu mēlē, jo šāda bļautišānās tais dienās parasti ne ar ko labu nebeidzās. Taču nedrīkstēju arī klusēt un pieļaut, ka Spure visu klausītāju priekšā jauca manam domu gājienam pa vidu. Diskusija pakāpeniski vērtās par divu būtībā naidīgu grupējumu saķeršanos. Nemaz nevar zināt, kā tas viss vēl būtu beidzies, ja neiejauktos allaž nosvērtais un prātīgais Juris Vīpers ar savu nomierinošu tēzi, ka māksla kalpo cilvēkiem.

Kaut pēc "Liņa" paši ar skatuves mākslu vairs nenodarbojāmies, tomēr joprojām bijm citīgi skatītāji. Par teātriem interese daļēji bija zudusi, jo tur rādīja lielākoties mums ne visai saprotamus padomju gabalus. Ari vairums aktieru, kā bija jaušams, darbojās bez istas iedvesmas. Tāpēc pārslēdzāmies galvenokārt uz operu un baletu, kur pagaidām vēl dominēja klasiskais repertuārs. Palaikam tur sarīkojām arī dažas demonstratīvas ovācijas tiem māksliniekiem, kurus jaunā priekšniecība šādā vai tādā veidā mēģināja piezmiemt, — mums vēl trūka tā saucamās dzīves gudrības, lai saprastu, ka ar šādu trokšņošanu mēs saviem aizstāvamajiem nodarām vairāk ļauna nekā laba. Īpaši aktīvs šādos pasākumos bija kāds eksaltēts jauneklis, vārdā Ēriks, ar kuru sapazinots vēl neatkarīgās Latvijas laikā. Bija paredzēta kāda populāra bulgāru tenora viesošānās "Piķa dāmā", bet pirms izrādes paziņoja, ka dziedonis nav ieradies un Hermaņa lomā mums būs jāsamierinās ar daudzkārt jau dzirdēto Marisu Vētru. Mans blakussēdētājs, acīm redzami viegli uzbudināma persona, nenocietās un sāka žēloties, ka šādas cūcības nenotiek pirmo reizi, ka pārdod dārgākas biļetes nekā parasti, bet rāda to pašu parasto variantu. Sarunas turpinājās arī pēc izrādes. Atklājās, ka mans jaunais paziņa ir interesants indivīds. Viņš citīgi mācījās dziedāt, ne mazāk citīgi apmeklēja Zentas Mauriņas lekcijas, bija daudz lasījis. Zentu Mauriņu viņš fanātiski dievināja, un tieši par šo tematu izraisījās mūsu pirmās ilgākās pārrunas, jo es nepavisam nepiederēju pie Mauriņas

apbrīnotājiem. Man viņas raksti šķita pārāk emocionāli izplūduši, tiem pietrūka konkrētības, analīzes, vispārinājuma. Un pavisam ērmota rādījās atmosfēra, kas valdīja viņas priekšlasījumos — tie atgādināja kaut kādas pusreligiozas sektas sanāksšanu, klausītāji vairāk uztvēra Mauriņas runas hipnotisko manieri nekā saturu, visi kopā atgādināja saelektrizētu pūli un nepagalām neizskaijās pēc literāri filozofiska priekšlasījuma apmeklētājiem. Protams, var jau būt, ka šāda attiecība pret Zentas Mauriņas darbošanos mani radusies tēva, kā arī mātesmāsas laulātā drauga profesora Paula Jurēvica ietekmē. Sagādījās pat tā, ka man vienreiz iznāca ciemoties pie Jurēviciem tieši vakarā pēc doktora grāda piešķiršanas Mauriņai. Bija tur sanākuši vairāki filozofi un literatūras zinātnieki. Un visi vienā balsi kritizēja jauno doktoru, pie tā paša izteikdami arī neapmierinātību paši ar sevi — ka nav bijuši, kā zinātniekam pieklājas, pietiekami konsekventi un piešķirūši to doktora grādu faktiski aiz žēlsirdības. Viss dzirdētais nevarēja drīzumā atkal pagaist no manām trispadsmitgadīgajām smadzenēm.

Mauriņas jautājumā ar Ēriku palikām katrs pie savām domām, bet tas nekaitēja labajām attiecībām, kas starp mums pamazām izveidojās. Savu mūžu neesmu saticis otru tik nesavtīgu un lādzīgu cilvēku. Pats būdams diezgan trūcīgs, viņš katru brīdi bija gatavs otram izpalīdzēt un, ja kādam aizdeva naudu, tad parasti... bēga no sava parādnieka, lai pasargātu to no nevajadzīgiem sirdsapziņas pārmetumiem un neveiklas situācijām, kad kabata tukša, bet kreditors tepat deguna priekšā. Ērika uzvedībā netrūka arī citādu divainību. Reizēm, pa ielu iedams, viņš pēkšņi metās skriet. Novicojis krietnu gabalu, viņš atkal apstājās un, it kā atbrivojies no kāda sasprindzinājuma, mierīgi gaidīja, kamēr pietuvojās pārējie. Vienvakar stindzinošā februāra salā šis savādnieks, lai mazinātu mistiskās operas "Trilbi" mokoši fascinējošo iespaidu, veselu starpbrīdi kailu galvu un bez mēteļa nobizoja pa kanālmalas apstādījumiem. Uz nākamo cēlienu atgriezoties, viena auss viņam bija jau balta un sastingusi, labi vēl, ka tā nenolūza. Toties visādas zāles pret smagu saaukstēšanos nabaga jauneklīm nācās vēl ilgi lietot. Bet pašu lielāko pārsteigumu viņš man sagādāja Latvijas pēdējā brīvajā vasarā. Kāda koncerta laikā Melližu dārzā jau no sāka gala ievēroju, ka Ērika izturēšanās ir vēl divaināka nekā parasti, kaut kas viņu nelabi tirdīja, gari un ar pauzēm viņš mēģināja man kaut ko skaidrot, no kā es sākumā nesapratu gandrīz neko. Tomēr mazpamazām sāku atskārst, kur tas suns aprakts. IZRādījās, ka topošais dziedonis ir homoseksuālists un atzistas man mīlestībā, tiesa — bez jebkādam pretenzijām. Ko man bija darīt? Krist svētā sašutumā? Bet es pietiekami ilgi pazinu savu jaunatklāto pielūdzēju, lai zinātu, ka viņš ir labs cilvēks, kurš nevienam nekad neko ļaunu nav darijis. No garajām runām sapratu, ka šī nelaime viņam ir iedzimta, ka viņš izmisīgi pret to vairākkārt uzsācis cīņu, bet bez rezultātiem. Tagad apjēdzu arī, kas ir Ērika divainību īstenais cēlonis. Tā kā galu galā man tomēr vajadzēja dot kādu nekādu atbildi,

es izmociju kaut ko aptuveni tādā garā: milēt nevienam neko nevar liegt, ja jau šim tik ļoti gribas, lai mil vien, kamēr apniks, tikai lai nesāk man uzmākties. Saņēmu svētu solījumu, ka tas nekad nenotiks — pilnīgi pietiekot ar to, ka ļauju sevi milēt. Savu solījumu Ēriks tiešām pildīja... ja neskaita vienu atgadījumu. Kādā svētdienas pēcpusdienā pastaigājāmies pa Ķipsalas klusajām ieliņām (pastaigas pa nomaļām ieliņām ar dārziem un mazām mājeliem, kur dzīvo rāmi un satīcīgi ļaudis, ir viena no manām vājībām). Mans milošais draugs šorēiz bija caur un cauri nederīgs sarunu partneris, kļuva aizvien nemierīgāks, svida un visai aizdomīgi vibrēja. Jutu, ka prātīgākais šai situācijā būtu taisīties uz māju pusi, bet isto brīdī biju jau nokavējis. Kā par nelaimi, sagribējās vēl krūmiņos. Tā kā krūmiņu tuvumā nebija, nācās samierināties ar kādu patumšu pakšķi. Te nu mani no mugurpuses sagrāba divas nepavisam ne mākslinieciski vārgas rokas, ausi jutu elpu, kas, nūdien, bija tik karsta, kāds varētu būt Sahāras tuksneša vējš pašā dienas vidū, bet kāda aizsmakusi balss kaisli čukstēja: "Atļauj man tevi noskūpstīt!" Sāku nojaust, ka esmu dimbā ar visu savu humāno attiecību pret šādām seksuālām novirzēm. Tālumā ierējās kāds vientulīgs suņa bērns. Naivi cerēdams, ka šis apstāklis varētu mani paglābt no draudošajām briesmām, vārgā balsi iejautājās: "Interesanti, ko tas suns tur rej?...". Nekādas atbildes nebija, tikai tuksneša vējš pieņēmas spēkā un karstumā. Sapratu, ka skūpst varētu būt vēl mazākā cena, lai izkultos no ķezas. Galu galā viri, kad sažūrējušies, arī kampjas un bucojas. Lai notiek, nodomāju — gabals jau man nenokritis. Bet tas nu nepavisam nebija tā, kā viriem švunkā bucojoties. Pēc tam veselu nedēļu netiku vaļā no sajūtas, it kā būtu gulējis pats ar savu miesīgo māti. Kā jau varēja gaidīt, no manis atrāvies, vaininieks tūliņ krita ceļos, un sākās grēku nožēlošana. Vispirms Rudziša krogā uz Tērbatas un Elizabetes ielas stūra, kur tagad ierikota prasta ēdnīca, Ēriks uzlika galdā kortelīti ar uzkodām. Kad tas bija pieveikts, sekoja koncerts — līdz ritam nelaimīgais grēcinieks paguva man nodziedāt visas pazīstamās tenora ārijas, sākot ar Hozē "Zieds, kuru kādreiz tu man devi". Esmu dzirdējis, ka pēc 14. jūnija, kad mani aizveda, viņš vairākas dienas esot skraidījis pa Rīgas ielām un, dūres draudoši vicinādams, skaļi gānījis lieliniekus un viņu garāmbraucošās ar komjauniešiem pielādētās aģitmašīnas.

Atceroties dažādos savādniekus, ko nācies sastapt, nāk prātā arī pats divainākais, ar ko sapazinos vasaras nogalē vēl pirms Universitātes — "Kaugurīšu" filmēšanas laikā. Lai papildinātu savu personīgo budžetu, piedalījos tur masu skatos. Pēc dienas darbiem gulējām Straupes muižā uz salmu maisiem. Neapdzīvotais panikušais nams, nekoptais dārzs — tas viss kopā radīja ļoti piemērotu noskaņojumu dažādiem spoku un šausmu stāstiem. Te ar aizraujošu notikumu risinājumu un stindzinoši baismīgiem starpgadījumiem izcēlās Nacionālā teātra aktieru Pētera Cepurnieka un Reiņa Parņicka vēstījumi. Efekts bija tik varens, ka pirms galīgās gulētiešanas neviens pats neuzdrošinājās

bez pavadonības doties ārā nokārtoties, viss lielais bars cēlās vienlaicīgi. Bet tad mūsu vidū parādījās jauns cilvēks, ar kuru šausmonību jomā nespēja sacensties neviens. Tas bija SSS čempions vidējo un garo distanču skriešanā Ozoliņš. Viņa izšķirošais trumpis bija skunste klausītājiem iegalvot, ka visas stāstījumos ievītās šausmas šis esot pieredzējis pats personīgi, — tas dzirdēto darija konkrētāku un līdz ar to iespaidīgāku. Kad baismu izjūtas saplaka, lielākā daļa Ozoliņa pārdzīvojumu nelikās neko ticama, pārāk daudz tajos bija visādu mistisku brīnumu un neiespējamu atgadījumu. Tomēr palika neapgāžamais "ko tur var zināt, visādi taču gadās". Pats fantastiskākais no mūsu gargabalnieka stāstiem risinājās kādā svētdienā, kad jau no paša rīta, nule kā piecēlies, viņš sadzirdējis tādu kā balsi no iekšpuses, kas mudinājusi apciemot māsu ar viņas mazo dēlēnu. Paklausījis balsij, Ozoliņš devies ceļā. Tais laikos svētdienās visi veikali bijuši slēgti, bet te piepeši ciemos gājējs ieraudzījis, ka viens tomēr atvērts — un tieši saldumu tirgotava. Pārdevējs izskatījies ļoti divains — bāls, šauru seju, iekritušām acīm, ne dzīvs, ne miris, esot arī visu laiku drūmi klusējis. Veikalā vispār valdījis pavisam neomulīgs klusums — nevienas skaņas, neviena pircēja. Negaidīti uz vienas konfekšu kaudzītes ietinamajiem papīriņiem sācis veidoties nāvesgalvas zīmējums. Pret savu gribu Ozoliņš nopircis tomēr tieši tās konfektes un gājis tālāk. Pie māsas atklājies, ka mazais ļoti slim, viņam augsta temperatūra. Tomēr vienu konfekti paņēmis un nosūkājis. Tad tēvocis paņēmis savu māsasbērnu paauklēt, brīdi, to ucinādams, staigājis pa istabu, palūkojies uz puisēnu un ieraudzījis, ka tur rokās mironi. Gluži kā Plūdonim — "velk un izvelk sava dēla liķi"...

Uz rudens pusi viena smagā mašina, kas veda statistus, iegāzās grāvi. Diezgan smagi cieta arī Ozoliņš, bet pirmais, ko viņš ar milzīgu prieku paziņoja pirmajiem apmeklētājiem, bija šādi vārdi: "Es taču redzēju! Es jau pa gabalu tai pagriezienā redzēju krustu ceļa malā!" Sprotams, ka istenībā tai vietā nekad nekāda krusta nav bijis. Par spīti savām pārspasaulīgajām nojausmām, SSS čempions ikdienā bija vēl nepieredzēts izēdājs, viņu varēja barot vienā barošanā, tā kā tā Ozoliņam vienādiņ likās, ka dabūjis vēl par maz. Pie koptalda, lai pašam tiktu vairāk, viņš pārējiem tišu prātu maitāja ēstgribu ar reti pretīgām anekdotēm. Pati riebīgākā bija par trim saulesbrāļiem, kam briesmīgi sakārojies uzvilkt dūmu, bet nav šiem ne naudas, ne papirosu; te viņi ierauga renstelē guļam smēķa galiņu, taču tik niecīgu, ka pietiktu labi ja vienam pašam vilcienam; tad nu sarunājuši, ka galiņš tiks tam, kurš (es atvainojos, turpinājums būs tiešām riebīgs) palaidis vislielāko splāvienu; pirmajam splāvējam palīdzējis apstākļi, ka šis slimojis ar tuberkulozi, otrajam — vēl labāk — bijis sifiliss, bet trešajam nekas nav kaitējis, toties nav trūcis arī apķēribas — viņš uzlaizījis abus iepriekšējos splāudeklus un izsplāvis abus reizē...

Jaušot, ka tuvojās kas nelādīgs, Rīga kļuva aizvien nervozāka. Šādā

noskaņojumā nodoties, teiksim, regulārai lasīšanai nebija iespējams, tāpēc, lai nepaliktu galīgi bez veldzes garam un dvēselei, turpinājām cieši turēties pie operas, kaut arī šai jomā radās zināmas problēmas. Nevarējām atļauties turpat vai katru vakaru pirkt biļetes, tāpēc nācās izgudrot dažādus gājienus, kā tikt garām kontrolei un — tas bija pats bīstamākais posms — acīgajam administratoram Lielmanim, kas ar mednieka aizrautību nemitīgi mūsējos vajāja un ķerstija. Tomēr mums par godu jāsaka, ka bez jūtamiem panākumiem.

Bet arī opera bija tikai oāze tuksnesī, sveces gaismiņa drūmā naktī, kas nespēja izkliedēt vispārējo nomāktību. Tāpēc ar katru dienu plašāk un sparīgāk turpinājās dzires mēra laikā. Ļaudis saprata, ka nu vienreiz pa istam "trubā mēs esam un ārā netiekam", lai tad arī iet uz velna paraušanu! Mūsu bariņš slampāja kopsoli ar pārējiem — kā Bulduros sākām, tā Rīgā turpinājām. Dažs labs gan atkrita, citi nāca klāt, taču kodols palika nemainīgs. Bija mums pat sava himna — "Tas trakais kavalieru gads". Pulcējāmies tikpat kā katru vakaru, pa lielākajai daļai pēc kādas izrādes operā vai teātri — tā jau bija tradīcija. Līdzās tai veidojās arī citas. Ja salasījās neliela kungu kompānija, devāmies uz Romas pagrabu. Ja parādījās dāmas vai jaunkundzes (vai arī — radās vēlēšanās pēc viņu sabiedrības), kāpām augšā uz bāru. Ja gadījās kāda vārda vai dzimšanas diena, sabrukām jubilāra dzīvokli. Ik reizes, kad viesošanās iekrita pie Veltas Sņikeres, tolaik vēl tikai topošas dzejnieces, kā arī pazistama ausu un kaklu daktera meitas, kātodami mājup no savrupmājas Mežaparkā, mēs vienā laidā apbrīnojām Veltas namamātes talantu un cits citu pūlējāmies pārliecināt, ka jaukāku vakaru sen kā neesam pieredzējuši, — nespējām saprast, kā šī trauklā, šķietami nevarīgā, mimozas tipa jaunkundze ar gandrīz caurspidīgu ādu un sapņainām acīm spēja radīt dažkārt diezgan kuplā un raibā sabiedrībā visiem kopēju jutoņu, kas ikvienam šķita bezgala patikama un ikvienu visnotaļ apmierināja. Tikai pamazām laika gaitā mēs atskārtām, ka mikla atminama pavisam vienkārši — Velta nevienam ne ar ko neuzmācās, lika visiem mīļu mieru, ļāva katram pilnā mērā izbaudīt individuālo brīvību. Ja kāds vēlējās pieēst pilnu vēderu, viņam bija visas iespējas to darīt, bēt tikpat labi viņam bija ļauts arī badoties, neviens par varēm ciemiņam mutē neko nebāza. Ja radās kāre, varēja arī piedzerties, taču tai pašā laikā katrs bija tiesisks alkoholu visnotaļ ignorēt. Runāt alkātīgie varēja neatlaizdamies diskutēt līdz rīta gaismai. Klusētājus netraucēja gremdēties pašiem savu domu un izjūtu dziļumos. Amizierīgākiem bija ļauts nolist kādā kaktiņā un tur bučoties pēc sirds patikas. Kādā citā kaktiņā nekur neiztrūkstošie dziesmu mīļotāji pa to laiku dūņoja iecienītas melodijas. Katram gadījumam bija sagatavota pat gultiņa, ja kādam sagribētos pačūcēt. Ar vārdu sakot: ideālas sabiedrības paraugmodelis — nekādu važu, pilnīga brīvība! Vienīgais nosacījums: neapgrūtinī citus, netaisies citiem pa kājām!

Romas pagrabs nebija parasts krogs, kur atnākt un vienkārši pieļurboties. Es

Ieeja Oto Švarca kafejnicā. J.Korsaka fotoreprodukcija.

pat neatceros tur gada laikā redzējis kādu galīgi apdzērušos. Tur viri sanāca, lai risinātu viru valodas. Bieži vien šņabi nemaz nepasūtīja, sūca tikai alu un piekoda mednieku desiņas ar kāpostiem vai karbonādi. Kam patika trokšņaina sabiedrība un visāda ālēšanās, tie gāja uz restorāna telpām, kur pulcējās arī dažāda veida iebraucēji. Mēs labāk palikām pagrabā, kur pats telpas iekārtojums un neuzbāzīgi latviskais izveidojums vedināja uz apcerīgām pārrunām un iekšēju mieru. Mūsu nelielajai jauniešu grupīnai pievienojās vēl daži vecāka gājuma kungi. Visbiežāk — komponists Volfgangs Dārziņš, kas drīz vien kļuva mums par pastāvīgu galdabiedru. Noaudzis stalts kā briedis, kupliem gaišiem matiem, sejā līdzīgs paša tēvam Emilam, viņš gluži labi apzinājās savas ārienes pievilcību, to zināmā mērā pat apspēlēja un izdevīgās situācijās labprāt demonstrēja. Vidū Volfgangs Dārziņš, pie katras rokas pa skaistai jaunkundzei — šādā salikumā viņš bija redzams visbiežāk. Bet it nekad kopā ar sievu,

Oto Švarca restorāns. J.Korsaka fotoreprodukcija.

gleznotāju Annu Ozoliņu (to pašu Annu, ko savā pazīstamajā portretā gleznojis Valdemārs Tone). Sabiedriskās vietās viņi tikai pa gabalu sasveicinājās, viens otram pat klāt nenāca, nemaz nerunājot par to, ka viņi kādreiz varētu kaut kur ierasties vai pabūt abi kopā. Tikai tas ne drusku neliecināja par neizdevušos ģimenes dzīvi. Tas bija tikai tāds stils, iespējams, ka abi gluži vienkārši kautrējās vai arī baidījās nobružāt savas istās attiecības. Šajās istajās attiecībās bija daudz patiesas mīlestības un savstarpējas izpratnes. Par to esmu pats pārliecinājies, būdams paretam pie viņiem mājās. Bet vispilnīgāk to apliecina Annas gleznotais Volfganga portrets — bez mīlestības tādu nav iespējams radīt, jo tikai mīlestība paver iespēju tik dziļi iegremdēties otra cilvēka raksturā, viņa slēptākajā būtībā. Paradoksāli, bet portrets ir vairāk Volfgangs nekā viņš pats — smalkjūti un bez tendences moralizēt vai apzināti celt gaismā visas sabiedrības apskatei iezīmējas arī tās īpašības, ko portretētais ikdienā pūlējies turēt aiz atslēgas — stingras gribas trūkums, omulības pilna, taču ne visai radoša flegma, kas brižiem jau vērsās slinkumā. Daļēji tāpēc, daļēji arī tāpēc, ka viņš visu darija ar isti latvisku pamatīgumu, Dārziņš strādāja ļoti ilgi. Savu otro klavierkoncertu viņš pabeidza tikai tad, kad paziņas, sen jau pārgaidījušies, sāka komponistu apcelt, ka laikam jau nekas no tā klavierkoncerta neiznāks. Pamodās mākslinieka spīts, un vienreiz tomēr pienāca tā diena, kad Volfgangs sēdās pie klavierēm, lai pats atskatītu savu veikumu. Svētku noskaņojumu koncertam piešķīra jau

pats sākums — pirmajā daļā bija paredzēta Bēthovena 5. simfonija, ko Teodors Reiters, kas nekad nešķīrās no partitūras, pirmo reizi diriģēja no galvas, izpelnidamies klausītāju nedalītu sajūsmu un grandiozas ovācijas. Ari ilgi gaidītais klavierkoncerts guva nevilnotu atsaucību, cilvēki to klausījās ar pacilātību un pat zināmu pateicību — esošajā situācijā, kad Austrumi mūs žņaudzija un Rietumi apdraudēja, Volfanga Dārziņa mūzika ar savu delikāto latviskumu (tieši neizmantojot nevienu tautas dziesmu melodiju) un iekšējo skaidrību bija ļoti vajadzīga — kā apliecinājums mūsu unikālās kultūras pastāvēšanai un izturībai, mūsu mākslas radošajai jaudai.

Volfangam bija cieša draudzība ar Anšlavu Egliti, kas nebija diez kāds neproduktīvu pasēdēšanu cienītājs, tāpēc mūsu pulciņā parādījās reti un ari tad galvenokārt kā malā stāvošs vērotājs, kurš laiku pa laikam pamet kādu asprātību vai pastāsta kādu jokainu atgadījumu. To viņš darīja virtuozī, it kā pats nemaz nebūdam ierīstēts savā stāstījumā, un šarmanti izmantoja savu nelielo runas defektu — Anšlavs mazliet štoterēja. Ari Egliša rakstītie stāsti un romāni lielākoties ir iztēles bagātinātu, taču dzīves istenībā noskatītu notikumu atjaunojums. To pašu var teikt par viņa prozas varoņiem — daudziem tēliem, it īpaši stāstu krājumā "Maestro", ir prototipi. Nav aizmirsts ari Volfgangs Dārziņš — Fortinbrass attiecīgā nosaukuma stāstā lielā mērā ir viņa portretējums, kaut skatīts nedaudz ironiskā gaismā.

Par pastāvīgu mūsu apvienības līdzbiedru kļuva ari mākslas kritiķis un gleznotājs Oļģerts Saldavs, džentlmenis ar izkoptu gaumi un humora izjūtu, runīgs un asprātīgs. Bohēma viņam bija asinis, tāpat kā viņa toreizējai laulātai draudzenei baleta solistei Mirdzai Kārķiņai, ko daba bija apveltījusi ar krāšņu skaistumu un daudzološu talantu. Kā viens, tā otrs tieši bohēmas dēļ nepaveica šo to, ko vajadzēja paveikt, nerasniedza dzīvē to, ko būtu varējuši sasniegt. Ja bija jāizšķiras starp patīkamu vakaru patīkamā kompānijā vai vienu vai citu pienākumu pret sevi pašu vai citiem, priekšroka allaž tika dota patīkamajai laika pavadīšanai. Mēs no tā tikai ieguvām, jo vispirms jau Oļģerts bija reti patīkams sarunu biedrs un neatvietojams komisku fantāziju stāstītājs, — sākums parasti atkārtojās: "Reiz man (t. i., Oļģertam Saldavam) piederēja divi mērkakiši. Abi saslima, un aizveda tos pie ārsta. Izrādījās, ka šiem organismā trūkst dzelzsvielu, tieši tās ari ārsts izrakstīja. Bet mērkakiši, iepazīnušies ar recepti, ņēma un apēda manu dzelzs gultu..." Tālāk sekoja improvizācija, katru reizi citāda, citreiz pat ar skumīgu pieskaņu — atkarībā no Oļģerta iedvesmas un garastāvokļa.

Turpat "Romā" sapazināmies ar mākslas cienītāju un mākslinieku draugu, turklāt vēl mūžīgo studentu, Rāvi. Pats par sevi viņš ne ar ko īpašu neizcēlās, taču pieminams kā dižens smējējs — otra tāda neesmu ne redzējis, ne dzirdējis. Rāves smieklī dārdēja kā pavasara pērkons un bija lipīgi kā žāvas. Reiz viņš pat

saderēja, ka iesaistis savu smieklu viesuli visus klātesošos. Uzņēmis smējieni, viņš turpināja diezgan ilgi, aizvien diktāk un beigu beigās savu tomēr panāca. Locidamies un stenēdami smējās pie visiem blakusgaldiņiem, smējās viesmiļi, smējās pavāri un citi, no blakus telpām uz lielo lērumu saskrējuši.

No laika gala, kad daudz tiek tērgāts un stāstīts, patiesi notikumi apaug ar detaļām, ko radījusi iztēle, un rodas leģendas, kuras gadiem ilgi klist no mutes mutē, kļūst par folkloru, kas tēlaini atspoguļo gan laikmetu, gan ļaudis un tikumus. Ari no to dienu leģendām dažāda laba ir tik spilgta, dzīva un iezīmīga, ka būtu grēks nodot to aizmirstībā. Kā vienmēr, lielos vilcienos šo nostāstu pamatā ir dzīves istenība, fakti, tas, kas tiešām ir atgadījies, bet par sikumiem lai atbild tautas radošais gars.

Tāpat iepretim Esplanādei Elizabetes ielā kādreiz atradās dzertuve, arī "Esplanāde". Bieži vien tur varēja sastapt dažādu labu no Rīgas māksliniekiem un literātiem. Vienu vakaru bija salasījusies vesela varza un visiem pa vidu arī kāds jaunbagātņieks, kas sevišķi labprāt pavadīja laiku kopā ar mākslinieciski radošām personībām, maksāja viens pats par kopīgo tēriņu un uzskatīja sevi par mecenātu. Šis kungs pirms dažām dienām bija apmainījis savā dzīvokli vecās mēbeles pret jaunām, speciāli no Vācijas izrakstītām. Laikam jau nespēdams apvaldīt savu lepības garu, gribēdams palielīties ar jauniegūto mantu, viņš pagalam vieglprātīgi uzaicināja visu jau branģi iesilušo drūzmu pie sevis ciemos — aplacīt pirkumu. Mākslinieki pa to laiku bija sasnieguši tieši to stadiju, kad "vajadzētu vēl vienu", tāpēc ar lielu patikšanu un vēl lielāku aurošanu visi devās uz lekšrīgu, kur atradās laipnā namatēva dzīvoklis. Kādu laiciņu, nodziedājuši slavas dziesmu patiešām elegantajām mēbelēm, ciemiņi gluži miermīlīgi sēdēja pie galda un iestiprinājās. Bet tad viens ieminējās, ka istabā esot tā kā mazdrusciņ par karstu. Cits iebilda, ka vainīgās būšot ārdurvis, kas neļauj istabā iekļūt svaigajam gaisam no kāpņu telpas. Vēl daži noprata, ka beidzot pienācis laiks rīkoties radikāli, vienā mierā izcēla tās durvis no eņģēm un nolidināja pa kāpnēm. Neapdomīgo mecenātu tai brīdī ķēra kas līdzīgs ilgstošai nemaņai, un, visu aizmirsts, uz notiekošo viņš pagaidām vairs nereaģēja. Aizsākās spriešana par vērsu ciņām. Tā kā vairums klātesošo nebija pietiekami informēti par šo humāno sporta veidu, tad divi mākslinieki — Jānis Tidemanis un Oskars Norītis — nolēma nezinišiem parādīt, kā tas viss notiek. Viens bija vērsis; no bufetes pakampis sudraba nazi un dakšiņu, viņš tika arī pie ragiem. Otrs, protams, demonstrēja toreadora mākslu, nepieciešamās sarkanās drēbes vietā izmantodams Latvijā līdz tam vēl neredzētu gumijveida pārsegu, kas bez žēlastības tika noplēsts no rakstāmgalda. Pēc aizraujošās ciņas no šā pārsega bija palikušas tikai nožēlojamas driskas, par karotes un dakšiņas likteni tuvāku ziņu nav.

Eksotiskajiem priekšnesumiem iz spāņu tautas dzīves sekoja vietēja rakstura

mējošana par politiskiem jautājumiem, par Ulmaņa iekšējo un ārējo politiku. Tā kā domas dalījās — viens grupējums "redzēja to labu esam", bet otrs turējās pie gluži pretējiem uzskatiem —, tad iesākumā tiri miermilīgā spriedelēšana ātri vien sakarsa līdz kaismigai ķildai un noslēdzās ar vispārēju izkaušanos, par ieročiem izlietojot to pašu jauno Vāczemes mēbeļu kājas un citas sastāvdaļas. Taču nekādu cilvēku upuru nebija (to gan nevar teikt par mēbelēm un dažiem citiem sadzīves priekšmetiem), tas jandāliņš istenībā ne ar ko neatšķirās no mazu puisēļu rotaļām, nevainīgām kariņa spēlēm. Bet istis mākslinieks jau līdz mūža galam esot kā bērns... Tomēr viens no visiem kādu nieciņu ticis iedunckāts — dzejnieks Vilis Cedriņš, kas turējies nomaļus un kūdijis abas puses: "Sadod viņiem! Sadod!" No villošanās atturējies arī kāds Ulmaņa pretinieks, toties viņš vilcis no grāmatu skapja vadoņa rakstus un runas un pa neatvērtu logu sviedis tās laukā uz ielas, ka stikli vien šķindējuši. Tā, kungiem mākslinieciski izklaidējoties, pienāca arī laiks doties uz māju pusi, lai atpūstos un atjaunotu zaudētos spēkus. Bet pie pašām namdurvim Noritis paziņojis, ka uz māju iet negrib, norāvis kurpes un vienās zeķēs vicojis pa slapjo sniegu uz centra pusi. Divi draugi metušies šim pakaļ un pie Brivibas pieminekļa, vairākkārt apjozuši tam apkārt, bēgli noķēruši, saņēmuši pie padusēm un stiepuši atpakaļ. Noritis bijis sajūsmā — pašam nav jānopūlas ar staigāšanu, kājas var tāpat vien brīvi tirināt. Pa to laiku steigšus izsaukta Noriša kundze ar kortelīti. To viņa iesējusi lakatā un, kārdinoši šūpinādama, piespiedusi laulāto draugu padevīgi ļempurot viņai nopkaļ.

Netālu no vecā Dailes teātra, uz Tērbatas un Lāčplēša ielas stūra, kur tagad iekārtots neliels skvēriņš, nesen vēl atradās koka mājele un šai mājelē — pavisam necila ēdnīca. Vecās labās dienās šis ēdnīcas vietā bija šēņķis, kas piederēja kādam Šironam. Laika gaitā tas kļuva par ipaši iemīlotu ne pārāk turīgo literātu (netrūka jau arī mākslinieku) dzīru vietu. Reiz pēc vairāku dienu ilgas plitēšanas, lai ieviestu apnikušajā vienmuļībā ko jaunu, žūpu Bērtuļi saprātojuši dibināt korporāciju "Šironija". Pazišanās zīme — nogriezta kaklasaite. Pie ieejas nostādīts trīsdesmito gadu jūsmīgā romantisma pārstāvis Augusts Brocis. Rokā viņam bija šķēres, un katrs ienācējs ar vienu roku tika sagrābts aiz šlipes, ar otru — šņikt šņakt, un gals tai nost. Protams, pastāvēja briesmas, ka kāds no upuriem jeb jauniesvētītājiem "Šironijas" biedriem varētu sadusmoties un gluži vienkārši sadot dzejniekam pa mizu. Lai to novērstu, durvju otrā pusē stāvēja vēl viens šironis ar paplāti, uz kuras aicinoši zaigoja glāzīte ar šnabi un pusgurķis uzkodām, — uzbrucējs nepaguva ne atvēzēties, kad viņam deguna priekšā iznīra šī paplāte un iegrozīja prātu daudz miermilīgākā gultnē. Un, kā jau tas bija iecerēts, paceltā roka katreiz paklausīja prāta aicinājumam. Kad šī spēlīte sāka jau apnikt, daži ieminējās, ka šeit ir slikta apkalpošana, vajadzētu pārcelties uz citu traktieri. Ideju visi atzina par apsveicamu un vienojās par "Melno bumbu".

kas atradās kaut kur Griziņkalnā apkaimē. Pats Širons, neko labu neparedzēdams, steidzās pie telefona, lai brīdinātu kolēģus, ka tūlī ieradīsies bars literātu, kas jau piesūkušies kā ieskas un spējīgi uz jebkādām dullībām. Kad nu šie ieradās, durvim priekšā jau karājās iespaidīga atslēga, bet iekšpusē drebuļojās viens pats bufetnieks, kas acimredzot bija atstāts sargsuņa vietā. Tomēr — kurš meklē, tas atrod. Arī šoreiz atradās kaut kāda blakus ieeja, un "Melnās bumbas" interjers tika ieņemts, pie viena izlingojot nevesmilīgo bufetnieku pa logu (no pirmā stāva un tieši puķu dobē, tāpēc bez nopietniem ievainojumiem). Taču situācija iekarotajā krogā uzvarētājiem nebija pa prātam — vieniem pašiem būs garlaicīgi, nebūtu par ļaunu pieaicināt arī kādu sievišķi, bet kur viņu te dabūsi, nav pat neviena, kas pasniedz dzeramo. Nolēmuši, ka jāiet meklēt ko labāku. Daži piebīduši: cik jauki tagad būtu pasēdēt svaigā gaisā, esot jau noriebušās tās piepipētās istabas. Doma nav smādējama, bet tad vajagot ņemt līdzi arī kādu galdu un krēslus, pie viena, saprotams, arī zināmu daudzumu pudeļu un kaut ko ēdamu. Tā arī darijuši. Gājiens ar visu bagāžu apstājies pie Dailes teātra. Mēbeles gliši salikuši pašā Lāčpēša ielas vidū, dzīvespriecīgie literāti, pa ceļam sadabūjuši arī dažus meitīšus kompānijas izdaiļošanai, iekārtojušies arī paši un itin omulīgi turpinājuši savu dzīrošanu, neaizmirdami arī garīgo prieku, — Sudrabkalns, uz katra ceļgala nosēdinājis pa skaistulei, skaitījis viņām savus jaunākos dzejoļus. Abās pusēs uz ielas nav trūcis pat policistu, bet tie tikai vēligi noskatījušies un pa vidu nav jaukušies — vai nu vienkārši apjukuši, vai arī jutuši pārliecīgu bijību pret radošo inteligenci. Bet skatītājiem, kas pēc izrādes nākuši laukā no teātra, šāds notikums sagādājis gan tādu kā papildu cēlienu jau redzētajiem, gan bagātīgu vielu vēlākai mēles trīšanai, gan iespēju no sirds uzjautrināties, paust savu izbrīnu vai krist svētā sašutumā — kā nu kuram labpatikās.

Nākamajā dienā visu rakstnieku priekšnieks Jūlijs Druva, kas pats savā mūžā gan neko isti jēdzīgu nebija uzrakstījis, jutās aicināts grēkātus pa vienam aicināt savā kabinetā un vismaz pamatīgi nostrostēt. Taču nekas prātīgs tur nesanāca, jo gandrīz neviens nebija ņēmis nopietni ne pašu Druvu, ne viņa pedagoģisko pasākumu. Kāds jauns dzejnieks, kaunināts, ka, lūk, viņa tēvs uzcēlis sešstāvu namu, bet dēls uzdzīvo un traucē sabiedrisko mieru, atbildējis: "Bet, Druvas kungs, jūs taču nemaz nezināt, kā viņš pie tās mājas ticis..." Tikpat neveiksmīgs bijis mēģinājums apelēt pie Kārļa Lapiņa tēva jūtām: "Kā tad jūs tā... divu nepilngadīgu meitu tēvs?" — "Bet tās meitas ir vēl sliktākas par mani," atbildējis pazīstamais prozaīkis. Tikai smalkjūtīgais un kautrais Sudrabkalns bez iebildumiem noklausījies Druvas sprediķi un piekritis, ka tā lillā dzīvot nebūt nav tas labākais eksistences veids. Sudrabkalna garīgā izsmaļcība, nespēja stāties pretim brutalitātei, arī bailes no varmācības bija par iemeslu viņa vēlākajām traģiskajām metamorfozēm, kas pazudināja viņu ne tikai kā dzejnieku.

Man gadījās kļūt par liecinieku viņa pašam pirmajam solim šai virzienā. Kā katru vasaru, tā arī 1940. gadā pie Dailes teātra teorētiķa, režisora un scenogrāfa Jāņa Munča viņa lauku mājās saradās daudz draugu un paziņu, to vidū arī Sudrabkalns. Ar pilnu krūti viņš te atpūtās, baudīja svaigo gaisu un citus vietējos labumus, jutās mājīgi, bija asprātīgs un ar patīku palaida pa jokam, tāpat kā Anšlavs Eglītis, līdzīgu nelielu runas defektu izmanīgi padarīdams par pikantu efektu, — kad Munča kundze, piemēram, ielika viņam rokās grābekli, lai kopīgā talkā ar pārējiem zaļumniekiem nokastu kādu lauciņu, Sudrabkalns nekavējoties izmantoja izdevību, lai ar jauku parunāšanu pasmidinātu klātesošos: “Z-zanit, p-parādi n-nu, kā t-tas s-sūds j-jāņem!...” Vienvakar pēc dienas gaitām viņš kopā ar manu tēvu sēdēja klētspriekšā, un, niknus vārdus netaupot, abi gānīja no Austrumiem sabraukušos, kas ar savu nekulturālo izskatu un izturēšanos, tā sakot, maitā gaisu Rīgas ielās. Te pagalmā iebrauc pastnieks un pasniedz Sudrabkalnam vēstuli. Izrādās — aicinājums ierasties rit no rīta “Padomju Latvijas” (liekas, tā dēvējās bijušās “Jaunākās Ziņas”) redakcijā. Pārbiedētais adresāts ne mirkli nešaubījās, ka tās ir maskētas lamatas un rit viņu tur sagaidīs čekisti, saņems ciet un iesviedīs savos pagrabos. Drūms un bezcerīgs viņš no visiem atvadījās uz mūžu mūžiem. Otrā dienā avīzē varējām lasīt Sudrabkalna “Sarkanās rozēs Vērmaņa parkā”. Bet nekad man nav gribējies viņu nosodīt, žēl gan viņa — pārāk trauslais dzejnieks neizturēja spiedienu, kas viņu māca. Viņš salūza un pēcgalā nobeidza savu mūžu kā dziļi nelaimīgs cilvēks.

Zināms, arī pārējie literāti nebija nekādi nelabojami dauzoņas un godīgi sarēķinājās ar “Meino bumbu” par nodarīto skādi. Uz laiku viņi nobēga pa klusākiem un mierīgākiem krogiem, no kuriem visiemiļotākais bija “Klostera pagrabs”, kā radīts ne pārāk skaļām intīmām sarunām četru jau pavecu muzikantu (klavieres, vijole, čells, harmonikas) pavadijumā. Bet mūsu šaurais pulciņš turējās konsekventi pie “Romās”. Un arī šo to pieredzējām. Vēl šodien ar labpatīku atceros kādu vakaru, kad bijām pie galda diezgan kuplā skaitā, kādi astoņi virieša cilvēki, un sēdējām nišā tieši pretim kāpnēm, kas veda uz restorānu vienu stāvu augstāk. Te uz reizi pavisam negaidot pa tām pašām kāpnēm teneriski gāžas lejā viens uniformēts tēvainis un noveļas mums pie kājām, palikdams četrpārus bezmaz jau zem galda. Izrādījās, ka tas ir padomju armijas majors, taču, mums par lielu brīnumu un patīkšanu, noskaņots nepavisam ne agresīvi. Gluži otrādi. Joprojām palikdams uz grīdas, viņš rāpoja no viena pie cita un atvainojās, ka ar savu armiju iebraucis tik kulturālā un pārtikušā zemē, ka padomju cilvēki ir tumsoņas un nabagi, kas nesis latviešiem tikai postu un nelaimes. Visbeidzot viņš mums visiem pēc kārtas sāka bučot rokas. Ar īpašu prieku un gandarijumu mēs viņam ļāvām to darīt, katrs savējo pastiepdams kā angļu lēdija savam pielūdzējam. Kad majors aizstreipuloja, mums atlika tikai nožēlot, ka pa visu padomju armiju otra tāda esošo situāciju tik pareizi izpratoša

virsnieka neatrast. Sākām atcerēties dažādus pretēja rakstura atgadījumus, kuros mūsu iekarotāji parādījuši sevi no visai nejaukas puses. Noslēgumā Volfgangs Dārziņš, saistot to visu ar latviešu tautas likteni dažādos vēstures posmos, izteica netikamu, bet, objektīvi skatoties, neapstrīdamu atziņu: "Vai nav vienalta, cik reižu tev met ar govs sūdu pa ģimi, tik un tā netirs."

Reti kādu vakaru mēs līdz pat mājās iešanai nosēdējām pagrabā. Parasti, nedaudz iestiprinājušies, kāpām augšā uz bāru, kas tai laikā bija pati iecienītākā jaunās paaudzes saiešanas vieta. Ari mūsējie nereti devās uz turieni, pagrabā nemaz neiegriezušies. Bet, pirms pārceļamies, nebūtu par ļaunu paglābt no aizmirstības vēl dažas laikmeta epizodes, izmantojot mana tēva nostāstus.

Divdesmito gadu nogalē sāka publicēties jauns dzejnieks Arveds Stirājs. Jau pirmie viņa dzejoļi pievērsā sev uzmanību ar noskaņas smalkumu un izkoptu formu. Bet dziesminieks bija atļaidena rakstura un pamazām nodzērās. Reiz, pamatīgi sametis garu, viņš nolēmis sličināties — tā kā tā dzīvei vairs nav ne jēgas, ne satura. Daugavā ielēkt Stirājs paguvis, taču kāds laivinieks, pamanījis pašnāvnieku bezpalīdzīgi plunčājamies pa ūdeni, izvilcis viņu aiz apkakles laukā. "Vai tev šņabis ir?" izglābtais noprošījās. "Ja nav, tad laid vaļā, ļauj cilvēkam mierīgi iet dibenā!" Kas nu tas būtu bijis par laivinieku, ja viņam neatrastos vismaz kortelītis. Dzejnieka dzīvība bija glābta.

Reiz pašā rīta agrumā mans tēvs kājojis uz māju pusi. Te uz paša Ģertrūdes un Krišjāņa Barona ielas stūra pēkšņi izdzirdis tādu kā pazīstamu balsi, kas nākusi no augšas: "Kroderkungs, Kroderkungs! Palīdziet man tikt lejā!" Un ko viņš ieraudzījis? Pie maizniekveikala kliņģera aizķēries, ar vienu roku izmisīgi pieturēdamies, otru pa gaisu vicinot, tieši tēvam virs galvas karājas... atkal Oskars Norītis. "Tūlīn mēģināšu palīdzēt. Bet kā tad jūs tur nokļūvāt?" atsaucies Kroderkungs. "Jā, to nu gan es pats nezīnu," skumīgi nopūties mākslinieks.

Protams, tāpat arī no rīta tēva diviņubrālis Artūrs gājis gar Daugavmalu. Pa ceļam gadījusies rinda tukšu mucu. Pavisam negaidot no vienas iznirusi visai sapickājusies cilvēka galva, kas žēlabaini ierunājusies: "Labrit, Kroderkungs, vai jums nav kaut kas ko uzsmēķēt?" Kad galvai sekojis viss pārējais, kļuvis redzams, ka šis jaunlaiku Diogens nav neviens cits kā jau zināmais kaklasaišu griežējs Augusts Brocis.

Ja šie pieminētie trakumi kādu vedina domāt, ka tai dauzekligajā gadā visi vakari beidzās ar briesmīgu apdzeršanos, tas būtu ārkārtīgi aplam. Es pat neatceros redzējis kādu, kas būtu pievilcis līdz tādām lopiskam stāvoklim, kādu bieži vien nākas vērot mūsdienās. Dullības un blēņu darbi nebūt nenozīmēja, ka cilvēki gluži vienkārši būtu noplenderējuši pēdējās prāta paliekas. Tas viss lielākoties bija vairāk vai mazāk apzināta spēle, kam tika piešķirta pat zināma forma, izrāde pašiem sev. Dzīve tolaik bija drūma, nežēlīga un bez nākotnes, mēģinot šo dzīvi dzīvot kā nebēdnīgu rotaļu, pūloties pašu dzīvi spēlēt kā teātri,

radās cerība no tās aizbēgt. Alkohols tikai palīdzēja atbrīvoties no bremzēm.

"Romas" bārs bija mūsu teātra galvenā skatuve, te mēs salasījāties visbiežāk un sabijām visilgāk. Bāra valdzinājumu radija galvenokārt vienreizējā gaisotne, kas veidojās no daudzu komponentu saskanīga sametinājuma. Rezultātā visus apņēma intīma mājīguma un draudzīgas kopības sajūta. Tie, kas ārpus bāra bija sveši, šeit kļuva par draugiem, vienas kopienas locekļiem, kaut arī tikai uz vienu vai dažiem vakariem. Jau telpas atturīgais izgaismojums un nelieli izmēri pavēra ceļu savstarpējai tuvībai. nebija arī nekādu ipašu norobežojumu vai nišu, viss notika atklāti un visiem redzot. Kad pēc pusnakts dejotāju pāriši sāka skūpstīties, tad skūpstījās gandrīz visi, cits citu iedvesmojot un cits citu netraucējot. Bet bārmenis aiz letes tikai smaidīja un piemetināja: "Man patīk, kad jaunatne priecājas." Viņš bija īsts "comme il faut", vienmēr nosvērts un korekts, gadus četrdesmit vecs, pats nedzērājs un turklāt vēl izcils diplomāts — neizraisot ne pašu niecīgāko konfliktu, šis kungs prata pārliecināt ikvienu, kurš bija jau pietiekami iesilis, ka pagaidām vairāk nevajag. Taču arī tāpat bārā reti kāds aizdzērās līdz raibām acīm — vieglā skurbumā turienes jaukumu baudīšana bija ievērojami sajūtamāka un tikamāka. Bez tam šņabi neviens tur nebrūkēja, varējām dabūt tikai istos, aplam garšīgos franču liķierus — benediktiņieti un dominikānieti — vai kādu no kokteiļiem. Iecienītākais saucās "Indian heart" — ar ķirsīti glāzes dibenā. Tas parasti tika apēsts kā mīļotās vai mīļotā sirds simbols. Palaikam dejotāju vidū kā čigānu vijolnieks Budapeštā parādījās akordeonists — ne visai glīts, toties efektīgs Belmondo tipa virišķis, mūždien mazā žvinguli, ar dēmonisku, narkotizēti spīdīgu acu skatienu, kas vilinoši durstīja dāmas un meitenes. Taču īstenais bāra centrs un lielākā vērtība bija pianists Džeks Mihaļickis, patiesi talantīgs mūziķis. Īsti nezīnu, kāpēc viņa ceļš uz paredzamo slavu apstājās "Romas" bārā. Varbūt viņš nojauta savu likteni — vācieši Džeku kā žīdu nošāva. Varbūt pārāk neatvairāms izrādījās bohēmas aicinājums. Bet arī bārā viņš bija un palika spožs un neatkārtojams mākslinieks. Viņš nebūt nebungāja tikai dejojamos gabalus, un to arī neviens no Mihaļicka nepagērēja. Džeks spēlēja, acumirkļa iedvesmas vadīts, saplūdinādams pazīstamas melodijas, neizslēdzot arī klasiku, ar paša improvizācijām. Un bija briži, kad mēs aizmirsām dejošanu un kokteiļus, mēs tikai klausījāties un reibām vairāk nekā no dzērieniem. Iedzēris pāri tikai viņam pašam zināmam mēram, mūsu maestro nekad pie klavierēm nesēdās, tāpēc pēc pusnakts viņš parasti piecēlās, atstājis muzicēšanu pašu viesu ziņā, — kurš prata un vēlējās, varēja izspēlēties pēc sirds patikas. Un gribētāju nekad netrūka. Taču viss notika augstā limeni — nemākuļi un nespējīgie uz lidzenas vietas tika izsvīpti un padzīti, turklāt pēc Mihaļicka reti kāds no tiem uzdrošinājās sēsties viņa vietā. Tā, jaunībai un delverībai aizvien pieaugot, izjūtas sasniedza kulmināciju, un viss noslēdzās ar lielo nobeiguma kodu, kurā apvienojās visi, ikviens darija, ko prot, un ar pilnu atdevi. Un šitā tikpat kā katru vakaru...

Šādu vienotību balstīja arī apstākļi, ka lielais vairums apmeklētāju bārā viesojās bezmaz regulāri, palēnām savstarpēji sapazinās un pa daļai arī sadraudzējās. Tomēr, kā zināms, katrai lietai ir vismaz divas puses. Ne jau visiem bija nopietni ņemams pamats draudzēties. Jāņem vērā, ka bāra publika nebūt nav uzskatāma par viendabīgu. Dažbrīd diezgan krasi izpaužās individuālās atšķirības, atšķirīgi bija arī divi galvenie grupējumi — māksliniecišķi ievirzītā bohēma un padomju laikā jūtami paputējusi vakardienas zelta jaunatne. Mums bija kopīgas lustes, arī viena otra kopīga izdarība, bet tikai bāra četrās sienās. Kā jau pirmāk ieminējies, ārpus tām mēs palikām sveši cilvēki ar pavisam dažādiem uzskatiem, dzīves stilu un notikumu uztveri. Tā reizēm gadījās nokļūt itin kuriozās situācijās — vienvakar gadījās, ka visi galda biedri bija kaut kur pakliduši un man veselu pusstundu nācās pavadīt divatā ar kāda pazistama bijušā namsaimnieka dēlu. Savu mūžu neesmu tā nomocījis savas smadzenes. Visu šo laiku izmisīgi pūlējies vismaz par kaut ko ar viņu runāt, taču par atbildi saņēmu tikai kaut kādas ne sevišķi saprotamas, vāji artikulētas skaņas un rūcienus. Laikam jau runāšana nebija savienojama ar kokteiļa sūkšanu un papiroša zelēšanu. Bet varbūt tā vispār sagādāja jauneklīm grūtības? Zelta jaunatne šai ziņā nebija sevišķi trenēta. Runāja viņi tiešām maz, tika apmainījās ar nepieciešamo informāciju. Ar rakstišanu kopš skolas beigšanas nodarbojās minimāli. Lasīja vēl mazāk, lielākoties iztikdami ar pudeļu etiķetēm un ielas reklāmām. Vienam no maniem klasesbiedriem bija draugs, kas 16 gadu vecumā, vēl skolā iedams, kaut kā jau labu laiku tika cauri, pat nevienu mācību grāmatu rokā nepaņēmis, un rakstīja tā, it kā būtu skolojies ne ilgāk par vienu ziemu. Taču viņa vecāki piederēja pie visbagātākajiem Rīgā, neko dēlam neliedza un viņa dēļ bija ar mieru atdot kaut vai visu savu kapitālu. Tāpēc zēns jau pusaudža gados bija visu izbaudījis, nekas viņu vairs neinteresēja, rīts vai vakars, viņu mocīja apnikums un garlaicība gluži kā Dostojevskā Nikolaju Stavroginu. Nolēmuši, ka bērnam nepieciešama klimata maiņa, vecāki beigu beigās aizlaida savu vienīgo ceļojumā apkārt pasaulei. Ziņa, ko mans klasesbiedrs pēc diezgan ilgas veltīgas gaidīšanas saņēma no drauga, bija mums citiem pagalam negaidīts pārsteigums un sensācija. Vispirms jau tāpēc, ka vēstule bija neticami gara — veselas septiņas lappuses. Tik daudz droši vien šis puisietis nebija sarakstījis visa sava līdzšinējā mūža laikā. Turklāt viņš vēstīja, ka esot pamodies un atguvis interesi par dzīvi. Taču pats divainākais izrādījās tas, ka varenais spēks, kas pamodinājis šo aizmiguli, nav bijis nekas cits kā... ķīniešu tautības prostitūta kādā Tālo Austrumu priekamā, kur mūsu Mitrofanuška meklēja jaunus iespaidus, ko viņš pēc tam, iedvesmots un sajūsmināts, arī aprakstījis savās septiņās lappusēs. Kas istenībā izsauca šo eksaltēto atmodu? Kaisles augstā dziesma? Austrumu milas māksla un mistika? Liktenīga sagādīšanās? Neviens to nevarēja pateikt.

Visumā jau zelta jaunieši nemaz nebija tik noniecināmi. Vairākums no viņiem saprata humoru un vajadzības gadījumā spēja arī pakustināt smadzenes. Viņu kopējā nelaime, manuprāt, bija visai stingri iestivinātais dzīvošanas stils, kas visus vairāk vai mazāk pakļāva vienveidībai, garīgai aprobežotībai un kūtrumam, kurš daudzkārtīgi gan tika kompensēts deju laikā, kad visa šī jaunatne pamodās un kļuva līdz trakulībai aktīva. Deja bija viņu galvenā kaislība un aizraušanās, un tā, caurām naktīm dejojot, viens otrs izveidojās par istu virtuozu. Par "Romās" bāra deju karali kļuva neliela auguma žīdu zēns Jēkabsons, kam īpaši spoži padevās svingošana — tālaika pēdējais modes kļiedziens. Kad Rīgā viesojās padomju kino zvaigzne Ļubova Orlova un vienvakar iegriezās bārā, vietējo jauniešu grupas apvienojās, lai Orlovas personā iezāģētu padomju sistēmai. Un tieši Jēkabsons tika izraudzīts zāģera lomai. Idejas pamatā likām pārliecību, ka svings līdz Maskavai nav vēl nonācis un tāpēc pat slavenā ekrāna diva svingošanu nepieprot. Lai šo faktu padarītu visiem redzamu un padomju slavenību izblamētu, Jēkabsonam vajadzēja viņu uzlūgt un izdancināt. Puisis darija, ko varēja, sagrieza tādas tūres, ka raibs gar acīm metās, izrādījās, ka Orlovai svingošana tiešām bija sveša, taču... ko tu talantam padarīsi — viņa savu nemācēšanu pārvērta par šarmantu improvizāciju, un abu dejas meistarū sacensība beidzās neizšķirti. Tomēr nevarētu teikt, ka "uzvarēja tautu draudzība". Liekas, Orlova mūsu nodomu bija sapratusi un no deju laukumiņa aizgāja sagurusi un skābu ģimi, pēc neilga laiciņa atstādama bāru pavisam. Toties kādu citu reizi jau krietni pēc pusnakts mūs apciemoja viens cits padomju kultūras vēstnesis. Tas bija kāds armijas majors, droši vien pa ceļam no restorāna uz mazomājiņu apmaldījies un bārā ieklidis nejauši, jo izskatījās pārlieku sasviķojies. Viņš nostabilizējās pašā telpas vidū, pārlaida pāri visiem iznicinošu skatienu, tad sāka lamāties (par spīti obligātajām krievu valodas mācībām augstskolā, sapratu visā šai skaņu jucekli tikai bieži atkārtotu "vašu matj") un noslēgumā ķērās pie krēslu spārdišanas un galdiņu apkārt gāšanas. Neviens neuzdrošinājās majoram tuvoties, taču pats vainīgais, pēc sirds patikas izālējies, pēkšņi mitējās un aizgāja pavisam miermilīgā noskaņā, gandrīz vai draudzīgi smaidīdams.

Gandrīz regulāri drīz vien pēc spoku stundas bārā parādījās gleznotājs Tidemanis. Ap galvu kā turbānu apsējis dievs vien zina no kurienes izrautu divi, viņš svinīgi pavēstīja, ka esot Anglijas karalis Indriķis VIII, ieradies pārbaudīt savus pavalstniekus. Pamazām ap viņu izveidojās neliela svīta, un tad visi kopā klimta no galdiņa pie galdiņa, pagodinot katru kompāniju ar valdnieka uzrunu, ko veidoja, protams, dažādi jociņi un asprātības absurdās literatūras garā. Apstaigājusi bāru, svīta ar karali priekšgalā nozuda nezināmā virzienā.

Tā, oņerā sēdēdami un mūzikā garam veldzi smeldamies, krogos un ciemos dūšu pravidami, svingodami, milēdami un milēdamies, "Tas trakais kavalieru

gads" dziedādami, aizvadījām ziemu, no baigā gada istenības bēguļodami, ar vārgu cerību gaidīdami kādu pavērsienu uz labo pusi, taču apziņas dziļumos jauzdami tuvojamies kaut ko vēl ļaunāku. Pienāca eksāmenu laiks. Sen zināms, ka bez mācīšanās pie zināšanas netikt — saprotams, ka arī es uz pirmo pārbaudījumu — sabiedrisko lietu zinībās — devos šķīsts un neko nezinošs kā jaupiedzimis mazbērniņš. Šis zinības bija kaut kas visai izplūdis un nekonkrēts, acimredzot tāpēc, par laimi un sev par lielu brīnumu, tiku cauri ar vispārēju muldēšanu un dabūju četrinieku. Eksaminators, atzīmi likdams, noņurdēja: "Runāt jūs protat, nebūtu slikti, ja jūs kaut ko arī zinātu." Sekoja jauno laiku vēsture. Laimīgā kārtā Johansons, jau paguvis noeksaminēties, iebrūda man savu špikeri. Izvilku biļeti par Ēģipti, ja nemaldos, kādā XVII vai XVIII gadsimtā pirms Kristus. Iemetu acis špikeri, bet redzu pie mana punkta tikai pavisam pieticīgu piebildi: tai posmā valdījuši Pijs, šķiet, arī XVII un Pijs XVI, ko Nilas upē aprijis krokodils. Vēl bija teikts, ka septiņpadsmitais no Āfrikas vidienes atvedis sev melnādainu punduri. Mēģināju domāt loģiski — tas viens varētu būt tēvs, tas otrais tātad dēls. Lai tā būtu. Bet ko viņi darijuši, ko paveikuši? Savu mūžu par tādiem neko nebiju dzirdējis. Jādomā, ka neviens no abiem neko ipašu nebūs pastrādājis. Sataisījis zinošu ģīmi, tā arī nobēru — tā sakot, tēvs un dēls (tas bija risks, varēja taču gadīties, ka šie bijuši brāji), ne ar ko sevišķu nav vēstures foliantos ierakstījušies, kaut atcere vēsta par tādām un tādām interesantām detaļām abu mūžā. "Labī, par to pietiks," atskanēja vēsturnieka Lukstiņa balss. "Tā," nodomāju, "te nu būšu beidzot izbraucis galīgi cauri." Bet turpinājums iznāca pavisam necerēts. "Ja jau jūs zināt šitādus sikumus, ko tad runāt par pārējo..." Biļetes otrajā punktā bija runa par kaut ko bibelisku. Juzdams, ka aiz manas stomišanās nekāda liela gudrība neslēpjas, docents atzīmju grāmatiņā ielika atkal četrinieku un piebilda: "Redzat nu, kā sanāk — boļševiku laikos jums jāsamazina atzīme, ka nezināt dievvārdus."

14. jūnijā mani gaidīja divi nozīmīgi notikumi — eksāmens krievu valodā un gājiens uz kinostudiju, kur man bija paredzēta kaut kāda epizode filmā par Emilu Dārziņu ar Volfgangu viņa paša tēva lomā. Iepriekšējo dienu pavadīju visai bezrūpīgi, jo interesēties par krievu valodas vokābulāru tā kā tā bija par vēlu. Ja jau gada laikā neesmu ticis tālāk par absolūtu nezināšanu, nav ko cerēt vienā naktī kaut ko labot. No rīta ielavījos "Baņutas" ģenerālmēģinājumā, vakarpusē kopā ar tradicionālo kompāniju sēdēju "Romās" pagrabā. Tai reizē gan pietrūka parastās omulības. Visu dienu Rīga izskatījās nemierīga. Neredzēti lielā skaitā pa pilsētu braukāja smagās automašīnas, malstījās visādas militārpersonas. Klīda baumas par kaut kādām masveida represijām. Joki un sarunas pie mūsu galdiņa neko neraisījās. Un neilgi pirms pusnakts pilnīgi negaidīta, mūs visus pagalam pārsteigdama, ieradās māte — lai mēs labāk braucot viņai līdzī uz mājām, nakts būšot trauksmīga, turklāt atnācis tēvocis Artūrs ar visādām

jaunām ziņām un palikšot pie mums pa nakti (pēdējā laikā viņš savā dzīvokli vairs nenakšņoja, vairidamies no apcietināšanas, kas Artūram draudēja kā neatkarīgās Latvijas laika politiķim un pazīstamam antimarksistam). Te ierunājās gleznotājs Eduards Kalniņš. "Gunārs ir jaunāks, lai viņš brauc mājās, bet Oļģerts var palikt pa nakti pie manis." Vai tad es varēju iedomāties, ka šai brīdi izšķiras mans liktenis? Viss bija atkarīgs no manis paša atbildes — būtu es piekritis, mana nākotne vismaz uz 15 gadiem nogrieztos pavisam pa citu ceļu, nekā tas notika istenībā, jo, kā zināms tagad, neviens tai nakti Kalniņu neaiztika un pēc kara viņš kļuva pat par profesoru, akadēmiķi un laureātu (kad atgriezās 1956. gadā no izsūtījuma, aizgāju vienreiz pie viņa uz darbnīcu, taču mākslinieks neizskatījās aplam iepriecināts, laukā gan mani nesvieda, bet, tā sakot, apsēsties arī neaicināja. Savu apciemojumu, protams, neatkāroju — ne jau tāpēc, ka apvainojos. Cilvēki bija iebaidīti un pilni neuzticības cits pret citu, tas izraisīja ne vienas vien pazišanās, draudzības, pat mīlestības un laulības izputēšanu). Bet mani ieinteresēja tēvoča Artūra atnestās ziņas, un es devos līdzī mātēi un brālīm. Taču izrādījās, ka šīs ziņas ir tikai mātes gājiens ar zirdziņu, lai dabūtu abus dēlus mājās un pasargātu no briesmām. Ak, svētā vientiesība, kas ticēja, ka mājas vēl joprojām ikvienam ir drošākais patvērums. Šoreiz tās drizāk bija lamatas visai ģimenei.

Četros no rīta mūs uzmodināja tēva balss: "Puikas, celieties augšā!" Izstaiņoties un izberzējis acis, negribīgi piecēlos un devos uz blakus istabu, kur ieraudzīju pavisam ārkārtēju skatu — māte raudāja un nesakarīgi vaimanāja, tēvs vicināja savu spalvaskātu un aiz satraukuma nedabīgā balsī kļiedza: "Šis ir mans ierocis!" Brālis nesapratnē blisināja acis, galvu uz visām pusēm grozīdams; pie ārdurvim varēja samanit šādos gadījumos tradicionālo cilvēku ar šauteni un, zināms, arī durkli; istabā atradās vēl pilsonis ar ādas jaku mugurā, acimredzot čekists, un kāds žīdu jauneklis no tā saucamā palīgdienesta. Ja es tagad aicinātu jūs uzminēt, kāda bija šai brīdi mana reakcija, neviens pats, esmu par to pārliecināts, neatbildētu pareizi, kaut gan tā uzskatāma par pilnīgi loģisku studentam, kuram ar tukšu galvu no rīta jāiet eksaminēties, "Paldies Dievam," nopriecājies, "caurkrišana krievu valodā izpaliek." Tomēr pēc britiņa sāku apjēgt, kas te istenībā notiek — būs darišanas ar čeku. Kaut nešaubījos, ka vismaz mūs divus — tēvu un mani — vedīs tieši uz Stūra māju, es atkal neatbilstoši situācijai nomierinājos. Galu galā zemapziņā jau veselu gadu, tāpat kā daudzi citi, gaidīju šo brīdi un dzīvoju slēptā trauksmē. Tagad šis brīdis bija klāt, iestājās skaidrība. Mani pamodās arī aktieris. Atcerējies aristokrātus Franču revolūcijas neprātā, vispirms devos pie drēbju skapja un savilku mugurā pašu labāko un elegantāko — ja jau, tad jau... Pēcāk gan izrādījās, ka mana teatrālā izdarišanās no praktiskā viedokļa ir galīgi muļķīga, bet tobrīd par nākotni nedomāju, biju pārliecināts, ka tās man vairs nav. Iejuties lomā, jutos gandrīz vai vilies, kad

noskaidrojās, ka reālā istenība nav gluži tik ļauna kā mana izdoma — mūs vedīšot kaut kur ārpus Rīgas. Neko vairāk nezināja arī paši vedēji. Viens no viņiem, jauneklis no palīgdienesta, acimredzot būtībā lāga cilvēciņš, ieteica atsevišķi iepakot visu, kas mums ir īpaši vērtīgs — zelta un sudraba lietas, kažokādas u. tml. Kas viss nevarot ar mums atgādīties, un dārgas mantas vienmēr būšot noderīgas. Vajagot ņemt līdzi arī siltās drēbes. Viņš pat skubīgi mums palīdzēja — lai sapostos ceļam, bija dota tikai viena stunda.

Ar kravas automobili mūs aizveda līdz Torņakalna preču stacijai, kur jau gaidīja gara jo gara preču vagonu rinda un ļaužu bars uz perona. Divains noskaņojums bija pārņēmis cilvēkus — reti kāds uzdrošinājās esošo uztvert kā realitāti, daudzi centās jokot, apgalvoja, ka vistuvākā laikā, karam sākoties, vācieši mūsu ešelonu apturēs, pārlietu skaļi un savstarpēji apceļoties sasveicinājās paziņas, kuru te nebūt netrūka, visus vienoja tāda kā nevoza, tepat jau histēriska bravūra, kas strauji noplaka, kad mūs sastūķēja pa vagoniem un, durvis aizbidot, atstāja galīgā tumsā. Pēdējais, ko redzējām, bija pazīstamie izlases futbolisti brāļi Fišeri, kas tecīņus mudijās prom no drūmā saieta — laikam jau kāds augsts priekšnieks vēl grasījās futbolu spēlēt. Brāļiem pretim traucās acimredzot pēdējā krava — četru apdurķlotu sarkanarmiešu apsargāts, pašā kastes vidū viens pats stāvēja stipri vien sameties virelis, kailu galvu un plānu mētelīti mugurā — vējš to plivināja kā spāņu granda apmetni. Šis likteņa pamestais vēl nebija spējīgs atskārst, kas ar viņu notiek, būdams vislabākajā garastāvoklī, viņš bezbēdīgi dziedāja "Jaunība, jaunība..."

Nēdaudz pieraduši pie tumsas sākām sapazīties, kaut cits citu tik tikko varējām saredzēt. Mūsu lopu vāgi atradās arī kāds Kalniņš, strādnieks, darba drēbēm mugurā un pat nomazgāties nepaguvis — viņu saņēmuši ciet tikko kā no fabrikas pārnākušu. Nekādi nebija saprotams, kāpēc vajadzēja ķerties klāt šim simtprocentīgam proletārietim. Izrādījās, ka tuvumā bijis vēl viens Kalniņš, mājas īpašnieks, kas dzīvojis otrajā stāvā. Bet mūsējais mitinājies pirmajā, tieši līdzās kāpņu pirmajiem pakāpieniem, un, kā par nelaimi, pie durvim bijusi piestiprināta plāksne ar mitnieka uzvārdu. Rādās, ka Kalniņa čekists bijis ļoti racionāls cilvēks — kāda velna pēc kāpt otrajā stāvā, ja savu plānu veicīgāk var izpildīt tepat pirmajā. Galu galā Kalniņš paliek Kalniņš, ka tikai ķeksitis sarakstā. Šāda pati domāšana saskaņā ar sarakstu paglāba tēvoci Artūru, kas tonakt gulēja pie mums. Čekists gan visai bargi viņam noprošija "kas jūs tāds esat?", bet, salīdzinājīs tēvoča pasi ar savu "spisoku", paziņoja, ka viņa papiros tāda neesot, un par Artūru vairs neinteresējās. Bet Artūrs, pietiekam rūdīts jau kopš 1905. gada, zināms, saprata, no kuras puses pūš vējš, un attiecīgi rikojās. Ļoti iespējams, ka arī šai gadījumā darbojās Kalniņa fenomens, jo, raugoties uz notiekošo no čekas viedokļa, izsūtiit vajadzēja abas dviņubrāļu ģimenes vai, ja vienu pašu, tad Artūra — viņš bija aktīvs politiķis, viens no sabiedrisko lietu

ministra Bērziņa palīgiem. Ari tēvs lielinieku priekšā nebija bez vainas, taču viņa galvenos "grēkus" — filmas "Tautas dēls" un uzveduma "Atdzimšanas dziesma" scenārijus — nevarēja uzskatīt par padomju varai sevišķi bistamiem. Šāda apstākļa varbūtību tāpat apliecina fakts, ka tai nakti Artūra ģimenes mieru vispār neviens nav traucējis. Un visa šī putrojuma rezultātā mana māte mira Tālajos Ziemeļos, tēvs — netālu no Rīgas (atgriezies no ieslodzījuma), Artūrs — Stokholmā, viņa dzivesbiedre Zelma — tepat Rīgā, mans brālis vēl joprojām dzīvo Noriškā, vecākais brālēns Valdemārs — Pakistānā, bet jaunākais — Jānis — pirms vairākiem gadiem pārcēlās no Liepājas uz Rīgu.

Pustumsā uzgājām kādu nesen izzāģētu caurumu gridā pie sienas durvim pretējā pusē. Apsprieduši šo atklājumu un uzklausijuši, ko saka paši pieriedzējušākie, sapratām, ka šis caurums turpmāk būs mūsu tualetes telpas viduspunkts. Sakārām tam apkārt gan segas, gan palagus, un kambaritis bija gatavs. Kā jau kautrīgi un smalki pilsētnieki mēs izmantojām šo nodalījumu samērā reti, tikai tad, kad ilgāk ciesties vairs nebija iespējams. Un no sarežģītākām operācijām atteicāmies pavisam. Lai māga cieš, bet pašcieņa jā saglabā!

Šķīrotavā mūsu vilciens, pievakarē sācis kustēties, atkal apstājās. Pašā nakts vidū vagonā sakāpa čekisti un pavēstīja, ka ešelona paliks tikai sievietes un bērni, vīriešiem jāpārvācas uz citu. Trieciena tempā! Neviens nepaguva ne atvadīties — bet lielākā daļa šai brīdī šķīrās uz mūžu, kaut arī nevarēja to paredzēt. Sievas mēģināja vīriem dot kaut ko līdzīgu nezināmā ceļā, vīri atsacījās, čekisti lamādamiem viņus steidzināja, stumdami promvedamos pa durvim laukā, bet palicējus atpakaļ pie sienas. Juceklis beidzās tikai tad, kad vagona durvis atkal aizvērās. Mūsu tēvi, vīri, gādnieki bija prom. Kad atausa gaisma, atklājās, ka prom ir arī mūsu lielais kurvis, tieši tas, kur bijām salikuši visu mūsu bagātību, labākās un siltākās drēbes, vērtīgākās mantas. Nospriedām, ka steigā to būs paņēmis sev līdzī tēvs, bet pēc piecpadsmit gadiem, kad atkal viņu satīku, uzzināju, ka esam maldījušies, — visticamāk, ka kurvi pievākuši sargi, jo galu galā tas bija pārāk liels, lai viens pats virietis to paņemtu un aiznestu. Mēs vēl nenojautām, kas mūs gaida, vēl cerējām drīzumā atgriezties, tāpēc arī vēl neapjēdzām, cik liela ir nelaime, kura mūs piemeklējusi. Ar vienu pašu reizi mēs kļuvām pliki un nabagi. Kā pēcāk izrādījās, vislaunākais bija tas, ka garu ceļu aizgāja ziemas veļa un apģērbi, kā arī mantas, kuras vajadzības gadījumā varētu noderēt apmaiņai pret ēdamo. Žēlabas par zaudēto kurvi pēkšņi pārtrauca daudz balsīgs brēciens, vienā un tai pašā laikā gan priecīgs, gan izmisuma pilns; visas sievietes kā negudras metās pie vagona diviem lodziņiem, sākās neiedomājams mežonīgs juceklis un savstarpēja grūstišanās — visas gribēja tikt pie viena vai otra lodziņa, visas reizē kļiedza, bet, tā kā saprast šai troksni nevarēja neko, tad sakāmo papildināja ar nesakarīgu žestikulāciju — uz blakus slīdēm tieši pretim mūsu vagonam lodziņš pret lodziņu bija apstājies vagona ar

nakti aizvestajiem vīriešiem. Kad tas atkal aizbrauca, gāja vajā kaut kas pavisam murgains — sieviešu nervi šo traģisko tikšanos neizturēja, uzbangoja kopēja histērija, raudas vērtās par kaucieniem, vairākas sievietes zaudēja samaņu. Elles astotais loks!

Tikai pamazām viss pierima, arī ciešanām pietrūka spēka. Ļaudis sakrita kur kurais — vieni uz nārām, pārējie turpat uz grīdas. Klusums bija nospiedošs, smagas elpas pilns. Mani pārņēma divains trulums, smadzenes pieteica streiku, nespēju ne kaut ko sajust, ne domāt, nezināju, kurā kaktā sabrukusi māte, kurā — brālis, biju kā neaizsargāts zidainis, viens pats biedīgas pasaules priekšā. Man blakus sakustējās kāda radība, sataustīju viņas roku, viņa pievirzījās tuvāk, tad pieklāvās man cieši klāt. Mēs lēnām, kā pusdzīvi glāstījām viens otru, sākām skūpstīties — divi no ligzdas izkrituši cilvēkbērni meklēja viens pie otra patvērumu.

Laikam jau reti kāds no mums, atkal pamodies, spēja atskārst, kur atrodas un kas noticis. Vai viss, ko piedzīvojām nakti, nebija tikai murgs, kas tagad turpinās? Bet, gribējām to vai negribējām, nācās atgriezties realitātē. Soli pa solim apskaidrojās mūsu saprāts, modās griba. Vajadzēja dzīvot tālāk, par pašnāvību neviens nedomāja. Arī no vēlākā perioda neatceros nevienu pašu gadījumu, kad kāds no mūsējiem būtu lūkojis darīt sev galu — šādās galējās situācijās vadības grožus savās rokās ņem varenais dzīvības instinkts.

Kamēr braucām vēl pa Latvijas zemi, mums atļāva vienā otrā stacijā aiziet pēc ūdens, palaižot pat bez apsardzes. Un tiešām — neviens pat nemēģināja ņemt kājas pār pleciem, kaut bēgšanu nekas nekavēja. Laikam jau bijām vēl pārāk apjukuši un tāpēc nespējīgi rīkoties izšķirīgi. Kad tikām pāri robežai, lielās durvis aizvērās uz nedēļu. Liekas, septītajā dienā vilciens apstājās un mūs visus izlaida ārā. Kas vien bija spējīgs kustēties, cirtās pa durvim laukā, lai beidzot atbrīvotu savu māgu. Visapkārt bija klaja stepe, bet tas nevienu vairs nemulsināja, juku jukām ļaudis izmētājās pa visu plašo lidzenumu, dāmas rāva gaisā lindrakus, kungi plēsa nost bikses. Kāds fantastisks, vienlaikus grotesks un bezgala traģisks skats — tūkstošiem pliku dibenu un "step da step krugom"! Ļaunākais bija tas, ka, par spīti izmisīgām pūlēm un citīgai tupēšanai, nevienam nekas nesanača — no ilgās atturēšanās visi bija dabūjuši cietu vēderu.

Sāka pietrūkt ēdamā. Šo to jau katrs bija lidzi paņēmis, bet izrādījās, ka tas ir daudz par maz, kaut pagaidām, cerības galīgi nezaudējuši, cilvēki vēl dalījās savos krājumos ar citiem. Krasnojarskā bija pirmā lielā apstāšanās. Tā kā jebkāda veida bēgšana būtu bezjēdzīga, mums neliedza klaiņot pa pilsētu. Devāmies meklēt pārtiku, bet vienīgā uzturviela, ko atradām, bija kaut kāda lociņiem līdzīga zāle. Klusa un tukša, kā pamirusi rādījās lielā pilsēta — bija sācies karš un arī mums zināmā lozunga "visu fronti" realizācija. Noguruši un sadrūmuši atgriezāmies pie vagoniem.

Ceļojums pa dzelzceļu tuvojās savam galapunktam — ne visai lielai un

noplukušai pilsētai Kanskai. Mūsu turpmākais liktenis bija jau zināms — uz kolhozu, vajadzēja tikai sagaidīt vedējus, kas mūs nogādās, kur nākas. Dažas dienas varējām klaiņot pa pilsētu un tās apkārtni. Apnikuši runāt par mūsu ešelona neiepriecinošajām aktualitātēm (tādu netrūka — bija gan slimī, gan miruši, gan jaunpiedzimuši, turpat uz vagona gridas dzemdēti), nodevāmies arī vispārīgāku jautājumu pārspriešanai. Gudrākais mūsu bariņā bija pazīstamā teologa Ludviga Adamoviča dēls — viņš jau toreiz sprieda, ka pēc nedaudz gadiem Savienoto Valstu civilizācija un kultūra kļūs par noteicošo arī vecajā Eiropā. Piedzīvojām arī pirmo sadursmi ar varas pārstāvjiem, kas bija sadomājuši, ka mums jāpiedalās ogļu izkraušanā no preču vagoniem. Mēs, protams, atteicāmies — mums taču nebija nekādu darba tērpu, un neviens nevēlējās sabojāt to varbūt vienīgo, kas viņam mugurā. Nelīdzēja ne kliegšana, ne lamāšanās, ne draudi, mēs palikām nelokāmi — varbūt arī tāpēc, ka tikai daži saprata, kādiem vārdiem mēs tiekam gānīti, ar kādiem sodiem mums draud. Beidzot ieradās viens ar ādas mēteli mugurā; viņš ne kļiedza, ne blāva, tikai ar uzsvērti lēnu kustību izvilka no kabatas bloknotu un zīmuli, piegāja klāt vienam no mums un ļoti mierīgi noprasīja: “Kak vaša ģimīlija?” Viņa balsi jutām kādu divainu, it kā slēptu, bet nepārprotamu un nenovēršamu biedinājumu. Kad viņš savu jautājumu atkārtoja trešajam no mums, mēs visi piecēlāmies un devāmies kraut ogles.

Kad ieradās gaidītie vezumnieki, mēs jau bijām sadalīti pa tuvējiem kolhoziem. Mūsējais atradās Harlovas sādžā, kādus trīsdesmit kilometrus no pilsētas. Kolhoza nosaukumu neatceros, liekas, ka “Leņina ceļš”, bet ej nu sazeni... Ja mūsu iebraukšanu kāds būtu skatījis pa gabalu, viņam rādītos, ka ieradušies augsti viesi, ko, abās ceļa pusēs stājusies, sagaida visa sādža. Ari mēs, gan ratos sēdētāji, gan garām “goda sardzei” soļotāji, kā jau labdzimūšām dāmām un kungiem pienākas, pūlējāmies turēties lepni un neatkarīgi, lai šitie redz, kāda smalka publika pie viņiem ieradusies. Pa daļai tas tiešām izdevās, vietējie izskatījās visai samulsuši, vismaz par fašistiem neviens mūs neapsaukāja, virsū neviens nespļāva. Kad mūsu ģimeni kopā ar bijušā izglītības ministra Fridenberga kundzi, divām meitām un dēlu Vari ievietoja kādā būceni, kolhoza sievas pat nāca pie mums ciemoties. Pati ciemošanās gan bija gauži ērnota — viešņa padeva labdienu, tad apsēdās un, gandrīz nekustēdamās, nebildusi ne pušplēsta vārda, nokvernēja pa reizei bezmaz visu pievakari, līdz beidzot piecēlās, paziņoja, ka būs laikam jādodas uz māju pusi, un lēnā gaitā aizčāpoja. Ši vispār bija neparasta sādža. Kā tas pamazām noskaidrojās, šeit mājoja ļaudis, kuru tēvi un vectēvi savā laikā tika atzīti par budžiem, padarīti par nabagiem un atdzīti uz Sibīriju gan no pašas Krievijas, gan Ukrainas, gan Baltkrievijas. Gandrīz neviens, ja neskaita dažus vadošam darbam atsūtītus komunistus, te padomju varu nemilēja, viens otrs pat slepeni gaidīja vāciešus. Atbilstoši savu patriotisko

jūtu spēkam kolhoznieki arī strādāja. Pareizāk gan būtu sacīt — nestrādāja, jo, it īpaši tagad, kad viri un dēli bija nosūtīti uz fronti, katrs rušinājās tikai pa savu piemājas zemes gabaliņu, lai nevajadzētu no bada aiziet uz viņpasauli. Ja arī no rīta sievas kaut kā aizvilkās līdz kolhoza laukam, tas neko nelīdzēja. Parasti viņas nolēma vēl drusciņ pagulēt, kamēr saule iesildīs gaisu. Tad vajadzēja padziedāt, tad pusdienot, un tā ātri vien pienāca laiks kātot uz mājām. Un te pilnīgi bezspēcīga izrādījās arī kolhoza priekšsēdētāja — tas bija miniatūrs, mūždien uz sava grabošā velosipēda salicis virelis — izmisīgi niknā bļautišanās. Piedevām, ja arī kolhoza saimniecībā kaut kas izauga, lielāko tiesu paši kolhoznieki nozaga — šai jomā visizmanīgākie bija noliktavu pārziņi un brigadierī, kas bez īpašām pūlēm varēja tikt klāt sabiedriskajam īpašumam, pārējiem nācās samierināties ar to, ko varēja noņemt turpat uz lauka vai kūti.

Divas dienas jaunā valdīšana atstāja mūs mierā, trešajā no agra rīta pie mums ieradās brigadieris — runīgs un viltīgs virs ar klibu kāju — un paziņoja, ka pienācis laiks ķerties pie darba. Mani iedalīja brigādē, kur vecākais bija Rigā izdaudzināts zobārsts Skalders, kas savā kabinetā ne vienreiz vien tika spīdzinājis arī mūsu ģimenei piederīgos, — mazais brālis bija pavisam sabiedēts un vienreiz, labu laiciņu nosēdējis priekšistabā un saklausījis dažu pacientu sāpju brēcienus, kad parādījās daktera palidze un aicināja nākamo, izmisīgi iebļāvās un ņēma kājas pārpleciem, pa durvim laukā, no sestā stāva pa kāpnēm lejā un uz Brivibas ielu; palidze, kas šāvās viņam pakal, notvēra bēgli jau pašā ielas vidū starp joņojošām automašīnām, labi, ka vēl sveiku un veselu. Trešais mūsu jaunveidotajā darba kolektīvā bija Fridenbergu Varis. Kā jau buržujiem un potenciāliem fašistiem — uzticēties mums nevarēja, tāpēc virsvadība tika nodota kāda bārdaina kolhoznieka rokās. Uzzinājuši, ka mūsu uzdevums ir izrakt jaunu vircas bedri, mēs ar Vari sākām čikstēt un ņurdēt, ka šitāds darbs nav mums pa prātam. Dakteris tikai pamirkšķināja ar aci un noducināja, ka viss būšot kārtībā, tikai nevajag lieki satraukties. Nonākuši bedres rakšanai paredzētajā vietā, darbošanos sākām ar to, ka saspraudām lāpstas zemē. Dakteris uzaicināja bārdaini uzpipēt. Tā kā viņš piedāvāja savus smalkos Rigas papirosus, nevis avizētinamu mahorku, virs, protams, neatteicās, un rakšana tika atlikta uz nezināmu laiku. Pipēšana vilkās aizvien ilgāka, jo abi vecākie bija uzsākuši nopietnu sarunu par politiku, — kaut arī krievu valoda mums, abiem jaunākajiem, bija *terra incognita*, nevarēja rasties ne mazākās šaubas, ka te tika risinātas visdziļākās un nozīmīgākās problēmas. Dakterim tomēr šī mēļošana acimredzot sāka pamazām apnikt, un viņš ieminējās, ka tik karstā pēcpusdienā nebūtu par skādi padzerties — vai jaunais draugs nevarot atnest mums ūdeni? Šis norūca "ladno" un aizgāja. Gandrīz stundu gaidījuši, sapratām, ka neviens vairs atpakaļ nenāks un nekādu ūdeni mums nenesīs. Līdz ar to izlēmām, ka pirmā darba diena beigusies, un devāmies uz saviem būceņiem, lai ļautos pelnītai atpūtai.

Otrā ritā saņēmu individuālu norikojumu. Pats brigadieris, enerģiski žestikulēdams, ilgi un skaļi man skaidroja, kas darāms. Garās runas noslēgumā viņš vēl noprasīja: "Nu ka, poņal?" Tā kā krievu mēle man bija sveša un nezināma, godīgi un atklāti atbildēju, ka nesapratu vis. Brigadieris pacietīgi atkārtoja savu runu vēl divas reizes. Pēc trešās man apnika vienā gabalā atkārtot, ka neko neesmu sapratis. "Nē" vietā teicu "jā", brigadieris apmierināts aizkliboja, bet es paliku viens pats stāvam ceļa malā. Veltījis brīdi nelielām pārdomām, atjēdzu, ka šai situācijā visprātīgākais būtu atgriezties mūsu būceni un nosnausties — trūcīgi ēdušam, gulēt vien gribējās.

No rita noskaidrojās, ka man vajadzēja aiziet līdz rudzu laukam un pateikt večukam, kas tur vientulīgi ara (var jau būt, ka ecēja, — kas tādas nianšes lai atceras), lai viņš met mieru un pārceļas uz auzu lauku. Izskaidrošanās, protams, notika krievu valodā un nebija necik milīga. Kāds no klātesošajiem pat izteica domu, ka es laikam esmu idiots. Pārējie atviegloti nopūtās un piekrita, jo nekādu citādu izskaidrojumu manai rīcībai viņi nespēja atrast. Galu galā — ja cilvēks nesaprot krievu valodu, viņš taču nevar būt pie pilna prāta un saprašanas. Kā jau garā vāju nākamajā dienā man kopā ar sievietēm nosūtīja ravēt. Te nu es patiesi tā izdarijos, ka ikvienam, kuram bija kaut neliela sajēga par zemes darbiem, nevarēja rasties nekādas šaubas, ka esmu plānprātīgs, — uzvilku zīda pirkstaiņus (lai nenosmērētu rokas), sadabūju kaut kādas vecas šķēres un visas nezāles ņēmu un vienkārši nošņāpu smuki, gludi un līdz ar zemi. Priekšniecības tālākā rīcība bija pagalam neloģiska — nekad neesmu sapratis, kāpēc viņi Dieva dotam pamuļķim uzticēja divjūgu vecumu, pilnu ar fronteī sūtāmiem graudiem. Tos vajadzēja vest no labības lauka uz kolhoza noliktavu. Lauks atradās visai augstu kalnā (starp citu, šai augstienē, pirmām kārtām mežīnā, kas tur bija sakuplojis, mēs elpojām tik atspirdzinošu un dziedinošu gaisu, ka, tikai paguļot vien šai vietā vai pa to kādu laiku pastaigājot, dažs labs sirdzējs tika atkal pie veselības. Ari manu brāli šis gaiss paglāba no tuberkulozes, kas bija jau skārusi viņa plaušas. Amerikāņi jau sen būtu tur ierīkojuši veselu sanatoriju kompleksu), bet pati sādža — ielejā. Ceļš lejup bija visai stāvs, un dažus kilometrus pirms kolhoza ikvienu braucēju gaidīja straujš un slīps pagrieziens. Te vajadzēja braukt lēnitiņām, solīti pēc soliņa, un ļoti piesardzīgi. Bet man, kas pirmo reizi mūžā turēja rokās grožus, apdomība nenāca ne prātā. Pavisam cita lieta joņot ar divjūgu gandrīz aulekšiem lejup pa kraujo ceļu! Sprotams, ka liktenīgajā pagriezienā rati apgāzās, graudi izbīra, es ielidoju mikstā zālājā, bet abi zirgi — jādomā, ļoti apmierināti, ka vedamais kļuvis tik viegls, — turpināja auļot taisni uz priekšu. Pajūga driskas vien noplivinājās! Stingri turēdamies pie principa, ka nav vērts raudāt par izlietu pienu, jo tā kā tā to vairs nesasmelt, un berzēdams apdauzīto dibenpusi, es rāmā gaitā slāju atpakaļ uz brigādi. Nebiju nostaiģājis vēl ne pusceļu, kad izdzirdu niknu lamāšanos, ko brīžam pārtrauca draudīgi

izbļāvieni: "Fašist!" Sapratu, ka tas fašists atkal esmu es, — man pakaļ drāzās kādi ļodzīgi rati, kuros sēdēja kolhoza priekšsēdētājs un... milicis. Tiku gūstīts kā kaitnieks un sabotieris — fronteī domātos graudus bija aprijušas vietējās cūkas. Ja toreiz paglābos no aresta un barga soda, tad vienīgi un tikai tāpēc, ka stabili tiku ieskaitīts idiotu kārtā.

Pēc šā satriecošā notikuma divjūga vietā man piešķīra vecu kleperi, kas, knapi dzivību vilkdams, neko vairāk pavilkst nejaudāja, un uzticēja tikai sikas un nenozīmīgas kravas. Tā nu tagad līdz pat vēlam rudenim ik ritu jāju uz sava Rosinanta no zirgu staļļa pēc vedamā. Skatam vajadzēja būt iespaidīgam, donu Kihotu, manuprāt, es pārtrumpoju — galvā man bija pasaulslavenās Barselino firmas platmale, daudz ko no savas sākotnējās elegances jau zaudējusi, tik daudz, ka brālis, atcerēdamies tos laikus, redz man galvā uzmauktu bruņucepurei līdzīgu vecu portfeli, driskaino kreklu sedza paplucis sarkanzili svitrots peldmētēlis, apavus aizstāja oriģināla kombinācija, ko veidoja dažādas lupatas kopā ar visādu izvazu paliekām. Tā kā ar manu zirglopu abi bijām aptuveni vienādā psihofiziskā stāvoklī, tad satikām visumā labi. Salamājāmiešiem un gandrīz sakāvāmiešiem vienu vienīgu reizi — ar visu vezumu bijām iestīguši kaut kādos mālos, vairākas stundas mēs veltīgi pa tiem micijāmiešiem, līdz beidzot Dieviņš palīdzēja.

Pienāca rudens. Šo to no mūsu tukšības iemainot pret pārtiku, šo to nozogot, dzivību kaut kā bijām izvilkuši. Tuvojās Sibīrijas spīvie sali, netikami un draudīgi visiem plikiem un pusplikiem. Pēdējo reizi darbos ārpus mājas piedalījās kulšanā. Te mums radās izdevība noskatīties kaut ko līdzīgu viena aktiera teātrim. Kāda kolhozniece sagāja ragos ar noliktavas pārzini. Protams, sākās skaļa apsaukāšanās. Ļāvis saniknotajai sievai kādu britiņu bļautīties, vārdu ņēma noliktavas pārzinis. "Ak tu, tāda un šitāda," viņš uzņēma valodu un, elpu neatvilcis, turpināja minūtes piecpadsmit, mierīgi atspiedies pret kuļmašīnu, taču katrs vārds ķēra nelaimīgo upuri kā trāpīgi šauta lode, turklāt nevienu mātes vārdu savienojumu šis gānīšanās virtuozs neatkārtoja un sajūsmināto publiku iepriecināja ar patiesi artistisku šarmu. Bet ķildīgā sievele aizvien vairāk sarāvās un kļuva maziņa, maziņa, it kā zemē iegrimusi.

Pirms iestājās ziema, kolhozs norēķinājās par vasaras darbiem. Te nu izrādījās, ka tikpat kā neviens no atbraucējiem nav nopelnījis ne tik, cik kaķis uz astes gala var aiznest. Ari tiem, kuri vairāk vai mazāk dūšīgi visu vasaru strādājuši, gandrīz nekas nebija pierakstīts. Daudziem no mums čemodānos un lādēs vēl glabājās pavisam labas mantas, gan mugurā velkamas, gan citādi lietojamas, to labi zināja visi sādžinieki, protams, arī kantoristes un rēķinvedes. Viņu aprēķins bija gaužām vienkāršs — jo mazāk mēs būsim kolhoza darbos nopelnījuši, jo vairāk būsim spiesti mainīt savu mantību pret ēdamo. Kaut ko arī mūsu ģimenei izdevās apmainīt, toties palikām gandrīz pavisam pliki. Mūsu

pēdējā prece bija pavisam apskrandis mātes krūsturis, ko, liekot lietā savas aktrises spējas, viņa iešmugulēja kādai sievai kā pašu jaunāko Parizes modeli. Lidz ar ziemu sākās badošanās. Vieni badojās mazāk, citi vairāk, bet — kā jau latvieši — katrs atsevišķi. Ja kādam gadījās sadabūt kaut ko uz zoba liekamu, jo sevišķi, ja tas bija kas relatīvi labāks, iegūtais tika rūpīgi slēpts no pārējiem, arī no pašiem tuvākajiem. Neatceros nevienu gadījumu, kad kāds no mums būtu dalījies ar citiem savā guvmā. Tomēr pavasari sagaidijām, kaut galīgi noliesējuši un sakritušies.

Ar mani gadījās otrādi — es sāku pampt, kājas tā uztūka, ka varēju uzvilkt tikai pašus lielākos velteņus. Bet jaunākais bija tas, ka neizturēja mana psihe, pakāpeniski zaudēju istenības izjūtu. Es necietu un nemocijos, bet pārcēlos it kā citā esībā, kur dzīvoju iedomās par to, kas, kā man toreiz likās, nekad vairs nebūs. Zīmēju dekorāciju skices dažādām izrādēm, ja runāju, tad tikai par teātri, kāds tas būtu, ja es tur darbotos vai, vēl labāk, ja tas piederētu man. Vienīgi izsalkums mani vēl saistīja ar realitāti, viss pārējais bija pilnīgi vienaldzīgs, diemžēl arī paša izskats, tiriba un tas, ko citi par mani domā. Mēnešiem ilgi man mugurā bija viens un tas pats kreklis, bārdu sen jau vairs nedzinu, mazgājos reti un minimāli. Īsi sakot — nebiju vairs par pilnu ņemams. Droši vien galu galā es būtu aizceļojis uz viņu sauli vēl pirms pavasarā, ja mani nepamanītu kāda krievu meitene. Reizi pa reizei viņa iedeva man kādu gabalu maizes vai putras bļodu — tā bija nesavtīga līdzcietība, ko stiprināja vispārējā pareizticīgo milestība pret plānprātiņiem un vientiešiem. Kad kļuva siltāks un varēju iziet jau laukā no mūsu būceņa, mana glābēja izkārtoja man arī vienu otru vieglāku darbiņu, zināms, par vēdera tiesu. Vienreiz mani pieaicināja talkā pie kapa rakšanas un citiem apbedīšanas darbiem. Tā bija tīri humāna akcija, jo nekāda labuma no manis nevienam tur nebija — es tikai maisījos darītājiem pa kājām: Labie ļaudis gribēja mani pabarot, bet tā, lai tas neizskatītos pēc ubagu dāvanas. Piederīgo namiņš bija mazs, istabas šauras, bērnieku daudz, turpat gulēja arī aizgājējs. Namamāte atnesa man bļodu ar kāpostiem, bet steigā nevarēja atrast vietu, kur to nolikt. Beidzot viņa to novietoja mironim uz vēdera un aicināja mani "pie galda". Tagad es pat domās nedabūtu to gatavu, bet tai reizē kāposti man likās tik svarīgi, ka miroņa klātbūtne neko daudz mani nemulsināja.

Vairs neatceros, kādā sakarībā mēs abi ar brāli bijām iemaldījušies pie cilvēka, kuram piederēja patafons un dažas plates, visai nobružātas, tā ka nevarējām salasīt, kādu mūziku tās sevi glabā. Vienu no tām izraudzījām spēlēšanai. Un atskanēja... "Loengrina" Grāla stāsts Kozlovska dziedājumā. Tas bija vairāk nekā sitiens ar dzelzs bozi pa galvu. Vienā mirkli atgriezās mūsu zaudētajā Paradizē, tai pašā laikā skaidri apzinādamies, ka istenībā nekad vairs tur nebūšu (mums jau bija paziņots, ka esam izsūtīti uz visu mūžu). Es tricēju pie visām miesām un teju, teju kritu nemaņā. Šis gadījums galīgi sašķobīja manas

asinskāru odu un kniņu bari. Galu galā nekas cits tomēr neatika, vajadzēja kaut ko darīt, lai paglābtos no draudošā aukstuma — tuvojās ziema. Sākās būvdarbi. No tiem pašiem dēļiem sastutēja un sanagloja būdas ar guļamajām lažām divos stāvos, šķirbas aizbāza ar sūnām. Siltumu deva attiecīgi par krāsīm pārveidotas bleķa mucas. Kurināja ar visu, kas gadījās pa rokai, — nekādas malkas jau nebija, jo nebija apkārtne arī koku kā jau daždien tundrā. Es pats, atrazdamies, kā zināms, ārpus laika un telpas, celtniecības darbos nepiedalījos. Atspiedies pret sūnu kaudzi, ilgi nemazgāto seju pavērsis pret remdeno sauli, es kopā ar Danti un Vergiliju klejoju pa “Dievišķās komēdijas” tālajām takām. Daži mani kaunināja, daži lamāja, bet manu apziņu tas tikpat kā nemaz neskāra. Veltīgi nopūlējās arī čekists, kas esošajā situācijā tika dēvēts par komandantu, — tā kā viņš savas domas par manu ricību izteica krieviski, arī pie pilna prāta būdams, neko es nebūtu sapratis.

Pamazām tikām pie skaidribas, kur atrodamies. Visai tālu aiz muguras palicis Polārais loks. Te bija mūžīgā sasaluma zeme — Taimiras pussala. Taču par to neviens neko daudz nedomāja, prātus nodarbināja svarīgākas problēmas — kā paglābties no bada un nepierastā ziemas sala līdz 60 grādiem zem nulles. Pagaidām stiprinājām sevi ar atmiņām par neseno labklājību, bet mūsu miesa tērēja tauku rezerves, kas, par brīnumu, vēl nebija galīgi izsikušas. Pavasari izrādījās, ka tās glābušas daudzus no mums. No Ļeņingradas somiem, kas pirms izsūtīšanas bija dzīvojuši un barojušies tāpat kā pārējie padomju valsts pilsētnieki, dzīva palika tikai viena vienīga sieviete. Pievolgas vācieši, būdami kārtīgāki un strādīgāki par daudziem citiem, bija arī vairāk pārtikuši nekā vairums tuvāko un tālāko kaimiņu; no viņiem nepilna gada laikā apmira puse, iespējams, pat mazākā. Salīdzinājumā ar pārējiem latviešu pulkā nomirušo bija nedaudz, kāda piektā vai sestā daļa no visiem. Un te nu bez šaubīšanās jāsaka “paldies” Latvijas spēkim un sviestam.

Bet pagaidām līdz pavasarim vēl bija tālu, kā badīgs vilks ar alkātīgi ieplestu rikli mūs gaidīja nezināmā un biedīgā polārā zvaigzne — melna nakts, kad tikai dienas vidū uz pāris stundām pavid tāla saules atblāzma. Atveda jau apstrādātu baļķu komplektus, no tiem skubīgi cēla mūsu nākamos mitekļus, ko dēvēja par “somu namiņiem”. Taču pirmo sniegu sagaidījām vēl tais pašās dēļu būdās. Kamēr kurējās bleķa krāsnis, no karstuma un dažādām smakām metās nelabi. Tomēr Rīgas bagātnieku un augsto ierēdņu kundzes centās saglabāt agrāko stilu. Ieņēmušas vietas otrajā stāvā, tukšos vēderus ierāvušas, viņas risināja smalkmanīgas valodas, galvenokārt par dažādu kūku un tortu cepšanu. Vienlaikus ar gadiem ilgi koptu eleganci, it kā nevērigi dāmas iznīcināja utis, kas bija apsēdušas mūs visus. Naktis, kad uguns krāsnis apdzisa, mēs salām un bieži arī piesalām pie drānām, ko izmantojām kā gultas veļu. Par laimi, jaunceltajos namiņos mēs paguvām iemītināties, pirms uznāca istais sals un purgas, kas ir

daudz bistamākas par jebkuru stindzeni. Purga nebūt nav parasta sniega vētra — atklātajā tundrā vējš savirpuļo visu ar tādu spēku, ka zeme un debess griežas riņķi. Cilvēku gāž no kājām nost. Saredzēt nevar neko, pat savus izstieptas rokas pirkstus. Tāpēc purgas laikā pastaigāties iet tikai pašnāvnieki. Bistams izrādījās pat gājiens no viena namiņa uz otru, kas atradās tikai dažu metru attālumā cits no cita, — pietika paspert kaut soli nedaudz nosāņus, un gājējs uz visiem laikiem nozuda tundrā. Šāds liktenis piemeklēja arī vairākus no mūsu apmetnes, bet brīnumainā kārtā izglābās tikai viens vienīgs — kāds mednieks, kas mājaja kilometrus četrdesmit atstatu. Visu nakti viņš bija gājis, kritis sniega bedrēs un rāpies atkal laukā no tām, visbeidzot pārvietojies četrāpus, līdz atdūries pret vienu no namiņiem. Ari man — jau pēcāk citas upes krastos — vienreiz gadījās, ejot uz boditi, paklist sānis no istās stigas. Purga tai reizē bija pamatīga, un šodien mani kauliņi balotu tundras klaidienā, ja kaut kur netālu no ceļa neatrastos braucamo suņu kabūzis, kas apturēja manu gājienu uz nebūti.

Jaunceltajos namiņos, kuru bija daudz mazāk, nekā vajadzēja kaut cik normālai eksistencei, mitinājāmajies saspiesti kā pārpildītā vilcienā. Ari guļamvietas ierikvoja trīsstāvīgas, protams, tur varēja tikai gulēt — lai sēdētu, bija nepieciešama cirka akrobāta lunkanība. Siltums telpā turējās tikai tik ilgi, kamēr kvēloja krāsniņa. Uz šīs krāsniņas tika arī cepts un vārīts, ja vien kādam atradās ko cept vai vārit. Mūsu faktorijā — tā saucās Tālo Ziemeļu sadzīves centri — parādījās pat veikaliņš, taču tur kaut ko iegādāties varēja tikai par naudu. Lai tiktu pie naudas, vajadzēja strādāt, bet nekāda cita darba te nebija — tikai zemledus zvejošana, kas zvejniekiem nodrošinātu arī pavalgu. Diemžēl zvejas riku trūkums lielākajai daļai no mums liedza šo iespēju sadabūt kaut ko ēdamu. Daudziem nebija arī pienācīga apģērba, lai varētu atļauties iziet no istabas.

Bads, arī krasā klimata maiņa pārvērta cilvēkus. Gan fiziski, gan garīgi. Uz ilgu laiku sievietēm apstājās menstruācijas, vīrieši kļuva impotenti. Visuvarēnais dzīvības instinkts nomāca pārējos. Ja gadījās kas ēdams, mēs zagām, rāvām to cits citam vai no mutes laukā — bērni vecākiem, mātes bērniem, draugs draugam, brālis brālim... Mēs trīs — māte un abi brāļi — kā šai situācijā nabagākie bijām arī paši nožēlojamākie. Viendien mums iznāca runāšana, ka trijātā līdz pavasarim neizvilksim, par dzīvību vieglāk cīnīties katram atsevišķi. Vienlaikus paklida valodas, ka trīdesmit kilometrus no mums atrodoties Inokentjevkas faktorija, kur ļaudis dzīvojot nedaudz labāk. Un tur esot pat slimnīca. Kaut manas smadzenes bija jūtami sašķobijušās, kādā dienā, kad laiks turējās ne pārāk auksts un ne pārāk vējains, pēkšņs impulss izšķīla ideju, kas varētu būt glābiņš mums visiem trim: ja man izdotos tikt uz Inokentjevku, mātei ar brāli nevajadzētu vairs dalīt trīs daļās tās nožēlojamās ēdienu druskas, ko kādreiz izdodas sadabūt. Ideja deva cerību, kas savukārt piespieda mani rīkoties. Neko labāku nespēdams izdomāt, likos netālu no mūsu namiņiem gar

zemi — ja kāds nāks, izlikšos, ka esmu bezsamaņā (tas nenāktos grūti, jo jau krietnu laiku atrados uz nemaņas robežas), ja nenāks, gulēšu, līdz nosalšu, tā kā tā — ja palikšu šai faktorijā, līdz pēdējai stundiņai nebūs ilgi jāgaida. Man palaimējās, turklāt, lai radītu vajadzīgo iespaidu, nebija vairs nepieciešams izmantot manas aktieriskās spējas — labu strēķi nogulējis sniegā, es pavisam atslābu un no visas tiesas jau dzirdēju eņģeļus dziedam. Lai nebūtu jākrāmējas ar lieku mironi, priekšniecība tiešām aiztransportēja mani uz ilgoto Inokentjevku. Visai steidzīgi sajūdza kamanās suņus, piesēja mani pie tām pašām kamanām (lai vedējs vārguli nepazaudētu), un iejūgs devās ceļā. Tā kā biju sasiets, es nespēju pakustēties, tāpēc galīgi pārsalu. Piedevām — laikam jau no satraukuma, jo vēders bija tukšs kā izslaucīts, — man piemetās caureja. Tāds tad arī ieradās Inokentjevkas slimnicā — drebļu purināts, nopuņķojies, smirdošs, aptaisijies. Un tieši tai brīdī, kad tiku notutēts sagaidītāju priekšā, pārtrūka vai atraisījās aukliņa, kas saturēja manas bikses — tās ar visu pildījumu nošļuka uz grīdas. Domādams neizdomāsi efektīgāku parādišanos...

Izrādījās, ka slimnica ir tāds pats namiņš kā visi pārējie, nebija arī ārsta — tur dzivoja tikai kāds it kā feldšeris un jauniešu zvejas brigāde no Lietuvas. Pret visām kaitēm tika lietotas — kā iekšīgi, tā ārīgi — vienas un tās pašas vienīgās zāles — plaši pazīstamie zilie graudiņi. Brāļu tautas pārstāvji uzņēmās manu dziedināšanu, viņi ķēra zivis, es ēdu, gulēju un atkal zimēju dekorāciju skices. Kad acim redzami biju jau atkopies, mani gādnieki, gluži dabiski, gādīja, ka es celšos un šādā vai tādā veidā ņemšu dalību brigādes darbos, taču es joprojām zimēju savas skices vai arī lāgu lāgiem iestīgu neskaidrās vizijās — kā kaleidoskopā man rādījās epizodes no kādreiz redzētām, kā arī nekad vēl nebijušām izrādēm, kas ainojās manā iztēlē. Tā beidzot pienāca brīdis, kad ar brigādes pacietību bija cauri, mājīnieki nolēma, ka esmu nelabojams sliņķis un liekēdis, un gluži vienkārši parādīja man durvis. Ari priekšniecība neparko nevarēja tikt skaidrībā, ko ar mani iesākt. Bet arī Pievolgas vāciešu vidū atradās līdzīgi man — nejaudnieki, no kuriem nekāda labuma vairs nav, kuri nekādam produktīvam darbam nav derīgi, kurus nav vērts barot un mākslīgi uzturēt pie dzīvības. Mūs visus — kopskaitā kādus desmit bēdubrāļus — ievietoja vienā līdz tam neapdzīvotā barakā un atstāja Dieva ziņā. Visiem par lielu brīnumu, neviens no mums šo pasauli neatstāja, un pēc kāda laika mūsu barakā atkal nebija vairs neviena imitnieka. Kā mūsu dzīvības svecītes tur neapdzīsa, tas man vienmēr būs noslēpums. Iespējams, ka mūs paglāba humors — tas izklausās pavisam divaini, bet nūdien savu mūžu neesmu tik daudz smējies kā tai nāvinieku barakā. Un pats galvenais joku plēsējs bija kāds vācietis, kurš, kļuvis par upuri cingai, spēja pārvietoties tikai uz visām četrām. Acimredzot te slēpjas kāda likumsakarība — kad cilvēkam nav vairs ko zaudēt, pamostas tā saucamais karātavu humors.

Mani gādīja nozīmīgs pārbaudījums, arī man pašam laikam vajadzēja

pārliecināties, vai esmu galīgs mērdelis vai vēl kaut ko varu. Faktorijā izbeidzās milti, un tika organizēta kājinieku karavāna uz citu faktoriiju, kas atradās otrā Jeņisejas krastā tradicionālo trīsdesmit kilometru attālumā. Tagad es visvairāk brinos, ka toreiz nenosalu — manas skrandas sedza tikai noplisis vasaras mētēlis, ar virves gabalu sajozts. Laikam jau lielā piepūlē izdalijā arī kaut kādu enerģiju. Atceļā stiprākie vilka katrs veselus divus miltu maisus, vājākie pa vienam, bet galīgie švakmaņi — vienu maisu pa diviem. Ari man tika piešķirta pāriniece — pavisam novārgusi vāciete. Mēs atgriezāmies pēdējie, taču izpelnijamies ovācijas, it kā būtu uzvarējuši olimpiskajā maratonskrējienā, — droši vien sagaidītāji bija paredzējuši, ka mēs uz visiem laikiem paliksim kaut kur ceļā, bet tagad pats galvenais priekšnieks biedrs Medvedjevs sita man uz pleca un sauca par malaci. Ari es pats savā toreizējā prāta vājumā jutos gandrīz kā istens varonis.

Ap to pašu laiku kādu vakaru, kad visi jau taisījās likties cisās, pilnīgi negaidīts ieradās brālis Gunārs — viņš bija nācis kājām visus trīsdesmit kilometrus, kas šķīra vienu faktoriiju no otras. Nesasveicinājies, vēl pie durvim stāvēdams, viņš noprošija: "Vai te maize ir?" Par brīnumu, kaut kādas paliekas tiešām atradās. Neteikšu, ka biju sajūsmīnāts par Gunāra ierašanos — es sapratu, ka divatā būs grūtāk, taču tai brīdī brāļa jūtas ņēma virsroku un man pat nebija žēl tā maizes gabaliņa, ko atnācējs notiesāja. Uzzināju, ka brālis palicis viens — novembra beigās nomirusi māte. Saindējusies ar ēdiena izšķinām, ko savākusi atkritumos. Un brālim vairs nebija spēka palikt vienam, tad jau labāk riskēt un doties pārgājienā — kas būs, tas būs, ja uznāks purga, tāds būs bijis likteņa pirksts...

Abi bijām vienlīdz nonikuši un gaudeni, arī Gunāram šis laika sprīdis izrādījās īpaši smags un sāpīgs. Laikam tāpēc šo posmu viņš atceras vēl miglaināk nekā es un domā, piemēram, ka nevis viņš ieradies Inokentjevkā, bet es no Inokentjevkas esot aizstaigājis pie viņa. Šā vai tā, pavasarim tuvojoties, visus, kas nebija vēl paguvuši atstāt šo pasauli, nosūtīja vēl tālāk uz ziemeļu pusi. Vairākas dienas pa Jeņisejas ledu lēni vilkās bariņš pusmirušu nikulu — spoku karavāna. Cinga man bija savilkusi kāju taisnā leņķi, un neparko nejaudāju to atlikt taisnu. Bijām gandrīz jau pie mērķa, vēl atlika šķērsot upi, kas tai vietā izvērās piecpadsmit kilometru platumā, bet tālāk iet es vairs nespēju. Šai pusē atradās neliela zvejnieku un mednieku apmetne — varasvīri norikoja divus tēvaiņus, kuriem vajadzēja mani kamanīnās sēdošu pārvest pāri uz viņu krastu. Būtu gribējuši, viņi varēja mani paturēt turpat, bet kam gan vajadzīgs tāds utains un nonicis vārgmiesis? Viņi bija laimīgi, ka tikuši no manis vaļā, un nu kā istens lielskungs es braucu pāri Jeņisejai. Brauciens noslēdzās visai jokaini — pa ceļam mana likā kāja atlaba, kad sasniedzām cietzemi, es piecēlos, pateicos par vedumu un aizsteidzos pakal pārējiem ceļiniekiem. Liekas, nekad ne pirms, ne pēc tam neesmu tā gānīts un apsaukāts — mani vedēji, zināms, bija pārliecināti, ka "nolādētais kroplis" viņus vienkārši iznerrojis.

Sopka Kargo — tā saucās mūsu jaunā dzīvesvieta, kas atradās jau pavisam tuvu Ledus okeānam. Nekas labāks kā citās tundras faktorijās mūs te nesagaidīja. Tāpat salām un badojāmiešiem. Reiz, kad jau trešo dienu abi ar brāli pārtikām tikai no zila gaisa, es saņēmos un spēru izmisīgu soli — devos lemingu medībās. Te jāpiebilst, ka kopš dzimšanas jūtu alerģiju pret jebkura veida vardarbību. Nogalināt esmu spējīgs vienīgi savus niknākos ienaidniekus un arī tikai tādā gadījumā, ja tie nav lielāki par mušu — piemēram, utis, odus, blaktis. Bet lemingi ir aptuveni 15 centimetru gari tundras dzīvnieciņi, turklāt drosmīgi radījumi — ja tuvojas viņa alai, lemingš neslēpjas un nebēg, viņš lien tev pretim un bridinoši pikst: "Te ir manas mājas, tev te nav ko meklēt!" Tikai draudi paša dzīvībai piespieda mani, nesot vienā rokā cirvi, bet otrā kurvi, soļot uz tundru un slaktēt miermilīgos lemingus. Taču dirāt un ķidāt savus upurus vairs nejaudāju, lai tiktu pie ēdamā, daļu medijuma nācās atdot kādai sievietei, kas bija ne mazāk izbadējusies kā mēs un labprāt uzņēmās lemingu sagatavošanu maltītei. Zupa iznāca udeņaina, jo pietrūka gaļas...

Sals, purgas, badošanās žēlastības nezināja. Katru nedēļu daži no mums neizturēja un aizgāja pie tēviem. Ģimenes cilvēkus apbedīja tuvinieki, bet netrūka arī vienpatņi. Gribot negribot par tiem nācās domāt komandantam un vietējiem priekšniekiem. Tā kā ar zivju zvejošanas plāniem neko neveicās, par kapračiem nozīmēja tos, kuri šādu vai tādu iemeslu dēļ nevarēja zvejas darbos piedalīties. Izvēle krita uz mani un kādu puisieti no Besarābijas — Koļu Gavriļuku. Un laiku pa laikam, kad radās vajadzība, divi nāves kandidāti stiepa kādu jau mirušu uz netālo apglabāšanas vietu. Nekādas kapsētas jau nebija, tikko kājas vilkdami, mēs ar visu savu mironi aizklunkurējām kādu gabalu nostāk no faktorijas un mūždien gandrīz pilnīgi sasalušajā zemē lūkojām izdobt kaut ko līdzīgu kapam. Tā kā arī pa abiem spēka mums nebija ne par naga tiesu, nelaiķim parasti nācās samierināties ar nelielu bedri, un, kad mironim virsū bija sabērti sastingušās zemes gabali, viņa mirstīgās atliekas vietumis vēl rēgojās laukā no kapa kopiņas. Zinājām, ka liķus apgrauzis polārlapsas, bet mums bija vienalga. Viss bija mums vienaldzīgs, arī mēs paši un mūsu liktenis. Ar vienu kāju mēs jau stāvējām viņā saulē.

Un tomēr izrādījās, ka sacīt *finita la commedia* vēl bija par agru. Mani izglāba mūsu komandants, droši vien mazliet nogrēkojies frontinieks, par sodu nosūtīts uz Tālajiem Ziemeļiem, būtībā lāga vīrs, turklāt ne pārāk gudrs. Viņa vajadzībām tika uzcelts tāds pats namiņš kā pārējie — visās faktorijās tie bija vienādi. Vienā pusē apmetās pats komandants, bet otrā labu laiku turējās tukša — mūsu aizbildnis nevarēja izdomāt, ko ar to iesākt. Galu galā viņš nolēma ierīkot tur cietumu — istabā ierīktēja četras guļamlāvas, un tika paziņots, ka tas ir tuptūzīs. Turpmākais veidojās visnotaļ likumsakarīgi — ja ir cietums, vajadzīgi arī cietumnieki, šai gadījumā četri. Kā pirmos iespundēja divus krievu tautības

dēliešus, kas kaut kur kaut ko bija nočiepuši. Nākamais biju es — kādu vakaru komandants iegriezās mūsu barakā un ieraudzīja mani sēžam uz lažas ar piezimu grāmatiņu rokā (to šķirstīju, kavēdamies saldās atmiņās); grāmatiņa tika konfiscēta, un, tā kā ienācējs no tur rakstītā nesaprata neko, pat burti bija sveši un nezināmi, viņš nosprieda, ka tas viss ir pietiekoši aizdomīgi, lai arī mani iesēdinātu cietumā. Drīz vien parādījās vēl trūkstošais ceturtais — mans skolas biedrs no 1. ģimnāzijas, jau zināmā Fūrmaņa milulis. Tais laikos viņš bija dīvains, bet tagad jau pavisam nepilnīgs, vēl vairāk sajucis nekā es. Drīz vien noskaidrojās, ka mūsu ietupināšanas istais cēlonis ir pavisam prozaisks — komandantam bija vajadzīga malka, bet viņš viens pats netika galā ar zāģēšanu un skaldišanu. Šis darbs tagad kļuva par mūsu kvarteta pienākumu. Tā nu katru rītu mēs gatavojām komandantam kurināmo, bet viņš, acimredzot būdams dedzīgs mednieks, šāva meža zosis un, tā kā laikam jau nebija sliktis šāvējs, nokniedēja vairāk, nekā pats spēja apēst. Un pārpalikums tika mums. Tas arī bija mūsu glābiņš. Kamēr pārējiem līdz vasaras zvejai nācās dzīvot pusbadā, mēs, it kā apcietinātie, mīlojāmies ar putnu gaļu. Ari maizi mēs saņēmām pietiekoši, jo vietējā bodītē komandants varēja to iegādāties, cik gribēja, tā sakot, pa blatu.

Kad sagatavotos malkas krājumus vairs nebija kur likt, mūs palaida atkal savā vaļā. Diemžēl. Jo ledus vēl upē nekustējās, maizi brīvībā saņēmām atbilstoši nožēlojamai normai, pārējos labumus varējām baudīt tikai sapņos. Vēl krietnu laiciņu nācās atkal badoties. Taču ilgi gaidītā diena pienāca. Upe atbrivojās no ledus, varēja zvejot ar lielajiem tīkliem. Šai laikposmā zivju pietika visiem — gan pašiem zvejniekiem, gan pārējiem. Viendien man palaimējās tikt uzreiz pie trim prāviem muksuniem. Bez liekas stomišanās vienu izvāriju, otru izcepu, trešo izsutināju. Un vienā piegājienā visus trīs nolociju. Saprotams, ka pēc tam gandrīz nēdēļu no vēdergraižēm pats locijos un skraidīju pa tumšākiem kaktiem (krūmu tik tālu aiz polārā loka, par nožēlu, nav). Kad beidzās skraidīšana, biju vairāk novārdzis nekā pirms tam.

Pavisam negaidīti pienāca vēl vieni Jurgi. It kā ticis saņemts rikojums nosūtīt uz attālo Hatangas rajonu zināmu skaitu virieša cilvēku — tur trūkstot zvejnieku. Kā jau tādos gadījumos parasts, Sopkas Kargo vadošie kadri paši sev atstāja stiprākos un veselīgākos, bet sūtišanai uz Hatangu izraudzīja nederīgākos un vārgākos un bija laimīgi, ka tikuši no tiem vaļā. Mūs, kopumā ap desmit šļaupanu jaunekļu, iekrāva kāda tvaikoņa ogļu bunkurā un... aiziet jūriņā! No Jeņisejas līdz Hatangai, pa ūdens ceļiem braucot, varēja tikt vienīgi pa Ziemeļu ledus okeānu, pa Karas un Laptevu jūru. Tāpēc ceļā pieredzējām visu, kas pienākas istiem kuģiniekiem. Gan vētru, gan jūras slimību, pat satikšanos ar vācu zemūdeni, kas mūs kādu gabalu pavadīja, taču neko ļaunu nenodarīja. Iespējams, ka vācieši zināja, kādu kravu veda mūsu tvaikonis.

Jāatzistas, ka arī par šo braucienu manas atmiņas ir visai neskaidas — joprojām atrados pavisam tuvu robežai, aiz kuras sākas galīgs sajukums. Arī no ārpuses droši vien izskatījos visnotaļ atbaidoši — netirs, apaudzis un skrandains. Vienā kājā man kuļājās caurumains veltenis, otra bija savistīta smirdīgās lupatās un iemaukta vecā kalošā, mugurā karinājās kaut kādi kankari, palikuši pāri no kādreizējā vateņa, arī kreklis nebija labāks — vienas vienīgas driskas un lampatas. Utis te jutās kā isteni savās mājās, un viņu tekalēšanu varēja saredzēt jau pa gabalu. Tāpēc nepavisam nav jābrīnās, ka tieši manis dēļ Hatangā mūs padzina no iestādes, ko zināmā mērā varētu dēvēt par ēdnicu, un pirmajā vakarā mēs palikām neēduši. Toties iepriecinoša izrādījās satikšanās ar klasesbiedru Juri Stipro, ko varēja uzskatīt jau par vietējo.

Mēs nonācām Hatangas zivju pārstrādāšanas fabrikas rīcībā (nekādas fabrikas gan nekur nebija, rajona centrā atradās tikai kantoris, kur darbojās administrācija un grāmatvedība; to, kas lepni saucās par fabriku, veidoja atsevišķas faktorijas — nozvejoto zivju pieņemšanas un sāļšanas iecirkņi). Pēc dažām dienām mūs aizveda uz jauno dzīvesvietu — Hetas faktoriiju, kādus 250 kilometrus no Hatangas. Patikamākais bija tas, ka uz dienvidu pusi — purgas te neplosījās tik mežonīgi kā ziemeļu galā, upes pretējais krasts vairs neizzuda nepārredzamā tūlumā, no Hetas to šķīra tikai pieci kilometri, kur sākās tundra, tur varēja samanit pat nelielu mežiņu. Tas viss viesā cerību, ka, ja Dievs dos, mūsu likteņgaitā vēl iespējams pavērsiens uz labu. Un šis nedrošās cerības tiešām sāka piepildīties. Pirmais gaismas stars mūsu tumsas valstībā bija iecirkņa priekšnieka Šaripova rīkojums izsniegt mums maizi bez normatīvos paredzētajiem ierobežojumiem. Par pārējo gan vajadzēja gādāt pašiem, taču tas vairs nav bads, ja tu vari maizi ēst, cik uziet, kaut arī klāt piedzerot tikai pliku ūdeni. Pirmajā reizē katrs no mums ieradās barakā uz vakariņām ar četrus kilogramus smagu rupjmaizes klaipu padusē. Ar vienu izņēmumu — augumā lielākais mūsu vidū bija izprātojis, ka ēdamā tiktu vairāk, ja maizes tiesu izņemtu miltos un izvāritu miltu putru. Tā viņš arī izdarīja — sanāca pamatīgs spainis putras, īsts klisteris. Spaini starp kājām nolīcis, mūsu dižaudzis ķērās pie putras un līdz ritam bija to izstrēbis. Tāpat, ne kripatiņas neatstādami, mēs notiesājām savus maizes klaipus. Neticamākais šai jaunās dzīves aizsākuma akcijā bija tas, ka nevienam no neprātīgās maltītes nepiemetās ne žņaudzējs, ne kāda cita māgas kaite.

Kad mūs pielika pie zvejas darbiem, bija pienācis jau rudens, krasta tuvumā jau parādījās apledējums, pa upi peldēja vižņi. Ūdens bija ledus auksts, bet mūsu apavus nepavisam nevarēja uzskatīt par ūdeni necaurlaidošiem, vienā acumirkli slapji tika gan kājauti, gan kājas. Citādi tas nemaz nevarēja būt, jo mūsu tā saucamo speczābaku stulmi pie zoles bija tikai ar rupju diegu piedrāklēti. Bet ūdeni stāvēt nācās ilgi — kamēr izvilka krastā visu lielo tiklu, tā saucamo

vadu. Tā nu vienā saltā nakti, izmetot vadu no laivas, es sapratu, ka no manis nekāds zvejnieka dēls neiznāks, un no stūres soliņa iezāvos tieši upē. Mani pēc tam izmēģināja dažādos sauszemes darbos, bet vienādvien izrādījies neveikls un nederīgs. Meža darbos koki krita nevis uz paredzēto pusi, bet vīrsu man pašam vai kādam citam; malku žāgējot, driz vien nogura rokas, tāpēc neviens nebija ar mieru ķerties zāģim pie otrā gala; kad tēsu balķi, tikmēr to taisnoju, līdz pāri palika tikai skaidas; ja mucinieku darbnīcā man palaimējās uzbūvēt mucai vīrsu no kārkliem darināto stipu, pēc laiciņa tā nošļuka atkal zemē... Par laimi, kaut arī tikai otrās ziemas nogalē, kantori manos papīros bija pamanījuši, ka veselu gadu esmu studējis, un mani iecēla par noliktavas pārzini, neilgi pēc tam uzticot arī saimniecības daļas vadītāja pienākumus. Tā kā mans priekšgājējs visu bija galīgi saputrojis un nolaidis, mana pieticīgā darbošanās šai sektorā tika atzīta gandrīz vai par priekšzīmīgu — kā nekā zināmu kārtību man izdevās ieviest. Arī krievu valodu cik necik biju apguvis, kaut joprojām atpaliku no pārējiem. Vienā laidā es jauca laikus, kārtas un locījumus, tā bieži vien pamatīgi smidinādams klātesošos. Pirmajā laikā, protams, arī neko daudz nesapratu, it īpaši tad, ja runātājs valodoja ātri. Tā gadījās arī dažs labs nopietnāks sarežģījums, nepatīkšanas, kas sagādāja raizes pat ilgākam laikam. Nelīdzēja ne piķis, ne plāksteris, nācās samierināties ar to, ka tāda bijusi Dieva griba — lingvistiskā grūtgalvība man likta šūpuli un acimredzot saglabāsies līdz mūža galam...

Maizi vaigos vikstidami, pa reizei kādu zivtiņu piekozdami un rūgtu tēju uzdzēdami, gaidījām pavasari. 1943. gads gāja uz beigām, vēl glabājām sevi cerību, ka karš driz būs izkarots un mēs tiksīm uz mājām, kaut bijām bridināti, ka esam izsūtīti uz visiem laikiem. Badu vairs nejutām, spēki pamazām sāka atgriezties. Līdzī miesai modās arī gars, smadzenes atkal atsārņojās, domas kļuva aizvien skaidrākas un sakarīgākas. Pagaidām gan mitinājāmies lielā barakā, kur vienuviet gulēja, ēda, atpūtās kāds pussimts cilvēku, gan sievietes, gan vīrieši, taču mūsu pulciņš — atbraucēji un tie latviešu un Rīgas žīdu jaunieši, kuri jau agrāk bija nokļuvuši Hatangas rajonā, — turējās kopā, un visi iekārtojāmies vienā barakas galā. Šķirti no mums novietojās tikai mans līdzbiedrs kaprača gaitās Koļa Gavriļuks — ērtības labad viņš bija sameties kopā ar kādu savu tautieti, vārdā Katja, un gulēja gandrīz pašā barakas vidū. Arī pēcāk man nereti gadījās darboties ar Koļu vienā pāri. Un jāsaka, ka mēs sapratāmies tīri labi, kaut viņa dzimtene bija Besarābija — kā varēja noprast no mana vairākkārtējā pārnīka atmiņu stāstiem, pats tumšākais nostūris pirmskara Eiropā. To apliecina arī biedīgie un bezgala primitīvie jauniešu izklaidēšanās paveidi — par vienu no visveiksmīgākajiem jokiem, ar ko uzjautrināt sevi un citus, tika uzskatīta izvarošana, visietecamāk pulciņā. Un tomēr nevar noliegt, ka Koļam tiešām piemita kaut kāda dziļi nogulsnējusies ērmeta humora izjūta, spilgti izteikta, lai arī savā izpaušmē bieži vien stulba un ačgārna. Šā vai tā, taču, divatā strādājot,

mēs smējāties bieži un daudz. Fantastiskākais no viņa pigoriem radās divu faktoriņu mijiedarbībā: Koļas sieviete gulēdama visai iespaidīgi krāca; ja nakti gaidījās vajadzība iziet, veidojās pagalam netikama situācija, jo ārā gaidīja pamatīgs stindzenis vai arī purga. Acimredzot Koļam bija uzkritusi minētā vajadzība, taču, atzinis, ka būtu varējis vēl laiciņu vienā mierā pagulēt, ja Katjas krākšana šo nepamodinātu, viņš nolēmis vienlaicīgi gan tikt galā ar savu vajadzību, gan pārmācīt krācēju — tēlaini izsakoties, aizbāzt viņai muti. Lai šo ideju īstenotu, Koļa izdarījās pavisam vienkārši, kaut normālam cilvēkam neaptverami — viņš izmantoja savas draudzenes krācienā pavērto muti... naktspodīņa vietā. Katjas nelabā brēkšana, ko kuplināja visbriesmīgākie lamuvārdi divās valodās (rumāņu un krievu), viņas mīlotā puisieša pērkondimdošā rēkšana — viņš smējās vēderu turēdams — ātri vien sacēla kājās visu baraku. Sākās vispārējs ļembasts, vienu brīdi pat draudēja izcelties kautiņš starp jokmiļiem un ģimeniskās lidztiesības aizstāvjiem, taču galu galā viss noslēdzās ar kopēju grandiozu smējienu — pat paši aprobežotākie no mums gluži labi apjēdza, ka Koļas palaistais joks ir augstākā mērā idiotisks, taču viņa paša smieklis bija tik smeķīgi, ka atlika tikai pievienoties.

Diemžēl manās tālākajās atmiņās par šo dēlieti humora ir maz. Kādā pavasara pievakarē pa upi, kad ledus vēl nebija izgājis un tāpēc zināmos apstākļos varēja kļūt par nemēru bistams, brauca laiva, kurā pie stūres sēdēja Koļa, bet pie ariem septiņi latvieši, navigācijas jomā pilnīgi nejēgas (to vidū arī teoloģijas profesora Adamoviča dēls un meita). Par nelaimi, laiva uzsēdās uz sēkļa, braucēji acimredzot pārbijās (sēklis iegadījās patālu no krasta, upe tai vietā bija kā nekā aptuveni sešus kilometrus plata un straume — tik spēcīga, ka pret to virzīties varēja tikai pa strūdzinieku modei), neviens neapjēdza, ko darīt, daži droši vien metās ārā no laivas... Koļa nepavisam nebija ļaunas dabas, bet, kā jau daždien primitīvi ļautiņi, dusmu brižos nevaldīja pār sevi — neviens nezina, kā tas notika, bet visus septiņus airētājus atrada ar airi nosistus...

Kādā jaukā dienā mums pievienojās čigāniska izskata tumšmatis Boriss. Viņam ierādīja guļamo lāvu tieši blakus manējai. Ja pareizi atceros, vismaz sešas reizes šis divainis bija tiesāts par slepkavību vai slepkavības mēģinājumu. Kara laikā cilvēka dzīvība nebija nekādā lielā vērtē, par slepkavību parasti deva astoņus gadus noietnē, turklāt pastāvēja visdažādākās amnestijas, lielākas un mazākas, kā arī citi dažādi iegansti samazināt soda laiku. Tāpēc Boriss nebūt nebija kaut kāds veckuņš, bet vīrs pašos spēka gados. Un, par spīti visām savām noziedzībām, reti sirsnīgs, izpalīdzīgs tēvainis, kas vajadzības gadījumā bez ierunām atdeva otram savu pēdējo kreklu vai maizes gabalu. Vienīgā nelaime — periodiski viņam uznāca nepārvarama vēlēšanās kādu nogalināt, ja ne pavisam nobeigt, tad vismaz kādu drusciņu pamušīt. Tā reiz viņš ieslēdzās kopā ar divām zivju sālītājām, nostādīja pārbiedētos sieviešus pie sienas un

pāris stundu demonstrēja viņām savu augsti profesionālo naža sviešanas tehniku. Vienu citu reizi pašā nakts melnumā Boriss pamodināja visu baraku — dunci rokā nogrābis, viņš krustu šķērsu durstija pats savu gulvietu, brižam iebrekdamiem "Ak tu, mauka tāda!" (saprotams, krieviski), — spalvas vien putēja... Varat iedomāties, kā es jutos, turpat blakus gulēdams, — pietiktu Borisam pagriezties uz manu pusi, lai man atliktu tikai nopūsties "ardievu, pasaulit!". Pēdējo reizi šo savu kaimiņu redzēju kāpjām laivā, lai kopā ar kādu Pivolgas vācieti vestu sāli uz rajona centru. Pa ceļam viņš šo meitieti noslicināja...

Pavisam bez ļaunuma sirdi, lādzīgs un vientiesīgs toties bija Fedja Vorobjovs, ko iesaucām par Zvirbuliti, un bieži uzjautrinājāmies viņa izdarību dēļ. Tāpat kā laba tiesa citu vira cilvēku, arī Fedja jau pirms kara bija brīvprātīgi ieradies Tālajos Ziemeļos, cerēdams tikt pie pamatīga naudas žūkšņa — par polāro lapsu, vilku un citu dzīvnieku ādām maksāja labi. Karam sākoties, lielās cerības jūtamī saruka, un vairums brīvprātīgo mednieku vienkārši nodzērās. Fedja šai ziņā nebija nekāds izņēmums, jo vairāk tāpēc, ka uz žūpošanu viņu īpaši mudināja piedzīvotāja, nākusi no Daugavpils staigulēm. Nabaga vīrišķis pamazām pavisam nonika un sašļuka. Arī viņa valoda kļuva aizvien samurkšītāka — mūsu Zvirbulitis vairs nespēja izrunāt nevienu pašu teikumu, pēc katra elpas vilciena nepapildinādams to ar mātes vārdiem. Vietējā sabiedrība gan neizcēlās ar pārliecīgu izsmalcinātību, un neviens par šīm valodas pērlēm neko īpaši nesatraucās. Taču pienāca reize, kad satraukties nācās pašam balamutem — kara laikā par darba kavēšanu draudēja sods (sešu mēnešu ilga 25 procentu atskaitīšana no izpeļņas), taču attiecīgajai operācijai bija vajadzīgs tiesas spriedums. Pēc vienas brangas sviķošanas arī Fedjam gadījās sadurties ar bargo likuma burtu un stāties tiesas kungu priekšā. Bet, kā tas mums visiem itin labi zināms, šādā situācijā nevar izdarīties un izrunāties, kā katram ienāk prātā, nevar savas domas un idejas ietērt formā, kāda nu katram parocīgāka, un nekādā ziņā, skaidrojot augstajai tiesai savas apgrēcības cēloņus un savu pārkāpumu no visas sirds nožēlojot, nav ieteicams lietot atsevišķus mātes vārdus un to dažādās vairākstāvu kombinācijas. Šie noteikumi radīja problēmu, ko nelaimīgajam "noziedzniekam" vajadzēja atrisināt. Un mēs visi ar milzīgu nepacietību un interesi gaidījām, kā Fedja ar šo uzdevumu tiks galā. Kā vienmēr, arī šoreiz apstiprinājās senā patiesība, ka viss ģeniālais ir vienkāršs. Gluži bez izpūšņojumiem Zvirbulitis, saprotams, nevarēja iztikt, taču jāatzīst, ka izķepuroties viņš izķepurojās nūdien ģeniāli, — tikpat bieži kā ikdienā savu "matj, matj" viņš tagad lika lietā jaunū valodniecisku konstrukciju — "zīniet, saprotiet" ("znajtje, poņimajtje") — un izpelnījās gandrīz vai skatītāju aplausus...

Pilnīgs pretstats Zvirbulitīm bija mucinieku brigadieris tēvocis Foņa, vecs amatnieks, vecs arī gados, toties darbā līdz pedantismam akurāts. Sevišķi tas sakāms par viņa attiecību pret saviem darbarīkiem — tie allažīņ bija ideāli

sakopti, noasināti un sakārtoti, un šāda kārtība visnotaļ atsvēra vecā vira fizisko spēku apskumu. Taču viņa valoda tik bezmēriģi čumēja un mudžēja no visādām sabīrām, ka šai ziņā mūsu brigadieris pārspēja jebkuru, par Fedju Vorobjovu nemaz nerunājot. Nav aizmirstama kāda epizode vienā ziemas dienā. Pavasarim tuvojoties, pēc ilgās un nomācoši drūmās (viens otrs šai laikā pat sajuka prātā) polārās nakts pirmo reizi atkal parādās saule, pagaidām gan tikai mazdruscīņ palūkodamās pāri pamalei, un tas visiem ir nozīmīgs, iepriecinošs notikums. Kurš vien spēj kustēties, tas nesas ārā no istabas pretim saulei. Toreiz man gadījās stāvēt tieši līdzās tēvocim Foņam. Acis viņam staroja, pār vaigiem tecēja asaras, balss aizkustinājumā trīsēja, bet sveiciens skanēja šādi (visai aptuvenā tulkojumā): "Ek, tavu māti, parādījies gan, mauka, tāda un šitāda!" Laikam jau pie šādas valodas tēvocis bija radināts kopš agras bērnības...

Par vērā ņemamu individualitāti jāatzīst arī iecirkņa priekšnieks Šaripovs, skaistulis un vietējo dāmu elks. Viņu turēja par tatāru, taču šaurā un smalkā seja liecināja, ka te piejauktas arī citas, varbūt pat aristokrātiskas asinis. Laikam jau sievietes to juta un tikpat kā visas, gan vācietes, gan latvietes, bija viņā samilējušās, turklāt vismaz puse — viņam atdevušās. To skaitā arī mūsu pašu nesen vēl precētās kundzes. Ko tur varēja darīt! Organisms atkal funkcionēja normāli, tikai mocija pieradums pie regulāras milēšanās, cerības kādreiz vēl atgriezties pie vira nācās aprakt, kas cits šim nelaimīgajām sievietēm atlika. Diemžēl ne jau visām tika Šaripovs, un, ja arī tika, tad vienīgi uz dažiem mirkļiem — pārāk plašs bija viņa harēms, un kā Austrumu sultānam viņam vajadzēja milēt daudz. Tā Rīgas kungu un Latvijas lauku saimnieku sievas cita pēc citas pakāpeniski kļuva par vietējo krievu mednieku, celtnieku, zvejnieku vairāk vai mazāk pastāvīgām sirdsdāmām. Ja neskaita bērnus, mūsu vidū atradās arī divas jaunavas. Viena no viņām principiāli saglabāja savu šķistību visus izsūtījuma gadus, bet otrai bija pārāk latviski pabailīgs un pakļāvīgs raksturs, vienreiz kritusi grēkā, viņa vairs neatteica nevienam un uz vecāku māmuļu pārmetumiem atbildēja ikreiz vienu un to pašu: "... un ja nu viņš būs dusmīgs?"

Šaripova pielūgsmē dažbrīd kļuva pavisam divaina. Atceros šādu izteiksmīgu ainu — Šaripovs atbraucis uz zvejas vietu un telti apgūlies atpūsties, ap viņa guļas vietu sastājušies meitieši un, stundas un minūtes vērā neņemot, lūkojas, "cik viņš skaisti gul". Mūsu priekšnieks bija izpelņījies arī viriešu dzimuma simpātijas, viņa uzvedībā neredzējām nekā dižmanīga, pret visiem viņš izturējās vienlīdz cilvēcīgi, un netrūka viņam arī humora izjūtas. Daudz kas lika domāt, ka mūsu liktenis vispār nebija viņam vienaldzīgs un ka Šaripova interese par mums saistās ar kādu viņam vien zināmu noslēpumu. Šķiet, mūsu nojausmas nebija aplamas — pēcgalā, kad dzīvojām jau cituviet, Šaripovu saņēma ciet un aizveda, viņš it kā esot dezertieris. Var jau būt, bet, ja tas tā tiešām ir, tad rodas jautājums — kāpēc? Aiz bailēm? Vai bijis kāds pavisam cits iemesls?

Sieviešu dzimuma labvēlību iemantoja arī viens sikāks priekšnieks — Redkins vārdā, krievu blondā malača tips, reti kārtīgs un godprātīgs vīra gabals, ģimenes cilvēks, kas svešiem sieviešiem ne pirkstu nedūra klāt. Bet viņa sieva izrādījās sasodīti greisirdīga un nepavisam nepulējās savas aukainās emocijas piebremzēt. Katru vakaru viņa savu vīru sagaidīja pie namiņa durvim, uz ielas stāvēdama un pa visu faktoriņu aurēdama. Nabaga Redkins tika apsaukāts un nogānīts kā vislielākais izvirtulis un brunču mednieks. Trīs gadus viņš cieta šos izvirdumus, taču pienāca beidzot diena, kad vadzis lūza. Redkins nospļāvās, norūca pie sevis kaut ko līdzīgu "kad jau, tad jau" un metās daiļā dzimuma apkampienos. Bet greisirdīgā sieva ar to pašu reizi kļuva... klusa un milīga. Taču šī metamorfoze notika par vēlu, Redkins jau bija sajutis grēkā krišanas vilinošo pievilcību.

Mazajā Hetā netrūka arī vēl citu savdabīgu individu. Daudzi joprojām glabājas atmiņā. Naivs milzis, kas neatlaidīgi meklēja maza auguma, toties pamatīgi resnu sievu, ko ar Dieva palīgu beidzot arī atrada. Izstidzējis, mūždien kā kliņģeris saliecies suņu kučieris ("kajurs" vietējā valodā), dumjš kā zābaks, tomēr ne tik aprobežots, lai pats to neapjēgtu, — tāpēc, ja ceļā gadījās kļūmīga situācija, viņš iniciatīvu atdeva vadošajam sunim, piebilzdams, ka tas tā kā tā gudrāks par pašu braucēju. Brašs un bramanīgs celtnieku brigadieris, no istajiem sibiriešiem, — par viņiem runāja, ka īsts sibirietis esot tikai tāds, kurš spēj izdzert litru ņergas, izvarot eskimosieti un piedevām vēl nogalināt laču māti. Dzērājs un dauzoņa, kas visiem bija apnicis ar saviem nebeidzamajiem skandāliem un negantībām, bet, brīvprātīgi devies uz fronti, kļuva par varoni un pavisam isā laikā vairākkārt tika apbalvots. Divi slinki prātvēderi, kurus vienreiz nozīmēja mums par brigadieriem, kad uz kādas attālas saliņas cirtām kārkļus mucu stipām, — abi ieradās agri no rīta, kad mēs jau taisījāmies pie darba, taču atbraucēji nesteidzās, abi apsēdās, saritināja avizē tabaku, aizsmēķēja un sāka apspriest jautājumu, no kura gala sākt ciršanu — no austrumu puses vai varbūt no rietumu... apspriede turpinājās līdz vakara satumsumam un beidzās ar striktu lēmumu iet gulēt un darbu sākt rit no rīta: "Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle faule Leute." Bija arī strādīgi — vairāk gan mūsu, izsūtīto, vidū.

Kad drūmajos ziemas vakaros mūsu barakas galā viss runājamais bija izrunāts un viss plāpājamais izplāpāts, mēs sākām gudrot sev kādus izklaidēšanās veidus. Ilgstošu piekrišanu iemantoja stāstāms romāns: katru vakaru viens no mums stāstīja šā romāna vienu nodaļu un bija tiesisks jaukt situācijas un varoņu likteņus, kā vien viņam iepatikas — lai nākamais stāstītājs tiek ar to visu galā, kā prot un var. Varoņu un nevaroņu veidošanai lieti noderēja vietējais tipāzs, mūs pašus ieskaitot. Taču izdoma tā kā tā citam pēc cita ar laiku apsika, nesakarīgo notikumu un piedzīvojumu juceklis galu galā apnika, kaut līdz tam bieži vien tika mūs smidinājis un pierakstīts varētu kļūt par latviešu pirmo

absurdo romānu. Tā nu vakari vērtās aizvien mazrunīgāki, katrs grimām pats savās, lielākoties pavisam ne priecīgās domās, kā lāčiem mums mācās virsū lielais ziemas miegs. Ari es jutos kā Dieva nepieņemts, līdz prātā iešāvās doma, ka varētu atjaunot kaut vai to pašu romāna sacerēšanu, tikai citā veidā. Cerēju, ka visiem atkal radīsies vajadzīgā interese, ja būs vienots sižets un savstarpēji saistīts personāžs. Tā kā neviens cits neizrādīja nekādu tieksmi ķerties pie rakstu darbiem — lai būtu skaidriba un kārtība, nevis iepriekšējais kolektīvās radišanas haoss, visu tomēr vajadzēja fiksēt t. i., pierakstīt —, nolēmu pats kļūt par pagaidu rakstnieku. Kricelēju ar zīmuli, izmantojot jebkuru papīra drisku, bet visbiežāk jau pilnas pierakstītas skolēnu burtnicas — romānu centos iespiest starp rindiņām. Ko sacerēju, to vakarā lasīju pārējiem priekšā — tas nemaz nenācās tik viegli, jo vienīgais gaismas avots bija zivju eļļā iemērcēta lupatiņa. Tomēr pūles neizrādījās veltīgas — romāns iemantoja lielu piekrišanu: to klausīdamies, mēs visi domās atgriezāmies mūsu zaudētajā Paradizē, Rīgā, uz nelielu laiku aizmirsām, ka apkārt mums nebeidzamās nakts tumsa, ziemeļu stindzenis un nepārredzamā tundra. Ari jums konkrēti iejusties mūsu toreizējā noskaņojumā varbūt palīdzēs pats romāna sākums.

"Daiļā dāma, kas steidzās garām Mākslas muzejam, palēnināja savu sīko soļu steigu un labu mirkli ieinteresēta raudzījās atpakaļ uz muzeja durvim. Pret tām, moderno platmali atstūmis pakausi, gurdeni aplūkodams pelēko ēnu, ko meta laternas stabs uz Valdemāra un Elizabetes ielas stūra, balstījās jauns tumšmatains vīrietis. Viņa kreisā roka neapzināti knibināja zaļganpelēkā rudens mēteļa plato apkakli, bet lūpas neskanīgi svilpoja Fausta kavatīni. Gleznotājs Guntars Viksna — tas bija viņš — veltīgi pūlējās pārcirst Gordija mezglu — atrast sev šim vakaram piemērotāku nodarbošanos. Pagaidām, neko asprātīgāku nespēdams izdomāt, viņš aizkūpināja papirosu "L'Opera", ko pārdeva tikai Švarca kafejnīcā. Gaisīgie dūmi Guntaram atgādināja vijīgu čūskas ķermeni, un viņš pēkšņi iedomājās gleznot čūskas apvītu meitenes stāvu. Bet tad viņš šo nodomu atmēta un, rokas uz muguras salicis, devās cirka virzienā. Tur šovakar bija paredzēta nepārspējamās čūsku diditājas debija.

Guntars virtuozī prāta tā nostāties, lai visuzskatāmāk izceltu sava uzvalka elegantās linijas un bālās, gurdenās sejas noslēpumaino pievilcību. Šo māku viņš izlietoja arī šoreiz, Bīdi pastāvējis, Guntars pašapmierināts atgāzās ložas krēslā un, brīnīdamies par partera klaunu parasto muļķību, ar baudu sajuta dāmu skatienu kvēlās adatas durstam viņa profilu. "Lūdzu, šeit. Būsiet tik laipni!" — tā neapšaubāmi bija vietu ierādītājas pienākuma vienmuļībā veidojusies monotonā balss. Guntars jutās spiests izjaukt savu Apollona pozu, lai paraudzītos, kas ienācis viņa ložā. Dāmu dievinātajam māksliniekam pretim smaidīja gludi skūta iesarkanmataina jaunekļa seja. Iedomājieties, kādai vajadzētu būt ideālai "Labā toņa mācības" vāka bildei, un jums jaunā cilvēka veidols kļūs vairāk nekā

skaidrs. Guntars pazina ienācēju — arhitektūras studentu Artūru Bajāru — un, lūkodamies uz viņu, smaidīja reizē draudzīgi un ironiski. Pieklājīgais, vienmēr korektais jauneklis Guntaram neapšaubāmi bija varbūt pat vairāk nekā tikai simpātisks, taču Artūra pārmērīgā centība aizvien katrā vietā un laikā būt izcili solidam, viņa pārspilēti smalkās manieres nereti uzjautrināja mūsu mākslinieku.

Artūrs Bajārs bija manufaktūras karaļa, pazīstamā mākslas mecenāta Pāvila Bajāra vienīgais dēls. No tēva mantojis cieņu pret mākslu un māksliniekiem, viņš arī pats bija sācis vingrināties gan glezniecībā, gan tēlniecībā, bet ātri vien apjēdza, ka viņa talants nepavisam nevar mēroties ar mākslas mīlestību. Artūrs bija pietiekami saprātīgs, lai augsto mākslu atstātu vaļas brīžiem, luksusam un sāktu studēt arhitektūru, kur savas ievērojamās centības un noteiktības dēļ guva vērā ņemamus panākumus.

"Mirdza," Artūrs uzrunāja savu pavadoni, tumšmatainu pikantu skaistuli, "atļauj tev iepazīstināt ar manu draugu moderno gleznotāju Guntaru Viksnu." Guntars glaimots piecēlās. Nekas tā neglaimoja viņa godkārei kā epitets "moderns", ja tas papildināja apzīmējumu "mākslinieks", kas viņš tiešām bija, bet grūti pateikt, vai viņš gleznoja tāpēc, ka jutās aicināts izteikt krāsās un linijās kādu skaistu mirkli, vai tikai tādēļ, lai tiktu uzskatīts par interesantāko un modernāko latviešu jaunās paaudzes gleznotāju vidū. Ar saviem nenogurstošajiem ekstravagantajiem meklējumiem viņi vienus sajūsmināja, citus kaitināja, bet visbiežāk izsauca galīgu neizpratni un izbrīnu kā skatītājos, tā kritiķā.

Iepazīšanās ceremoniāls nebija pārāk garš, un, atkal attiecīgi novietojies ložas krēslā, Guntars sāka vērigāk aplūkot savu jauno paziņu. Bagātā Augstkalna jaunāko meitu Mirdzu, kas kavēja sev laiku, studējama romāņu filoloģiju, viņš bija jau agrāk redzējis dažādos augstākās sabiedrības sarīkojumos, bet tik tuvu, ka Guntars sajuta jaunkundzes ceļgalu balstāmies pret viņa labo kāju, daiļā Rīgas patriciete modernajam gleznotājam atradās pirmo reizi. Ieinteresēts, taču nepavisam kā mākslinieks, Guntars pētīja Mirdzas nerātno matu sakārtojumu un lūpu erotisko veidojumu. Viņa skatiens palēnām virzījās vēl uz augšu, kad Mirdza pavisam negaidīti pagrieza galvu sāniski, un abu acis sastapās. Guntars jūta, ka seno romiešu nerātņais Amors sāk kutināt viņa pakakli. Viņš pasteidzās piešķirt savam skatienam valdnieciski pavedinošu izteiksmi un visai nekaunīgi turpināja valdzinoši raudzīties Mirdzai acis. Bet viņu gaidīja nepatīkams pārsteigums. Viņš labāk justu uz savas galvas sasitam auksto zviedru plati, bet tagad viņam bija jādzird, ka skaista sieviete saka šādus drausmīgus vārdus: "Jūs laikam gan domājat, ka esat neatvairāms kā istais dons Žuans, bet varat skatīties man acis, cik ilgi vien gribat, tā kā tā jums nekas nesanāks." Tā, protams, bija Mirdza Augstkalna, kuras vienlaikus gan pārmetoša, gan koķetā balss intonācija galīgi sajauca Guntara līdz šim vēl gluži sakarīgo domu gaitu.

Nabaga māksliniekam nācās samierināties ar to, ka Mirdza Augskalna droši vien jau ir vai arī drīz būs Artūra ligava. Lāgā nesajēgdams, kā tagad izturēties — sarkt, bālēt, kaut ko atbildēt vai labāk tomēr ciest klusu —, Guntars beidzot sagaidīja tādu kā augstāko varu palīdzību — visapkārt nodzisa cirka spožās ugunis, arēna iegrima tumsā. Tad iedegās viens no daudzajiem prožektoriem. Tas meta uz nelielo priekškaru, kas sedza cirka māksliniekiem un zvēriem paredzēto eju, mistiskas gaismas apli, zili sarkanu kā dzērāja deguns. Pēc brīža priekšskars pavērās, un, skatot bungu riboņai, kas atgādināja tamtamu vienmuļo, bet suģestējošo skaņu, arēnā parādījās sika meitenite. Viņas augumam apvijies, it kā pusmiega snaudā gurdeni stajājās milzu čūskas gludenais ķermenis. Guntars atcerējās savu neseno ieceri un nedaudz sarosījās, cerēdams, ka meitene ar čūsku viņu no jauna iedvesmos. Bet galu galā viņam sametās garlaicīgi. Nepārspējamā čūsku diditāja monotoni gorija sava sīkā ķermenīša vidus daļu, stulbi boliņa acis un vēl stulbāk nedabiski smaidīja, pūlēdamās iejūsmināt publiku, kas pa britiņam pieklājības pēc neskanīgi sasita plaukstas, lai paustu savu neesošo aizgrābtību. Guntars jau nožēloja, ka te atnācis un gandrīz bija ar mieru atzities, ka to darijis ne jau godīgas intereses mudināts, bet lai vairotu savu jau tā pietiekami lielo popularitāti, lai viņš visur būtu redzams, lai ļaudis runātu, ka Guntars Viksna interesējas par visu, ka viņš ir vispusīgs un viņa interešu loks — plašs un daudzveidīgs. Atlikušo programmas daļu Guntars izjuta kā uzspiestu nebeidzamu sarunu ar savu aprobežoto, kārklu vāciešu bērnistabā augušo krustmāti Emiliju. Pa ausu galam viņš uzklusēja divu parodistu idiotiskos jokus, pasaulē fenomenālākās balss ipašnieka bezjēdzīgo spieģšanu, rūkšanu, gaudošanu, rēkšanu un klaigāšanu-visatbilstošākās skaņu variācijās, gaisa akrobātu nervozo sasaukšanos. Kā necerēta oāze Svēnu Hedinu Guntaru iepriecināja vienīgi brūnie kalnu lāči. Vientiesīgo dzīvnieku gluži cilvēciskā muļķība viņu pat sasmidināja un jūtami uzlaboja garastāvokli. Viņš pat slepus atkal pablenza uz Mirdzas pusi un ar patiku konstatēja, ka viņa nemaz tik ērcīga neizskatījās. Pie sevis smiedamās, Artūra ligava priecājās par vienu no lāčiem, kurš, neslēpti garlaikodamies, pats neko nedarīdams, ironiski noraudzījās uz savu lempīgo kolēģi, kas, varoniski mocīdamies, žonglēja uz dzeltenī krāsotas mucas. Beidzot, orķestrim nesaskanīgi spēlējot grāvējgabalu no jaunākās amerikāņu rēvijfilmas, arēnā izskrēja ponijs ar rakstisku ziņojumu "Uz redzēšanos!" mugurā. Knaši aprīņojis arēnu, tas atkal nozuda. Izrāde bija beigusies.

Mūsu trīs paziņas nolēma, ka iet uz mājām būtu tā kā vēl par agri. Pēc cirka skaļuma gribējās pasēdēt kādā klusākā vietā, tāpēc visi devās uz Klostersa pagraba pusi. Bet, tikko pa durvim tur iegājuši, viņi izdzirdēja tādu kā pazīstamu, taču reti kļiedzīgu balsi. Jauns, garš un izstīdējais jauneklis ar komiski īsu sporta žaketi mugurā un gaužām nekārtīgi sasietu kaklasaiti, atspiedies pret bufetnieka

leti un plaši plātidams savas garās un kaulainās rokas, diktā sašutumā tricīnāja pagraba sienas: "Es taču tev teicu, ka mans organisms nepieņem šitos tavus skābos vīnus un pārsaldinātos liķierus!" Viņam blakus miņājās kāda jauna, liriska būtne un satraukti kaut ko čukstēja šim ausi, bet satraukto puisieti tas ne mazākā mērā neietekmēja. "Ja es vispār kādreiz dzeru, tad tikai labu konjaku vai šņabi. Pārējo lai transportē uz nespējnieku patversmi," viņš nerimās.

Nenomierināmais skandālists bija populārais karikatūrists Oto Plekste, slavens ar savu izcilo apdāvinātību un vēl izcilāko paviŗšību. Neko viņš neuztvēra nopietni, aizvien rikojās atkarībā no acumirkliġā garastāvokļa. Ja Oto neiedvesmoja pasūtījums, pasūtītājs varēja mēnešiem ilgi gaidīt, kamēr kaprizais karikatūrists par viņu apzēlosies. Bet, kolīdz radās iedvesma, viņš zīmēja neatlaizdamies, arī krogā vai kafejnicā, apzimēdams tur visas salvetes un citus papirus. Palaikam viņam uzbruka vēl cita kaislība — spēļu automātu azarts. Ieraudzījis šādu automātu, viņš pameta visus zīmējumus, kur pagadās, un kā vērsis toreadoram metās uz priekšu ciņā. Sametis automātā krietnu sauju 20 santimu monētu, Oto tik ilgi daudzija nelaimīgo aparātu gan rokām, gan kājām, gan izmantodams vienu otru smagāku priekšmetu, kamēr no kastes izbīra ne vairs sauja, bet vesela kaudze siknaudas vai arī visa ierikte salūza. Par laimi, Klosters pagrabā nekādu spēļu automātu nebija, arī uz zīmēšanu Oto prāts tobrīd nenesās, tāpēc viņš varen nopriecājās, ieraudzījis atnācējus, un steidzās, rokas kā spārnus iēplētis, viņiem preti."

Kā redzat, nostalgiska nesenās pagātnes uzspodrināšana ar erotisku pieskaņu. Par pēdējo nebūtu ko brīnīties. Bada laiki bija beigušies, kaut ar nez kādu dažādību mūsu ēdienu karte nevarēja lepoties, tomēr mūsu spēki atjaunojās, un, jo tuvāk nāca pavasaris, jo vairāk mēs atkal sajūtām, ka esam pilnvērtīgi vīrieši. Radās jaunas problēmas — kā zināms jau no Bibeles laikiem, ja ir vīrietis, vajadzīga arī sievietē. Šīs problēmas apspriešana no visdažādākiem viedokļiem kļuva par mūsu galveno sarunu tematu, interese par romānu pamazām pagaisa, palicis bez klausītājiem, pēc devītās nodaļas es savu beletrista karjeru izbeidzu. Arī mūsu pamatinstinkts kļuva aizvien nevaldāmāks, tas izpaudās gan runās, gan elpošanas saraustītā ritmā, gan iekāres apmīglo to skatienu zibināšanā. To, protams, pamanīja arī citi, pirmām kārtām visu pie mums atrodamu tautību zeltēnes. Pa to laiku bijām pārvietoti atsevišķā mitekli — visas vājā dzimuma pārstāves meta ap to aizvien lielāku likumu, kaut nekādas briesmas īstenībā nevienai nedraudēja — bijušie Rīgas zēni, viens jēlgavnieks un viens no laukiem uz vardarbību nebija spējīgi, kā nekā bijām taču kādreiz kulturāli cilvēki. Taču, kaut arī bez noziedzīgiem paņēmiēniem, sasāpējušo problēmu vajadzēja atrisināt. Spert izšķīrīgu soli pirmais nolēma visklusākais no mums — vārdā Viktors. Varētu teikt: kas mazāk runā, tas vairāk dara, — bet radikālās rīcības īstēna is iemesls bija pavisam vienkāršs: ilgstošā atturība Viktoram jau sagādāja fiziskas

sāpes. Faktorijā Pievolgas vāciešu vidū bija dažas meičas, par kurām runāja, ka viņas esot, kā mēdz teikt, visai devīgas. Tad vienu vakaru Viktors nospļāvās un aizsoļoja pie tās, kuru sauca par Lidu. Visu cauru nakti neviens no mums negāja gulēt, gaidījām Viktora atgriešanos. Uz rita pusi viņš pārnāca — norimis, apmierināts un smaidošs. Saprātu, ka arī man pienācis laiks nospļauties un sekot mūsu celmlauža piemēram. Jau nākamā vakarā devos piepildīt loloto mērķi, taču ne pie Lidas. Laikam jau tādēļ, lai citi neteiktu, ka es pats neko nespēju izdomāt, izraudzijos citu meitieti, miesās kuplu un pēc rakstura lādzīgu, vārdā Kristine (lai Blaumanis man piedod, bet tāda ir dzīves istenība), kas dzīvoja atsevišķā zemnicā. Pirmais solis likās veiksmīgs — durvis nebija aizbultētas. Istabēli apgaismoja vārģa liesmiņa, kas it kā peldēja zivju taukos. Namamāte klusēja — kā šķiet, gulēja ciešā miegā. Drošs paliek drošs, nopūtu smirdīgo kvēpekli un devos uz priekšu. Bet pustumsā nebiju ievērojis, ka Kristine, tāpat kā viņas senči, kas pirms diviem gadu simteņiem bija ieceļojuši no Augšbavārijas, mēdza gulēt kā "princese uz zirņa", zem sevis apakšā palikusi vismaz trīs pēļus. Kā stikla kalnā uz augšu rāpdamies, kaut kādu drēbes gabalu parāvu pārāk spēcīgi un beigu beigās ar visu Kristīni un gultas maisiem novēlos uz grīdas. Tikai tad mana iecerētā piegulētāja pamodās un palaida briesmīgu blāvienu, pašam pēc pirmā mulsuma uznāca lielais smējiens, kam attapusies pievienojās arī Kristine. Izrādījās — viņa pirmajā nobīli domājusi, ka taisos šo aplaupīt vai nožņaupt. Pēc lielās smiešanās tā kā nepiederējās sākt dāmas iekarošanu atkal no jauna, un devos atpakaļ uz savu mitekli.

Diemžēl arī mans nākamais karagājiens beidzās neveiksmīgi. Biju kaut kādās darišanās ieradies zivju pieņemšanas punktā, ko vadīja ebreju puika no Rīgas. Runādamies, protams, drīz vien nonācām pie tolaik aktuālā dzimumu jautājuma. Saņēmu informāciju, ka blakus telti viena pati nakšņojot kāda iezemiešu daiļava. Cerību spārnots, steidzos turp un tiku laipni uzņemts. Mērķim tuvoties sāku visnotaļ eiropēiskā stilā: paplāpāju, pajokoju, paglaudīju, pārgāju uz ilgstošiem skūpstiem, bet jutu, ka jaunkundzes izturēšanās ir visai divaina. Viņa nepretojās, taču arī nekā citādi īpaši nereaģēja, tikai pamazām sāka nepārprotami slidināties ārā no maniem apkampieniem. Gluži paguris, beidzot izteicu savu vēlēšanos skaidri un nepārprotami. Man par lielu brīnumu, viņa pārmetoši painteresējās: "Kāpēc tad jūs uzreiz neteicāt?" Bet mani spēki bija jau galā... Toties guvu jaunu papildinājumu manām zināšanām par iezemiešu dzīvesveidu un tikumiem, bieži vien visai atšķirīgiem no mūsējiem. Arī dzimumu savstarpējo attiecību jomā, kā jau būsīt sapratuši, tie no mūsu viedokļa atzīstami par diezgan savdabīgiem. Taču visam ir savs izskaidrojums un vēsturisks sakņojums. Gados vecākie krievu mednieki vēl atcerējās, ka pirms dažiem gadu desmitiem joprojām dzīva turējās senā tradīcija viesim blakus uz naktsguļģu guldināt namatēva sievu vai meitu. Tā veidojušās gluži lietišķas attiecības, kurās

noteicošais ir princips "ko vajag, to vajag". Iezemieši neskūpstās un nezina nekādas priekšspēles, viss tiek nokārtots pavisam vienkārši. Viņš izsaka savu vēlēšanos, viņa atbild: "Labi, lai notiek," — un pēc britiņa kavalieris kāto tālāk kārtot citas darišanas vai uz māju gulēt. Atteikumi ir ļoti reti — vajadzīgs kāds īpašs iegansts.

Tie, kurus dēvēju par iezemiešiem, mūsu pusē pārstāvēja veselas divas tautības. Dolgāni jeb saha (tā viņi līdzīgi jakutiem sauca sevi paši) bija vēlāki atnācēji, tungusu un jakutu vārgākie pēcnācēji, laika gaitā no centrālās Sibīrijas atbīdīti līdz Taimirai, jau civilizācijas skarti, taču ne no labākās puses. Viņi gan medībās lietoja šautenes, nevis rungas vai kaut kādus duramos un bultas, zvejoja ar rūpniecās darinātiem tikliem un vadiem, valkāja līdzās briežādas apģērbam un apaviem (tie saglabājās galvenokārt ziemas laikā, ja vajadzēja uzturēties ārpus telpām. Tādos gadījumos arī mēs vilkām tos mugurā — citādi draudēja nosalšana) arī veikalā pirktus kreklus, bikses, kleitas, zābakus u. tml., dažs labs nedaudz prata arī lasīt un rakstīt, taču vispilnīgāk bija apguvuši atšķaidīta un neatšķaidīta spirta dzeršanu, zināms, arī smēķēšanu. Ugunsūdeni, kā viņi paši to bija iesaukuši, dolgāni patērēja gluži neticamos daudzumos. Palaikam šķita, ka viņi to lieto ūdens un maizes vietā. Tāpēc nereti gadījās, ka virs, dzērumā apgūlies, nekad vairs nepamodās. Tādos gadījumos mēdza sacīt: "Sadega vecais." Spaiņiem tika dzerta arī tēja, ko uzskatīja nez kāpēc par izcīlu spēka avotu. Civilizēšanās rezultāti bija acimredzami — vispārēja hroniska tuberkuloze, rahīts, seno ierašu un tikumu panikums. Tikai tundrā tie vēl pa daļai saglabājās. No grēkiem par vissmagāko un visbargāk sodāmo tika atzīta zagšana — tā bija pašas dzīves diktēta nepieciešamība: ziemeļbriežiem barību meklējot, ilgi vienā un tai pašā vietā uzturēties nevarēja, bet vadāt visur līdzīgu savu iedzīvi bija pārāk apgrūtināši; tāpēc daļu mantības atstāja apmetnē līdz nākamai reizei, kad būs izaugusi jauna sūnu kārta, — un šo īpašumu neviens svešs nedrīkstēja aizskart (reiz sacēlās grandiozs tracis, kad kāds šos nerakstītos likumus nezinošs ceļinieks bija paņēmis sagrabējušu tējas kannu un aizmirsis to nolikt atpakaļ. Lieta nonāca pat līdz tiesai). Taču no tiem, kuri dzīvoja faktorijā, viens otrs jaunietis jau bija iemanījis palaist nagus. Tas piederēja pie civilizācijas sasniegumiem.

Bet vislielāko postu vietējiem atnesa kolhozu sistēmas ieviešana. Tā noārdīja ierasto saimniekošanas veidu un pamazām padarīja visus par nabagiem. Par īpašas apbrīnošanas vērtu jāatzīst valsts nekaunība, atpērkot mednieku un zvejnieku sagādāto produkciju, — par zivīm maksāja tikai desmito daļu no pārdošanas cenas (turklāt to saņēma kolhozs, kas zvejnieku peļņu pārvērta izstrādes dienās, tā ka beigu beigās pats darba darītājs saņēma tikai nožēlojamas kapeikas), bet zvērādu atpirkšanu var salīdzināt vienīgi ar lielceļa laupīšanu. Tāpēc nav jābrīnās, ka arī ziemeļu kolhoznieki, sapratuši, ka no kolhoza neko

labu viņi nesagaidis, ātri vien iemanijās visādi blēdities. Zvērādas slēpa un, ja paretam gadījās izdevība, pa kluso pārdeva, apēsto briežu gaļu norakstīja uz vilku vai kādas lopu kaites rēķina, zivis paši ēda visdažādākos veidos, arī jēlas un sasaldētas, piedevām tās žāvēja nebaltām dienām, bet valstij nodeva tikai pārpalikumu. Tādējādi nekad neapstājās ne pārāk veiksmīgā cīņā par visādu plānu izpildīšanu... 1936. gadā esot bijis pat mēģinājums atbrīvoties no padomju varas — neželīgs un asiņains dumpis, kura laikā rajonā nogalināti gandrīz visi krievi, galvenos priekšniekus ar briežu palīdzību saraustot gabalos. Vajadzīgo kārtību izdevies atjaunot tikai ar armijas palīdzību, ko paguvus izsaukt kāds radists.

Īstie iezemieši tomēr bija nganasani, kas Hatangas krastos mājāja jau trīs gadu simteņus. Esmu dzirdējis, ka Āzijas ziemeļu pusē neesot nevienas citas savā attīstībā tik atpalikušas tautības. Vēl nesen viņi nodarbojās gandrīz tikai ar medniecību, zvejoja nedaudz — tundras ezeros un paši ar saviem zvejas tīkliem. Drēbes viņi lielākoties joprojām nevalkāja, iztikdami ar briežādas apģērbu (te bija arī savs ieguvums — briežādās nemetās utis) un "gultas veļu". Arī ar mazgāšanos neviens sevi neapgrūtināja — katrs, no rīta piecēlies, iebāza dažus pirkstus sniegā un izberzēja acis; aktīvāka darbošanās šai virzienā tika uzskatīta par apgrēcību, ja bērns skolā tika pieradināts pie ūdens un ziepēm, vecmāmiņa, to uzzinājusi, atkritēju parasti savā veidā nolādēja (vectētiņi ar tādām lietām nenodarbojās, viņu ziņā atradās barības sagādāšana). Tundras dolgāni dzivoja ar ādām apvilktās pārvietojamās mājiņās uz sliecēm, iekšpusē kurinādami dzelzs krāsniņu, bet nganasani aizvien vēl mitinājās čumos — uz plikas zemes konusveidīgi sastata mietus un nosedz, tāpat kā zemi, ar tām pašām briežādām, vidū uz zemes atstājot vietu ugunskuram, bet augšpusē caurumu dūmiem. Par lasīšanu un rakstīšanu neviens pat neinteresējās, visas mācības notika piespiedu kārtā un ar lielu pretestību no vecāku puses. Ar eiropieša aci skatoties, neko cildinošu nevar teikt arī par nganasanu ārējo izskatu, turpretim dolgānu vidū varēja atrast, kaut visai reti, pat istas skaistules un vienu otru smukpūsi.

Manis paša tuvāka iepazīšanās ar šo dzīvesveidu notika, kad strādāju jau par grāmatvedi un vedu pirmo pārskatu uz rajona centru, līdz kuram vajadzēja braukt kādus 200 kilometrus. Pa tundru braucot, kamanās jūdza tikai ziemeļbriežus, kas ātri vien nogura, un ik pa 30 kilometriem tos vajadzēja mainīt. Maiņas punktos parasti dzivoja dolgāni, taču paretam gadījās arī nganasani. Pie vienas no viņu apmetnēm nonācām nakts vidū. Visi gulēja ciešā miegā. Kad izdevās vienu sievišķi pamodināt, viņa iekurināja dzelzs krāsniņu (fakts, ka šai čumā ugunsкура vietā izmantoja jau krāsniņu, atzīstams par ievēribas cienīgu izņēmumu, kas apliecina neatvairāmo civilizācijas uzvaras gājienu pat Tālo Ziemeļu tundrā), un karstums pamazām piesvelmēja čumu, izceldams no

iedzimto spējas orientēties tundras vienveidīgajā bezgalībā. Parasti braucējs vēroja zvaigznes, taču visbiežāk tās sedza mākoņi, un tad par vienīgo ceļa rādītāju palika sūnas. Dievs vien zina, ko viņi tur saskatīja, taču, ja draudēja maldišanās, vedējs nokāpa no kamanām, pakasīja sāņus sniegu, pačamdija sūnas un droši brauca tālāk, nekad nenogriezdamies no pareizā ceļa, kaut brieži salīdzinājumā ar suņiem bija caur un cauri stulbi un vedējam palīdzēt nespējīgi lopiņi. Toties pavisam neizprotami iezemiešiem izrādījās tādi jēdzieni kā "ilgi", "driz", "tuvu" un "tālu". Ja tu viņam jautāji, vai driz būsīm galā, viņš atbildēja, ka driz. Ja jautāji, vai vēl tālu jābrauc, saņēmi atbildi, ka tālu gan. Acimredzot te visiem bija viena alga, cik tālu vai tuvu, ilgi vai ātri. Laikam jau vainojama aziātiskā pacietība, kas mūsu puses ļaudīm palaikam šķiet gluži fantastiska. Īpaši mulsinoša un teju, teju mistiska izjūta mani katreiz pārņēma, kad nācās vērot, kā vietējie brauc ar laivu pret Hatangas upē visai spēcīgo straumi. Vienā mierā, laiski airus kustinādami, viņi virzījās uz priekšu ar ātrumu, kā likās, simt metrus stundā. Un tā bez mazākā satraukuma kaut vai diennakti no vietas. Netiku kādreiz redzējis, ka viņi kāptu no laivas laukā, ņemtu pār pleciem virvi un vilktu laivu uz priekšu kā kādreizējie Volgas strūdzenieki, kā šādos gadījumos rīkojamies arī mēs.

Briežu pajūgu vadīt varēja tikai tundrā dzimušie un augušie, iebraucēji brauca ar suņiem. Lai sacenstos ātrumā ar briežiem, kamanās vajadzēja iejūgt kādu duci suņu, bet parasti nācās iztikt ar aptuveni septiņiem — trīs pāri un vienu priekšgalā. Tāpat ar suņiem, tundru nepārzinot, varēja braukt tikai pa upes ledu vai tās krastu — tundra bija pārāk plaša, lai nomaldišanās gadījumā suņi paši tur orientētos. Toties, pa upes ceļiem braucot, tie ne vienu reizi vien izveduši apmulsušos braucējus uz pareizās stigas. Bez tam tie pēc katriem trīsdesmit kilometriem nekrita pagurumā gar zemi un, kaut ne pārāk ātri, pie vajadzības spēja virzīties uz priekšu stundām ilgi un dažreiz vēl ilgāk. Vienreiz, divatā braucot, pašu vainas pēc pamatīgi nomaldījāmies, jo nebijām ļāvuši suņiem iet tai virzienā, kur tie gribēja, bet par varēm griezām tos uz citu pusi. No rita savu ceļojumu sākuši, čunčīnājām līdz vēlai naktij. Visi bijām izbadējušies un pārguruši, taču iejūgs vēl vilkās. Galu galā mēs paši nolūzām. Gribot negribot vajadzēja atpūsties. Bet sākās purga, labi, ka ne pārāk spēcīga. Tomēr — šā vai tā — mums draudēja nosalšana. Nebūtu suņu, mūsu kauliņi vēl šobaltdien tur balinātos. Bet šie senie cilvēka draugi arī šoreiz mūs izglāba — saguldinājām tos mums visapkārt un zvilnējām kā zem siltas segas. Rita gaismā ieraudzījām, ka mūsu mērķis, Hatanga, atrodas pavisam netālu. Bet, kad paraudzījāmies viens uz otru, tad gan iebrēcāmies — mūsu ģimji no apsaldēšanas bija pārvērtušies līdz nepazīšanai, vienos sartos plankumos un čulgās.

Ne pārāk veiksmīgs veidojās arī mans pirmais brauciens "es viens pats un septiņi suņi", kas jāatzīst par lielu vieglprātību, jo mana pieredze šai jomā bija

augstākā mērā niecīga. No sākuma viss risinājās atbilstoši ierastajai notikumumu gaitai. Bet kaut kur pusceļā, kādus 15 kilometrus no faktorijas, man iešāvās prātā saisināt ceļu un vienu gabalu nošņāpt pa tundru. Un te nu man sagriebējās atbrīvoties no liekā šķidruma. Pagājis sāņus, atstāju suņus savā vajā. Kad attapos, bija jau par vēlu. Mani suniši sajūsmā par iegūto neatkarību, astes vējā plivinādami, jau atradās labā gabalā. Nebija ne mazāko cerību, ka, satuntuļojies briežādās (cimdi, trīs pāri zeķveidīgu apavu, kas savilkti cits uz cita — viens parastai staigāšanai, otrs siltumam, trešais, kuru apvelkot katra kāja kļuva milzīga kā zilonim, siltuma uzturēšanai ilgākā braucienā, maisveida virsmētēlis — sakujs —, ko uzvilkt mugurā nebija iespējams, tajā varēja tikai ielist), es varētu tos panākt. Vajadzēja rēķināties ar to, ka pēdējā stundiņa nav vairs tālu. Paldies Dievam, jozdami kā apsēsti un galīgi aizmirsuši, ka iejūgā nepieciešama kārtība un disciplina, suņi drīz vien sapinās un netika vairs tālāk uz priekšu. Vairāk nekā stundu man vēl vajadzēja saldēt rokas, lai atšķetinātu šo murskuli, kur kopā samudžinājušies gan paši suņi, gan iejūgs, gan dažādi sienamie...

Karš jau tuvojās nobeigumam, kad mūsu pusē parādījās pat lidmašīnas — frontē cietušie un uz ātru roku salabotie divplākšņi. Nu jau līdz rajona centram varēja nokļūt pāris stundās — šāds ceļojums bija omulīgs un amizants, kā ar lidojošu tepīki vai taksometru, zeme likās atrodamiem tepat tuvu, tikpat kā ar roku aizsniedzama, ar lejā stāvošajiem, ja pietika balss spēka pārkliegt motora troksni, varēja pat sablaustīties. Ari iespēja nosisties bija niecīga — ja gadījās kāda nebūšana, lidmašīna varēja piezemēties kā planieris. Paretam varējām izmantot arī astoņvietīgo divplākšņu pakalpojumu. Ari šie lidaparāti nebija pirmā svaiguma, gadījās pat pavisam sagrabējuši un norakstāmi. Šai sakarībā atceros kādu traģikomisku gadījumu — reiz viens grāmatvedis, veiksmīgi nokārtojis savas darišanas rajona galvenajā kantorī, ietaisījis dūšu un kāpis lidmašīnā, lai dotos uz māju pusi. Pa ceļam sākusies neliela domu apmaiņa ar citiem kolēģiem, kas izvērtusies par visai asu diskusiju. Galu galā mūsu grāmatvedis nez par ko apvainojies, pasūtījis visus vienu māju tālāk, paņēmis savu nodriskāto portfeli un izkāpis. Citi ne attapties nav dabūjuši...

Tomēr ne jau visi, kas vēlējās, tika pie lidināšanās. Tā bija priekšrocība, paredzēta vadošajiem darboņiem un tiem, kuriem steidzīgi vajadzēja doties šādā vai tādā komandējumā. Tā kā briežu transports atradās iezemiešu rokās, tad iebrucējiem nekas cits neatlika kā dažāda veida braucieniem un vedumiem izmantot suņus. Viens otrs ar tiem šķūrēja mājās arī malku un ūdeni — ūdens nešana bija sevišķi nepatīkama padarīšana, jo, lai izvairītos no pavasaru plūdu briesmām, visas ēkas atradās visai augstu stāvajā krastā un rāpties pa to ar pilniem spaiņiem nepavisam nenācās viegli. Tāpēc ar suņiem mūsu kontakts aizvien turējās ciešs un pastāvīgs. Vērojot šos saprātīgos dzīvniekus, atskārtu, ka arī viņiem ir sava sabiedrība, kas kopumā neko daudz neatšķiras no tās, kuru

Dzīve sāk braukt pa cik necik normālām sliedēm.

veido cilvēki. Ir viņu vidū arī sava veida talanti un spilgtas individualitātes. Par mūsējiem runājot, jāatzīst, ka tādu sanāca veseli trīs, turklāt katrs no tiem pārstāvēja citu rakstura grupu. Visgudrā kuce Liska, kā jau no visiem saprātīgākā, iejūgā ieņēma vadītāja vietu un visnotaļ šo uzticību attaisnoja — nav gala stāstījumiem par to, kā viņa to vai citu reizi paglābusi braucējus no nomaldišanās. Viņa bija vienīgā, kuru nevajadzēja tvarstīt un vest pie kamanām, Liska ieradās istajā brīdī pati un pati nostājās savā vietā, kajuram atlika tikai uzmaukt tai attiecīgo siksnu Šāds apzinīgums tika atbilstoši atalgots — Lisku pēc darba neslodzīja suņu mājiņā, bet ļāva tai brīvi skraidelēt apkārt. Šo privilēģiju izcilniece prata lieliski izmantot, tā apstaigāja visu faktoriiju, pēc kārtas "klaudzinašama" pie visām durvīm. Visur tapa atvērts, un visur to dāsni pabaroja.

Arī baltais milzis Polkans nebija nekāds mulķis un iejūgā mēdza ieņemt vadošo posteni. Biedīgā izskata dēļ no viņa baidījās gan pieaugušie, gan bērni. Bet īstenībā pret jebkura vecuma cilvēkiem tas izturējās laipni, draudzīgi, pat pazemīgi, klausīja uz vārda, nevienu neapņēja, nemaz nerunājot par aiztīkšanu, un allažīgi tikai luncināja vareno asti. Toties tas vārda pilnā nozīmē iznīcināja savus ciltsbrāļus. Kaut brīvajā laikā vienmēr piekēdēts, Polkans, viens palicis, palaikam lika lietā savu vareno spēku un no ķēdes norāvās. Atbrīvojies tas cauru nakti klaiņoja pa faktoriiju un koda nost ikvienu suni, kurš trāpījās tam ceļā. Tas

droši vien bija pats suņu dievs, kas Polkanu par šādu izricību bargi sodīja. Mūsu iecirkņa toreizējais priekšnieks Bičkovs, primitīvs un uzpūtīgs tēvainis, arī galīgs nevēģa suņu transporta jautājumos, sadomājis viens pats pabraukāties un acimredzot nespēdams tikt galā ar nepaklausīgo aizjūgu (suņi, tāpat kā zirgi, sajūt, kurš ir kārtīgs braucējs, kurš tikai tāds māneklis, un attiecīgi arī uzvedas), sācis slānit barvedi, līdz atdauzījis tam nieres. Sasistais milzenis, tikai uz priekšējām vien balstīdamies, pievakarē atvilkās pie manis uz kantori un turpat pagaldē pēc dažām stundām izlaida garu. Pretēji šim cilvēka nogalinātajam suņu slepkavam pavisam citāds savā raksturā bija kustīgais un manīgais Trezors, mūsu izpratnē tipisks "nikns suns", kas negrieza ceļu nevienam cilvēkam, bet vienmēr un visur iestājās par citiem suņiem, uzbrūkdams pat braucējam, ja viņš atļāvās iepātagot kādu no iejūga. Trezoru dievināja mazie kucēni, kas bariem vien pastāvīgi skraidelēja tam nopakaļ. Laikam jau juta, ka tēvocis ir labs. Un vienreiz tēvocis to pierādīja pavisam nepārprotami. Tas bija kādā vēlā rudenī, kad sniega vēl nav un suņi, kā vasarā raduši, joprojām bizenē brīvībā. Naktij tuvojoties, ūdens pie krasta jau sasala, un tovakar zvejnieki savu lielo laivu, pilnu ar sazvejotajām siļķēm, negribēdami pa tumsu krāmēties, atstāja līdz ritam ūdeni. Kucēni, saoduši kaut ko vilinošu, smīkstēdami un uz augšu palēkdami, drūzmējās laivas tuvumā, bet doties tālāk baidījās. To redzēdams, Trezors ar veiklu stiepienu ielēca laivā, paņēma zobos siļķi, iznesa to malā un nolika pie kājām vistuvāk stāvošajam kucēnam. To pašu tas atkārtoja vēl daudzas reizes, līdz visi mazie bija pabaroti... Pasakiet nu — kurš no šiem trim ir labs sunitis, kurš slikts. Vai tā labā ir gudriniece Liska, visu ceļu un taku zinātāja, kas klenderēja apkārt, diedelēdama sev papildu porciju pēc vakariņām? Vai cilvēku draugs Polkans, kas sistemātiski nogalināja sev līdzīgos un, raugoties no suņu viedokļa, uzskatāms par savas sugas (tautas) nodevēju? Vai niknais Trezors, kas sakodis ne vienu vien radības kroni, bet vienmēr un visur bija savējo pusē?

Ja mūsu toreizējo eksistenci vispār var atzīt par morālu, tad varētu sacīt, ka mazpamazām tā sāka braukt pa cik necik normālām sliedēm. Lielākā daļa jau mitinājās atsevišķās zemnicās un pa pāriem — vienam pašam tikt ar visu galā mūsu situācijā bija par grūtu. Tāpēc visbiežāk sivedēja lomā bija praktiskās ikdienas nepieciešamība, kaut arī tas nenozīmē, ka kvēlākas emocijas un mīlestību bijām pavisam aizmirsuši. Šā vai tā, bet reti kāds turējās savrup. Kurš neiemantoja sev otro pusi, sametās kopā ar kādu no paša dzimuma (tīri saimnieciska aprēķina pēc). Kas nespēja sameklēt tautības brāli vai māsu, samierinājās ar cittautietī. Daudzi no mūsējiem tika pie vieglāka darba, kur vairāk vajadzēja strādāt ar smadzenēm. Tā kā no Latvijas izraidītie bija izglītības ziņā tālu priekšā pārējiem, tad pēc ne pārāk ilga laika izrādījās, ka bezmaz visi rajona grāmatveži, rēķinveži, pārdevēji, noliktavu pārziņi, saimniecības daļu

vadītāju, zivju pieņēmēji ir no mūsu vidus. Ari es ar savu viena universitātes kursa izglītību tiku iecelts grāmatvežu kārtā. Turklāt diezgan kuriozā veidā.

Iepriekš esmu jau atzinies, ka fiziskajā darbā nekad nekādus izcilus panākumus netiku guvis (kaut nācies cilāt turpat centneru smagus maisus un nest uz muguras šo to vēl jūtami smagāku), bet te vienā atvasaras dienā gadījās grandioza sāļitām zivim pildītu mucu lādēšana liellaivās. Mucas bija tik apjomīgas, ka tās varēja kustināt tikai divatā. Man pāri trāpījās veselīgs un dzīvespriecīgs Jānis no laukiem, kas ar savu enerģiju uzlādēja arī mani. Smiedamies, aurēdami, viens otru mudinādami, mēs stumdījām smagās mucas. Tai pašā reizē kļuva zināms, ka slimības dēļ uz siltām zemēm brauc grāmatvede no Katirikas zivju apstrādāšanas iecirkņa, kas atradās kilometrus piecdesmit uz ziemeļiem no Hetas. Apspriežot šo jautājumu, priekšnieks, kurš bija uzraudzījis mūsu raušanos un tagad ieraudzīja mani, kad pavisam nejauši ienācu kantori, pēkšņi iesaucās: "Lūk, tas, ko meklējam, — skolots puisis un turklāt labs strādnieks!" Par "labo strādnieku" es, zināms, pasminēju un pie sevis nodomāju, ka būtu ļoti interesanti zināt, ko mans cildinātājs teiktu, ja šī nebūtu bijusi vienīgā reize, kad viņš redzējis mani fiziskā darbā, pie tam vēl pāri ar dūšīgo Jāni. Lietas labā, saprotams, es nebildu ne vārda un pēc neilga laika jau biju iecelts grāmatvežos. Par spīti iepriecinājumam, ka esmu ticis pie vieglākas maizes, apdomājies sāku tomēr šaubīties, vai par šo pārmaiņu man tiešām jāpriecājas — līdz ar to izjuka Hetas teātris. Jā, jā, teātris, kā gan citādi lai to sauc. Bez šaubām, ne jau tāds kā Londonā, Vinē vai Rigā, taču par to runāja visā rajonā. Viss sākās, kad spoku stāsti un pašu sacerētie romāni jau bija apnikuši un mēs pēc vētrainās "pavasara atmodas" sākām, tā sakot, normalizēties. Laimīgā kārtā tikuši vaļā no fiziskā bada draudiem, sākām izjust garīgu — kultūras badu: līdzī miesai modās arī gars. Jau gāja vaļā runas, ka nepavisam nebūtu par jaunu, ja varētu varbūt sarīkot kaut ko līdzīgu teātra izrādei. Bet kur? Un kas to teātri spēlēs? Un kādā valodā — neviens no mums isti labi krievu valodu vēl nepieprata, par mani nemaz nerunājot, jo es joprojām smagi putrojos un brīžiem pats nesapratu, ko runāju. Un kas to mūsu spēlēšanu skatīsies? Saujiņa bijušo Latvijas pavalstnieku? Vai tad varējām cerēt uz iezemiešu atsaucību? Viņi savu mūžu neko līdzīgu teātrim nebija redzējuši. Kaut kā nevarēja arī manīt, ka vietējos brīvprātīgos ieceļotājus cik necik interesētu daiļās mākslas, to skaitā arī skatuves māksla. Nebija arī nevienas daudz maz piemērotas telpas. Un par to, ka būs vajadzīgas arī kaut kādas dekorācijas un kostimi, neviens neuzdrošinājās pat ieminēties. Taču, visiem par lielu brīnumu, vienā jaukā dienā vezums tomēr iekustējās. Gan jāatzīst, ka pirmā praktiskā ierosme nenāca no mūsu puses. Vainīgais bija faktoriņas radiotelegrāfists, kas vienlaikus funkcionēja arī kā vietējo komjauniešu vadonis. Tā kā kara laikā meteoroloģiskajiem ziņojumiem no ziemeļu puses bija sava neatsverama nozīme, tad pagaidām šis censonis jutās paglābts no

briesmām, kādas kaujas laukos apdraudēja karavirus. Cerēdams, ka šai ziņā arī turpmāk viss palika tāpat, mūsu radiotelegrāfists visās darbošanās jomās bija apbrīnojami uzcītīgs un punktuāls — katrai visniecīgākajai kļūmei kā tiešajā, tā sabiedriskajā darbā varēja sekot aizsūtīšana uz fronti. Cik vien pietika spēka, jaunais cilvēks pūlējās izdomāt aizvien arī kaut ko vēl nebijušu, kaut ko tādu, lai augstākā priekšniecība neaizmirstu, cik viņa noņemšanās tieši pašreizējā vietā ir vajadzīga un svētīga. Tā nu iznāca, ka tieši viņš bija tas, kurš 1944. gada valsts svētku — neatceros vairs, kādu, — priekšvakarā pagodināja mūs ar savu ierašanos un paziņoja, ka vajadzētu sarīkot "kaut ko tādu". Gods godam — viņš panāca arī to, ka, atbrīvojot bijušo lielo baraku no visa liekā un dažādām drazām, telpas vienā galā no dēļiem uzstatot vajadzīgo paaugstinājumu, izveidojās pietiekoši ietilpīgs būcenis, ko ar zināmu piespiešanos varēja uzskatīt par klubu vai par kultūras māju.

Pirmais sarīkojums bija visai pieticīgs: ermoņiku solo, saviesīgas dejas un vēl šis un tas. Es, piemēram, deklamēju Puškina "Zelta gailīti", saprotams, ar izteikti latvisku akcentu, kas ikvienam normālam krievu cilvēkam lika vai nu šausmās nodrebēt, vai dabūt galu smieklu lēkmē. Turklāt, mācoties tekstu no papīra lapas, kur Puškina dzejojums bija pierakstīts ar latīņu burtiem, ne jau visus vārdus varēju pats pārtulkot. Draugi man palīdzēja, bet, uz mūsu skatuves uzkāpis un muti daiļlasījumam pavēris, vismaz pusi no iegaumētā aizmirsu. Labi vēl, ka tos krievu vārdus biju iekalis un varēju mākslinieciski izrunāt, palaikam arī nezinādams, ko tie katreiz nozīmē. Taču noslēgumā visi saņēmām kā aplausus, tā pateicības vārdus, jo cilvēki jutās iepriecināti, ka polārās nakts nebeidzamo tumsu, tās nomācošo vienveidību izkļiedēja kas neikdienišķs. Radās ticība, ka pat mūsu nožēlojamajām iespējām atbilstoši mākslinieciska rakstura sarīkojumi varētu būt tas stariņš, kas ienestu gaismu mūsu tumsas valstībā. Nolēmām — daži Rīgas židu jaunieši, brālis Gunārs un es — ņemt iniciatīvu paši savās rokās, lai nebūtu mūždien jāklausa radiotelegrāfista visai kategoriskajiem rīkojumiem. Drīz vien mums pievienojās garlaicības māktās skolotājas no faktorijas četrklasīgās skolas, medicīnas māsa, bez šaubām, arī pats radiotelegrāfists (lai neizlaistu mūs no acīm) un vēl divi trīs jaunekļi. Prātīgi sākām ar to, kas mums vismaz tehniskā ziņā bija pa spēkam: ar skečiem iz frontes dzīves un dažnedažādiem vienčēļiem. Skatuves tehniku veidoja uz drāts uzstiepts nenosakāma rakstura drēbes gabals, kas "tēloja" priekškaru un ko paši aktieri ciet un vaļā vilka ar roku, par dekorācijām, kostīmiem un rekvizītiem noderēja viss, ko pa kaktiem savācām, gaismu pirmajā laikā deva tās pašas ploškas ar zivju taukiem, pēcāk parādījās jau petrolejas lampas un, visbeidzot, arī elektrība — spēcīgākie puīši rindas kārtībā paši ar savu roku spēku grieza nolietotu dinamomašīnu. Arī ar aktieru meistarības limeni nevarējām īpaši lepoties. Mēs ar brāli izrādījāmies vienīgie, kam iepriekšējā dzīvē bijis kāds

tiešāks sakars ar teātra mākslu — vismaz skolā šo un to bijām jau tēlojuši. Žīdu jauniešiem piepalīdzēja viņu inteliģence un augstais izglītības līmenis, vienai no skolotājām Dievs bija devis ne pārāk žilbinošu, taču samanāmu talanta dzirksti, bet ar pārējiem tā nu bija, kā bija. Tomēr izrādes gatavojām, spēlējām, un mūsu faktoriņa lepojās ar savu teātri. Zināms, nereti mūsu uzstāšanās vairāk lidzinājās parodijai par skatuves mākslu nekā istai izrādei, tomēr reizi pa reizei pavidēja arī šis tas pavisam nopietni tverams, tad skatītāju zālē netrūka ne smieklu, ne asaru.

Jau pašā "karjeras" sākumā man pašam uz savas galvas atkal gadījās pārliecināties par vienu būtisku patiesību, noderīgu visiem laikiem un tautām: ieskurbis aktieris uz skatuves ir tikai nožēlojams un jēpīgs ampelmanis, netikams kā partneriem, tā skatītājiem, — reiz pa ceļam uz izrādi iemaldījos kādā jautrā kompānijā un biju spiests isu bridī ņemt dalību kopējā iedzeršanā, jo atteikties šādā situācijā nevarēja, atsacīšanās no piedāvātās glāzes, kurā nekad nelēja mazāk par 100 gramiem ne pārāk dāsni atšķaidīta dzeramā spirta, šeit tika uzskatīta par vissmagāko no visiem apvainojumiem, visi cieši turējās pie svētā principa "kas negrib ar mani kopā iecirst čarku, tas mani nicina". Kad pēc tam aizklenderēju līdz "teātrim", nekas cits neatlika kā pārgērbties, iespējamības ietvaros pārtapt par neiedomājami pozitīvu (un mīlošu ne mazāk pozitīvu jaunavu) leitnantu Brjancevu (arī viencēliena nosaukums bija aizkustinoši piemīlīgs — "Atraitnītes") un rausties uz skatuves, kas patikami ligojās kā laiva viļņos... Kā saules pavadoņi ap mani līdinājās koši gaismas zaķiši, un pats es jutos, it kā atrastos vismaz pāris metru virs zemes un tas, kas tur lejā notiek, nepavisam neattiektos uz mani. Skatītāji pēc izrādes gan izteicās, ka tik traki jau nemaz neesot bijis, kaut nelielas novirzes no normāla cilvēka rīcības manās izdarībās viņi tomēr pamanījuši. Par lielu brīnumu un paldies mīļam Dieviņam — visā mūsu teātra vēsturē šis bija vienīgais šāda rakstura gadījums. Daļa mākslas entuziastu drīz vien atruka, bet tie, kuri palika, pret darāmo izturējās ar lielu nopietnību un ieradās vienmēr skaidrā prātā. Par spīti tam, ka tai laikposmā tika plīvēts uz nebēdu un neapveramos kvantumos (dzerot cilvēki mēģināja mazināt polārās nakts nomācošo ietekmi). Bet varbūt tieši tāpēc — mēģinājumi un izrādes bija savveida atelpa no nerimtigās dvingas, kurā plivinoties ne viens vien kļuva par neārstējamu alkoholiķi vai arī pavisam dabūja galu.

Pamazām izrādījās, ka mēs esam pat spējīgi pilnveidoties. Tātad — progresējām. Mūsu bariņš nostabilizējās, visi palikušie darbojās ar istu aizrautību, jo, galu galā, izņemot lasīšanu, nekādu citu iespēju apmierināt cilvēka garīgās prasības šeit nebija, pat radio ziņas mēs saņēmām tikai radiotelegrāfista interpretācijā. Mūsu repertuārs kļuva saturīgāks un sarežģītāks. Uzdrošinājāmie celt priekšā mūsu skatītājiem pat Čehovu, lai arī tikai viencēlienus — "Jubileju", "Nakti pirms tiesas", "Bildinājumu", "Precinieku un papucīti", "Kāzas". Čehova

"Kāzām" pievienojām arī attiecīgu Zoščenko komēdiju. Bija pat viens ārzemju gabals (holandieša J. Valdēna "Zaļis no Amsterdamas") un arī viena vairākcēlienu drāma — padomju klasiķa prasmīgi sacerētā partizānu luga "Tēvocis Kostja". Auga arī tēlotāji. Tie, kuri pirmā gadā bija galīgi neprašas, palēnām iemanījās izturēties uz skatuves tā, ka pārējiem neko daudz vairs netraucēja. Tos, kuriem kaut kur dvēseles dzīlēs slēpās kāda drusciņa talanta, tāpat arī tos, kuri jau agrāk bija apguvuši zināmu skatuves padarīšanu izpratni un tagad attīstīja to tālāk, ar laiku, labvēlīgi jokojot, sāka dēvēt par "tautas māksliniekiem"...

Jā, to visu atceroties, redzu, ka ar to teātra mākslu toreiz esam ņēmušies tik nopietni, ka prātā nav palikusi neviena komiska vai ērmeta situācija, ko būtu vērts atkal celt dienas gaismā. Ja neskaita vienu atgadījumu. Pēc bezgalīgās ziemas arī aiz Polārā loka beigu beigās iestājas vasara, dažureiz ne mazāk silta kā dienvidu pusē. Un vienā tādā reizē mēs izdomājām, ka vajadzētu sarīkot izrādi brīvā dabā, šai gadījumā upes krastā. Kā sacīts, tā arī darijām. Iedzinām zemē divus stabus, pa vidu nostiepām auklu, uz kuras uzkāram vairākas segas. Vienā pusē, kur novietojām galdu un vairākus krēslus, iezīmējās telpa, kur aktieri ģērbās un grimējās. Lidz ar to otrajā — skatuve un vietas publikai. Skatītāju vairākums šoreiz bija iezemieši, bet pārējo bija pavisam maz, lielākoties tikai bērni un pusaudži. Parādījām visiem, kur novietoties, — paši jau neko daudz nesajēdza, jo laba tiesa no viņiem šai dienā vispār pirmo reizi mūžā bija nonākuši saskarē ar teātra mākslu. Noteiktā stundā atskanēja attiecīgais signāls, tad uz mirkli iestājās klusums, un sākās... sākās kas pilnīgi negaidīts — nebija pagājis vēl ne stundas ceturksnis, kad skatītāju pusē atradās vairs tikai viena pati slima večiņa, kas kustējās ar lielām grūtībām. Taču projām arī neviens nebija aizgājis — viss bars pamazām pārvietojās uz otru pusi, un, elpu aizmūruši, acis plati jo plati iepletuši, ļautiņi ar neatslābstošu interesi vēroja, kā pārgērbjas un grimējas uz skatuves vēl nenodarbinātie aktieri. Ne ar labu, ne ar ļaunu nevienu neizdevās aizdabūt atpakaļ tur, kur skatītājiem pienākas būt. No izrādes, saprotams, nekas neiznāca. Bet palika problēma, jautājums, uz kuru vēl šodien neesmu radis atbildi. Mūsu brīvdabas izrādes skatītāji bija pie teātra mākslas nepieradināti un neko nezinoši, tātad tos vadīja viņu dabiskā interese. Kā tad nu sanāk: kas skatītājus īstenībā interesē vairāk — tas, kas norisinās uz skatuves, vai mūsu aizkulišu dzīve?...

Klusībā biju domājis, ka arī Katirikā izdosies saorganizēt ko līdzīgu teātrim, taču piedzīvoju vilšanos — šejienes sabiedrība aizrautīgi nodevās plitēšanai, un nekam citam neatlika ne laika, ne spēka, labi vēl, ka šā tā tika galā ar obligāto darbu klausām. Aizgūtnēm žūpoja visi, ne tikai vietējie. Arī mūsējie ieņēmas iznīcināt grādīgos dzērienus (nekāda lielā izvēle jau nebija — dzeramais spirts un pašdarināta brāga, ja veikalā varēja dabūt cukuru) palielinātās devās, īpaši

Ar brāli Gunāru un viņa sievu Sibīrijā.

pirmajos gados pēc kara — mēs toreiz cerējām, ka neuzvaramie uzvarētāji augstsirdīgi ļaus mums atgriezties mājās, bet pagāja mēneši, aizritēja viens gads, aizritēja nākamais, taču par mūsu varbūtējo mājupbraukšanu neko nedzirdējām, vienīgi pašu valodas. Hatangas čekisti tikai raustīja plecus un teicās neko nezīnām. Kad viņiem apnika mūsu jautājumi, tie atgādināja sākotnējo lēmumu, ka mēs esam izsūtīti līdz mūža galam. Daži skrivēja lūgumrakstus gan Lācim, gan Kirhenšteinam, bet atbildi saņēma reti kāds. Un tā pati bija atteikums. Joprojām mēs palikām beztiesiski izstumtie, kuri nevarēja pat salaulāties, jo mūsu pārus neviens neregistrēja. Toties ik mēnesi katram vajadzēja reģistrēties komandatūrā. Un tā, atmetuši cerībām ar roku (vismaz uz ilgāku laiku), meklējām mierinājumu pudelē vai brāgas mucā. Visai dedzīgi mums pievienojās vēl viri no kādas Ļeņingradas ekspedīcijas, kas jau vairākus gadus tundrā veltīgi meklēja dimantus un arī nebija vairs tālu no izmisuma. Katrā ziņā viņi bija patikami glāzītes biedri, kā nekā inteligēnti cilvēki un gandrīz visi ar augstāko izglītību. Viens no viņiem bija pat sacerējis drāmu par Lomonosovu, ko vēlāk redzēju arī iespiestu, — par to no brīnuma galvu vien nogrozīju, jo autors man daudzus fragmentus lasīja priekšā un zemtekstā nepārprotami sajutu absolūti negatīvu nostāju pret padomju varu.

Augstāko vilni mūsu plostošana sasniedza, kad vēlā rudenī tieši pretim faktorijai upē iesala barža ar parfimērijām. Neviena sieviete neko no šīs bagātības ne paostit nedabūja, taču pāris mēnešu laikā visi krājumi bija cauri — pirmie izbeidzās odekolonī, tiem sekoja smaržas, bet kā pēdējais tika iznīcināts zobu eleksirs. Jādomā, ka šoreiz tiešām pats Nelabais izkārtāja šo palīdzību dzērājiem — tieši ap to pašu laiku Katirikā bija izbeigušās spirta un cukura rezerves. Saprotams, ka, pilniem malkiem strebnot aromātiskos šķidrumus, nevarējām iztikt bez dažnedažādiem starpgadījumiem. Gan to pašu dumpīgo dramaturgu, kas vispār bija reti izturēts kungs, pie dziru galda aizvien atturīgs, reiz atradām saldā miegā guļam pavasara peļķē —vainīga izrādījās brāga, padevusies tik spēcīga, ka pietika ar vienu krūzīti, lai nogāztu no kājām pašu izturīgāko dūšinieku. Gan viens cits dimanta meklētājs paģiru pusmiegā sajauca naktspodīņu ar namamātes miklas bļodu. Gan vietējais zvērādiņu pieņēmējs apakšbiksēs uzsēdās uz kvēlošas dzelzs krānsniņas un ilgi pēc tam jebkurā situācijā atteicās no piedāvājuma piesēst. Bija gan kautiņi, gan asarainas miera ligšanas, pirmie, paldies Dievam, bez naida un asinskāres, jo kopumā sadzīvojām tīri labi. Taču viens gadījums, kas noticis pašā Hatangā, pārspēja visas mūsu vietējās neprātības. Reiz viri, par nemēru pielējušies, sākuši risināt jautājumu, vai pakāries (arī tas, kurš pats pakāries) uzreiz atstāj šo pasauli vai pēc kāda laika. Viens, plaši pazīstams ar savu plātību (viņa atmiņu nūdien varēja tikai apskaust, taču izlasījis savā mūžā šīs lielībnieks bija vienu vienīgu grāmatu — kādu enciklopēdiju, ko gandrīz visu atcerējās, un, šo apstākli izmantodams,

iztaisijās par varen gudru; ja runāja par sievietēm, viņš nekad neaizmirsu paziņot, ka ar šo dāmu šis esot gulējis, — droši vien viņš nesamulstu arī tad, ja tiktū pieminēta Anglijas karaliene vai Marlēna Ditriha; ja savilkto kopā visu to laiku, ko atbilstoši mūsu mutes bajāra stāstījumiem viņš patērējis savos ceļojumos, dēkās un veicot Hērakla cienīgus varoņdarbus, tad iznāktu, ka stāstītājs ir vismaz trissimt gadus vecs), mēģinājis pārējiem iegalvot, ka arī pakārts protot palikt dzīvs visai ilgu laiku. Uzradies vēl viens, kas apgalvojis to pašu. Abi sākuši strīdēties, līdz beidzot saderējuši, kurš ilgāk spēš karāties. Deribas noslēguši, abi devušies uz kādu blakus istabu, lai uzskatāmi demonstrētu viens otram savas fenomenālās spējas. Pagājis labs laiciņš, iekams pārējie atgūdušies, ka tie divi pārāk ilgi nenāk atpakaļ. Gājuši šos meklēt un atraduši karājamiem pie griestu sijas... abu jau atdzisušās miesas. Es tur klāt nebiju, un varbūt arī šī ir tikai leģenda, taču katrā ziņā ļoti raksturīga mūsu toreizējam esības veidam un visnotaļ iespējama — šā vai tā, bet par šo gadījumu ilgi vēl runāja visā rajonā. Mazākas ķibeles dzērumā nereti gadījās arī citiem. Cietušo vidū reiz ietika arī mūsu jaunais tiešais priekšnieks Ivans Bičkovs. Tas bija turpat divmetrīgs tumšmatains sibirietis, būdīgs un ar diktu balsi apveltīts, tikai maz skolojies. Tāpēc dažādu pavēļu un paskaidrojumu rakstīšana viņam sagādāja jūtamas grūtības. Ļoti iespējams, ka tieši tas bija galvenais cēlonis viņa dziļajam, kaut ikdienā labi slēptajam naidam pret brāļiem Kroderiem, kas bijām Bičkova pirmie tieši padotie — grāmatvedis un zivju pieņemšanas iecirkņa vadītājs. Vairāku gadu laikā mūsu priekšnieks tikai vienu vienīgu reizi, dūšīgi sameties, mums atzinās: "Ja jūs zinātu, kā es jūs, inteligentus, ienīstu!" Kā mēs tagad zinām, bijušajā Padomijā plaši izplatīta fobija... Viendien mūsu nīdējs nācis kājām no kādas vērienīgas pasēdēšanas, paslidējis un izmežģījis potīti. Uzzinājuši par šo negadījumu, ņēmām kamanīņas un trijātā devāmies bēdniekam pakaļ — tā sakot, cilvēks vien jau ir. Skats sanāca visai komisks — vai nu ķermenis bija par lielu, vai kamanīņas par mazu... Pie namdurvim mūs sagaidīja priekšnieka dzīvesbiedre ar dūsmās dzimušu, bet reti trāpīgu atziņu: "Ja vīrieši zinātu, ka ar sūdiem lai var piesviķoties, viņi ēstu arī tos."

Šitā dzīvojot, agri vai vēlū, tāpat kā laba tiesa citu, arī es būtu pievienojies nedziedināmo alkoholiķu pulkam. Par laimi, mans organisms izrādījās tā iekārtots, ka periodiski pārstāja stipros dzērienus ņemt preti, gluži vienkārši tie negāja vairs pie sirds. Turklāt, Hetā noņemdamies ar skatuves mākslu, biju iemantojis pārliecību, ka, par spīti visam, pienāks reiz laiks, kad varēšu darboties istā teātrī. Pamazām sāku šai brīnumdienai gatavoties. Pa drusciņai savācu turpat uz vietas visu iespējamo literatūru, no Maskavas izdevās izrakstīt teātra žurnālu un dažu labu grāmatu, sastādīju tādu kā mācību plānu un varēju atklāt pats savu universitāti — bez profesūras un ar vienu pašu studentu. Pēc aptuveni desmit gadiem, kad beidzot varēju doties uz māju pusi, skatuves mākslas teorētisko

daļu un vēl šādas tādas gudribas biju samācījies diezgan pamatīgi, taču, kad pirmo reizi sastapos darbā ar profesionāliem aktieriem, jutos pagalam nevarīgs. Tā arī vēl pēc vairākiem gadiem Lūcija Baumannē, kura toreiz atradās šo aktieru vidū, man pateica: "Es visu laiku brinījos, kur tāds muļķis te gadījies..." Par laimi, tā tobrīd bija mana vienīgā tikšanās ar profesionāliem, un vēl dažus gadus es varēju praktizēties ar pašdarbniekiem. Sāku saprast, ka teorija bez prakses ir tikai abstrakcija, tāpat kā prakse bez teorijas — tikai grābistišanās uz labu laimi. Vispār šis viens mēģinājums Jaunatnes teātri bija pilnīga nejaušība — toreizējam galvenajam režisoram vajadzēja braukt uz Maskavu, un — līdz pat šim laikam nezinu, no kurienes viņam radās tāda ideja, — Pāvels Homskis uzaicināja mani novadīt pāris mēģinājumu. Jādomā, ka viņam bija arī kādi tālāki nodomi, taču es izrādījos pagaidām vēl nelietojams...

Študierēšana nebija vienīgais stimulē, kas atturēja mani no galīgas nodzeršanās. Ja nevēlējos zaudēt silto grāmatveža vietīņu, vajadzēja arī dokumentus un norēķinus turēt kaut cik kārtībā, sekot zivju zvejas plānu izpildīšanai utt. Te arī uzzināju, kā padomju sistēmā tiek pildīti daudzie un dažādie plāni, kāpēc tik bieži tie visi izpildīti, bet taustāma tikpat kā nekā nav. Lūk, viens raksturīgs piemērs. Ieradās Katirikā pats zivju apstrādāšanas fabrikas direktors biedrs Aleksejenko. "Kāpēc plāns nav izpildīts?" Es, zināms, raustu plecus — kā lai zinu, kāpēc Dieviņš nesūta mums zivis vajadzīgajā daudzumā. "Ņem papīru, tūlīn pildīsim plānu!" Sastādījām sarakstu, kur trūkstošo zivju daudzumu sadalījām visiem zvejniekiem, un viņiem vajadzēja parakstīties, ka to visu saņēmuši no iecirkņa un apēduši. Ja kāds mēģināja atteikties, tam piedraudēja ar tiesu — patiešām, bija tāds likums, ka paši zvejnieki bez maksas zivis ēst nedrīkst. Kaut par pazeminātu cenu, arī viņiem nācās tās pirkt — ar vārdu sakot, "paši zvejo, paši pērk". Praksē šo likumu, protams, neviens neņēma galvā, un visi pilnām mutēm šķūrēja sazvejotās zivis māgā. Bet šai reizē direktoram vajadzēja izpildīt plānu, un saraksts tika nodots zivju pieņēmējam, bet grāmatvedība saņēma kviti, ka zvejnieki nodevuši tādu un tādu daudzumu no sava loma. Urā! Plāns bija izpildīts!

Šis Aleksejenko, frontē kaut kādas ziepes savārijis un uz Ziemeļiem atsūtīts bijušais pulkvedis, vispār izcēlās kā virs ar plašu vērienu. Gan darbā, gan ikdienā. Reiz, stipri vien kunga prātā, viņš nakts vidū ieradās savā kantori un aizsūtījis naktssargu pēc apkopējas — lai steidzīgi nāk šurp! Kad viņa atnākusi, tūlīn saņēmusi "svarīgu uzdevumu" — vajadzējis aiziet līdz namiņam, kur dzīvoja direktora sekretāre — tolaik mans klasesbiedrs Juris Stiprais —, pamodināt viņu un pateikt, lai bez kavēšanās nāk uz kantori. Kad, pagalam samiegojies, izsauktais atslempies, viņa augstība direktors tikai noprasījās: "Jura, pasaki man, lūdzu, cik patlaban rāda pulkstenis!" Un, atbildi nesagaidījis, piebildis: "Labi, Jura, ej tagad gulēt..."

Katirikas zivju iecirkņa grāmatvedis Olģerts Kroders (priekšplānā).

Kaut arī mana galvenā darbošanās notika pie rakstāmgalda, tomēr nekāda nemītīga sēdēšana uz vietas nelobijās. Dažādu papīru dēļ bieži vien nācās braukt kā uz zvejas vietām, tā citām faktorijām un rajona centru. Un ne jau vienmēr pie rokas bija vedējs. Gribot negribot nācās pašam apgūt dažādus braukšanas paveidus. Tā iemācījos ceļot gan ziemā ar suņiem, gan vasarā ar buru laivu un pat platdibeni, kurā nevarēja ne iekāpt, ne apsēsties, ja neņēma palīgā airi, ar to visādi žonglējot. Izlutušajam Rīgas jauneklīm tas viss nāca tikai par labu — lai arī ar zināmu novēlošanos, pamazām kļuva par virieti. Bezbailīgi viens pats braucu vairākus simtus kilometru gan ar tonnīgu laivu (uzvelkot buras), gan suņiem. Godīgi runājot, gan jāatzīstas, ka tā nebija ne kāda īpaša drosme, kas uzturēja manu dūšu. Kaut par mūsu dzīves eksistenciālo pusi nenācās īpaši žēloties, viss, ko darijām, bija zaudējis jēgu. Ja jau mums uz mūžu mūžiem jāpaliek tundrā, tas nozīmē, ka krusts pāri visiem mūsu mērķiem un cerībām. Te paliekot, mūs gaida tikai primitīva un bezjēdzīga veģetācija, istenībā mēs nebūtu vajadzīgi ne pašiem sev, ne citiem. Un, ja tā, tad galu galā viss vienalga, arī tas, vai beigt šīs zemes gaitas kādu laiciņu agrāk vai vēlāk — dzīvības instinkts bija notrulinājies, izzuda bailes no nāves. Tieši ar to, nevis ar manu drošsirdību izskaidrojams arī mans izcilākais "varoņdarbs".

Pa radio bija saņemta ziņa, ka tuvojas viesuļvētra, bet upes otrā krastā vilka

no ūdens ārā lielo vadu vesela zvejnieku brigāde. Ja viņi sāktu to mest vēlreiz, pa to laiku vētra būtu klāt, vadu nāktos atstāt ūdeni uz visiem laikiem, pašiem par vienīgo glābiņu paliktu plikā un visiem vējiem pieejamā krastmala, kur arī nevienam labi neklātos, bet būtu vēl ļaunāk, ja viņi kāptu laivā un mēģinātu tikt pāri upei, kas tai vietā bija vairākus kilometrus plata. Tas nozīmēja, ka vēl pirms otrreizējās vada iemešanas kādam ar ziņu par draudošo nestundu vajadzēja tikt pāri viņā krastā, tad pietiktu laika arī mājās braukšanai. Ja paveiktos, vētra nebūtu vēl isti sasparojusies. Tā kā vējš jau pūta visai sirdīgi, upe viņņojās aizvien aizdomīgāk, bet krastmalā rēgojās tikai dažas platdibenes, neviens braucējs nepieteicās, un šādā situācijā piespiedu kārtā sūtīt cilvēku stihijas apkampienos mūsu priekšnieks tomēr neuzdrošinājās. Tad pavisam negaidīta man prātā iesāvēs doma, ka mēģinājums celties pāri upei varētu zināmā mērā uzsvaidzināt manu apnicīgi vienmuļo eksistenci. Un es, citiem un pats sev par lielu brīnumu, pieteicos. Kad, atgrūdiens no krasta, paraudzijos uz trauksmīgo upi, radās tīri sportisks azarts. Nebija laika ne sākt baidīties, ne vispār kaut ko domāt, visu uzmanību vajadzēja sakopot, lai laiveles degungals nepārtraukti turētos pret vilni, pretējā gadījumā tā vienā mirkli būtu pilna ar ūdeni un kopā ar mani burbuļodama noietu dibenā. Labie gari tomēr izrādījās žēligi, un pie viena pēc šī padullā brauciena es atguvu ticību nākotnei — ja jau es šoreiz izķepurojos, tad acimredzot man lemts vēl kaut ko paveikt. Tātad: būs teātris, un es būšu teātri!... Un, ja brīžiem aprūka spēka gaidīt, sametās atkal žēl pašam sevis, varēja taču arī šai pasaules malā saskatīt kādu skaistumu. Kaut vai polārās debesis, kas nekur citur nav tik gleznieciski kontrastainas un krāsainas kā šeit pavasara un vasaras pievakarē. Vai arī žilbinošas — nakti, kad iet vaļā ziemeļblāzmas kosmiskās rotaļas un, šķiet, pati debess sakustējusies kā kāda netverama masa un zviguļo kustīgās gaismas nebeidzamā ņirboņā.

Jau tuvojās piektā pēckara ziema, kad mani uzaicināja par rēķinvedi vienā no mūsu rajona kolhoziem (no sākuma vienā faktorijā bija veseli divi, bet, kad visā savienībā sākās lielā apvienošanās, arī šie abi sametās kopā). Priecīgs par pārmaiņu bez svārstišanās piekritu, arī tāpēc, ka ap to laiku jau visos pārējos rajona kolhozos par rēķinvežiem strādāja latvieši — līdzšinējie skaitļotāji visi bija padzīti par blēdišanos un dažādu vērtību piesavināšanos kara gados, bet mūsējie tomēr bija labāk skoloti nekā pārējie iedzīvotāji. Jaunais darbs izrādījās daudz sarežģītāks nekā aritmētiskā nozvejoto un sāļīto zivju skaitīšana, ar ko nodarbojos līdz šim. Galvenais — kolhoziem bija pašiem sava bilance, ar ko nu vajadzēja tikt galā. Tāpat kā ar daudz plašāku saimniecību — kolhoznieki, visi kā viens vietējie dolgāni, gan zvejoja zivis, gan ganija ziemļbriežus, gan medija tundras zvērus un putnus, arī tundras brivos briežus, ķēra polārlapsas, vadāja pasažierus utt. Tā kā vispārējais izglītības līmenis nebija diez kāds augstais (pat kolhoza priekšsēdētājs savus rīkojumus rakstīja tik aplamā valodā, ka bieži vien

no tiem neko isti nevarēja saprast), tad tikai ar grūtībām izdevās atrast kādu, kas spētu pildīt kasiera pienākumus (un tie paši ilgi neturējās, jo ātri vien viņu kasē atklājās iztrūkums), un tā nu man ar visu pārējo nācās nodarboties vienam pašam. Turklāt es baidijos, ka kolhoza rēķinu būšanas izrādīsies ne mazāk garlaicīgas kā mana zivju grāmatvedība. Taču, par laimi, noskaidrojās, ka tik traki nemaz nav. Apgūstot rēķinvedības sarežģītās gudribas, atklāju, ka pastāv iespēja vajadzības gadījumā kliedēt vienmuļību ar sava veida spēles palīdzību — visādi kombinējot un mainot skaitļus, paragrāfus u. tml. (tikai žēl, ka, to visu darot, biju spiests turēties likumības robežās, tas iegrožoja fantāziju). Šai sfērā visspēcīgāko efektu man izdevās panākt, kad, kolhozam atrodoties ļoti smagā finansiālā stāvoklī, uz papīra iznāca, ka tas kļuvis par miljonāru. Pat rajona galvenais revidents krietnu brīdi nespēja attapties un izskatījās pavisam samulsis. Tad viņš zem deguna norūca: "Nezinu, ko ar tevi darīt — dot prēmiju vai sēdināt cietumā." Prēmiju es toreiz nedabūju, taču arī aiz atslēgas neviens mani netupināja. Daudz grūtāk man gāja, kad kantori cits pēc cita sāka nākt kolhoznieki un pieprasīja sapelnīto naudu — ja jau šie esot miljonāri, lai dodu šurp tos rubļus! Tomēr galu galā, kad uz visiem laikiem atvadījos no Ziemeļiem, man paziņoja, ka es esot bijis teicams rēķinvedis. Tad nu gan man uznāca smiekli — runā tā, it kā es jau taisītos braukt uz mūža māju, nevis Latviju.

Mana jaunā dzīvesvieta latviski varētu saukties par Jaunzivaini (Novoribnaja), un tā atradās pašos rajona ziemeļos, kur upe vairs nav upe, bet ieteka Ledus okeānā, kur no viena krasta līdz otram jābrauc veseli piecpadsmit kilometri, kur nav vairs neviena, pat paša niecīgākā krūmiņa, kur ziemas laikā piecdesmit grādi zem nulles piederēja pie ikdienas. Toties tā bija rajonā pati lielākā un apdzīvotākā faktoriņa, līdz ar to dzīvošana te solījās būt rosīgāka nekā citur. Izrādījās, ka rosība te tiešām bija ievērojama, tikai tā izpaudās galvenokārt žūpošanā. Par to es pārliecinājos jau pirmajā mirkli pēc ierašanās — vēl nenokāpis no kamanām, ko vairākus simtus kilometru no pašas Katirikas uzcitīgi bija vilkuši septiņi apzinīgi un brīnum paklausīgi suņi. Ar pudeli un tradicionālo slipēto glāzi jau pa gabalu mādami, mani sagaidīja vairāki jūtami pievicojušies vīri, no kuriem tikai dažus pazinu, — bet krievi ir viesmīlīgi ļaudis, turklāt bija taču svētki, tuvojās septītais novembris, un šeit to parasti sāka svinēt jau nedēļu iepriekš, turpinot lustes teju, teju līdz Jaunajam gadam, kad viss atkal sākās no jauna. Tikpat vērienīgi tika sagaidīts arī kāds puisietis, kas ieradās neilgi pēc manis. No pašas Hatangas, kādus divus simtus kilometru pa upi, viņš bija nācis kājām, pa ceļam, saprotams, nakšņnodams faktoriņās. Dienu pirms tam es braucu viņam garām un uzaicināju piebiedroties, bet gājējs atteicās. Esot tik noguris, ka vairs nedrīkstot ceļā apsēsties — tad viņš augšā vairs netikšot. Tā tas ir — kad pēdējās spēka rezerves izsīkušas, darbojas vairs tikai inerce. Tāpēc kustību nedrīkst pārtraukt, lai tur vai kas.

Tai vakarā tā ari nesastapu nevienu, kurš būtu kaut cik skaidrā prātā. Toties pie dziru galda uz rāvienu sapazinots ar visiem vietējiem dūžiem un spilgtākajiem individiem. Pati ievērojamākā figūra, šejienes "krusttēvs", bija vienīgā veikala vienīgais pārzinis — sargs — pārdevējs Mihails Puškarjovs, blēdis, plitētājs un brunču mednieks, istens Falstafs gan no ārpuses, gan iekšpusēs. Lai sieva nemaisītos visādās izdarībās un trakulībās pa kājām, viņš to bija galīgi nodzirdījis un pārvērtis par neglābjamu nožēlojamu alkoholiķi, kas mūždien interesējās tikai par vienu un to pašu — kur varētu dabūt kādu lāsiti dūšas ietaisīšanai. Pats viņš iesāka ar 100 gramiem pie brokastu galda un beidza tālu pēc pusnakts, pa vidu gan nokārtodams darišanas, gan dolgānu skuķus pamilēdams vai vismaz paņurcīdams, gan jaunākās plāpas uzklaudams. Kad atveda kravu (vienreiz gadā pa upi, tādos daudzumos, lai visiem pietiktu līdz nākamai vasarai), viņš uzaicināja abus priekšsēdētājus (kolhoza un t. s. ciema padomes), pielēja tos pilnus kā zābakus un iesmērēja šiem parakstīšanai vairākus aktus, ka tāds un tāds preču daudzums, to mantību pārvadājot un izkraujot, gājis bojā — samaitāties, sadauzīts (pudeles ar spirtu!) u. tml. Veselus piecpadsmit gadus Puškarjovs dzīvoja zaļi, dzēra pats un dzirdināja pārējos, vazāja aiz deguna visādus pārbaudītājus. Beidzot viņš tomēr iekrita — bija kļuvis pārāk pavisams savos piesardzības pasākumos. Atklājās piecpadsmit tūkstošu liels iztrūkums. Taču nekā briesmīgs ar lielo grēka maisu nenotika — tais gados par iztrūkumu aiz restēm nesēdināja. Mūsu bezbēdnieks tika cauri pavisam viegli — katru mēnesi viņam atskaitīja no algas 25 procentus. Vienā mierā Puškarjovs iestājās kolhozā, dzēra nost jau iepriekš nobēdzinātos tūkstošus un, pārvēršot viņa izstrādes dienas naudā, pelnīja kaut kādus nožēlojamus grašus.

Pēcāk, pēc kādas kārtējās dižsvētku amnestijas, ar savu apmešanos Zivainē mūs aplaimoja iespaidīga krimināla trijotne: vardarbnieks, kramplauzis un vienkāršs kabatzaglis. Tieši 1. Maija dienā man bija tas gods ar viņiem iepazīties — sēdēju savā istabā, mēģinādams atrast atbildi uz hamletisko jautājumu "dzert vai nedzert?" jeb "piedalīties svētku priekos vai nepiedalīties?", kad bez klauvēšanas iedrāzās vietējā skolotāja un, izbailēs tricot, acīm izmisīgi rēgojoties, aicināja mani palīgā. Viņas mitekli esot gandrīz vai ielauzušies visi trīs "musketieri" un nu pieprasot dzeramo, ēdamo un dievs vien zina ko vēl. Pirms hamletiskajām pārdomām kādu kriksiti es tomēr atļāvos ieraut — kā jau tadien visi — un biju zināmā mērā kunga prātā, tātad labu tiesu drosmīgāks nekā parasti. Krūtis virišķīgi izriezīs, devos līdzī nelaimīgajai skolotājai un, viņas istabā nonācis, bez kavēšanās ņēmu priekšā nelūgtos viesus. Uz atbildi nenācās ilgi gaidīt. Viens no trīm brašļiem piešļūca man pavisam cieši klāt un, pie pogaš saņēmis, noprasīja: "Ko tu teici?" Jautājums bija it kā gluži nevainīgs, taču uzreiz samanīju, ka teiktais jāsaprot nedaudz citādi, apmēram tā: "Ja tu, smurguli, vēl te klukslēsi, labākā gadījumā dabūsi pa purnu." Tā kā nejutu ne mazāko

vēlēšanos dabūt pa purnu (jo vairāk tāpēc, ka atbildēt ar to pašu nebija manos spēkos, turklāt, šķiet, jau kopš dzimšanas esmu nelabvēlīgi noskaņots pret fiziskā spēka varmācīgu pielietošanu), nekavējoties mainīju taktiku un uzaicināju jaunos paziņas uz glāzi atšķaidīta spirta. Ar glāzi, kaut arī tā bija slipētā tējas glāze, saprotams, nevienam nepietika... Kad pēc ilgstošas nemaņas pamodos, konstatēju, ka izveidojusies iepriekš galīgi neparedzēta situācija man blakus — labi vēl, ka virs segas, — krāca viens no nule iemantotajiem sirdsdraugiem. Laikam jau tobrīd vēl nebiju spējīgs apzināties stāvokļa draudīgumu, jo tūliņ uz vietas atkal iekritu dziļā miegā. Kad atvēru acis otrreiz, biedrs bija nozudis. Un līdz ar viņu arī mans pulkstenis, bārdas dzišanai paredzētie piederumi un vēl šādi tādi sikumi. Kad pēc kāda laiciņa, vazājoties pa faktoriiju, satiku vardarbnieku, vecāko no trijotnes, izteicu viņam visu savu sašutumu par notikušo — dāsni lietodams plaši pazīstamus lamu un mātes vārdus. Acimredzot mana daudzpusīgā uzstāšanās bija visai iespaidīga, rūditais razbainieks izskatījās pat nedaudz samulsis un jūtami izbrinīts. Šā vai tā, bet tai pašā vakarā mans garnadzis atnesa atpakaļ visu, ko bija pievācis, un pat atvainojās, piebilzdams, ka esot mazliet dabūjis arī pa purnu. Lieku reizi apstiprinājās fakts, ka uz noziedznieku goda kodeksu (tur ietilpst arī šāds nosacījums: nedrīkst apzagt to, ar kuru kopā esi tukšojis glāzi) dažkārt var vairāk paļauties nekā uz vienu otru no mūsu šodienas likumiem. Tā galu galā man ar šo grupu nodibinājās visnotaļ draudzīgas attiecības, kas saglabājās arī turpmāk. Un atklājās, ka dziļākā būtībā viņi nemaz nebija tādi briesmoņi, kā rādījās. Cilvēki kā daudzi, tikai katram, kā jau daždien, sava iedzimtība, sava vide, sava audzināšana. Tieši viņi palīdzēja aprakt manu nepieļautā draudzeni, kas smagi samaksāja par vieglprātīgu mirkli — kamēr pats biju rajona centrā, viņa reibumā no kāda garāmbraucēja saķēra nelādzīgu slimību; kad tas kļuva zināms, viņa ilgi mocījās pašpārmetumos un bailēs, ka visi tagad rādišot uz grēcinieci ar pirkstu. Tā viņa nonāca līdz vajāšanas mājai un visbeidzot nonāvējās, vienlaikus mēģinot pietvanot istabu, karoties un pārgriežot sev vēnas. Bēres nodzērām četratā — tie paši trīs draugi un es...

Drūmi jempurodami, turpinājām mūsu vienmuļo dzīves gaitu. Joprojām vēl urķējos pa saviem gudrības un zināšanu avotiem, bet nerimās arī plēgurošana. Un ko tu, cilvēks, padarīsi, ja istabā ienāk viens vai cits paziņa ar pudeli rokā, uzliek to uz galda un, pilnīgi pārliecināts, ka nekādu iebildumu nebūs, aicina: "Iestiprināsimies!" Tev atliek tikai sameklēt glāzes un kādu uzkodu, vislabāk sasalušu zivi, pēc iespējas treknu (Ziemeļos tādu netrūka). Tai nomauca ādu, pašu zivi sagraujāja tādās kā ēveļskaidās, ko mērcēja putrā, kur bija sajaukts etiķis, sāls un sinepes. Šo izcilo ēsmu sauca par strogaņinu. Dzērām gan barā, gan šaurākā sabiedrībā, gan divatā, dažs labs arī vienatnē. Un parasti piesūcāmies kā Jeskas. Jo spirts ir gaužām nodevīgs un nekontrolējams padzēriens — cilvēks iemet vienu glāzīti, iemet otru, trešu, un liekas, ka viss normāli, viņš nekādu

Pēc gada Oļģerts Kroders atgriezies Latvijā.

ipašu noreibumu nejūt. Bet tad, jau pēc laba laiciņa, šķiet, ne no šā, ne no tā viss sagriežas un tu esi jau pilnā, bieži vien pavisam nepiemērotā bridī. Turklāt skurbulis, ko rada spirts, ir daudz smagāks, nospiedošāks nekā tas, ko iegūstam, brandavu dzerot. Tas rosina pašus zemākos instinktus, tāpēc viri pēc spirta brūķēšanas parasti kļūst ķildīgi, agresīvi un kausīgi. Ja ne vairāk, tad vismaz drūmi un palaikam arī raudulīgi. Ari mums ar brāli ne vienreiz vien nācies izbaudīt šis dziras velnišķīgo iedarbības spēku. Kaut arī nav nemaz tik vienkārši izdabūt no mums kādu ipašu agresivitāti, taču, sametuši garu, kļuvām brīnum nadzīgi uz visādām dullībām un aplamībām. Un katram no mums ir sava ļurbības kulminācija — no visām reizēm tā trakākā. Tā Gunārs vienu vakaru pārradās mājās pavisam

raibām acim. Sadomājis, pirms likties uz auss, nokārtot mazo darišanu — bikšu priekšu gan vaļā dabūjis, bet nav spējis atrast savu attiecīgo daiktu un sacēlis veselu ģimenes skandālu: kas tā par cūcibu, cilvēks pārnāk no darba, bet nekas nav savā vietā? Man, jāatzīstas, izgāja vēl čābiskāk. Mana darišana tai reizē bija lielāka nekā brālim. Lai visu godam nokārtotu, aizģenģerēju pat līdz būdiņai — ziemā, kad viss sasalis, to nelabo smaku nemaz nejut (siltā laikā neviens tai pat tuvumā negāja, visi skrēja uz tundru vai atrada kādu aizvietu). Visu izdariju, kā nākas, pat ar avizi noslaucīju dibenpusi. Tikai vienu biju aizmirsis — novilkot bikses. Istabā, zināms, saodu kaut ko nejauku un arī sāku skandalēties. Kad man apskaidroja situācijas patieso būtību, mani pārņēma šausmas un drudzaina vajadzība tūliņ attīrīties. Izmetos plīks, piegāzu skārda vanniņu ar ūdeni, iekāpu tajā un nosēdēju tur līdz pašam ritam, skaļā balsi aurēdams korāļus, ko dziedājām kādreiz skolā.

Dievs vien zina, kādu galu mēs būtu ņēmuši, ja 1956. gada ziemas nogalē nepienāktu ilgi gaidītā brīvēstības stunda — mums izsniedza pases un mūs ieskaitīja pilntiesīgo pilsoņu kārtā. Nu mēs esot brīvi un varot braukt, uz kuriem vien gribam. Nevēlējos vairs gaidīt ne dienu, ne stundu, ne minūti. Jau laikus biju nokārtojis visas papīru būšanas, par laimi, atradās arī rēķinvede, kas ieņēma manu vietu, pa galvu pa kaklu sametu iemantotās grāmatas un šādus tādus apģērba gabalus divās ietilpīgās kastēs. Varēju doties ceļā. Un tad pavisam negaidītas piezagās divainas domas. Ko es tur mājās darišu? Kam būšu vajadzīgs? Esmu taču no Latvijas atradis, bet Ziemeļi piecpadsmit gadu laikā kļuvuši man tuvi un saprotami. Un tundra ir skaista — gaņ ziemā, kad tā izskatās kā mākoņu gūzma, raugoties uz tiem no augšas pa lidmašīnas lodziņu, gan vasarā, kad tā ir koša un daudzkrāsaina kā persiešu tepīķis. Un kā ar divām smagajām kastēm es aizkuļšos šito gaisa gabalu līdz Rīgai? Varbūt tomēr nekur nebraukt... Līdz šim par šādu ērnotu jutoņu biju tikai lasījis, bet tagad pats atgādināju Bairona Šiljonas gūstekni, kas cietuma bedrē, pie staba pieķēdēts, nodzīvojis divdesmit piecus gadus un, atguvis brīvību, atteicies list ārā — pieradis gan pie bedres, gan tumsas, gan ķēdes. Taču divu dienu laikā visas šaubas ar Dieva palīgu pagaisa, kā nebijušas, un es uzsāku ceļojumu Novoribnaja — Rīga.

Aprīli Ledus okeāna piekrastē vēl turas ziema, kaut saules ultravioletie stari darbojas jau spēcīgi un dažu stundu laikā ilgajā nakti izbalējušu ādu padara brūnu kā arābam. Līdz Hatangai tāpēc braucu ar briežiem. Pa ceļam atkal dažbrīd saknosijās tādas kā skumjas. Kā nekā — ar briežiem droši vien vizinos pēdējo reizi. Brālis palika Zivainē vēl līdz rudenim, viņa sieva bija skolas direktore un ātrāk nevarēja atbrīvoties, tūlītēju aizbraukšanu sarežģīja arī divi mazie, no kuriem viens patlaban slimoja (bet rudeni radās jaunas komplikācijas, pēc tam vēl citas, un tā Gunārs līdz pat šai dienai palicis aiz Polārā loka, kaut nu

jau lielpilsētā Noriļskā, kaut ik pārgadus viņš brauc uz Latviju pavadīt atvaļinājumu). Nez no kurienes smadzenēs vēl pazibēja tāda kā doma, ka šaipusē ar kultūras trūkumu nemaz nav tik traki — rajona centrā kino rāda jau regulāri, arī uz faktorijām šo to aizved, pat tundra netiek atstāta galīgi beša. Vismaz no padomju kino pūra gadās redzēt pat pašu labāko, šad un tad parādās arī kāda no ārzemju trofejfilmām. Tikai Hatangā nonācis, atguvu garigo līdzvaru, pagaisa pēdējās šaubu atbalsis. Visas svārstīgās domas un izjūtas taču nebija nekas cits kā ilggadēja pieraduma rezultāts — zinātnieki esot izdibinājuši, ka cilvēks no dzīvnieka pirmām kārtām atšķiras tieši ar savām pielāgošanās spējām, jaunā vidē dzīvnieks ātri vien aiziet bojā, bet cilvēks pakāpeniski pie tās pierod, iedzivojas un ieaug. Ej nu sažini, par ko tas liecina. Varbūt tā nemaz nav tik slavējama ipašība...

Ziemas laikā no Hatangas uz Noriļsku var nokļūt tikai pa gaisa ceļu. Tāpat arī tālāk — līdz Krasnojarskai. Pirmais lidojums noritēja bez pārpratumiem un starpgadījumiem, bet Noriļskas lidostā mani sagaidīja izmisīgs un satracināts potenciālu pasažieru pūlis, kas jau ilgāk nekā nedēļu veltīgi gaidīja, kad tiks no šejienes prom. Neatceros, kas tur bija par ķibeli — laika apstākļi vai pienācīgi sagatavotu lidmašīnu trūkums, bet ļaužu jūra vārijās, varēja sajust, ka eksplozija nav tālu. Vienīgi lidostas priekšnieku nekas nespēja satricināt, viņš tikai reizi pa reizei atkārtoja: "Nekļiedziet, uz mani tas neiedarbojas! Uz mani ir pat šāvuši..." Un te pavisam negaidīti šai histēriskajā drūzmā parādījās kāds lidotājs un paziņoja, ka ir vieta lidmašīnā uz Krasnojarsku. "Kurš vēlas?" No necerētā pārsteiguma viss milzīgais puduris uz mirkli sastinga. Nevaru pat iedomāties, kāds masveida neprāts būtu sācies, ja glābēja balss nepiebilstu, ka pārējie pasažieri lidmašīnā būs bandīti un recidivisti, kas nule atsēdējuši savu soda laiku. Neviens nepieteicās, tātad vieta joprojām palika brīva. Un man tie līdzbraucēji nemaz tik briesmīgi nelikās — kā nekā ar tādiem pašiem nesen vēl kopīgi bijām rikli veldzējuši. Vai tad nu patiešām šitie mani pa ceļam nomuši? Un ko es te sadarišu, nedēļām ilgi uz savām grāmatu kastēm dirnēdams? Kas būs, tas būs! Un es pieteicos. Un izrādījās, ka pareizi vien rikojos. Neviens mani neapzaga, nepiekāva, neizvaroja, nenogalināja. Gluži otrādi — astoņas stundas līdz Krasnojarskai pavadījām biedriskās sarunās un šķirāmies pat draudzīgi. Viens pat atļāvās man vaļsirdīgi pačukstēt: "Pie velna! Es laižos lapās! Stūrēšu uz Krasnojarsku atkal zagt." Arī man vajadzēja stūrēt uz Krasnojarsku, pareizāk sakot, no lidostas uz dzelzceļa staciju, kas, kā parasts, atradās tuvāk pilsētas centram. Līdz turīnei mani aizgādāja tā saucamais sabiedriskais transports. Un te nu sākās visiem bijušajiem padomju dzelzceļa pasažieriem tik pazīstamās klapatas. Kad visi iespējamie šķēršļi bija pārvarēti, izrādījās, ka vajadzīgie papīri gan atrodas man kabatā, vilciens tūliņ dosies ceļā, bet manas kastes vēl "stāv rindā" kaut kādā svērtuvē. Pirmo reizi manā mūžā ķeros pie kukuļdošanas

(pagaidām tā ir arī vienīgā reize, taču ne jau manas izcilās godprātības dēļ — gluži vienkārši trūkst attiecīgā talanta). Drebošā balsi nobubināju vietējam amata vīram, ka parādā šim nepalikšu, ja kastes varēs ceļot uz Latviju kopā ar mani. Un tiešām, acīm redzami cerēdams uz bagātīgu atalgojumu, biedrs no svērtuves nodemonstrēja gluži apskaužamu apsviedību, un — viens divi — manas kastes jau atradās paredzētajā preču vagonā. Bet tai pašā brīdī vilciens sāka kustēties. Kukuļdošanai nebija vairs ne sekundes laika, nekas cits man neatlika kā lēkt vagonā un, stāvot uz kāpnēm, pateicīgi māt ar roku pieviltajam vīram, kas, dūri nikni purinādams, raidīja man nopakaļ visbriesmīgākos lamuvārdus.

Kupejā mani sagaidīja necerēti patikama sabiedrība: intelektuālis no Ļeņingradas, apaļīgs un allažiņ omulīgs istens maskavietis, kopš dzimšanas turējies pie sava nama un savas pilsētas, un virsnieks ar savai profesijai pavisam netipiski humāniem un progresīviem uzskatiem, protams, pabijis jau ārzemēs. No sākuma mani pat mulsināja viņu vaļīgās runas, jo biju pieradis, ka ķecerības atļāvās tikai mūsējie un vienīgi savā starpā. Neapmierināti gan bija arī Ziemeļu iedzīvotāji, bet viņi gānīja tikai atsevišķas parādības un personas, neuztverdami pastāvošo iekārtu kā sistēmu, kurā viss savstarpēji saistīts. Bet vietējie brīvvaldis sevi uzskatīja par istiem padomju cilvēkiem, attiecīgi izturēdamies un, liekas, arī domādami. Jo neko citu viņi nezināja un ticēja, ka drīz iestāsies Paradīze zemes virsū. Atsevišķi izņēmumi bija tik reti, ka tikai apstiprināja kopējā sociālpatriotisma likumsakarības. Kara gados tās daudzus noveda līdz visaptverošai apmātībai, ko aicinājums būt vienmēr modriem (jo ienaidnieks nesnauž!) izvērsa par traģisku absurdu. Sirsnīga un naiva meitenīte, nozīmēta par aģitatoru, vēlēšanu ritā aicina samieģojušos un pagirainu jaunekli pildīt viņa "patriotisko pienākumu", bet šis, lāgā vēl nepamodies, atrūc: "Lai iet uz turieni!" Skuķēns steidz par šo noziegumu ziņot attiecīgām personām, un jaunais cilvēks saņem astoņus gadus par dzimtenes nodevību. Tāpat kā divas tautas aizrautīgā vaļsirdībā stāstījušas kādam sīkākam priekšniekam, cik laba dzīve pie mums bijusi Ulmaņa laikos (pretvalstiska propaganda). Tā pati apmātība bija pamatā arī Staļina dievināšanai. Ar gluži fantastisku kāpumu tā izsprāga, kad ģenerālisimuss nomira, brīžiem izpauzdamās turpat vai hofmaniski groteskos veidos. Histēriskā masveida psihoze, kas ļaudis pārņēma, ierāva savā vērpētē arī dažu labu no mūsējiem — pirmais cilvēks, ko sastapu tai ritā, bija kāda dāma no Daugavpils, visai strauja un emocionāla, ko līdz šim daudzkārt biju dzirdējis aizgūtnēm zākājot gan visu iekārtu, gan pašu tautu vadoni; viņa nāca man pretim izspūrušiem matiem, rokas lauzīdama un nelabi brēkdama. "Kas noticis?" vaicāju. "Nav! Nav! Viņa vairs nav! Ko mēs tagad iesāksim?!" man atbildēja izmisuma pilnas gaudas. "Staļins! Staļins miris!!!!" Likteņa pamestā vēl spalgi iekliedzās un, sāpju nomocīta, turpat uz vietas gandrīz sabruka...

Veselu nedēļu mūsu kupejā risinājās nepiespiestas un daudzpusīgas sarunas par visdažādākiem tematiem. Neviens nevairījās vaļširdīgi izteikt savas domas arī tad, ja gadījās skart kuteligākus jautājumus. Visi vienprātīgi nosodīja laimes meklētājus, kas esot pēdējā laikā īpaši savairojušies un, vieglu dzīvi kārodami, dzimtās vietas novārtā pametuši, klistot pa visu plašo Savienību, bet it sevišķi iemiļojuši Baltijas republikas, par visām vairāk Latviju. Viņi bridināja mani, ka Rīga nepavisam nebūs tāda, kādu es ceru to ieraudzīt. Bet man nemaz nevajadzēja aizbraukt līdz Rīgai, lai piedzīvotu pirmo vilšanos. Restorānvagonā ēdu kārtējās pusdienas, kad pie mana galdiņa piesēdās vēl divi, acimredzot tēvs ar dēlu. Paņēmuši ēdienu karti, viņi sāka to pētīt un apspriest... latviešu valodā. Pirmie vēstneši no zaudētās un atkal atgūtās dzimtenes! Kā man palaimējies — es jau tagad varu aprunāties ar tautiešiem savā mātes valodā! Šis patīkamās cerības iedūšināts, pievienojos abu sarunai — ieteicu izvēlēties karbonādi, kas tiešām garšoja labi. Vārds pa vārdam, līdz nonācām pie jautājuma, kas es tāds esmu un no kurienes braucu. Mana atbilde, ka atgriežos no izsūtījuma, izraisīja pavisam negaidītu reakciju — abi jauniemantotie paziņas vispirms nobāla, tad piecēlās un, ne vārda neteikuši, ne pusi no savām karbonādēm nenoēduši, nozuda kā pusnakts rēgi. Es paliku ar vaļā muti un jutos kā apčurāts zvirbulēns. Saprātu, ka mani prieki bijuši pārāgri. Latvijā mani negaida triumfa rati, vēl ilgi es būšu *persona non grata*, un, lai nokļūtu teātri, man nāksies grauzties cauri ne tikai kartupeļu putras kalnam vien. Iegrimis drūmās domās par 700 verdzības gadu ietekmi uz latviešu tautas raksturu, pamazām aizmigu un tā ari nogulēju brīdi, kad vilciens šķērsoja Latvijas robežu. Pirmais, ko dzirdēju, no vilciena izkāpis, bija lamāšanās krievu valodā — rējās divi Rīgas stacijas darbinieki. Pirmais, ar ko sadūros, bija gara rinda, pagaidām pie taksometru pieturas. Un tomēr es biju atgriezies. Esi sveicināta, mana dzimtā pilsēta! *Salve*, Latvija!

Oļģerts Kroders
MĒĢINU BŪT ATKLĀTS
Māksl. redaktors Ingvars Vijups
Redaktore Maija Augstkalna
Korektore Māra Ņikitina

1. vāks. Kadrs no V.Jansona filmas "Kanta kalps"

Redakcija "Māksla". Reģistr. nr. 2-006. Datorsalikums. Parakstīta
iespiešanai 24. 04. 93. Formāts 60x84/16. 9,75 fiz. iespiedloksnes. Pas. Nr.
367. Iespiests VU "Poligrāfists" RT - I, LV - 1869 Rīgā, Kr.Valdemāra, 6.

Kontroleksemplārs

4 0.39

LATVIJAS NACIŅONĀLA BIBLIOTĒKA

0305024090

93-3
L 529

Autobiogrāfisks stāsts divās daļās

